

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Закарпатський державний університет
Навчально-науковий інститут
євроінтеграційних досліджень

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ: ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ

Збірник наукових праць

Випуск 3

Ужгород – 2010

УДК — 327 (477)
ББК 66.011.3 (4 Укр)
Г 36

Редакційна рада збірника:

- Ващук Ф.Г. — доктор технічних наук, професор
(голова ради)
Будкін В.С. — доктор економічних наук, професор
Луговий В.І. — доктор педагогічних наук, професор,
віце-президент НАПН України
Полюжин М.М. — доктор філологічних наук, професор
Попович В.М. — доктор юридичних наук, професор

Редакційна колегія:

- Артьомов І.В. — кандидат історичних наук, доцент
(відповідальний редактор)
Ващук О.М. — кандидат юридичних наук, доцент
Віднянський С.В. — доктор історичних наук, професор
Вовканич І.І. — доктор історичних наук, професор
Гоблик В.В. — кандидат філософських наук
Король І.Ф. — доктор історичних наук, професор
Майборода О.М. — доктор історичних наук, професор
Пахомов Ю.М. — доктор економічних наук, професор,
академік НАН України
Перепелиця Г.М. — доктор історичних наук, професор
Руденко О.М. — кандидат наук державного
управління, доцент

Рекомендовано до друку вченою радою
Закарпатського державного університету
(протокол № 2 від 11.11.2010 р.)

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу
масової інформації КВ № 15062-3634Р, видане Міністерством
юстиції України 07.04.2009 р.

© Закарпатський державний університет,
Навчально-науковий інститут
євроінтеграційних досліджень, 2010

ЗМІСТ

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	5
<i>О. Руденко.</i> Геополітичні пріоритети державного управління забезпеченням суспільної стабільності.....	6
<i>І.Король, Б. Шнільман.</i> Новий формат взаємовідносин України з НАТО.....	26
<i>Д. Вітер.</i> Концепції та підходи до дослідження інтеграційних процесів.....	42
<i>Д. Білак.</i> Формування в українській суспільній думці новітньої геоідеологічної парадигми.....	63
<i>О. Вайнраух.</i> Нові перспективи євразійського співробітництва для України.....	80
<i>А. Мойш.</i> Стратегія реагування України на військово-політичні конфлікти сучасності.....	93
<i>І. Печко.</i> Новий формат взаємовідносин між Росією та США:наслідки для України.....	115
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ ГЕОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	129
<i>І. Артьомов.</i> Перезавантаження українсько-євросоюзівських взаємовідносин – вимога часу.....	130
<i>О. Майборода.</i> Етнічні атрибути суб'єктів міжнародних відносин.....	146
<i>Н. Гомонай.</i> Україна-Євросоюз: сучасний стан і перспективи взаємовідносин.....	165
<i>Р. Кривенкова.</i> Україна на шляху реалізації євроінтеграційних прагнень.....	183
<i>А. Влад.</i> Трансформація структури світових фінансових потоків в економіку України в умовах фінансової глобалізації.....	203
ІНТЕГРАЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ГЕОСТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ	217
<i>В.Луговий, Ж. Таланова.</i> Якість вищої освіти і кваліфікація нації – актуальні питання геополітики України.....	218
<i>О. Ващук, О. Дубів, В. Нелюбов.</i> Система моніторингу знань студентів у Закарпатському державному університеті.....	235

<i>В. Попович.</i> Інноваційні технології в системі підготовки сучасного фахівця-юриста.....	252
<i>І. Вовканич, О. Свеженцева.</i> Формування професійної компетентності майбутніх міжнародників в умовах інтеграції в європейський освітній простір.....	264
<i>Ю. Копинець.</i> Інтеграція Словаччини до Європейського Союзу: досвід для України.....	275
<i>М. Дорій.</i> Зовнішньополітичні пріоритети Угорщини в контексті українсько – угорських міждержавних відносин.....	289
ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЯК ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ АСПЕКТ ГЕОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	299
<i>В.Андрейко.</i> Актуальні аспекти українсько-румунського транскордонного співробітництва в рамках єврорегіонів.....	300
<i>В. Гоблик, Вл. Гоблик.</i> Транскордонне співробітництво між Закарпатською областю та прикордонними регіонами Словацької Республіки в умовах інтеграційних процесів у Європі.....	325
<i>Л. Кампов.</i> Ініціатива «Східне партнерство» як новий інструмент підвищення ефективності транскордонного співробітництва України з ЄС.....	338
<i>О. Купрій.</i> Закарпаття як важлива ланка співробітництва України з Євросоюзом.....	356
РЕЦЕНЗІЇ.....	368
<i>Є. Бевзюк, С. Туряниця.</i> Європа потрібна об'єднана.....	369
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ ЗБІРНИКА.....	374

ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ПРОЦЕСІВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

---

*ОЛЬГА РУДЕНКО
ІВАН КОРОЛЬ
БОГДАН ШПІЛЬМАН
ДМИТРО ВІТЕР
ДІАНА БІЛАК
ОЛЕКСАНДР ВАЙНРАУХ
АДІНА МОЙШ
ІРИНА ПЕЧКО*

ГЕОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯМ СУСПІЛЬНОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Визначено основні цілі, завдання та геополітичні пріоритети державного управління на основі порівняльного аналізу сучасних нормативно-правових документів, показано недоліки стратегічного бачення перспектив розвитку держави у сучасному геополітичному просторі.

Ключові слова: державне управління, державна політика, геополітичні пріоритети, суспільна стабільність.

Актуальність дослідження. Забезпечення суспільної стабільності на сьогодні є найбільш важливим пріоритетом держави та метою державного управління, зважаючи на геополітичні амбіції та інтеграційні прагнення України. За такого розуміння системні державно-управлінські впливи на процеси забезпечення суспільної стабільності повинні здійснюватися в межах модернізації системи державного управління, яка повинна відбуватися в двох вимірах: стратегічне бачення реального стану та перспектив розвитку суспільства і держави, що знаходить свій вираз у загальнодержавних програмних документах (стратегіях, концепціях тощо), та деталізація стратегічних завдань відповідних сфер суспільного розвитку, що відображається у системі планових документів. Разом з тим аналіз сучасного стану нормативно-правової бази засвідчує, що внутрішня політика України на рівні основних пріоритетів не носить характеру стратегічного бачення проблем розвитку суспільства й держави, відображаючи вузькогалузеві інтереси й цілі, що мають абстрактний характер

завдань і характеризуються відсутністю системного та комплексного бачення процесу забезпечення стабілізації суспільного розвитку. Зовнішня ж політика України майже зовсім не відображає стратегічні амбіції держави в геополітичному просторі.

Враховуючи те, що державне регулювання передбачає в якості об'єкта систему як ціле, що підпадає впливу зовнішніх та внутрішніх чинників розвитку суспільства та держави, в межах зазначених вимірів процес забезпечення суспільної стабільності передбачає практичне втілення у внутрішній та зовнішній політиці держави, основні пріоритети яких і мають бути спрямовані на забезпечення суспільної стабільності. Хоча далеко не всі документи такого рівня, що діють нині, відображають реальний стан проблем суспільного розвитку та в якості головного пріоритету мають забезпечення суспільної стабільності. Тому метою даного дослідження є визначення геополітичних пріоритетів державного управління забезпеченням суспільної стабільності на основі аналізу сучасних нормативно-правових документів, в яких відображено завдання внутрішньої та зовнішньої політики держави. Відповідно завданнями дослідження будуть: визначити основні цілі державного управління, спрямовані на реформування системи та забезпечення сталого суспільного розвитку; сформулювати адекватне співвідношення завдань внутрішньої і зовнішньої політики держави на рівні стратегій і концепцій; показати недоліки стратегічного бачення перспектив розвитку держави у сучасному геополітичному просторі; узагальнити стратегічні цілі державного управління забезпеченням суспільної стабільності та конкретизувати їх у геополітичних пріоритетах України.

Аналіз наукових доробок. В основу дослідження покладено ґрунтовні наукові напрацювання з теорії та методології державного управління В. Авер'янова, Г.Атаманчука, В. Бакуменка, Р. Войтович, Ю. Кальниша,

В. Князева, П. Надолішнього, С. Телешуна, В. Терличка та інших дослідників. Міждисциплінарний характер державного управління та складність досліджуваного об'єкта обумовили звернення до теоретико-методологічних розробок суспільствознавчих наук – соціальної філософії, політології, історії, економічної теорії, синергетики тощо. Творче опрацювання автором такого наукового доробку сприяло створенню концептуального бачення специфічного поля дослідження суспільної стабільності в державному управлінні в його геополітичному вимірі.

Виклад основного матеріалу. В системі державного управління реалізація процесу забезпечення суспільної стабільності на будь-якому рівні суспільного розвитку, враховуючи їх структурний взаємозв'язок, повинна відображатися в структурованій взаємодії всіх її елементів. Причому в процесі забезпечення суспільної стабільності необхідним є встановлення конкретних стратегічно важливих завдань, що в подальшому мають бути деталізовані. Йдеться переважно про інституціональні проблеми, основним виміром вирішення яких фактично є дієвість системи державного управління, з властивими їй в сучасному стані корумпованістю, непрозорістю, нерозвиненою культурою тощо, що характеризується зниженням ефективності державного управління і як результат – виникає затримка процесу реформування його системи.

Основними цілями ефективного державного управління будуть: повноцінне становлення, забезпечення стабільності політичної системи, захист демократичних цінностей, розвиток громадянського суспільства. При цьому інституційні реформи повинні бути спрямовані на підсилення демократичної держави, забезпечення ефективної діяльності державних органів управління, повноцінне становлення органів місцевого самоврядування, підвищення ролі громадянського суспільства в процесах підготовки та контролю за

виконанням рішень, підвищення боротьби з корупцією. Однією з найбільш нагальних проблем є вкорінення системи ефективного антикризового управління, що розвивається на загальному фоні недосконалості політичної системи (особливо в аспекті відповідного формату створення політичних партій та участі їхніх представників в управлінні державою), невисокого рівня громадянського суспільства, значної поляризації суспільства тощо. Все це потребує зусиль, спрямованих на реформування системи державного управління та місцевого самоврядування, метою чого є створення такої системи управління суспільством і державою, яка б була спроможна ефективно забезпечувати суспільну стабільність, гнучко і своєчасно реагувати на зміни в зовнішньому і внутрішньому середовищі.

Реформи у сфері державного управління повинні здійснюватися за умови збереження національної ідентичності з опорою на внутрішній національний потенціал, а також з використанням досвіду і підтримки міжнародної спільноти. Такий підхід дозволить розуміти процес забезпечення суспільної стабільності як створення системи державного управління, за якої будь-яка трансформація умов розвитку забезпечувала б можливість запровадження високих стандартів життя, притаманних розвиненим країнам світу; зміну соціальної структури суспільства на основі укріплення середнього класу та одночасного зниження економічної диференціації різних шарів населення; активізацію інноваційного розвитку у сфері освіти, науки і техніки; енергетичну незалежність та безпеку країни; чітку та виважену політику держави у сфері інтеграції; формування нової моделі регіонального розвитку країни; гарантування реалізації конституційних прав і свобод громадян.

Враховуючи це, доцільно зазначити, що процес забезпечення суспільної стабільності як головна мета державного управління на практиці визначатиметься в основних пріоритетах зовнішньої і внутрішньої політики,

відображаючи різноманіття та складність міжнародних проблем і кризових ситуацій, що передбачає своєчасну оцінку пріоритетності кожної зі сфер зовнішньополітичної діяльності держави. Питання забезпечення суспільної стабільності не може бути вирішено виключно в рамках внутрішньої політики держави, а має доповнюватися механізмами та інструментами зовнішньої політики, зважаючи на те, що держава і суспільство є відкритою системою і потужний вплив на її розвиток здійснює зовнішнє середовище. Відтак забезпечення суспільної стабільності на державному рівні передбачає, що державні документи, які відображають основні пріоритети зовнішньої та внутрішньої політики, мають бути узгодженими між собою та характеризуватися розвиненими зворотніми зв'язками, обумовлюючи взаємовплив.

Зважаючи на системний характер забезпечення суспільної стабільності, внутрішня і зовнішня політика повинні мати фундаментальний характер документу, в якому відображається стратегічне бачення основних пріоритетів держави, що не загрожують стабільності цієї держави й суспільства. Це свідчить про перевагу в геополітичних орієнтаціях держави її головних пріоритетів внутрішньої політики. Тобто внутрішні інтереси держави мають бути основою її зовнішньополітичного вектору. Таким чином і стратегічні документи мають визначати місце і роль держави в геополітичному просторі з урахуванням притаманних лише їй цілей стабілізаційного розвитку.

Так, одним з останніх документів, що визначає засади зовнішньої та внутрішньої політики України, є Закон України "Про засади внутрішньої і зовнішньої політики" [1], який визначає засади внутрішньої політики України у сферах розбудови державності, розвитку місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, наці-

ональної безпеки і оборони, в економічній, соціальній, гуманітарній, екологічній сферах та сфері техногенної безпеки, а також засади зовнішньої політики України.

Відповідно до цього закону, засади внутрішньої і зовнішньої політики базуються на безумовному дотриманні Конституції України, забезпеченні в Україні прав і свобод людини і громадянина та гарантуванні прав і свобод, проголошених Конституцією України, на загально визнаних принципах і нормах міжнародного права, забезпеченні соціальної спрямованості економіки України та сталого соціально-економічного розвитку України, зміцненні демократичних засад суспільного і державного життя, забезпеченні верховенства права, економічної і політичної незалежності держави, захисту її національних інтересів, утвердження України як повноправного і авторитетного члена світового співтовариства.

При цьому внутрішня політика ґрунтується на таких принципах: пріоритетність захисту національних інтересів; верховенство права, забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, повага до гідності кожної особи; рівність усіх суб'єктів права власності перед законом, захист конкуренції у сфері економічної діяльності; здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову; відкритість та прозорість процесів підготовки і прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування; забезпечення сталого розвитку економіки на ринкових засадах та її соціальної спрямованості; забезпечення балансу загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів; свобода, соціальна справедливість і творча самореалізація, участь громадян в управлінні державними і суспільними справами; соціальне партнерство та громадянська солідарність [1].

З точки зору процесу забезпечення суспільної стабільності наведені принципи внутрішньої політики є занадто абстрактними, навіть тривіальними, оскільки,

навіть маючи стратегічний зміст, не є точно визначеними й повторюються у переважній більшості програмних документів держави, унеможливаючи як їх конкретизацію, так і державно-управлінську реалізацію.

Загалом внутрішня політика держави навіть на рівні основних пріоритетів не носить характеру стратегічного бачення проблем розвитку суспільства і держави, відображаючи вузькогалузеві інтереси й цілі, що мають абстрактний характер завдань. Зокрема, в розглянутому законі [1] акцентується увага на пріоритетних напрямках здійснення внутрішньої політики у таких сферах: розбудова державності, розвиток місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства, національна безпека і оборона, економіка, екологія та техногенна безпека, соціальна та гуманітарна сфери. Більшість із зазначених сфер (наприклад, національної безпеки і оборони, економіки) має розглядатися у безпосередньому зв'язку й під впливом основних стратегічних пріоритетів зовнішньої політики держави, адже їх досягнення залежить у значній мірі від здатності держави бути активним членом міжнародної спільноти. Поряд з тим такі сфери, як розвиток місцевого самоврядування та стимулювання розвитку регіонів, формування інститутів громадянського суспільства тощо, повинні привертати увагу з точки зору більш значущих власне державних пріоритетів, які, з одного боку, носили б стратегічний характер, а з іншого – конкретизувалися б відповідно до завдань практичної реалізації засад внутрішньої політики держави в її реальному вимірі.

Таким чином, навіть деталізація стратегічних орієнтирів у державних програмах економічного, соціального, культурного розвитку держави набуває вузько спрямованого характеру, який не торкається глобальних проблем забезпечення суспільної стабільності на сучасному етапі розвитку світового геополітичного простору. Так, у проекті Програми економічних

реформ на 2010-2014 рр. “Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава” [2] в якості основних напрямів стратегічних перетворень виділяються:

- створення базових передумов економічного росту через утримання низького рівня інфляції, стабілізації державних фінансів і створення стійкої фінансової системи;
- формування режиму максимального сприяння для бізнесу шляхом зменшення ролі держави в економіці, зниження адміністративних бар'єрів для бізнесу, модернізації податкової системи й поглиблення міжнародної економічної інтеграції України;
- модернізація інфраструктури й базових секторів шляхом усунення усталених структурних проблем в енергетичній, вугільній, нафтогазовій галузях і ЖКГ, а також розвитку транспортної інфраструктури й ринку землі. Перехід від дотацій до самоокупності виробництва й соціальних послуг;
- збереження й розвиток людського й соціального капіталу шляхом підвищення ефективності й стабільності соціального захисту, поліпшення якості й доступності освіти й медичного обслуговування;
- підвищення ефективності державного управління шляхом реформування державної служби й виконавчої влади.

При цьому сталий економічний розвиток пов'язується зі стабілізацією державного бюджету (створення системи управління державними фінансами, спрямованої на забезпечення стійкого економічного зростання й гарантованого виконання державою своїх соціальних зобов'язань), реформою податкової системи (забезпечення стійкого економічного зростання на інноваційно-інвестиційній основі за одночасного

збільшення сукупних податкових надходжень до бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів), розвитком фінансового сектору (підвищення його спроможності забезпечувати стійке зростання економіки України), реформою міжбюджетних відносин (підвищення якості послуг, що надаються за рахунок місцевих бюджетів; підвищення частки інвестиційних видатків на місцях).

У сфері соціального розвитку увага акцентується на підвищенні стандартів життя, що передбачає реформу медичного обслуговування (поліпшення здоров'я населення, забезпечення рівного й справедливого доступу всіх членів суспільства до медичних послуг належної якості), реформу системи пенсійного страхування (посилення соціального захисту осіб, які втратили працездатність, забезпечення гідного рівня їх життя в результаті стійкого розвитку пенсійної системи), реформу системи освіти (підвищення конкурентоспроможності української освіти, інтеграція системи української освіти в єдиний європейський освітній простір), реформу системи соціальної підтримки (підвищення охоплення соціальною підтримкою незаможних верств населення при раціональному використанні бюджетних коштів).

У сфері сприяння розвитку промисловості, бізнесу та інвестиційної діяльності передбачається дерегуляція і розвиток підприємництва (поліпшення бізнес-клімату й створення сприятливих умов для надходження інвестицій і забезпечення прискореного економічного зростання), приватизація та управління державною власністю (досягнення оптимальної частки держвласності в економіці шляхом приватизації й забезпечення ефективного управління цією держвласністю), розвиток науково-технічної та інноваційної сфер (активізація інноваційних процесів в економіці, повноцінне використання потенціалу науки в процесі технологічної модернізації економіки).

У сфері модернізації інфраструктури та базових секторів наголос зроблено на реформах електроенергетики

(створення ефективної енергетичної галузі, що зможе забезпечити необхідну для розвитку економіки кількість і надійність постачань електроенергії за конкурентними цінами; підвищення питомої енергоефективності економіки шляхом цінової мотивації споживачів і запровадження енергозберігаючих технологій в галузях виробництва (передачі енергії), вугільної галузі (створення економічно ефективною, беззбитковою вугільної галузі, що забезпечує економіку сировиною за конкурентними на світовому ринку цінами; ефективний перерозподіл вивільнених трудових ресурсів в інші галузі економіки), нафтогазової промисловості (зменшення залежності від імпорту, стабільність у постачанні газу споживачам в Україні й безперебійний транзит нафти й газу через Україну європейським партнерам, ефективність і беззбитковість нафтогазової галузі, лібералізацію газового ринку та впровадження енергозберігаючих технологій для зменшення споживання й втрат при транспортуванні газу), житлово-комунального господарства (підвищення якості житлово-комунальних послуг для всіх верств населення, а також забезпечення бездотаційності цього сектору), а також на розвитку транспортної інфраструктури (поліпшення якості наявних і здійснення будівництва нових об'єктів транспортної інфраструктури для забезпечення потреб економічного розвитку й підвищення якості життя громадян), сільського господарства і земельної реформи (технологічне переоснащення сільськогосподарської галузі й перетворення її на ефективний, конкурентоспроможний на внутрішньому й зовнішньому ринках сектор економіки).

Дійсно, наведені пріоритети є змістовними та важливими для розвитку українського суспільства й держави, але вони майже зовсім не пов'язані з реальною перспективою держави, враховуючи зовнішні виклики. Як підкреслюється в проекті Програми [2], подолання наслідків світової економічної кризи розглядається виключно шляхом рішучих і всеосяжних реформ,

спрямованих на підвищення конкурентоспроможності економіки, які будуть спрямовані на побудову сучасної, стійкої, відкритої й конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки, формування професійної й ефективної системи державного управління, і зрештою – на підвищення добробуту українських громадян. Але насправді наведені пріоритети лише постулюють необхідність стабілізації національної економіки, соціальної сфери тощо, не враховуючи можливості протидіяти зовнішнім впливам на основі виваженої зовнішньої політики.

Зовнішня політика держави, відповідно до закону [1], ґрунтується на таких принципах: суверенна рівність держав; утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави; повага до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів; вирішення міжнародних спорів мирними засобами; повага до прав людини та її основоположних свобод; невтручання у внутрішні справи держав; взаємовигідне співробітництво між державами; сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань; пріоритет загальновизнаних норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права; застосування Збройних Сил України лише у випадках актів збройної агресії проти України, будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність і недоторканність державних кордонів, боротьби з міжнародним тероризмом та піратством або в інших випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; застосування міжнародних санкцій, контрзаходів та заходів дипломатичного захисту відповідно до міжнародного права у випадках міжнародних протиправних діянь, які завдають шкоди Україні, її громадянам і юридичним особам; своєчасність та адекватність заходів захисту

національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам.

В даному випадку має місце висловлювання тих інтересів держави, реакцію на які вона бажала б бачити з боку інших країн, але майже зовсім не відображає стратегічні амбіції України в геополітичному просторі. Фактично, наведені в законі принципи внутрішньої та зовнішньої політики лише частково відображають проблеми забезпечення суспільної стабільності, що підкреслюється відсутністю системного та комплексного бачення процесу її забезпечення.

На сьогодні амбіційність у геополітичних процесах вже не має розглядатися як виключно агресивна або "імперська" позиція. Вона, скоріше, відображає інтереси держави, яка прагне не підлаштовуватися під зовнішнє середовище, а активно змінювати його у власних інтересах, що є закономірним і обґрунтованим з точки зору забезпечення суспільної стабільності. На відміну від України, в концепції зовнішньої політики Росії [3], наприклад, чітко визначено, що основні пріоритети Російської Федерації у вирішенні глобальних проблем пов'язані з:

- формуванням нового світоустрію (стабільність системи міжнародних відносин, що ґрунтується на принципах рівноправ'я, взаємної поваги та взаємовигідного співробітництва держав на основі міжнародного права, та покликана забезпечити надійну і рівну безпеку кожного члена світового співтовариства в політичній, військовій, економічній, інформаційній, гуманітарній та інших галузях);

- верховенством права у міжнародних відносинах (послідовне посилення правових основ у міжнародних відносинах, дотримання міжнародно-правових зобов'язань, підтримка міжнародної законності);

- посиленням міжнародної безпеки (зниження ролі факторів сили у міжнародних відносинах

при одночасному посиленні стратегічної та регіональної стабільності);

- міжнародним економічним та екологічним співробітництвом (активне сприяння формуванню справедливої і демократичної глобальної торговельно-економічної і валютно-фінансової архітектури з метою повноправної і ефективної участі в ній, сприяння розвитку національної економіки в умовах глобалізації завдяки забезпеченню рівноправних позицій держави в системі світових господарчих зв'язків, розширення міжнародної співпраці з метою забезпечення екологічної безпеки);

- міжнародним гуманітарним співробітництвом і правами людини (прийняття універсальних демократичних цінностей, включаючи забезпечення прав і свобод людини);

- інформаційним супроводом зовнішньополітичної діяльності (доведення до широкого світового загалу повної і точної інформації про позиції з основних міжнародних проблем та зовнішньополітичних ініціатив і дій держави, про процеси і плани її внутрішнього соціально-економічного розвитку, про досягнення культури і науки, розвиток публічної дипломатії для досягнення об'єктивного сприйняття образу держави в світі, вплив на громадську думку за кордоном, державна підтримка ЗМІ у світовому інформаційному просторі, участь у запобіганні інформаційним загрозам суверенітету та безпеці держави).

Фактично наведені пріоритети пов'язані з розумінням активного розвитку міжнародних відносин на початку ХХІ ст., що потребує посилення місця і ролі держави в світовому геополітичному просторі на основі вироблення нового погляду на загальну ситуацію, яка утворюється навколо держави; переосмислення пріоритетів зовнішньої політики з урахуванням

значення країни для світової спільноти; зростання відповідальності за події, що відбуваються в світі й відкривають нові можливості для активної участі в них, а також у формуванні й реалізації міжнародного порядку денного.

В Україні врахування геополітичних пріоритетів носить дещо інший характер, практично не відображаючись в зовнішній політиці, де основний наголос робиться на позаблоковості держави, яка здійснює відкриту зовнішню політику й прагне співробітництва з усіма зацікавленими партнерами, уникаючи залежності від окремих держав, груп держав чи міжнародних структур. Відповідно основними засадами зовнішньої політики України є [1]:

- забезпечення національних інтересів і безпеки України шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права;
- забезпечення дипломатичними та іншими засобами і методами, передбаченими міжнародним правом, захисту суверенітету, територіальної цілісності та непорушності державних кордонів України, її політичних, економічних, енергетичних та інших інтересів;
- використання міжнародного потенціалу для утвердження і розвитку України як суверенної, незалежної, демократичної, соціальної та правової держави, її сталого економічного розвитку;
- створення сприятливих зовнішньополітичних умов для розвитку української нації, її економічного потенціалу, історичної свідомості, національної гідності українців, а також етнічної, культурної, мовної, релігійної самобутності громадян України усіх національностей;
- утвердження провідного місця України у системі міжнародних відносин, зміцнення

міжнародного авторитету держави; сприяння міжнародному миру і безпеці у світі, участь у всеосяжному політичному діалозі для підвищення взаємної довіри держав, подолання традиційних і нових загроз безпеці;

– дотримання Україною політики позаблоковості, що означає неучасть України у військово-політичних союзах, пріоритетність участі у вдосконаленні та розвитку європейської системи колективної безпеки, продовження конструктивного партнерства з Організацією Північноатлантичного договору та іншими військово-політичними блоками з усіх питань, що становлять взаємний інтерес;

– підтримка зміцнення ролі міжнародного права у міжнародних відносинах, забезпечення дотримання та виконання чинних, вироблення нових принципів і норм міжнародного права; запобігання конфліктам у регіонах, що межують з Україною, та врегулювання наявних конфліктів;

– забезпечення захисту прав та інтересів громадян і юридичних осіб України за кордоном; створення сприятливих умов для задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами України, підтримання з ними сталих зв'язків;

– забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі;

– підтримка розвитку торговельно-економічного, науково-технічного та інвестиційного співробітництва України з іноземними державами на засадах взаємної вигоди; забезпечення, з метою повноцінного економічного розвитку, підвищення добробуту народу, інтеграції економіки України у світову економічну систему;

– розширення міжнародного співробітництва з метою залучення іноземних інвестицій, новітніх технологій та управлінського досвіду в національну економіку в інтересах її реформування, модернізації та інноваційного розвитку; підтримка інтеграції України у світовий інформаційний простір.

Більш концептуалізоване й конкретизоване бачення сформовано у зовнішній політиці Росії [3], яка поряд з вищим пріоритетом національної безпеки, тобто захистом інтересів особистості, суспільства і держави, головними зовнішньополітичними зусиллями визначає досягнення таких цілей:

– забезпечення безпеки країни, збереження та посилення її суверенітету і територіальної цілісності, міцних та авторитетних позицій у світовій спільноті, що необхідно для зростання політичного, економічного, інтелектуального і духовного потенціалу держави;

– створення сприятливих зовнішніх умов для модернізації країни, переведу її економіки на інноваційний шлях розвитку, підвищення рівня життя населення, консолідації суспільства, посилення засад конституційного ладу, правої держави та демократичних інститутів, реалізації прав і свобод людини з метою забезпечення конкурентоздатності країни в світі, що глобалізується;

– вплив на загальносвітові процеси з метою встановлення справедливого і демократичного порядку, що ґрунтується на колективних засадах у вирішенні міжнародних проблем і на пріоритеті міжнародного права, а також на рівноправних і партнерських відносинах між державами;

– формування відносин добросусідства з іншими державами, сприяння усуненню наявних

та попередженню виникнення нових осередків напруженості і конфліктів в країні та інших регіонах світу;

- пошук згоди та спільних інтересів з іншими державами та міждержавними об'єднаннями в процесі вирішення завдань, що визначаються національними інтересами країни, створення на цій основі системи двосторонніх та багатосторонніх партнерських відносин, яка покликана забезпечити стійкість міжнародного положення країни до коливань зовнішньополітичної кон'юнктури;

- всебічний захист прав і законних інтересів громадян на території країни та за її межами;

- сприяння об'єктивному сприйняттю країни як демократичної держави з соціально орієнтованою ринковою економікою та незалежною зовнішньою політикою;

- підтримка і популяризація в іноземних державах національної мови та культури.

Якщо Україна у своїй зовнішній політиці буде ставити подібні цілі та пріоритети, то забезпечення суспільної стабільності набуде якісно іншого характеру, оскільки стане можливим врахування тенденцій розвитку світового співтовариства, а саме зменшення негативного впливу на процеси внутрішнього розвитку країни та суспільства глобалізації та інтеграції. З іншого боку, більш чіткою стане внутрішня політика держави, оскільки глобалізація світової економіки розширює можливості розвитку національної економіки поряд зі створенням додаткових можливостей соціально-економічного зростання. При цьому ймовірність виникнення великих фінансово-економічних криз, що дестабілізує процес суспільного розвитку, посилення диспропорцій розвитку світової економічної системи, потребує визначення в межах внутрішньої політики тих шляхів і механізмів, які б протистояли негативним тенденціям та сприяли збереженню економічної незалежності країни.

Фактично можна стверджувати, що особливої актуальності за таких умов набуває визначення в якості головних факторів впливу держави на міжнародну політику економічних, науково-технічних, екологічних, демографічних та інформаційних, які формуються та розвиваються в межах реалізації внутрішньої політики держави. Причому в останньому випадку значущості набуває рівень захищеності інтересів особистості, держави і суспільства, духовний та інтелектуальний розвиток громадян, зростання добробуту населення, збалансованість освітніх, наукових та виробничих ресурсів, рівень інвестицій в інтелектуальну сферу, ефективне використання механізмів регулювання світових ринків, диверсифікація економічних зв'язків тощо. Варто звернути увагу й на те, що інноваційне соціально зорієнтоване забезпечення стабільності суспільства ґрунтується на підвищенні ефективності та конкурентоспроможності економіки за наявного потенціалу, високому рівні інноваційної активності всіх учасників ринку, активізації та результативності фундаментальних і прикладних наукових досліджень, підвищенні якості людського капіталу та його ефективному і раціональному використанні, розвитку випереджаючих технологій, у тому числі й державно-управлінських. Тобто, конкретним та очевидним є зв'язок основних сфер суспільного життя з процесом забезпечення суспільної стабільності як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівні функціонування держави, де її економічна незалежність стає одним з головних факторів підтримки не тільки стабільності суспільства, але й міжнародної стабільності на основі вироблення у системи механізмів протистояння кризам.

Висновки. Таким чином, головною метою державного управління на сучасному етапі повинно стати забезпечення суспільної стабільності, що конкретизується в наступних пріоритетних завданнях: забезпечення реалізації всіх необхідних умов для політичного, соціального та економічного розвитку суспільства й держави на всіх

рівнях; модернізація політичної системи; переорієнтація економіки на нові шляхи розвитку; врахування правових засад і механізмів реалізації соціальної держави; розуміння культури як одного з найважливіших компонентів стійкого розвитку, поєднаного з соціальною політикою держави; створення умов для розвитку й відтворення творчого потенціалу культури; зменшення патерналізму та західноорієнтованих моделей розвитку сфери культури та суспільної думки; обґрунтування найвищих цінностей, повного суверенітету особистості, дотримання її конституційних прав і свобод, а також вичленування функції ідеології національного та культурного відродження. Разом з тим, варто зазначити, що досягнення цих пріоритетів та цілей безпосередньо пов'язане з формуванням позитивного іміджу країни в світовому геополітичному просторі як демократичної країни з соціально орієнтованою ринковою економікою та незалежною зовнішньою політикою.

Перспективними напрямками подальших досліджень повинні стати наукові розробки щодо визначення економічних орієнтирів забезпечення суспільної стабільності, які передбачають узгодження основних пріоритетів зовнішньої і внутрішньої політики держави, створюючи умови для системного державно-управлінського впливу на процеси стабілізації суспільного розвитку.

Список використаних джерел

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України [Електронний ресурс] : за станом на 01 лип. 2010 р. / Верховна Рада України // Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

2. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава : програма економічних реформ на 2010-2014 роки [Електронний ресурс] : за станом на 02 черв. 2010 р. / Комітет з економічних

реформ при Президентові України // Офіційне інтернет-представництво Президента України Віктора Януковича. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua>.

3. Концепция внешней политики Российской Федерации [Электронный ресурс] : за станом на 12 лип. 2008 р. // Министерство иностранных дел Российской Федерации. – Режим доступу : <http://www.mid.ru/>.

O. Rudenko. Geopolitical priorities of governance providing social stability.

Main objectives, problems and geopolitical priorities of the governance on the basis of the comparative analysis of modern legal documents are defined. Shortcomings of the strategic vision for national development in today's geopolitical space are shown.

Keywords: *public administration, state policy, geopolitical priorities, social stability.*

О.Руденко. Геополитические приоритеты государственного управления обеспечением общественной стабильности.

Определены основные цели, задачи и геополитические приоритеты государственного управления на основе сравнительного анализа современных нормативно-правовых документов, показаны недочёты стратегического видения перспектив развития государства в современном геополитическом пространстве.

Ключевые слова: *государственное управление, государственная политика, геополитические приоритеты, общественная стабильность.*

УДК 327(477)

І. КОРОЛЬ, Б. ШПІЛЬМАН

НОВИЙ ФОРМАТ ВЗАЄМОВІДНОСИН УКРАЇНИ З НАТО

У статті аргументовано позицію України після президентських виборів 2010 року, причини відмови від прискореної євроатлантичної інтеграції та визначено головні напрями співробітництва з євроатлантичним військовим блоком на сучасному етапі розвитку взаємовідносин Україна-НАТО. Обґрунтовано важливість збереження позаблокового військового статусу держави згідно з внесеними змінами в зовнішньополітичну доктрину.

Ключові слова: НАТО, військове співробітництво, позаблоковий статус, багатовекторна політика, Стратегія національної безпеки України.

Актуальність дослідження насамперед полягає в тому, що Україна посідає особливе місце в євроатлантичному просторі безпеки і є ва жливим та корисним партнером у справі розвитку стабільності і спільних демократичних цінностей. НАТО зобов'язується і надалі зміцнювати своє особливе партнерство з Україною на засадах Хартії Україна – НАТО, що передбачає, зокрема, політичні консультації з питань, які становлять спільний інтерес, а також широкий спектр практичних заходів співпраці. Альянс продовжує підтримувати суверенітет і незалежність України, її територіальну цілісність, демократичний розвиток, еко-номічне процвітання та її неядерний статус, які НАТО вважає важливими чинниками стабільності й безпеки в Центральній та Східній Європі, а також у Європі в цілому.

Метою дослідження є осмислення ролі України в системі євроатлантичної та євразійської безпеки в сучас-

них військово-політичних реаліях та зовнішньополітичного курсу нового українського уряду, сформованого після президентських виборів на початку 2010 року.

Предметом дослідження виступає сучасна геополітична та військово-політична ситуація в регіоні Центральної та Південно-Східної Європи, до якого належить Україна.

Оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності покладається на Збройні сили України[2, с. 35].

Керуючись цим положенням Основного Закону, Верховна Рада України та Рада Міністрів Української держави приділяли і приділяють постійну увагу проблемам національної безпеки. Адже йдеться про забезпечення такого стану захищеності життєво важливих інтересів людини і держави, за якого надійно гарантується сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання та нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам держави.

З особливою гостротою ця проблема постала після проголошення в серпні 1991 р. незалежності України. Утверджувати національний суверенітет їй доводилось одночасно з формуванням державних інститутів. Відбувалися ці процеси в обстановці, коли демонтаж Радянського Союзу набув значною мірою обвального, тектонічного характеру.

Виходячи з цієї ситуації, Україна висунула на перший план завдання глибокого реформування Збройних сил, усієї воєнної організації держави, радикальної зміни ставлення до потреб оборони й захисту національних інтересів, національної безпеки. Розвиток геополітичної обстановки не дає підстав для пацифістських настроїв, а тим паче для безтурботності у ставленні до оборонних проблем.

Аналізу дійсного стану справ у Збройних силах, визначенню шляхів створення надійної основи забезпечення національної безпеки, реалізації націо-

нальних інтересів у війсьній сфері сприяв оборонний огляд, у проведенні якого активну участь брали провідні цивільні та військові фахівці, наукові колективи, органи державної влади та неурядові організації. Практичну допомогу надавали експерти євроатлантичних безпекових структур. Висновки з проведеного аналізу, перспективи розвитку Збройних сил і національної безпеки і оборони, погляди на розвиток оборонної політики України в наступні дванадцять років узагальнено і в сконцентрованому вигляді викладено в унікальному концептуальному документі - Стратегічному оборонному бюлетені України на період до 2015 року («Білій книзі України») [7, с. 26-27].

Сучасна динаміка суспільних процесів в Україні й світі зумовлює необхідність формування адекватної, ефективної та економічно виправданої системи управління національною безпекою (СУНБ), спроможної забезпечити поступ суспільства та держави на шляху до спільноти розвинених демократичних країн. Ця система має забезпечити захист життєво важливих національних інтересів у складному зовнішньому та внутрішньому середовищах, що характеризуються низкою викликів та загроз національній безпеці, у тому числі у війсьній сфері.

СУНБ з метою запобігання, нейтралізації, ліквідації або зменшення впливу деструктивних та дестабілізуючих факторів має використовувати увесь комплекс політичних, економічних, дипломатичних, інформаційних, інституційних тощо механізмів державного управління, насамперед механізмів стратегічного управління у кризових ситуаціях, надзвичайного стану та в умовах особливого періоду.

Одним з таких зовнішньополітичних механізмів може бути механізм, що базується на положеннях Меморандуму «Про гарантії безпеки в зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї як механізму забезпечення національної безпеки у війсьній сфері» (далі -

Меморандум), спрямованого на захист територіальної цілісності нашої держави, суверенітету, недоторканності кордонів від зовнішньої воєнної агресії і який Україна отримала замість її добровільної відмови від ядерної зброї. Але реакція країн-гарантів на події довкола острова Тузла та відоме рішення Державної Думи Російської Федерації щодо приналежності м. Севастополя Україні вказують на недосконалість цього механізму захисту національної безпеки: відсторонення цих країн від взятих на себе зобов'язань щодо гарантій безпеки України, їхнє пасивне спостереження за розвитком подій, можливість порушення Меморандуму та виникнення реальної загрози суверенітету, цілісності території та недоторканності кордонів України, здійснення економічного тиску на неї саме з боку однієї з країн-гарантів.

У Стратегії національної безпеки України (далі - Стратегія) вказується на зростання небезпеки ескалації «заморожених» і виникнення нових регіональних конфліктів біля кордонів України.

Стратегією та законодавством України серед пріоритетних принципів політики національної безпеки визначено пріоритет договірних (мирних) засобів у розв'язанні конфліктів та використання в інтересах України механізмів міжнародної колективної безпеки.

Ці механізми, обмеження та умови їхнього застосування, системні константи визначаються відповідною системою нормативно-правових актів міжнародного та національного рівнів. До складу цієї системи входять: Конституція України, Декларація про державний суверенітет України, Закони України «Про основи національної безпеки України» та «Про оборону України», Воєнна доктрина України, Стратегія національної безпеки України, Меморандум, Лісабонський протокол до Договору про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь та Договір про нерозповсюдження ядерної зброї тощо.

Так, наприклад, згідно з Меморандумом Росія, Великобританія та США підтверджують:

- повагу до незалежності та суверенітету України;

- свій обов'язок щодо утримання від загрози силою або використання її супроти територіальної цілісності та політичної незалежності України, і що жодні їхні озброєння ніколи не будуть використані проти України, крім як у цілях самооборони або іншим шляхом згідно зі Статутом ООН;

- свій обов'язок утримуватись від економічного тиску, спрямованого на підкорення своїм особистим інтересам здійснення Україною прав, притаманних її суверенітету, і таким чином забезпечити собі переваги будь-якого роду;

- свій обов'язок домагатися дій Ради Безпеки ООН з надання допомоги Україні, якщо Україна стане жертвою акту агресії або об'єктом загрози агресії з використанням ядерної зброї тощо[13, с.47].

Невдачі попередніх українських урядів в сфері розбудови взаємовідносин по лінії НАТО - Україна - Росія можна пояснити кількома факторами. Насамперед, не потрібно забувати, що зовнішня політика є продовженням політики внутрішньої, а внутрішня політика, у свою чергу, є продовженням економіки. Іншими словами, зовнішня політика має бути підпорядкована економічним інтересам країни, обслуговувати їх, допомагати просуванню наших товарів і послуг на міжнародні ринки, захищати власні ринки і вітчизняне виробництво, сприяти залученню інвестицій.

Українська дипломатія під тиском євроатлантичних установок попередніх урядів за останні 10 років здала багато важливих позицій у відносинах із Румунією, яка є найактивнішим регіональним конкурентом України. Крім невигідного рішення щодо шельфу, це гальмування проекту ходу суден Дунай—Чорне море, протидія зусиллям Бухареста із заохочення

антидержавних настроїв у румунській діаспорі в Україні (включаючи роздачу румунських паспортів), ігнорування проблеми прискореної асиміляції українців у Румунії. Використовуючи статус члена ЄС і НАТО, Румунія має намір активно дискредитувати Україну в ЄС і змушувати її до подальших економічних і політичних поступок аж до надання автономії румунам у Чернівецькій області. Далі приклад Бухареста можуть наслідувати Болгарія, Словаччина та Угорщина[15, с.19].

На сьогоднішній день найбільш масштабною фінансовою допомогою, яку ЄС надав Україні у сфері утилізації надлишкового озброєння та боєприпасів, є виділення 6 млн. євро на започаткування проекту зі знищення 6 млн. протипіхотних мін типу ПФМ - 1. Передумовою надання фінансової допомоги з боку ЄС було завершення Україною процесу ратифікації Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва та передачі протипіхотних мін і про їхнє знищення.

Питання вступу України до Європейського Союзу гостро ставить проблему про її національну безпеку, або так званий оборонний вектор її зовнішньої політики.

Мова йде про участь України в Європейських силах швидкого реагування, тим більше, що вона має багатий досвід участі в миротворчих акціях ООН. Відомо, що окрім України, практично всі європейські держави зробили свій стратегічний вибір. Постає питання: чому? А тому, що коли мова йде про національну безпеку України, а конкретно її європейську і євроатлантичну інтеграцію, то дуже часто доводиться чути слова, навіть від поважних політиків, що Україна «проголосила позаблоковий статус».

У цьому зв'язку слід нагадати, що Верховна Рада колишньої Української РСР в Декларації про Державний суверенітет України проголосила про намір і лише намір бути у майбутньому позаблоковою, нейтральною державою. Як відомо, статус постійної нейтральної,

позаблокової держави у практиці міжнародних відносин закріплюється відповідними міжнародними актами.

Так, приміром, якщо говорити про Швейцарію, то її статус нейтральної держави був закріплений у 1815 р. актом Віденського конгресу, який був визначений Лігою Нації в 1920 році. Постійний нейтралітет Австрії був закріплений Московським меморандумом від 15 квітня 1955 року, а нейтралітет Туркменістану освятила ООН спеціальною резолюцією в 1995 році. В якому документі проголошено позаблоковий статус України? Такого немає.

У 1993 році Верховна Рада України включила до воєнної доктрини нашої держави положення про намір дотримуватися позаблокового статусу.

Але вона ж на підставі нині діючої Конституції визначила засади зовнішньої політики держави і в прийнятому в основному документі записала, що: «проголошений свого часу намір стати у майбутньому нейтральною та позаблоковою державою має бути адаптований (пристосований) до нових умов і не може вважатися перешкодою її повномасштабної участі в загальноєвропейських структурах безпеки». Що стосується Конституції 1996 р., то при обговоренні її проекту вносилися пропозиції зафіксувати положення про статус України як позаблокової нейтральної держави, але вони були відхилені. Свого часу Україна не лише задекларувала прихильність ідеї до атлантизму, але й підтвердила свою готовність до співробітництва з НАТО. Вона перша з членів СНД офіційно заявила про бажання брати участь в інноваційній з боку НАТО програмі «Партнерство заради миру». На думку авторів статті, навіть за умов самостійного існування України, це не що інше, як імперське силове мислення колишньої радянської модифікації, хоч його і сповідують сучасні політики вже суверенної України. Отже, висновок такий - у своєму новому статусі незалежної держави Україна мусить чітко визначити стратегію і тактику свого політичного й

економічного розвитку, основні пріоритети зовнішньої політики, захисту національної безпеки. У теоретичному плані це зумовлює необхідність наукових розробок щодо пошуку відповідного місця держави у глобальній європейській політичній і економічній системах.

Формування нової євроатлантичної архітектури безпеки в майбутньому, вірогідно, буде здійснюватися за допомогою зміцнення її несучих конструкцій, таких, як:

- подальше розширення НАТО на Схід;
- поглиблення кооперативних зв'язків між НАТО і ЄС у галузі безпеки;
- залучення Росії до процесу зміцнення стабільності і миру в Європі;
- економічне і політичне освоєння пострадянського простору США і країнами Заходу[5, с. 5-14].

У випадку збереження зазначених ризиків протягом найближчого десятиліття можна досить точно спрогнозувати, що найбільш вірогідним сценарієм розвитку ситуації навколо України після другої хвилі розширення НАТО стане її перетворення на «буферну зону». Цей сценарій уже частково реалізований. Україна фактично виявилася затиснутою між НАТО і білорусько-російським військовим союзом. Друга хвиля розширення Альянсу тільки підсилить риси і контури цієї «буферної зони»[10].

Зазначений сценарій може бути прийнятний для Альянсу з військової точки зору, оскільки не вимагає додаткового розгортання сил на території нових членів і не передбачає великих витрат на забезпечення їхньої оборони і безпеки. Однак він не може задовольняти НАТО з політичної точки зору, оскільки консервує процес подальшого розширення Альянсу та сприяє посиленню політичної нестабільності в Україні. В той же час Україна як «буфер» може сприяти зміцненню євроатлантичної безпеки лише тоді, коли буде внутрішньо політично стабільною країною. Роль буфера позбавляє її зовнішніх умов для забезпечення такої стабільності. Ситуація

невизначеності «буферної зони» буде провокувати Росію повернути собі вплив на цю територію, забезпечити тут свою військову присутність та, зрештою, встановити повне політичне й економічне домінування.

Зацікавленість НАТО у набутті Україною членства в Альянсі, на думку деяких експертів, залежатиме від кількох умов[4;9]. По-перше, від ступеня стратегічної і політичної важливості України для Альянсу. По-друге, від того, наскільки успішно Україна зможе диверсифікувати свої економічні зв'язки з Росією. По-третє, від рівня підтримки нових членів Альянсу і США. І по-четверте, і найголовніше: від позиції офіційного Києва та української громадськості щодо участі в НАТО. На сьогоднішній час питання про членство не стоїть на порядку денному і на думку багатьох експертів, сьогоднішня обережна політика України в цьому напрямку є виправданою. Україна, таким чином, у досяжній перспективі зможе вирішити головне стратегічне завдання – інтегруватися в Європу, скоротивши тривалість і полегшивши труднощі цього процесу[5, 16].

Незважаючи на прописаний в Конституції позаблоковий статус, геополітичне розташування України - наявність загрози територіальних претензій; сусідство з двома більш потужними у військовому сенсі країнами: ядерною наддержавою Росією і Туреччиною; наявність поблизу кордонів України зон воєнних конфліктів та нестабільності — Північний і Південний Кавказ, Придністров'я, зумовлюють брак реальної перспективи для без'ядерної України самостійно забезпечити свою безпеку.

Європейські країни традиційного нейтралітету не можуть однак розглядатися як зразок для оптимізації оборонних витрат України через неучасть у військових блоках. Так, оборонні витрати в Австрії становлять лише 0,8% ВВП, а Швейцарії - 1% (в Україні - 1,4% ВВП) [15, с.39].

Однак вони територіально перебувають в оточенні демократичних країн, які належать до НАТО та ЄС.

Загроза виникнення збройного конфлікту в їхньому регіоні мало ймовірна.

Позаблокові країни Європи, які мають кордони поза межами НАТО та ЄС, витрачають на оборону значно більше.

Україна має перспективу щодо розробки і реалізації таких проєктів з НАТО: спільні дослідження і розробка зразків сучасного озброєння і військової техніки, модернізація та ремонт техніки і озброєння радянського виробництва для армій нових членів НАТО. Перевагами України є високотехнологічний оборонно-промисловий комплекс, здатний розробляти сучасні зразки озброєнь, а також здатність до створення в замкнених циклах деяких конкурентоздатних на світовому ринку зразків озброєння[11, с.5-62-70].

З часу розпаду СРСР Росія поступово обмежує зв'язки з Україною в галузі оборонної промисловості лише тими сферами, де для неї збитково працювати без залучення українських виробництв. Росія поступово налагоджує замкнені цикли з виробництва озброєнь. Число українських підприємств, які здійснюють експортно-імпортні операції з підприємствами російського ОПК, скорочується, таким чином, за об'єктивних обставин, серед яких насамперед прагнення Росії як великої держави одержати замкнені цикли виробництва озброєнь на своїй території, відбувається втрата вигідних для України кооперативних зв'язків з РФ. Ці зв'язки можуть бути певною мірою компенсовані поступовим налагодженням співпраці з країнами НАТО [5].

Проте найбільшою проблемою на цьому шляху була і є позиція Кремля. «Могутність Росії може бути підірвана тільки відділенням від неї України» - стверджував Бісмарк. Для російської геополітичної стратегії ця аксіома була і залишається незмінною. Досить схожу позицію займає Е. Морозов, стверджуючи, що «контроль над Україною – необхідна умова не тільки втілення в життя геополітичних цілей Росії, але і

самого її існування» [3]. На жаль для України, політика адміністрації Путіна-Медведева тільки підтверджує курс, влучно сформульований російським політологом, журналістом і ведучим програми «Однако» Михайлом Леонтьєвим: «Якщо говорити про політику Росії в Східній Європі, то, на мій погляд, завдання Росії полягає в тому, щоб максимально м'яким зробити процес розвалу держави під назвою Україна» [16, с.175]. Ідеї розпаду України давно обговорюються серед російської «патріотичної» громадськості. Раніше переважала думка, що такий процес пройде по лінії «Захід-Схід».

Звідси випливає чимало проблем, подолати які неможливо без величезних зусиль і високого професіоналізму наших політиків. Україна є заручницею складних геополітичних схем, і кожен її крок у будь-якому напрямку викликає спротив або Москви, або Вашингтону, або Брюсселя.

Таким чином, питання можливості майбутньої співпраці України з НАТО, нагтовхується на цілу низку взаємопов'язаних «якщо?». В цьому сенсі важливою є консолідація думки суспільства щодо засад зовнішньої політики України. Зауваження окремих прихильників вступу в альянс шляхом волі політичних еліт, а не шляхом референдуму, хоча й має певний сенс, адже останній був задіяний тільки в трьох країнах - Словенії, Угорщині і Словаччині, на нашу думку, для України є занадто ризикованим кроком, що міг би мати непередбачувані наслідки. Для успішності подібного кроку як наші східні, так і західні партнери повинні побачити, що в такому кроці зацікавлена більшість населення України, до чого потрібно докладати максимум зусиль.

Як зазначив очільник МЗС України К. Грищенко, «Україна взяла на озброєння стратегію, багато в чому нову для посткомуністичної частини Європи: євроінтеграція та європеїзація країни при дотриманні максимально дружніх, прагматичних відносин із Росією».

З одного боку, Україна — це європейська держава з європейськими ж історією, традицією та майбутнім. Вона бачить перед собою еталон соціальних стандартів та рівня економічного розвитку Європейського Союзу і прагне досягти його на своєму, українському ґрунті.

З іншого боку, Україна має давні і найтісніші історичні зв'язки з Росією. Відмовлятися від них чи ставитися до них як до «важкої спадщини» — контрпродуктивно і просто безглуздо. Якщо країна, нація стоїть на двох ногах, то безглуздо вважати одну з цих ніг стратегічно важливою, а іншу — ні[6, с.8-9].

Висновки. Більшість проблем на шляху поглиблення двостороннього співробітництва Україна, власне, створює сама, що є результатом відсутності волі політичних еліт. З одного боку, це дозволяє вірити в можливість швидкого усунення цих проблем, а з іншого — не можна виключити, що вони продовжуватимуть існувати нескінченно.

Аналіз сучасних ризиків і викликів міжнародній безпеці здійснюється у рамках роботи над проектом Концепції національної безпеки. Він свідчить про те, що загрози є актуальними і для нашої держави. Протистояти їм окремо не здатна зараз жодна країна світу.

Стає очевидним, що:

а) стабільний стійкий розвиток будь-якої країни сучасного світу немислимий без чіткої інтегральної стратегії на перспективу. Роль такої інтегральної стратегії у низці провідних країн світу відіграє стратегія національної безпеки;

б) виходячи з того факту, що, у міру розвитку процесів глобалізації національна безпека в країнах Європи стає явищем загальноєвропейським, дедалі більшої ваги набуває питання узгодження стратегій національної безпеки країн Центрально-східноєвропейського регіону, інших країн-сусідів. Тому доцільно здійснювати розробку Стратегії національної безпеки України з широким використанням відповідних документів згаданих країн,

а також за достатнього контактування українських розробників документа з відповідними інституціями сусідніх країн;

в) перспективи розвитку України слід пов'язати з успіхом інтеграційних процесів у Європі, подальшим розвитком відносин з Російською Федерацією, становленням та зміцненням регіонального співробітництва країн. При цьому важливим є досягнення національного консенсусу з ключових положень Стратегії національної безпеки України;

В Україні також відсутня концепція про її участь у НАТО в майбутньому, яка його модель (або яка його комбінація) із трьох вищезгаданих їй найбільш підходить. Аналізуючи більшість думок, створюється враження, що Альянс уявляється як засіб для отримання членства в ЄС.

Для теперішніх союзників організація є занадто цінним інструментом, щоб ослабляти його функціонування непродуманими рішеннями. Однак немає сумнівів, що пріоритетне значення має особистий вибір України і тільки Україна може довести, що новий формат співробітництва з НАТО є усвідомленим і конче потрібним вибором в ім'я майбутнього.

Провівши дослідження можливих сценаріїв геополітичного майбутнього України, автори дійшли висновку, що входження нашої держави до європейських структур є єдиною альтернативою геостратегічних інтересів України, однак можливість повнокровного втілення останнього найближчим часом може стати можливим тільки в разі подібної переорієнтації РФ. Геополітична «битва», що відбувається в наш час на теренах ЦПСЄ в напрямі Схід-Захід, вирішальною мірою залежить від того, на чий бік стане українська нація.

Сьогодні на порозі регіонального домінування в регіоні ЦПСЄ стоять два геостратегічних блоки: європейський - ЄС та НАТО за активної підтримки

США, та євразійський, представлений РФ (Ташкентський договір). Життєво важливим, в інтересах України, є недопущення регіонального протистояння. На сьогоднішньому етапі саме позаблоковий статус та гнучка багатовекторна політика – найбільш прийнятна лінія поведінки для країни з розбалансованою економікою та великими соціальними проблемами.

Тільки економічно успішна, політично відкрита й культурно єдина українська держава здатна отримати той рівень міжнародного визнання та підтримки, до якого прагне і на який заслуговує. В усякому разі, курс нинішнього українського уряду, який з легкої руки Х. Клінтон дістав назву “ політики стратегічного балансування ” не повинен перемістити альянс вниз по шкалі пріоритетів української зовнішньої політики. Цей курс має перемістити наголос із кінцевої мети співпраці з НАТО – вступу на триваючий процес економічних, соціальних та військових реформ.

Список використаних джерел

1. Баган О. В. Українська Понтида. Геополітичні виміри сучасної України. – Дрогобич: Коло, 2002. - 253 с.
2. Бойчук Вадим. Політика і армія: проблеми взаємозв'язку // Політичний менеджмент. – 2005. - №5. – С. 35.
3. Бохан Ю. Доктрина “євразійства” у новій обгортці.
<http://maidan.org.ua/static/mai/1113231910.html>.
4. Вірний В. НАТО: ворота до раю чи до пекла?// Персонал плюс.- 2008.- № 7 (21-27 лют.)
5. Горбулін В. П. Україна-НАТО: стагнація чи повільна інтеграція? //Стратегічні пріоритети. – К. - №2(3) 2007 – 200 с. – С. 5-14.
6. Грищенко К. Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики// Дзеркало тижня. – 2010. - № 27 (807) (17 липня – 6 серпня). – С. 7-12.

7. Єрмолов Андрій. Європейська та євроатлантична інтеграції: дві стратегії, дві перспективи// Євроатлантикінформ. – 2005. – С. 29.

8. Караваев А. НАТО на подходе// Независимость.- 2008.- № 4 (3 марта).- С. 15.

9. Колянські М. Євроатлантична інтеграція України: проект, приречений на успіх?// Пам'ять століть.- 2007.- № 6.- С. 143-150.

10. “Міжмор’я” – геополітика Центральної Європи //www.sesna.com.ua/im/geo.ua.html.

10. Палій О. Економічні наслідки вступу України до НАТО// Україна-НАТО.- 2007.- № 4.- С. 62-70.

12. Пашков М. Проблеми європейської безпеки і позиція населення України // Національна безпека і оборона. – 2010. - № 5. – С. 11.

13. Уткин С. Основные инструменты общей внешней политики и политики безопасности ЕС // Международная экономика и международные отношения. – 2005. - № 11. – С. 47.

14. Столетов С. Десять років у ХХІ столітті: міжнародна та національна безпека в уявленні сучасності // Політична думка – 2001. - № 3. – С. 16.

15. Тігіпко С., Наше місце на карті світу// Дзеркало тижня. – 2010. - № 32 (760) (29 серпня – 4 вересня) –С. 19.

16. Шевирьов І. Зміна геополітики, або перехід до нового світогляду//www.epochtimes.com.ua.

I. Korol, B. Shpilman. A new type of relations of Ukraine and NATO.

The article argued the position of Ukraine after the presidential election in 2010, the reasons for rejection of Euro-Atlantic integration and outlines the main directions of cooperation with the Euro-Atlantic military bloc in the current development of Ukraine-NATO relations. Proved the importance of maintaining a neutral military status in accordance with those changes in the foreign policy doctrine.

Keywords: NATO, military cooperation, non-aligned status, multi-vector policy, national security strategy of Ukraine.

И. Король, Б. Шпильман. Новый формат взаимоотношений Украины с НАТО.

В статье аргументирована позиция Украины после президентских выборов 2010 года, причины отказа от ускоренной евроатлантической интеграции и определены главные направления сотрудничества с евроатлантическим военным блоком на современном этапе развития взаимоотношений Украина-НАТО. Обоснована важность сохранения внеблокового военного статуса государства согласно внесенным изменениям во внешнеполитическую доктрину.

Ключевые слова: НАТО, военное сотрудничество, внеблоковый статус, многовекторная политика, Стратегия национальной безопасности Украины.

КОНЦЕПЦІЇ ТА ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

У роботі визначено основні наукові школи, в рамках яких здійснювався аналіз інтеграційних процесів, розкрито ознаки та форми інтеграції відповідно до основних теорій та концепцій, охарактеризовано сучасні концепції трактування інтеграційних процесів, виділено альтернативні концепції міжнародної економічної інтеграції.

Ключові слова: *інтеграція, світова інтеграція, глобалізація, міжнародні інтеграційні процеси, теорії і концепції інтеграції.*

Актуальність дослідження. Поява нових незалежних держав на сході Європи, геополітичні зміни у світовому співтоваристві неминуче привели до суттєвих змін тенденцій та перспектив суспільного розвитку. Більшість постсоціалістичних країн прагнуть інтегруватись у загальноєвропейські структури. Саме тому особливого значення набуває процес дослідження, наукового аналізу інтеграційних теорій та обґрунтування необхідності застосування щодо окремих положень або окремих концепцій в тій або в іншій країні, в реальній практиці державного управління інтеграційними процесами, оскільки однією з головних проблем поки що залишається проблема досягнення балансу інтересів, збереження національної культури та ідентичності кожної країни.

Аналіз наукових доробок. Дослідження де Бірса, Вінера та Байє, А.Сміта, Д.Рікардо, Мак Куллоха, що є базовими для більшості досліджень проблем інтеграції, не

завжди, в силу своєї економічної спрямованості, сприяють комплексному аналізу всіх існуючих інтеграційних концепцій. Відтак, значна увага дослідників, як правило, зосереджена лише на окремих школах та персоналіях. В нашому дослідженні буде здійснено узагальнення найбільш відомих шкіл, які розробляли концепції інтеграції.

Мета дослідження полягає у здійсненні концептуального аналізу сучасних наукових підходів до дослідження інтеграційних процесів. Відповідно завданнями дослідження будуть: визначити основні наукові школи, в рамках яких здійснювався аналіз інтеграційних процесів; розкрити ознаки та форми інтеграції відповідно до основних теорій та концепцій; охарактеризувати сучасні концепції трактування інтеграційних процесів; виділити альтернативні концепції міжнародної економічної інтеграції.

Виклад основного матеріалу. У ХХ столітті теоретичні засади інтеграції знаходять своє відображення у низці концепцій, що дозволяють осмислити, описати, систематизувати й прогнозувати конкретні шляхи розвитку інтеграційних утворень, розкриваючи методи узгодження різних областей господарської, соціальної та зовнішньої політики, механізми взаємодії країн і суб'єктів господарювання, а також врегулювання розбіжностей між ними.

Розгляд теорій і концепцій інтеграції в їх сукупності надають можливість з'ясувати причини, шляхи поглиблення та розширення будь-якої з форм інтеграції (економічної, політичної, регіональної); визначити головні діючі особи інтеграційних процесів та передбачити кінцеву мету інтеграції.

Безумовним є той факт, що головна мотивація процесу інтеграції, а саме мир, демократія, безпека країни, гідний спосіб життя, подальше посилення стабільності та ефективності органів, які забезпечують демократію та верховенство права, міститься в усіх існуючих

концепціях, серед яких найбільш розповсюджені: ринкова (економічний лібералізм); ринково-інституційна (неолібералізм); структурна (структуралістська); дирижизм (інтергавернменталізм); федералізм; функціоналізм; неофункціоналізм; транснаціоналізм; концепція “Європи змінних геометрій”; концепція “багаторівневого управління”. Але зазначені теорії і концепції є неоднорідними й мають інколи досить суттєві відмінності, що потребують окремої уваги.

Ринкова школа як найбільш рання школа теорії інтеграції ХХ століття започаткована в 50-х роках. Теоретичні основи аналізу міжнародних інтеграційних процесів були закладені в роботах де Бірса (1941 р.), Вінера та Байє (1950 р.), які сформулювали теорію митних союзів, тісно пов'язану з міжнародною економічною інтеграцією (раніше до проблематики митних союзів зверталися також основоположники сучасної економічної науки А.Сміт, Д.Рікардо, Мак Куллох [1, с. 25-26]. Інші представники ринкової школи (Р.Арон, Ж.Роефф, В.Репке) ідеалами інтеграції вважали вільну конкуренцію та вільні дії ринку, що несумісно з державним регулюванням економіки. За їх думкою втручання держави в економічне життя країни має призвести до порушення нормального функціонування господарського механізму, до дезінтеграції країни. Повна інтеграція – це єдиний ринковий простір у масштабах кількох країн, де забезпечена повна свобода ринкових сил і конкуренції, створені однакові умови руху товарів та факторів виробництва. За думкою французького економіста Р.Арона дві національні економіки вважаються найбільш інтегрованими, якщо угода між резидентами двох країн ідентична угоді між резидентами однієї країни [2, с. 32-33]. Однією із головних ознак інтеграції за даною концепцією є наявність золотого стандарту та повна конвертованість валют, що забезпечує єдність ринку, ціни та розрахунків. На ранніх етапах дослідження міжнародна економічна інтеграція навіть ототожнювалася з торговельною та платіжною лібералізацією [3, с. 284–291].

Отже, суть ринкової концепції полягає в тому, що в інтегрованому господарському просторі повинні виконуватись такі самі умови для руху факторів виробництва, що і в національній ринковій системі. Міжнародна економічна інтеграція вважається тим глибшою, чим вільнішою є дія ринкових сил та чим меншим є регулюючий вплив держави.

В основу ринково-інституціональної школи (представники – К.Армстронг, Б.Балаши, М.Біє, С.Булмер, Ж.Вейлер, Г.Кремер, М.Портер) покладено ідею про своєрідний компроміс між ринковими та державними регулятивними механізмами міжнародної економічної інтеграції, тобто з ринковим механізмом велике значення для процесу регіональної інтеграції має процес координації економічної політики держав, регулювання економіки, втручання держави в дію ринкового механізму. Концепція має певні спільні риси як з класичним підходом до саморегуляції ринку, так і з кейнсіанськими поглядами на абсолютну необхідність його регулювання з боку держави. Таким чином, для підтримки економічної рівноваги ринковий і регулюючий механізми повинні логічно взаємодоповнювати один одного, що сприятиме встановленню міжнаціональних правил економічної діяльності розвитку економічних зв'язків між країнами.

Усі форми інтеграції за ринково-інституціональною концепцією пропонується поділити на дві групи: інституціональні та неінституціональні. Інституціональна інтеграція – це інтеграція за допомогою створення спільних органів; усі інші, як за участю самих держав, так і без їхньої участі, відносяться до неінституціональної інтеграції.

Саме ринково-інституціональна школа вперше започаткувала своєрідний підхід до визначення регіональної економічної інтеграції: з одного боку – як процесу, а з іншого – як певного стану економіки й господарської політики. Процес економічної інтеграції

передбачає проведення системи заходів, завдяки яким зникає дискримінація господарських одиниць, а відношення знаходять свій прояв у вигляді відсутності тієї чи іншої форми дискримінації іноземних партнерів. Тобто процес інтеграції суттєво відрізняється від звичайного співробітництва: співробітництво включає дії, що мають за мету зменшення дискримінації, процес економічної інтеграції полягає в засобах, які тягнуть за собою пригнічення тих чи інших форм дискримінації. Наприклад, міжнародні угоди про торгівлю політику стосуються галузі співробітництва, тоді як усунення існуючих бар'єрів – інтеграції.

Таким чином, ринково-інституційна школа робить акцент на заходах, спрямованих на усунення дискримінації у взаємному співробітництві та відновлення в переважних правах ринкового механізму регулювання економічних процесів, і передбачає мінімальне державне втручання у сферу міжнародної господарської інтеграції.

В середині 60-х років завдяки критиці з боку деяких французьких, англійських та італійських економістів неоліберальних підходів до економічної інтеграції широке розповсюдження набула структурна концепція інтеграції, представники якої вважали, що вільний рух товарів та факторів виробництва призводить до нерівномірності економічного розвитку окремих регіонів країн. На відміну від ринкових позицій, в цій концепції головну увагу звернено на узгодження окремих галузей економічної та соціальної політики між урядами країн – учасниць об'єднання. Виходячи з природної внутрішньої суперечливості між окремими ланками суспільства, нерівномірності соціально-економічного розвитку територій, інтеграційний процес повинен забезпечити соціальну рівність, рівномірний розвиток країн і регіонів. На думку представників структурної школи (А.Маршал, М.Мюрдаль, А.Нарбаль, П.Стритен, Ф.Перру) інтеграція – це глибинний процес структурних перетворень

в економіці країн, що інтегруються, завдяки чому повинно виникнути максимально збалансоване в територіальному, економічному й соціальному плані господарство. Це значно більше, ніж просто об'єднання кількох національних господарств. Це досконалий господарський організм. Представники структурної концепції розглядають економічну інтеграцію як процес, який сприяє встановленню оптимального співвідношення національних програм господарської політики із забезпеченням вигод завдяки міжнародному співробітництву. А це можливо лише на стадії економічного союзу, коли відбувається взаємопроникнення національних господарств, зміна їх структури. В результаті глибоких структурних перетворень в економіці країн має з'явитися якісний синергізм, тобто вища ефективність створеної в результаті інтеграції країни в порівнянні з її окремими частинами до об'єднання, що є метою будь-якої інтеграції.

Повна економічна інтеграція за структурною концепцією, як інтеграція національних економік, сприяє формуванню системи економічних зв'язків між економіками, які раніше були відокремленими. Для повної інтеграції важлива не стільки свобода дії ринкового механізму, скільки координація економічної політики держав, що впливає на пом'якшення нерівномірності економічного розвитку окремих країн інтеграційного комплексу і окремих регіонів усередині цих країн, забезпечення усталеності національних платіжних балансів.

Погляди окремих представників структурної школи суттєво відрізняються, однак їх об'єднує надто критична позиція щодо традиційної теорії міжнародної торгівлі, прагнення виявити структурний аспект інтеграційного процесу як раціональну, оптимально збалансовану в територіально-економічному та соціальному сенсі господарську структуру всього регіону, що інтегрується й базується на оптимальній економічній політиці.

Представники дирижистської концепції, яку можна розглядати як неокейнсіанський підхід до

міжнародної економічної інтеграції (М.Алле, Л.Арман, Д.Кіндер, О.Ковальова, Ф.Перу, Ж.Рюеф, А.Філіп, С.Хоффман) не довіряють ринковому механізму в розвитку інтеграційних процесів і вважають, що тільки керована економіка має право на існування. Великого значення в теоретичному плані надається розробці принципів індикативного державного планування, принципу вибіркової державної економічної політики, концепції підтримки привілейованих галузей, корпорацій. Представниками концепції робиться наголос не на приватному монополістичному бізнесі, а на інституціонально-політичному механізмі як рушійній силі інтеграції, при цьому суб'єктами інтеграції вважаються самі держави, а інтеграція розглядається як процес ліквідації дискримінації між економічними агентами країн і координації спільної економічної політики досить широких масштабів, що здійснюється з метою визначення основних економічних напрямів розвитку країни, передбачає обов'язковий "баланс сил між державами-членами".

Відповідно до дирижистської концепції, відомої також як міжурядовий підхід, для повної інтеграції необхідний не тільки вільний рух товарів та факторів виробництва, а й координація макроекономічної політики держав, яка повинна пом'якшити нерівномірність економічного розвитку країн. Кожна країна-член інтеграційного об'єднання повинна відмовитись від самостійного проведення зовнішньоекономічної політики і передати ці функції наднаціональним інститутам. Найвищі міжурядові інститути та інструменти (Рада ЄС, конференції урядів) повинні визначати процеси загального прийняття рішень та здійснення контролю щодо компетенції держав-членів інститутів в Спільноті. Найважливіші для інтеграційних процесів рішення готуються вузькими дво- і багатосторонніми узгодженнями між національними посадовими особами в комітетах та на конференціях, тобто весь процес інтеграції

зводиться по суті до складного переговорного механізму в галузях економічної й соціальної політики між урядами країн, що беруть у ньому участь і яких більше цікавить не економіка, а національна й наднаціональна політика ведення господарства. Тому, виходячи з постулатів цієї школи, важко визначити, як виглядає кінцева регіональна інтеграція, що саме узгоджує економічні інтереси всіх її учасників.

Особливу увагу привертає теорія “ліберального інтергувернменталізму” (А.Моравчик), яка передбачає першочерговим вплив внутріполітичних процесів прийняття рішень щодо формування загальних інтересів держав – членів інтеграційного об’єднання, а не вплив наднаціональних інститутів [4]. Прикладом практичного застосування концепції дирижизма була політика активного державного регулювання у Франції в 1944-1945 рр., коли в результаті націоналізації деяких банків та галузей промисловості значну роль почав відігравати державний сектор.

Основою іншого напрямку – федералізму – є вирішення питання розподілення компетенцій та владних повноважень між країнами-членами та Європейським Співтовариством і одночасний розгляд європейської інтеграції в аспекті політичної інтеграції. Концепція федералізму базується на відстоюванні позиції, що лише федеративна модель є основою ефективної та успішної євроінтеграції [5, с. 69-75.]. Відповідно до специфіки процесу європейської інтеграції федералізм вважають реальним інструментом створення особливого інституціонального устрою (федерального за формою), який повинен визначати характер та спрямованість взаємовідносин між учасниками інтеграційного процесу, розподіл повноважень між ними та єдиним центром (інституціонально-політичним), що виникає в результаті інтеграції як процесу об’єднання.

Так, характеризуючи специфіку подібного розподілу повноважень, А.Спінееллі зазначав, що жодна з

влад відповідного рівня не повинна наділятися будь-якими перевагами, а повноваження місцевих регіональних, національних органів та органів європейського масштабу повинні поєднуватись і доповнювати один одного [6]. Це певною мірою приводить до обмеження можливо широких повноважень міждержавних органів об'єднаної Європи та повинно забезпечити імовірне збільшення їх повноважень (як за обсягом владного впливу, так і за його широтою) порівняно з повноваженнями національних органів держав-членів. Відповідно до цього Е.Уїстріч вважає, що сутність федералізму міститься в децентралізації влади всюди, де це є необхідним [7], що фактично закріплено в принципі субсидіарності.

Представники федералізму вважають, що основою взаємовідносин між країнами в процесі інтеграції повинна бути модель союзної держави, яка розглядається як кінцевий продукт інтеграції – у випадку європейської інтеграції кінцевим продуктом виявляється створення єдиної федеральної Європи, загальними цінностями якої є мир та безпека. Це шлях до розвитку мирних засобів вирішення суперечок між державами-членами федерації та відмови від застосування сили, оскільки федерація, на думку федералістів, має характер доцільної, демократичної та ефективної організації [8]. З точки зору способу суспільного розвитку федералізм базується на ідеї еволюційного поступального руху. Поетапна європейська інтеграція на основі політичної інтеграції є основою і головною умовою успіху будь-якої інтеграції, чого, на думку федералістів, практично неможливо досягнути революційним шляхом.

На думку таких прибічників федералізму (А.Етціоні, Ч.Пентланд), головне призначення інтеграції утворення “Європейської федеративної держави”, яка є за своєю суттю наднаціональною, існує та функціонує відповідно до принципів централізації і передачі політичних повноважень на найвищій рівень. Кінцевою метою є не тільки створення “Європейської

супердержави”, розподіл влади між демократичними інститутами, а також певний порядок надання загальних прав і цінностей для автономій. Тобто федерація є формою інтеграції близьких географічно, споріднених історією й культурою та зв’язаних в одне ціле іншими інтересами країн при збереженні самоуправління й державного статусу складових частин [9], а основною функцією федералізму є децентралізація політичної системи й деконцентрація влади.

Існує два основні підходи до федералізму – соціологічний (визначається соціальною активністю людей) та конституційний (обмежуються централізовані дії держави, прерогативи та влада спільної держави та її членів гарантуються конституцією). Більш орієнтований на структури федералізм розкриває напрями розвитку політичної системи Європейської Спільноти, але надає лише деякі вказівки щодо мотивів та протікання цього процесу, що потребує відображення в інших концепціях. Також федералізм сприяє творенню та зміцненню демократії.

В основі функціональної концепції міститься ідея “функціональної альтернативи” в системі міжнародних відносин, метою якої є світова єдність [10]. Відповідно міжнародна інтеграція (на думку функціоналістів, вона є процесом поступового переходу від традиційної міждержавної системи відносин до функціонального співтовариства, в основі чого міститься перерозподіл владних повноважень, їх делегування окремими державами наддержавній структурі, що створюється та має функціональну ефективність) повинна бути деполітизованою, а її ефективність залежить від зосередження зусиль на спільних для країн питаннях добробуту як всесвітнього, так і національного. Наслідком деполітизованої інтеграції повинно стати створення функціональних організацій з делегованими державами повноваженнями, а кінцевим продуктом – утворення “функціональної системи, елементи якої можуть почати

працювати й без загальної політичної надбудови” [11]. І хоча функціоналізм безпосередньо здійснював вплив на практичний розвиток інтеграційного процесу в Європі, на практиці, як зазначають дослідники, функціональні організації не були позбавлені надмірної політизованості, що заважає їм вирішувати власне функціональні завдання [12]. Концепція функціоналізму стала основою для розвитку неофункціоналізму в рамках теорій міжнародної інтеграції.

Представники функціоналізму Р.Вульф, Д.Мітрані, П.Райнш вважали, що соціально-економічний розвиток створює низку економічних, екологічних і соціальних потреб регіонального та глобального масштабів. Цей факт неминуче приводить до визнання необхідності міжнародного співробітництва, посередниками якого повинні стати функціональні (спеціалізовані) міжнародні організації, які формуються в умовах динамічної трансформації. Головна увага у теорії функціоналізму приділяється функціям, які має виконувати міжнародна спільнота.

На ранньому етапі представники школи заперечували корисність міжнародних політичних органів, вважаючи, що політична структура суспільства є за своєю природою консервативною. Тому організаційно-управлінські функції, які раніше здійснювалися окремими державами, беруть на себе наднаціональні функціональні органи, що виникають в силу об'єктивної необхідності.

В рамках концепції функціоналізму найбільш прогресивною вважається інтеграція не за географічною ознакою, а за функціональною, причому головним суб'єктом і керуючим елементом такої інтеграції має стати транснаціональне підприємство.

На думку функціоналістів, повна інтеграція передбачає: безперешкодний економічний, політичний, соціальний обмін між країнами; посилення децентралізації зовнішньої політики й оборони, які залишаються в цілому в руках національних держав;

консенсус між національними органами влади й наднаціональними організаціями, обумовлений спільними цілями; тісну взаємодія між громадянами, приватним бізнесом, суспільними й політичними організаціями в масштабах усього регіону, що інтегрується. Зазначені умови повинні утворити світове співтовариство, тобто регіоналізм органічно вписується в глобалізм.

Інший напрям, неофункціоналістський, базується на основі пояснення ЄС як міжнародного утворення, домінуючого в загальноєвропейському процесі інтеграції та приділяє головну увагу діяльності політичних еліт, організованих груп, які розглядаються як центри розробки та прийняття рішень. Інституційна система ЄС розглядається в рамках зазначеного підходу в аспекті її наднаціональності. Особливу увагу неофункціоналізм приділяє аналізу окремих стадій інтеграції, що пов'язані головним чином з економічним розвитком (створення митного союзу, економічного та валютного союзу тощо).

Концепція неофункціоналізму розглядає можливість створення системи центральних інститутів поряд з поступовою передачею власного суверенітету країн-членів Європейському Співтовариству внаслідок відповідної послідовності дій та розвитку структури безпосередньо інтеграційного процесу. Подібний підхід спонукає обмежувати активність країн-членів, їх національних урядів, певною мірою звеличування їх на загальному фоні об'єднання (при цьому існує думка, що сам по собі неофункціоналізм більш наближається до теорії регіональної політичної інтеграції [10]). Водночас головні інституції ЄС наділяються значною організаційною активністю у практичній реалізації інтеграційного процесу [13]. Подібна поляризація вимагає від неофункціоналістів знімати гостроту ситуації на основі надання "серединної" позиції в процесі інтеграції між країнами-членами та інституціями ЄС групам, партіям, політичним елітам, причому останні мають можливість

прискорювати, активізувати інтеграційний процес. При цьому неофункціоналісти вважають, що обов'язковим в процесі інтеграції є створення наднаціонального, наддержавного нового політичного співтовариства [14]. Характерною особливістю концепції неофункціоналізму є приділення значної уваги не кінцевому результату інтеграції, а безпосередньо її процесу та механізмам.

Жодна із вищезазначених концепцій не мала змоги пояснити інтеграційний процес як комплексний, а також не мала змоги передбачати або керувати цим процесом. Час показав, що інтеграційні кроки не можуть здійснюватись усіма країнами одночасно, а європейську інтеграцію як цілком якісний процес, не можна ототожнювати з міждержавною чи міжурядовою співпрацею [15].

Ідеї функціоналізму не задовольняли ті держави, які бажали більш сильної супернаціональної інтеграції і тому наприкінці 50-х – на початку 60-х років було зроблено спробу удосконалити теорію функціоналізму шляхом створення теорії неофункціоналізму, сутність якої полягає в теоретичному обґрунтуванні механізму розвитку поступового інтеграційного процесу як концепції “переливу”. Наростаюча взаємозалежність між політичними процесами в рамках держави та між державами спонукають до вторгнення у традиційну сферу суверенних державних повноважень за допомогою запропонованої схеми “переливання”, але вже значно модифікованою до реалій євроінтеграційного процесу: вплив зовнішніх факторів приводить до “переливання” процесу інтеграції у політичну площину та формування його членами спільної зовнішньої політики та політики у сфері безпеки. Держави-члени інтеграційного процесу завдяки зростаючій взаємозалежності вже не мають змоги ефективно діяти поодиночі і тому поступово обмежують свій суверенітет шляхом перерозподілу компетентності на наднаціональний рівень [16].

Представники неофункціоналізму Е.Хаас, Ф.Шміттер, М.Шмідт, А.Ерїтє, К.Дейч, Л.Ліндберг,

Ж.Моне і Р.Шуман, Б.Розамонд, У.Сеццхольц, Д.Зайсман, Д.Най, У.Матлі, Д.Гамон та І.Келлер, застосовуючи системний підхід, зробили спробу проаналізувати інтеграцію як динамічне, комплексне й багатогранне явище. Роблячи акцент на політичній теорії інтеграції, що є неминучим побічним наслідком економічної інтеграції, вони надали характеристику стратегії, яка слугувала основою творення Європейських співтовариств [15]. В цій стратегії передбачалось створення вищого органу Співтовариств з повноваженням спостереження та організації інтеграційного процесу, прогресуюче зростання взаємодії та взаємозалежності національних економік особливо щодо ключових секторів економіки (наприклад, вугілля і сталь), поступове спрямовування соціальних інтересів від національних форм влади до європейських наднаціональних структур як ефективнішого способу їх задоволення, подальша інституціоналізація на європейському рівні, оскільки ширша за сферою інтеграція вимагає складнішого управління.

Процес глобалізації та зростаюча взаємозалежність суб'єктів і об'єктів міжнародних відносин примушують сучасних дослідників розглядати європейську інтеграцію як процес, що розвивається під впливом різних мотивів, у багатьох напрямках, з різною інтенсивністю та глибиною. Інтеграція в межах утруповання передбачає постійне розповсюдження свого впливу на всі сфери суспільного життя, а за його межами – позитивних надбань для третіх країн, вона супроводжується певним ступенем наднаціональної інституціоналізації, є ефективним шляхом створення довгострокової системи миру в Європі.

На думку неофункціоналістів, головну роль в інтеграційному процесі повинні відігравати технічно-бюрократичні еліти. Але інтеграція здійснюється з метою збереження миру в регіоні, забезпечення свободи та демократії, встановлення суспільного благополуччя,

здійснення загальних інтересів щодо третіх країн. На відміну від більшості теорій, де національні держави розглядаються як головні діючі особи інтеграційного процесу в концепції неофункціоналізму на перший план виходять органи Спільноти та технічно-бюрократичні еліти [4].

На підґрунті критики теоретичних положень політичного реалізму виникла концепція транснаціоналізму. Основні ідеї транснаціоналізму були викладені в книзі "Транснаціональні відносини та світова політика". Американські вчені Коохейн і Най обґрунтували ідею, що міжнародні відносини виходять далеко за рамки міждержавних взаємодій, а тому держава позбавляється своєї монополії щодо вирішення багатьох питань [17]. Прихильники транснаціоналізму об'єднали положення теорії інтеграції та взаємозалежності.

За теорією інтеграції відбувається поступовий перехід від балансу сил до балансу інтересів, який проголошується основоположним принципом взаємодії суб'єктів міжнародного життя (Д. Мітрані). Суперечності та конфлікти сучасного світу пояснюються недосконалістю його структур державного спрямування, які не враховують загальнолюдську потребу єднання.

Прихильники концепції "взаємозалежності" визначають процес посилення взаємозв'язків у сучасному світі як результат однастайності людської природи. При цьому головний акцент робиться на можливі небезпечні наслідки ядерної війни, для відвернення якої потрібно об'єднати людство. Однією з головних рушійних сил процесу взаємозалежності визнається сучасна техніка. Посилення взаємозалежності сприяє формуванню нової моделі міжнародних відносин, коли відбувається втрата державного суверенітету і поступово відбувається глобальний політичний процес. Єдиним інтересом усіх міжнародних суб'єктів стає виживання і розвиток людства в ситуації викликів з боку глобальних проблем і кризи цивілізації.

Українські політологи В.Шахов і В.Мадіссон справедливо вважають, що концепція взаємозалежності в контексті транснаціоналізму є своєрідною інновацією так званої “теорії конвергенції”, яка особливо була поширена на Заході в період холодної війни. Зміст теорії полягав у прагненні довести, що в період НТР між різними за своїм суспільно-політичним ладом країнами існує значно більше схожих рис, ніж розбіжностей. Причому НТР, що охоплює всі індустріально розвинені країни, сприяє дальшому поширенню цих схожих рис і веде до постійного зближення передових країн на шляху до створення єдиного постіндустріального суспільства.

Однією з компромісних інтеграційних стратегій є концепція “Європи змінних геометрій”, автори якої концентруються на виробленні практичних шляхів та методів реалізації регіональних інтеграційних процесів. Дана концепція має таку структуру (проекти):

- “Карткова Європа” (автор Дж.Мейджор) – модель інтеграції, за якою держави самі вирішують, брати чи ні участь у певній конкретній інтеграційній ініціативі, тобто країни-члени мають змогу вибрати стратегії розвитку і долучатися до їх реалізації. Для успішного впровадження цієї моделі країни-члени ЄС повинні мати хоча б мінімальну кількість спільних цілей, щоб запобігти загрозі розпаду інтеграційного об'єднання.
- “Європа концентричних кіл” (автори Е.Балладюр і Ж.Делор) – концепція, яка передбачає дедалі вищий рівень інтеграції у напрямі “центру” Євроспільноти. Мова йде про країни Європейської асоціації вільної торгівлі, наближені до ЄС у економічному і правовому плані. Тобто те, що країни ЄС являють після створення політичного союзу, спільного ринку та економічного й валютного союзів.
- “Європа різних швидкостей” (автори К.Ламмерс і В.Шобле) – ситуація, коли не всі держави-

члени можуть або хочуть в однаковому темпі просуватися до інтеграції у певних сферах. Це вимагає спеціальних заходів для погодження інтересів різних груп держав [18].

Найбільш сучасною є концепція “багаторівневого управління” (автори Г.Маркс, К.Бланк, Б.Колер-Кох, Л.Гуг, Ф.Шарпф), яка трактує європейську інтеграцію як процес, що повинен відбуватись одночасно на наднаціональному, національному та регіональному рівнях. За думкою представників цієї концепції два типи багаторівневого управління в рамках ЄС повинні співіснувати та взаємодіяти.

В рамках існуючих наукових шкіл, що розробляли концепції інтеграції, необхідно окремо виділити так звані “альтернативні концепції міжнародної економічної інтеграції”. Вони диференціюються залежно від цілей та часу протікання інтеграційного процесу. На цій основі розглядаються моделі двошвидкісної та багатошвидкісної Європи. Прикладом двошвидкісної моделі є формування союзу Росія – Білорусь. Із багатошвидкісною інтеграцією тісно пов'язана теорія концентричних кіл, сутність якої полягає в тому, що формується високоінтегроване ядро країн, які складають перше коло, а друге коло створюють менш інтегровані країни (ця концепція часто пов'язується з наступним великим розширенням ЄС). Береться до уваги той факт, що учасники інтеграції, проголосивши спільні цілі, можуть унаслідок різних стартових умов витратити неоднакову кількість часу для їх досягнення. Прикладами багатошвидкісної інтеграції є Маастрихтські угоди (1992 р.) про критерії конвергенції щодо створення єдиного внутрішнього ринку ЄС та Європейського валютного союзу [18].

Досить цікавою також є концепція часткового членства, яка передбачає можливість тісного співробітництва країн в окремих сферах, наприклад, спільна зовнішня чи оборонна політика. Зазначена концепція має багато спільного з популярною в

першій половині 50-х років ХХ ст. теорією секторальної інтеграції М.Шумана, за ініціативи якого було створено Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВУС) та Євратом, які пізніше приєдналися до Європейської економічної спільноти.

Вищезгадані концепції об'єднує загальна думка, що інтеграційні процеси відбуваються з метою збереження миру, забезпечення свободи та демократії в регіоні, зростання обсягу суспільних благ шляхом об'єднання кількох країн. Намагання у першій половині ХХ ст. реалізувати запропоновані концепції засвідчили потребу в інституціональній формі устрою єдиної Європи, який базувався б на принципах верховенства права, демократії, дотримання свобод людини з урахуванням ступеня економічного розвитку держав-учасниць цього інтеграційного об'єднання.

Висновки. Узагальнюючи розгляд зазначених концепцій світової інтеграції та підходів до неї, слід відзначити, що проблеми, пов'язані з формуванням чи, власне, визначенням теоретичних підвалин сучасного інтеграційного процесу, мають об'єктивний характер. Це обумовлено як поглибленням, так і розширенням Європейської Спільноти в контексті зміни комплексних теоретичних підходів політичного реалізму (неореалізму) і політичного ідеалізму.

Розгляд різноманітних аспектів інтеграції на всіх її рівнях в умовах швидкозмінних процесів розвитку міжнародних відносин з урахуванням динаміки внутрішнього розвитку держав обумовлює необхідність формування певного проблемного поля інтеграційних процесів, що повинно сприяти розробці загальних концептуальних засад аналізу європейської інтеграції країн-членів ЄС, країн-кандидатів та потенційних членів. Поряд з цим важливим також залишається аналіз державної політики в сфері європейської інтеграції, аналіз механізмів її реалізації, аналіз стратегічних цілей розвитку держави загалом.

Напрями подальших досліджень. Найбільш актуальними питаннями, що повинні бути розглянуті в подальшому є здійснення теоретико-методологічних досліджень з інтеграційних питань, насамперед пов'язані з процесом аналізу сучасного розширення Європейського Союзу, оскільки цей фактор потужно впливає на систему міжнародних відносин, а також теоретичне обґрунтування феномена європейської інтеграції, що повинно розглядатися крізь систему формуванням Європейського Союзу як реально діючого суб'єкта міжнародних відносин, що неминуче приведе до глобального зміцнення геополітичних позицій об'єднаної Європи.

Список використаних джерел

1. Європейський Союз. Словник-довідник / ред. М. Марченко. – [2-е вид., оновл.]. – К. : К.І.С., 2005. – 142 с.
2. Реймон А. Мир і війна між націями / Арон Реймон. – К. : Юніверс, 2000. – 267 с.
3. Рут Ф. Міжнародна торгівля та інвестиції / Ф. Рут, А. Філіпенко [пер. з англ.]. – К. : Основи, 1998. – 743 с.
4. Кіш Є. Пошуки теоретичних моделей європейської інтеграції / Є. Кіш // Політичний менеджмент. – 2004. – № 6 (9). – С.103-114.
5. Pistone S. Altiero Spinelli and the strategy for the United States of Europe // The European Union : readings on the theory and practice of European integration / Ed. by B.Nelsen and A.Stubb. – Boulder : Reinner, 1994.
6. Fontaine P. Europe in ten points, 2nd ed. – Luxembourg: Office for official publications of the European Communities, 1995.
7. Wistrich E. The United States of Europe. – London: Routledge, 1994.
8. Топорнин Б. Н. Европейское право : учебн. / Б. Н. Топорнин. – М. : Юристъ, 1998. – 286 с.
9. Піляєв І. С. Неофункціоналістське бачення

європейської інтеграції : спроба критичного аналізу / І. С. Піляєв // Вісник КНУ. – 2003. – Вип. 58. – С. 44-49. – (Серія “Філософія. Політологія”).

10. Mutimer D. Theories of political integration // European integration: theories and approaches / Ed. by H. Michelmann, P. Soldatos. – Lanham, MD : University Press of America, 1994.

11. Mitrany D. A working peace system. – Chicago : Quadrangle Books, 1966.

12. Pentland C. International theory and European integration. – London : Faber & Faber Ltd., 1973.

13. Corbey D. Dialectical functionalism: stagnation as a booster of European integration // International Organization. – 1995. – Vol. 49. – № 2.

14. Haas E. The uniting of Europe, 2nd ed. – Stanford, California: Stanford University Press, 1968.

15. Ковальова О. О. Неофункціоналізм проти традиційних підходів в теоріях європейської інтеграції / О. О. Ковальова // Грані. – 2003. – № 1 (27). – С. 114-117.

16. Піляєв І. С. Проблеми розвитку теорії федералізму в контексті сучасного євроінтеграційного процесу / І. С. Піляєв // Вісник КНУ. – 2003. – Вип. 59. – С. 45-47. – (Серія “Філософія. Політологія”).

17. Ковальова О. Євроінтеграційна теорія транснаціоналізму і її новітні модифікації / О. Ковальова // Наукові записки. – 2002. – Вип. 20. – С. 199-209.

18. Копійка В. В. Розширення Європейського Союзу. Теорія і практика інтеграційного процесу / В. В. Копійка. – К. : Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2002. – 253 с.

D. Viter. Concepts and approaches to the study of the integration process.

The basic schools, which carried out the analysis of integration processes defined, the features and forms of integration according to the basic theories and concepts

are revealed, modern concepts of the integration process interpretation are described, the alternative concepts of international economic integration are highlighted.

Keywords: *integration, world integration, globalization, international integration processes, theories and concepts of integration.*

Д. Витер. Концепции и подходы к исследованию интеграционных процессов.

В работе определены основные научные школы, в рамках которых осуществлялся анализ интеграционных процессов, раскрыты признаки и формы интеграции по основным теориям и концепциям, охарактеризованы современные концепции трактовки интеграционных процессов, выделены альтернативные концепции международной экономической интеграции.

Ключевые слова: *интеграция, мировая интеграция, глобализация, международные интеграционные процессы, теории и концепции интеграции.*

ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ СУСПІЛЬНІЙ ДУМЦІ НОВІТНЬОЇ ГЕОІДЕОЛОГІЧНОЇ ПАРАДИГМИ

Стаття присвячена дослідженню геополітичних пріоритетів сучасної української держави. Розглянуто основні геополітичні концепції, проаналізовано еволюцію геополітичних пріоритетів України з часу проголошення незалежності та можливі моделі самоорганізації геополітичного вибору України в ХХІ сторіччі.

Ключові слова: Україна, Росія, країна-лімітроф, геополітика, геостратегія, геополітичні пріоритети.

Актуальність дослідження. Впродовж тривалого часу Україна як незалежна держава була відсутня на політичній карті світу. Відповідно, її ігнорували в класичних наукових доробках світових геополітиків. Якщо ж Україна й привертала увагу осіб, причетних до геополітики, геостратегії й прийняття зовнішньополітичних рішень, то в більшості випадків її розглядали в контексті зовнішньої політики царської, дореволюційної Росії та її правонаступника - Радянського Союзу. Проте геополітичне становище України є наразі вкрай складним і суперечливим, що позначається не лише на її зовнішній політиці та виборі геостратегії, але й на перспективах збереження її територіальної цілісності. Це засвідчує, зокрема, електоральна карта останніх виборів президента та парламента в Україні, які виразно засвідчили геополітичні конфронтації за векторами "Південь-Схід" і "Захід-Центр". Подібна картина характерна не лише для України, але й для багатьох інших країн світу, які зазнають випробувань глобалізацією та демократизацією.

Розташування України на “цивілізаційному розламі” (С. Хантінгтон) між Росією та країнами Європейського Союзу, безперечно, накладає відбиток на перспективи розвитку її стратегічного партнерства із США.

У контексті внутрішньої політики подібне становище політики пояснюють терміном “багатовекторність”, що частіше сприймається невизначеність і неефективність вибору орієнтирів процесів політичного, інформаційного, культурного й економічного розвитку держави.

Мета дослідження полягає в тому, щоб розкрити сутність та особливості геополітичного позиціонування України в регіоні та у відносинах з Російською Федерацією.

Об’єктом дослідження є геополітика та геополітичні пріоритети України.

Предметом дослідження є концептуальні засади формування геополітичних пріоритетів та їх вплив на вибір стратегії розвитку України у ХХІ сторіччі.

Стан наукової розробки. Автором взято до уваги класичні розробки зарубіжних дослідників - Ф. Ратцеля, Х. Макіндера, Н. Спайкмена, К. Хаусхоферата та інших, пов’язані з розвитком геополітичної теорії, а також праці дослідників, що представляють ХХ століття - З. Бжезинського, С. Хантінгтона, А. Коула, інших. Серед російських дослідників варто виділити праці О. Дугіна, К. Гаджієва, А. Тузікова, В. Дергачова, які віддзеркалюють й узагальнюють сучасну думку громадської більшості.

Вітчизняна наукова думка розглядає різні виміри та аспекти питання знаходження України в сучасному геополітичному просторі. Можна виділити геополітичні концепції значних українських теоретиків: М. Драгоманова, Д. Донцова, М. Сціборського, В. Липинського, С. Рудницького, Ю. Липи. Спираючись на праці українських науковців, можна виокремити такі напрями орієнтаційного аспекту української самоідентифікації: самостійницький, прозахідний, проросійський, чорноморський, поєднання в єдиній зовнішньополітичній стратегії кількох напрямів геополітичного розвитку („багатовекторність”).

Виклад основного матеріалу. Термін «геополітика» в науковий обіг увів шведський науковець Р. Челлен на рубежі ХІХ-ХХ століть. В основу концепції геополітики він заклав поєднання п'яти елементів політики: демографполітики, кратполітики, економполітики, соціополітики та геополітики. Р. Челлен геополітику вважав наукою про державу як географічно-соціальний організм, в основі якої лежить феномен простору. Геополітика зводилася на перших порах до встановлення контролю над відповідними територіями.

Політичну географію в сучасному розумінні започаткував німецький географ Ф. Ратцель, який у 1897 р. опублікував монографію «Політична географія». У цій книзі обгрунтовано тезу про те, що держава є організмом, який діє відповідно до біологічних законів. Основні характеристики держави він пов'язував із відповідною територією та її особливостями. Основою успіху держави є територіальна експансія і розширення життєвого простору. Головний висновок полягав у тому, що розвиток величі Німеччини стримують несправедливі кордони[18].

Найбільш теоретично розробленою є концепція американсько-польського аналітика З. Бжезинського. Крах радянської комуністичної імперії різко порушив цивілізаційне стримування на основі ядерного балансу. У своїй праці «Велика шахівниця» американський аналітик вводить поняття «геостратегічні гравці», під яким розуміє держави, що мають волю і спроможність застосувати за кордоном силу для геополітичних впливів на свою користь. З. Бжезинський вводить також поняття «геополітичні осі», які визначаються вигідним географічним розташуванням. Політолог виділяє на політичній карті Євразії п'ять геостратегічних гравців і п'ять геополітичних осей. Основними гравцями є Німеччина, Франція, Росія, Китай та Індія. Україна, Азербайджан, Туреччина, Іран та Південна Корея виступають геополітичними осями, Туреччина та Іран

є геостратегічно активними. Україна на євразійській шахівниці стала геополітичною віссю, тому що сам факт незалежності допомагає трансформувати Росію, яка без України не може бути імперією. Лише від України залежить імперський статус Росії. Україна, на думку З. Бжезинського, має шанс стати членом НАТО і Євросоюзу тільки за умови здійснення внутрішніх реформ і набуття статусу держави Центральної Європи [2].

Україну після розпаду СРСР було визнано світовим співтовариством новою державою, утворення якої було пов'язане з визнанням у суспільстві критерію рівності громадянських прав усіх мешканців її території. Обставини утворення нової держави виявилися надзвичайно складними, внаслідок відсутності значного запасу цінних металів та іноземної валюти, покладів нафти й газу, вичерпності власних корисних копалин.

Після розпаду СРСР на новому пострадянському геополітичному просторі у відносинах між Україною і Росією була напружена ситуація, яка в сучасній політологічній літературі отримала назву "остаточна ідеологізація". Суть цього явища полягала в тому, що серед населення України домінували настрої національного романтизму, а в Росії домінують залишки уявлення про Україну як про "залежну територію". Внаслідок цього встановлення справді рівноправних відносин між країнами ускладнювали дві обставини: а) сприйняття Росією частиною населення й еліти України як потенційно загрозливої для української державності політико-державної системи; б) невизнання України частиною населення й еліти Росії як суб'єкта державності, суспільна структура якого формується і розвивається на основі власних психологічних та ідеологічних засад [16].

Курс на рівноправне співробітництво з РФ був сприятливою передумовою для утвердження України як європейської держави, що виявляла позицію щодо побудови нових систем політичної, гуманітарної та інформаційної безпеки на взаємовигідній партнерській

основі. Зокрема відмова від утримання ядерної зброї і приєднання до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї стали оптимальними передумовами для багатовекторного співробітництва України з європейськими інтеграційними структурами, Російською Федерацією, Сполученими Штатами Америки, військово-політичним блоком НАТО.

Українські вчені, які займаються дослідженням аспектів модернізації, зокрема геополітичних, у структурі політичної науки стосовно України та інших пострадянських держав виділяють їхні сутнісні характеристики у змісті понять “модернізація в державі” і “модернізуюча країна” [10].

Після проголошення незалежності України у 1991р. модернізація суспільного життя мала катастрофічний характер, тобто відбувалася після катастрофи політичної і соціальної системи СРСР. Суттєвою проблемою у процесі модернізації була відсутність у суспільстві, що перебувало в стані трансформації, політичної та інтелектуальної еліти, яка могла б узяти на себе відповідальність за здійснення системних реформ та була би здатною на безкомпромісний патріотизм і відданість інтересам держави.

Україна після проголошення незалежності стала активним суб'єктом міжнародної політики. Основні засади зовнішньої політики України сформульовано в таких документах, як Декларація про державний суверенітет і «Основні напрями зовнішньої політики України», Конституція України, Концепція національної безпеки. В цих документах підкреслюється, що зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів та безпеки шляхом підтримання мирного і взаємного співробітництва з різними державами за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права.

З поступовим зникненням осі геополітичної конфронтації по лінії «Захід-Схід» на поверхню

міжнародного життя впливають більш глибокі форми глобальних взаємодій. Іноді говорять про нові форми протистоянь по лінії «багаті (розвинені) країни» - «бідні країни», «Південь - Північ» тощо. Пошуки глибших засад світового порядку приводять багатьох дослідників до уявлень про міжцивілізаційні схеми взаємодій великих угруповань держав, і під цим кутом зору вони намагаються визначити нові можливі лінії конфронтації. З легкої руки С. Хантінгтона особливо часто говорять про протистояння Заходу («Півночі») та Ісламського світу («Півдня»). Нині з-поміж країн «Півдня» маємо низку досить розвинених держав, а на «Півночі», зокрема в пострадянському просторі, - низку країн, які важко зарахувати до числа «багатих».

Отже, новий світовий порядок має будуватися з урахуванням як чинників соціально-технологічного розвитку, так і чинників культурно-цивілізаційного гатунку. Можна окреслити кілька часом альтернативних, а часом збіжних і таких, що взаємодіють, напрямів формування суспільств майбутнього:

- вестернізація - радикальна модернізація суспільно-економічного життя за західними взірцями, швидкий перехід до ринкової економіки й демократичного устрою, збагачення панівної еліти;

- радикальний консерватизм (фундаменталістська модель) - полягає у відновленні традиційних схем мислення й поведінки та спирається на відторгнення швидких і незрозумілих широким верствам реформ, усього процесу модернізації в його західному модусі, на відповідну риторику відродження традицій, національної культури, багатівікового досвіду життя;

- поступова трансформація існуючої системи в напрямку синтезу традиційної схеми національно-культурного та суспільно-політичного життя й елементів західної економічної системи; панівні еліти також трансформуються в напрямі до модерних систем цінностей.

Існуючі стратегічні перспективи розвитку східних суспільств утворюють поле вибору, що має бути зроблений у часовій перспективі.

З розпадом біполярної моделі міжнародних відносин відбуваються значні зміни в геополітичній ситуації в країнах Азії. Деякою мірою ці зміни подібні до процесів у європейському регіоні. Створюється нова карта геополітичних реалій. У складній мережі взаємодій і переплетенні глобальних інтересів й інтенцій значну роль відіграють місцеві гравці, які ведуть між собою внутрішньорегіональну боротьбу за лідерство, і які також прагнуть вийти на світову арену, посісти одне з центральних місць в азійській геополітиці взагалі (Індія, Іран, Туреччина, Саудівська Аравія, Ізраїль, Пакистан тощо).

Промислово розвинені країни Західної Європи та Японія значною мірою залежать від постачання нафти з Близького Сходу. Витискування транснаціональних корпорацій з близькосхідних родовищ і значне підвищення цін на нафту країн - членів ОПЕС у 70-ті роки казково збагатило деякі країни регіону. Контроль над енергетичними ресурсами та шляхами їх постачання надає державам регіону істотні геополітичні переваги. Завдяки значній концентрації фінансових ресурсів у руках переважно авторитарних режимів вони в змозі підтримувати свою внутрішню стабільність. На сучасному етапі боротьби за світовий паливно-енергетичний порядок США прагнуть витіснити таких експортерів нафти, як Іран, Ірак, Лівія та РФ на користь свого традиційного союзника - Саудівської Аравії та монархій Перської затоки. Західноєвропейські країни проробляють питання розбудови альтернативних мереж постачання енергоносіїв, зокрема з каспійських джерел.

Втративши контроль над процесом видобування нафти, транснаціональні нафтові корпорації останнім часом переорієнтовують свою бізнесову стратегію на се-

редню ланку виробничого циклу - переробку (переважно на місці) та транспортування готових нафтопродуктів на ринки споживання (переважно в країни Західної Європи). Внаслідок цього загострюється боротьба за транспортні маршрути, які, зокрема, йдуть і через Україну. Щоправда, зараз надійнішими вважаються морські шляхи з огляду на нестабільність ситуації в деяких країнах-посередниках.

Боротьба за економічний і політичний контроль над процесами в регіоні між глобальними силами може породити новий виток конфронтацій та істотно вплинути на стабільність і безпеку в Європі та у світі. Окрім традиційних сил, що прагнуть до консолідації і формування ісламської моделі порядку, за встановлення контролю над основними транспортними коридорами в регіоні ведуть гостру політичну й економічну боротьбу три групи гравців - США, РФ та європейські країни. Кожна з них прагне до встановлення власної моделі міжнародного порядку з метою забезпечення своїх інтересів та має шанси здобути перевагу і забезпечити своє домінування в регіоні, спираючись на підтримку відповідних внутрішніх політичних сил та зовнішніх потуг. Їх аналіз дає можливість визначити перспективи майбутнього розвитку регіону і зорієнтувати, таким чином, власне українську політику.

Останнім часом можна спостерігати активізацію зовнішньої політики Російської Федерації щодо країн Центральноазійського регіону. На час розпаду СРСР значна частина правлячих кіл нових держав за інерцією політичного мислення не могли уявити собі іншого шляху до майбутнього, ніж у складі відродженого в новій формі СРСР, спільного руху в парадигмі СНД тощо. Але виникала й певна пересторога перед трансформаціями, на які була націлена Москва.

Україна ідентифікує себе як європейську державу і, отже, бере на себе відповідальність бути провідником європейських цінностей на Сході. Виникає нове коло

інтересів, якими не переймалася колишня радянська імперія. Особливо це стосується нових незалежних держав Центральної Азії, які тяжіють до європейських соціально-політичних та економічних моделей і не зобов'язують себе йти виключно «турецьким шляхом» або прилучатись до ісламського фундаменталізму. Вони ймовірніше вступатимуть у діалог з рівноправною Україною, ніж прагнутимуть нав'язати собі якого-небудь «старшого брата».

Україна зможе швидше вийти з тіні північно-східного сусіда шляхом активної власної політики щодо країн Сходу. Вона зацікавлена у створенні тут нових структур безпеки, у стабільності й розвитку нових держав регіону, оскільки завдяки цьому відносини з ними набувають послідовного та довгострокового характеру, зменшуються міграційні потоки в напрямі до Європи, дієвішими стають заходи з боротьби із наркобізнесом та організованою злочинністю.

Розширення економічного, політичного, воєнного та культурного співробітництва з новими незалежними державами (Грузія, Азербайджан, Туркменістан, Узбекистан та інші) створить у перспективі нову ситуацію в сфері безпеки України і забезпечить встановлення сприятливого балансу сил в регіоні[19].

Україна як суб'єкт міжнародних відносин зарекомендувала себе як миролюбна, без'ядерна, позаблокова держава з чіткими зовнішньополітичними орієнтирами на зміцнення міжнародної безпеки, інтеграцію до міжнародних організаційних структур.

Підкреслюючи вагомі досягнення міжнародної політики України, слід зазначити, що вона не повністю використовує вигідні геополітичні умови для ефективної реалізації своїх національних інтересів. Це стосується передусім відсутності чітких геостратегічних орієнтирів серед політичного істеблішменту України.

Стосовно цієї проблеми можна виділити кілька геополітичних стратегій: євразійську, євроатлантичну,

самобутнього розвитку, багатовекторності, нейтрального статусу.

Однією із суттєвих особливостей становлення української держави наприкінці минулого століття було геоцентричне положення України на території між Російською Федерацією і Європейським Союзом. Таке положення означається специфічним геополітичним поняттям "лімітроф", сутність якого характеризують дві головні ознаки: прикордонна територія між цивілізаційними просторами; держава, яка знаходиться на території між іншими державами чи міждержавними об'єднаннями.

Доктор філософських наук М. Михальченко виділяє три сутнісні характеристики лімітрофного становища України: геополітична – просторове розташування території України між Російською Федерацією і державами НАТО; економічна – розташування України між Російською Федерацією, яка має відсталу й корумповано-олігархічну економіку, і державами Європейського Союзу із соціальною і ринковою економікою; духовно-моральна – розташування України між російсько-деспотичним і європейсько-правовим цивілізаційним просторами. Всі ці три характеристики визначають, на думку М. Михальченка, саме прикордонний і перехідний характер українського суспільства та його держави. Погоджуючись із цією позицією, потрібно зазначити, що суттєвою особливістю цього специфічного положення була можливість залучення української держави до співпраці з міждержавними євроінтеграційними структурами для вирішення проблем, які виникають у регіональному європейському просторі [11].

Однією з головних передумов подолання лімітрофності України є активізація політологічних досліджень усіх її соціально-політичних і культурно-психологічних компонентів. Особливо важливим є дослідження у такій широкій і багатофакторній сфері, як геополітика.

У сучасній вітчизняній політологічній науці виокремився специфічний напрям вивчення проблематики формування геополітичної самоідентичності української політичної нації і державних орієнтацій України як суб'єкта європейських і міжнародних відносин, члена-засновника ООН, члена Ради Європи, ОБСЄ, СНД, а також держави, яка має угоди про співпрацю з Європейським Союзом, НАТО і є членом Світової Організації Торгівлі.

Наслідки розпаду Радянського Союзу розглядаються в сучасній суспільно-політичній літературі у різноманітних інтерпретаціях, які стосуються як об'єктивних, так і суб'єктивних факторів, що впливають на формування української нації як громадянської політичної спільноти із загальними засадами державотворчого, економічного та духовного самовизначення.

Дослідження процесу зміни ознак лімітрофності України, пов'язаних з її геоцентричним положенням, є однією із основних специфічних особливостей становлення геополітичного напрямку сучасної української політичної науки [10].

З метою характеристики показників лімітрофності України потрібно зазначити, що в 90-х рр. ХХ століття її суспільство перебувало в стані політичного самовизначення, зокрема щодо цивілізаційного вибору у сучасному глобальному світі, а саме - інтеграції проголошеної держави у блок СНД, в європейське співтовариство або утвердження позаблокової держави на основі самобутньої національної політичної свідомості.

Незважаючи на зосередженість владних структур на зовнішніх аспектах політики держави, в Україні у 1991–1996 рр. був відсутній масштабний соціальний проект перетворення країни на активного суб'єкта багаторівневої світової міждержавної системи.

Після президентських виборів 2004 року в Україні внаслідок активізації політичного життя виникли сприятливі обставини для динамічної економічної модернізації,

реформи політичної системи суспільства, прийняття нових законів, які б закріплювали рівноправність різних форм власності, гарантували б реалізацію положень Конституції України щодо дотримання прав і свобод громадянина. Ознакою пошуку в українському суспільстві власної географічно-політичної самоідентичності є нівелювання у свідомості громадян уявлення щодо геополітичного образу України як держави, що перебуває під політичним та інформаційним впливом Російської Федерації, а також формування уявлень про те, що Україна має власний, специфічний геополітичний простір.

Надзвичайно важливо для України, як для держави-лімітрофа, здійснювати системну географічно-економічну політику у контексті реалізації моделі “синтезної самоорганізації”, тобто відтворення в суспільстві національних традицій і запозичення й збереження іноземних соціальних та культурних цінностей.

“Синтезна самоорганізація” виявилась оптимальним варіантом формування новітньої національної ідеї як реального соціального проекту, у якому могли втілюватися різноманітні здобутки українського соціуму.

Системним критерієм ефективності моделі “синтезної самоорганізації” є також формування якісно іншої структури міждержавних відносин із РФ і утвердження України як суб’єкта світової геополітичної системи в якості рівноправного партнера блоку НАТО і політико-правових інституцій Європейського Союзу.

Вітчизняні вчені розглядають таку модель динамічної модернізації України як системний і комплексний засіб її поступальної інтеграції в міжнародні економічні та політичні інститути. Роль геополітичних факторів оцінюється ними з позицій входження держави у певний політичний блок, сприяння інших держав чи міжнародних структур її модернізації, зокрема в наданні промислових та інформаційних технологій [13].

Державно-національна самореалізація українського народу була б неможливою без урахування географічно-

політичних пріоритетів у міжнародних відносинах. Важливе значення для становлення України як суб'єкта міжнародних відносин, а саме на європейському просторі, відіграють її відносини з Російською Федерацією. Процеси суспільної трансформації в Україні значною мірою були пов'язані з процесами поглибленої співпраці із РФ. Тому для керівництва держави актуальною проблемою було визначення зовнішньополітичних пріоритетів у зв'язку з певною моделлю внутрішніх перетворень, яка могла б бути основою для активізації інтеграції України до європейської та світової системи взаємозв'язків.

Становлення незалежної Української держави привело до зміни геополітичної ситуації в Європі, внаслідок чого Росія як правонаступник СРСР має обмежені можливості правового і військово-політичного домінування на просторі Східної Європи. Геополітичні доктрини панславізму та євразійства стали теоретичною базою для обґрунтування економічного та політичного впливу Росії на цьому стратегічному просторі.

Розвиток українсько-російських відносин відбувається відповідно до трансформації сучасної геополітичної думки Росії, зокрема поглядів її представників щодо геополітичної ролі України на пострадянському просторі. Україна сприймається ними як географічне поняття, що позначає країну на просторі між Росією і країнами Центрально-Східної Європи, для населення якої характерна соціокультурна і конфесійна багатополлярність.

У 1990-х рр. більшість російських політиків і науковців, які працювали в сфері геополітики, дотримуючись стратегії "єдності слов'янських народів", вважали, що на рівні побутової свідомості населення Росії, України й Білорусі існують уявлення про давню і багатовікову близькість слов'янських народів від часів держави київських князів. Це твердження базується на специфічній світоглядній основі "месіанських уявлень" в російському суспільстві про те, що Росія не колонізувала інші країни, а була центром православної християнської

цивілізації, передаючи цінності якої вона створювала для народів цих країн промислові і політичні центри.

У перші роки XXI століття в російському політичному і науковому середовищі посилюються орієнтації на відродження Росії як світової наддержави, у контексті яких Україна розглядається здебільшого як партнер у сфері економіки, насамперед щодо транзиту природного газу до європейських держав і виробництва нафтопродуктів. Реалізація новітньої геополітичної доктрини здійснюється владними структурами Російської Федерації з урахуванням нових реалій у міждержавному економічному, культурному та науково-технічному співробітництві.

У науковому і політичному середовищах Росії починає поступово утверджуватись думка про те, що консолідація українського суспільства є неможливою ні на основі західноєвропейської, ні проросійської культурно-історичної традиції. Більш об'єктивними в суспільній думці Росії є висновки щодо перспектив консолідації українського суспільства, наприклад, твердження про відсутність в Україні політичної партії чи громадсько-політичного руху із консолідуючою комплексною програмою, деінтелектуалізацію і моральну деградацію суспільства [6].

Нинішній стан відносин між Україною та РФ визначається особливостями трансформації суспільної свідомості громадян України, зокрема щодо усвідомлення проблеми пошуку географічно-ідеологічної парадигми України у виборі між європейською і євразійською системами цінностей.

Актуальною в суспільстві нині є проблема формування ідеології новітньої географічної стратегії дій владних структур – як на локальному просторі держави, так і в європейській та світовій політиці.

Висновки. Внутрішня ситуація в українській державі, незважаючи на чинні політичні, ідеологічні та економічні розбіжності між різними групами населення,

відзначається складними процесами та особливостями формування в суспільній свідомості новітньої геоідеологічної парадигми. Суть цієї парадигми, згідно з дослідженнями представників вітчизняної наукової думки, полягає у формуванні загального розуміння громадянами сутності України як цілісного просторового явища, як самодостатнього суб'єкта внутрішньої та зовнішньої політики, функціонування якого має базуватися на побудованій на базі національних традицій та інтересів ідеології всеукраїнської єдності і європейського вибору у міжнародних відносинах.

У третьому тисячолітті основним напрямом цивілізаційної й національно-державницької української самоідентифікації є нейтральний та позаблоковий статус держави стосовно членства у політичних та військових блоках [8].

Список використаних джерел

1. Дергачев В. А. Геополитический словарь-справочник. –К., 2009. – С. 469.
2. Бжезинський З. Велика шахівниця: Пер. з англ. – Львів – Івано-Франківськ, 2000. – 367 с.
3. Гаджиев К.С. Введение в геополитику.- М., 1998.
4. Гречанинов В. Після розпаду біполярної системи // Політика і час- 2002.- №1.
5. Грищенко Т. Геоstrатегія постбіполярності (сучасні американські концепції та Україна) // Політ. думка.- 1991.- № 1.
6. Дергачов О. Геополітичні детермінанти національної безпеки України// Міжнародна наук.-практ. конф. «Геополітичне майбутнє України». Дипломатична академія України при МЗС України. Інститут міжнародних відносин Нац. університету ім.Т.Шевченка (19–20 березня 1998 р., м. Київ).–С.31–32.
7. Мадіссон В.В., Шахов В.А. Сучасна українська геополітика: навч. посібник.- К.: Либідь, 2003.- 176 с.

8. Мельничук І. Основні геополітичні пріоритети Російської Федерації та позиція російської еліти стосовно України // Регіональні та національні еліти: хто формує політику?- Чернівці: Букрек, 2002.-С 123-131.

9. Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – К., 2004. – 215 с.

10. Михальченко Н.И. Лимитроф Европы: случайность или судьба Украины// Украина в современном политическом пространстве. Приложение №5(10) к журналу «Персонал». – 2000. –№ 2(56). – С. 6-11.

11. Михальченко Н.И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? –К.: Институт социологии НАНУ, 2001. – С. 393.

12. Пирожков С. Україна у геополітичному вимірі: деякі пріоритети // Украина в современном геополитическом пространстве. Приложение № 5 (10) к журналу “Персонал”.- 2000- № 2 (56).

13. Пирожков С. Українські пріоритети в геополітиці // Віче.- 2000.- №5, 11.

14. Рудич Ф. Украина и Россия: основные тенденции в становлении политических структур//Украина и Россия в новом геополитическом пространстве: Материалы круглого стола. – К., 1995. – С. 93.

15. Рудич Ф. Україна у геополітичному контексті // Віче.- 1998. — №11.

16. Федоренко О. Проблема україно-російського геополітичного дискурсу наприкінці ХХ–на початку ХХІ століть. Режим доступу: <http://moloda-naciya.smoloskur.org.ua/?p=80>

17. Фомін С Глобалізація та її наслідки для України // Політика і час-2001.-№7.

18. Ярош Б.О., Ярош О.Б. Загальна теорія політики: Навч. посіб. для студ. спец. “Політологія” вищ. навч. закладів. - Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2005.- 240 с.

D. Bilak. Formation of newest geoideological paradigm in Ukrainian public opinion.

Article describes geopolitical priorities of the modern Ukrainian state; basic geopolitical concepts and analyzes the evolution of the geopolitical priorities of Ukraine since independence and possible models of geopolitical choice of Ukraine in the XXI century.

Keywords: *Ukraine, Russia, limitrof country, geopolitics, geostrategy, geopolitical priorities.*

Д.Билак. Формирование в украинском общественном мнении новейшей геоидеологической парадигмы.

Статья посвящена исследованию геополитических приоритетов современного украинского государства. Рассмотрены основные геополитические концепции; проанализирована эволюция геополитических приоритетов Украины со времени независимости и возможные модели самоорганизации геополитического выбора Украины в XXI столетии.

Ключевые слова: *Украина, Россия, страна-лимитроф, геополитика, геостратегия, геополитические приоритеты.*

УДК 327(477)

О. ВАЙНРАУХ

НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРАЗІЙСЬКОГО СПІВРОБІТНИЦТВА ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті аналізуються стратегічні перспективи військової, економічної та соціально-культурної співпраці України на східному векторі зовнішньої політики. Акцентовується увага на нових можливостях, що відкрилися перед Україною після зміни зовнішньополітичних пріоритетів у відносинах з євразійськими країнами.

Ключові слова: *євразійська інтеграція, Шанхайська організація співробітництва, Євразійське економічне співтовариство, Європейський Союз.*

Сьогодні доводиться констатувати, що за майже 20 років, які минули з проголошення незалежності, Україна не впоралася зі стратегічним завданням європейської, регіональної та субрегіональної інтеграції: успіхи на цих напрямках носили в основному інституційно-процедурний характер (членство в Раді Європи, Центральноевропейській ініціативі, Організації Чорноморського економічного співробітництва, участі у рамковій угоді про партнерство та співробітництво з ЄС тощо) і практично не позначилися на конкурентних позиціях національної економіки.

Водночас на пострадянському, євразійському напрямках розвиток інтеграції України з політичних міркувань було або заблоковано (нечленство в СНД, ЄврАзЕС, фактичний вихід з проекту ЄЕП), або переведено в завчасно неперспективний з позицій конкурентоспроможності формат (ГУАМ, де партнерами України виступають економічно слабозвинені країни з невирішеними гострими територіальними конфліктами).

За ці роки попри величезні бюджетні витрати (слід згадати хоча б авантюру з будівництвом нафтопроводу Одеса–Бродивартістю понад 100 млн. дол. США або участь вищих посадових осіб України в численних міжнародних форумах із енергетичних питань) не вдалося ані на крок просунути в напрямі практичного забезпечення диверсифікації джерел постачання енергоносіїв в Україну – сьогодні, як і в 1991 р., усі ці потоки контролює «Газпром».

В Україні глобальні кризові явища накладаються на системну кризу (структурну, демографічну, соціальну). За урядовими даними, з урахуванням падіння у 2009 р., ВВП України скоротився до 63% рівня 1990 р., що відповідає показнику на кінець 2005 р. Якщо в 1990 р. за показником ВВП на душу населення серед 4-х потенційних учасників проекту ЄЕП (Білорусь, Казахстан, Росія, Україна) наша держава посідала 2-е місце (після Росії), то сьогодні вона перемістилася на останнє місце серед країн четвірки. При цьому добробут жителів (ВВП на душу населення) знизився лише в Україні. В абсолютному вимірі населення нашої країни – найважливіший фактор матеріального і духовного виробництва – скоротилося на 11,6%. [3]

Між тим на східному напрямі, в Централь-ноазійському регіоні (ЦАР), в інституційних рамках ЄврАзЕС та Шанхайської організації співробітництва (ШОС) за цей період, особливо за останні п'ять років, вже відбулися й нині відбуваються події та явища, що здатні істотно вплинути на регіональний та глобальний розклад сил, на економічну та енергетичну безпеку нашої держави, її конкурентні позиції на регіональних та світових ринках.

Зміна політичної влади в Україні й відповідні корективи зовнішньополітичного курсу нашої держави в результаті останніх президентських виборів викликали нову хвилю дискусій щодо можливостей та перспектив узгодження стратегії європейського вибору України з

інтеграційними процесами на євразійському просторі.

Україна вже є визнаним суб'єктом європейських відносин, і сьогодні неможливо говорити про майбутню Європу, архітектуру європейської безпеки, не беручи до уваги роль і місце України. Для нашої держави включення в процес творення конструкції континентальної єдності є життєвою необхідністю. Проте треба усвідомити сьогоднішні реалії: Україна цікавить своїх зарубіжних партнерів в основному як транзитна держава, що зовсім не гарантує нам статусу незамінності. Тому слід не тішитися ілюзіями, а послідовно здійснювати комплекс заходів, які дозволили би нам стати повноправним учасником європейської та пан'євразійської інтеграції [3].

Світ не стоїть на місці. Слід усвідомлювати, що сьогодні, аби розпочати входження до інституцій ЄС принаймні в середньостроковій перспективі, Україні треба економічно «наростити м'язи», тобто не тільки зберегти, а й значно підсилити динаміку та якість економічного зростання, а це сьогодні, коли за доступ до ресурсів ринків збуту конкурують потужні інтеграційні угруповання, здійснити поодиночі просто неможливо. Отже, вирватись з «хибного кола» ми можемо, лише підпорядкувавши інтеграційний вектор СНД, ЄврАзЕС, ШОС стратегічному вектору європейської інтеграції. На наш погляд, зробити це цілком реально, адже напрям, короткострокові та середньострокові цілі європейської інтеграції для України та Росії принципово співпадають: це доступ до внутрішнього ринку Союзу, створення з ЄС спільного економічного простору, відповідне поглиблення і розширення договірно-правової бази взаємовідносин, використання повною мірою потенціалу спільної політики ЄС в галузі транспорту, енергетики, охорони довкілля, дослідницької діяльності, культури та освіти.

У цьому контексті варто згадати, що в договірних документах про формування ЄЕП було конкретно визначено, що воно здійснюється з урахуванням

норм і правил СОТ. До того ж, закріплення в угоді про формування ЄСП принципів різнорівневої та різношвидкісної інтеграції надавало Україні можливість брати участь лише в тих проектах і угодах, які узгоджуються з її зобов'язаннями за Угодою про партнерство і співробітництво з ЄС, іншими нормативними документами, які визначають і регламентують євроінтеграційний курс нашої держави.

Як вказує авторитетний вітчизняний політолог проф. В.Манжола, нині «відчутне послаблення американської гегемонії приводить до трансформації тристороннього балансування ЄС – Росія – США у своєрідну біполярну структуру нового, здебільше кооперативного типу ЄС – Росія» [5]. Виходячи з факту встановлення довгострокового, справді стратегічного, заснованого на життєво важливих економічних інтересах партнерства та співробітництва між Європейським Союзом та Росією, геостратегічну роль України як транзитної держави, головної ланки, яка єднає біполярний простір Великої Європи, стає очевидним, що лише ефективна координація політики євроінтеграції з Росією зробить можливою активну та перспективну співпрацю України з ЄС.

Якими ж є основні геополітичні, інтеграційні центри євразійського простору. В Центральній Азії через наявність таких факторів, як великі природні (передусім енергетичні) ресурси, трансконтинентальні транспортні коридори, існування глобальних загроз безпеці тощо, Центральна Азія нині постає як ключовий регіон в питаннях загальноєвразійської геополітики, військової, транспортно-комунікаційної та енергетичної безпеки. Цим обумовлена підвищена увага до регіону з боку провідних країн світу, насамперед таких, як Росія, США, Китай тощо. Саме з Центральноазійського регіону (ЦАР) нині забезпечується більша частина надходжень в Україну природного газу за відносно сприятливими ціновими умовами, що обумовлює критично важливе значення цього регіону для забез-

печення енергетичної та загалом економічної безпеки України [4].

Постановка країнами Заходу питань виділення обіцяної економічної допомоги залежно від рівня демократичних перетворень призвела до певного розчарування керівництва країн ЦАР у співпраці з ними. Як наслідок, на даний час спостерігається значна активізація у відносинах з РФ, КНР, Іраном.

Проте найбільш важливою частиною євразійського проекту стало створення в 2000 р. Євразійського економічного співтовариства, або ЄврАзЕС. Значна частина правил взаємодії між його учасниками створювалася з урахуванням досвіду та інструкцій уже прийнятих і перевірених у роботі ЄС.

Колосальний транзитний потенціал ЄврАзЕС обумовлюється унікальним географічним і гео економічним становищем країн Співтовариства – між країнами ЄС і Азіатсько-Тихоокеанського регіону; обсяг торгівлі між ними в 2010 році, за оцінкою експертів, може перевищити \$1 трлн.

Головним досягненням цієї організації є створення в грудні 2009 р. Митного союзу її найбільших учасників – Росії, Білорусі та Казахстану. Ведеться в останні роки й теоретична робота з опрацювання самої концепції Євразійського проекту.

Євразійська ідея охоплює набагато ширший геополітичний, гео економічний простір та культурно-цивілізаційний простір, ніж пострадянський чи ЄврАзЕСівський. Вона має багато граней, і проблема економічної інтеграції – лише одна з них [2].

Як зазначають експерти, новим глобальним центром сили може стати Шанхайська організація співробітництва. Сукупна територія країн, які входять до ШОС – організації, створеної в 2001 р. за участі країн ЦАР (без Туркменістану), Росії та Китаю, становить 30,2 млн. кв.км, або 60% території Євразії. Сукупний демографічний потенціал ШОС – це чверть населення планети, а

економічний потенціал включає найпотужнішу після США китайську економіку. Держави-члени Організації володіють приблизно чвертю світових запасів та обсягів виробництва нафти, на них припадає близько третини запасів природного газу й половина розвіданих у світі запасів урану. В ШОС у статусі постійних членів і спостерігачів представлені як провідні світові виробники вуглеводневої сировини – Росія, Іран, Казахстан і Узбекистан, так і країни, що демонструють найвищі темпи споживання нафти і природного газу в світі – КНР і Індія. [10]

ШОС за рахунок наявності замкнутого циклу виробників і споживачів має величезний резерв економічного розвитку. Вступ до неї країн-спостерігачів – Ірану, Пакистану, Індії, Монголії, а в подальшому й інших країн, що виявляють до Організації інтерес (зокрема, Туркменістану), здатні в рази збільшити цей потенціал економічної самодостатності ШОС. Особливо цьому може сприяти економічний потенціал Ірану з його запасами вуглеводнів і комунікаційними ресурсами. Вступ саме Ірану може схилити чашу терезів у питаннях забезпечення енергетичної безпеки в бік ШОС, оскільки зосередить у рамках однієї регіональної організації левову частку енергетичних ресурсів євразійського континенту. А це здатне багаторазово підвищити політичну вагу Організації.

Упродовж останніх п'яти років державне керівництво, політичні та бізнесові еліти провідних країн ШОС (Росії, Китаю, Казахстану, Узбекистану) вживали цілеспрямованих зусиль в напрямі координації та гармонізації енергетичної політики, формування «спільної енергетичної дипломатії» з метою отримання довгострокових конкурентних переваг на світовому енергетичному ринку. Першим кроком на цьому шляху визнано створення «Енергетичного клубу ШОС» шляхом мобілізації національних інформаційних та експертних ресурсів країн-членів. Йдеться про початок (приблизно з

початку 2007 р.) розробки у рамках ШОС концептуальних засад механізму гармонізації національних енергетичних стратегій і формування єдиного енергетичного ринку в рамках ШОС з можливим узгодженням на багатосторонній основі цінових та інших ключових параметрів його функціонування, а також стратегічних перспектив його подальшого розвитку (включаючи спільне або скоординоване планування маршрутів постачання енергоносіїв) [2].

Зважаючи на відсутність будь-якого статусу України у ШОС, вищезазначене може становити безпосередню загрозу енергетичній безпеці нашої держави, оскільки учасницями об'єднання є країни, які на сьогодні практично повністю контролюють постачання енергоносіїв в Україну. Актуальність питання підтверджується, зокрема, посиленням упродовж останніх років координації дій країн-членів ШОС (між собою і з Туркменістаном) в енергетичній сфері, початком реалізації проекту Прикаспійського газопроводу на основі міждержавної угоди між Туркменістаном, РФ і Казахстаном, завершенням будівництва газопроводу Туркменістан – Китай через територію Узбекистану і Казахстану і, нарешті, спільним рішенням національних нафтогазових компаній РФ, Туркменістану, Узбекистану і Казахстану про перехід з 2009 р. на європейські ціни поставок газу центральноазійського походження [3].

Однак успіх інтеграції в регіоні та, зокрема, в рамках ШОС найближчим часом є малоімовірним, оскільки цей регіон не повністю відповідає принципам ринкової економіки. В країнах неоднаково розвинені демократичні інститути, а також державні утворення. Існують значні розбіжності та відмінності в політичних системах, рівнях їх соціально-економічного розвитку, велика кількість перешкод для взаємної торгівлі, які гальмуватимуть зусилля, спрямовані на посилення інтеграційних процесів. Отже, на нинішньому етапі національним інтересам України відповідав би саме статус спостерігача або «партнера по

діалогу», а не активного учасника процесів у рамках ШОС, які пов'язані із потребами розв'язання гострих регіональних проблем й протиріч і поки що лише в потенціалі можуть набути характеру інтеграційних.

Процес перетворення ШОС на структуру, здатну не лише реагувати на зовнішні імпульси, а й формувати геополітичний та гео економічний простір, виходячи з агрегованих інтересів та цілей країн-членів, поки що тільки заявлений. Але вже сьогодні Китай серйозно працює над тим, щоб створити політико-правові умови для запровадження вільного руху товарів, капіталів та трудових ресурсів у рамках ШОС. При цьому до розбудови спільного економічного простору ШОС передбачається залучення потужного потенціалу особливих економічних зон Гонконгу та Макао.

Фактично ШОС з урахуванням своїх енергетичних, комунікаційних та інвестиційних можливостей вже сьогодні виступає реальним фактором прискорення економічного зростання. Водночас світова фінансово-економічна криза та загострення викликів глобальній безпеці дають певні підстави прогнозувати, що в критичній ситуації питання «самоідентифікації» ШОС може бути вирішено максимально швидко. Адже ШОС володіє потужним економічним потенціалом і за наявності політичної волі та здорового економічного розрахунку здатна достатньо динамічно пройти всі рівні економічної інтеграції від створення зони вільної торгівлі до формування єдиного економічного простору [6].

На сьогодні ж найважливішою функцією організації вбачається консолідація країн Центральної Євразії, так званого «поясу вичікування», навколо тих цінностей та ідей, котрі повинні, на їх думку, лежати в основі нового світового порядку. І саме підключення України може сприяти прискоренню цих процесів.

Розвиток геополітичної ситуації, зокрема, активізація інтеграційної політики та процесів різнобічного регіонального співробітництва в рамках ЄврАзЕС та ШОС, безпосередньо впливає на життєво важливі інтереси України. На тлі стратегічного зміцнення відносин країн ЦАР з РФ та

КНР, багатомільярдних російських і китайських інвестицій в розвиток їх економік, в тому числі в нафтогазову промисловість, впродовж останнього п'ятиріччя помітно відчувалося послаблення зацікавленості до зовнішньополітичних ініціатив Києва. Подальша пасивна позиція України щодо діяльності ЄврАзЕС та ШОС загрожує поглибленням тенденції витіснення українських підприємств зі стратегічних ринків Центральної Азії [7].

Збалансованість і далекоглядність у реалізації стратегічних національних інтересів України в ЦАР має передбачати, зокрема, такі концептуальні моменти:

– розбудова транзитних транспортних коридорів під егідою ЄС не має перешкоджати функціонуванню та подальшому розвитку довгострокової стратегічної схеми постачання до України та транзиту її територією центральноазіатських енергоресурсів, передусім природного газу, магістральними маршрутами через Казахстан і Росію;

– підтримка будь-якого альтернативного від нинішнього маршруту постачання центральноазіатських енергоресурсів до України означатиме: 1) їх поставку до нашої держави за світовими цінами, тобто суттєве зростання їхньої вартості порівняно з нинішньою; 2) значні ризики того, що навіть за світовими цінами центральноазіатські енергоресурси надходитимуть переважно не до України, а перекуповуватимуться іншими країнами Європейського та Середземноморського регіонів, спроможними запропонувати кращі конкурентні умови закупівлі та транзиту; 3) ймовірне погіршення політичного та ділового клімату відносин України з РФ та її стратегічними партнерами в ЦАР, що може суттєво погіршити умови постачання в північному напрямку до України центральноазіатського газу;

– обов'язкове врахування інтеграційних тенденцій у рамках ШОС та ЄврАзЕС, передусім щодо формування «енергетичного клубу ШОС».

Зважаючи на вищевикладене, пріоритетними завданнями України на найближчу перспективу вбачаються:

– проведення на високому рівні переговорів (у

двосторонньому та багатосторонньому форматах) з Росією, Туркменістаном, Узбекистаном і Казахстаном щодо участі України в реконструкції магістрального газопроводу «Середня Азія – Центр», можливої участі України в масштабних інвестиційних проектах, які здійснюються у цих країнах під егідою ВАТ «Газпром» щодо розробки нафтогазових родовищ, модернізації та реконструкції магістральних трубопроводів;

- розвиток взаємовигідної промислової кооперації з країнами Центральної Азії в базових галузях економіки, зокрема, в нафтогазовій, електроенергетиці, кольоровій металургії, машинобудуванні, транспортній сфері;

- забезпечення державної підтримки потужним українським експортерам у постачанні товарів та послуг до країн Центральної Азії на умовах кредиту;

- розробка програми участі українських інвесторів у приватизації стратегічних господарських об'єктів в країнах Центральної Азії;

- продовження роботи щодо реалізації основної багатосторонньої угоди про розвиток міжнародного транспортного коридору Європа–Кавказ–Азія;

- розгляд питання щодо доцільності подання Україною заявки на отримання статусу спостерігача в ШОС, який дозволив би залучити українських урядовців та експертів до розробки та спільного обговорення стратегічних документів організації, передусім в галузі енергетичної політики.

У цьому питанні варто скоординувати дипломатичні зусилля з білоруською стороною, яка вже офіційно заявляла про свій інтерес брати участь у діяльності ШОС у статусі спостерігача, а в 2009 р. набула статусу «партнера ШОС по діалогу» [3].

Доцільно також використовувати й такий важіль впливу, як участь України в робочих групах із розгляду заявок країн Центральної Азії на членство в СОТ, зокрема, для просування спільних інфраструктурних проектів, допуску українських компаній до розвідки та експлуатації нафтогазових родовищ, забезпечення

можливостей прямих поставок природного газу з цих країн в Україну відповідно до принципів СОТ та Європейської енергетичної хартії.

Усе вищезазначене обумовлює надзвичайно серйозні виклики для української дипломатії, особливо для її економічної складової. Україна має знайти своє достойне місце в складних, багатофакторних процесах у центральноазіатському регіоні та забезпечити там свої стратегічні, передусім енергетичні інтереси, що вимагає ретельного моніторингу як внутрішньої ситуації в кожній країні, так і процесів регіонального співробітництва, що активізуються останнім часом як у безпековому, так й в економічному вимірі.

У цілому можна зробити висновок про серйозні зміни геополітичної ситуації в регіоні Центральної Азії за рахунок посилення позицій Китаю та Росії (а серед регіональних інституцій, передусім, Шанхайської Організації Співробітництва) і одночасного зменшення впливу західних держав і структур, насамперед США, НАТО, ОБСЄ та ЄС. Вищезазначене, а також надання статусу спостерігача в ШОС Індії, Ірану та Пакистану дає підстави очікувати на поступове формування через «нове стратегічне партнерство» в рамках ШОС комплементарного євроатлантичного геополітичного та інтеграційного простору на теренах Євразії. У зв'язку з цим перспективним вбачається координація дипломатичних зусиль України та Білорусі щодо набуття статусу спостерігача в ШОС, зокрема, опрацювання відповідної консолідованої позиції наших держав під час переговорів із основними гравцями ШОС – Росією, Китаєм, Казахстаном та Узбекистаном.

Таким чином, від участі в ШОС і ЄврАзЕС, навіть у ролі спостерігача, Україна здатна отримати солідні економічні та політичні дивіденди.

Взята ЄС «стратегічна пауза» в подальшому розширенні на схід на тлі загострення кризових явищ та внутрішніх проблем об'єднання надає країнам-учасникам ЄврАзЕС і ШОС додатковий час для того, щоб «скоротити відставання» у темпах і рівні економічної інтеграції.

Формування нової парадигми зовнішньої політики України, що передбачає конструктивну інтегруючу роль нашої держави для Великої Європи, поєднання євроінтеграційного вектора зі стратегічним партнерством на пострадянсько-євразійському просторі, активне використання форматів Ради Європи, СНД, ЄврАзЕС та ШОС мають стати сьогодні пріоритетами вітчизняної дипломатії та знайти своє законодавче втілення в законі України про засади зовнішньої політики, розробка та прийняття якого вбачається одним із найнагальніших завдань нової української влади.

Список використаних джерел

1. Декларация глав государств-членов ШОС. Санкт-Петербург, 7 июня 2002 г. // Проблемы Дальнего Востока. - 2002. - №4. - С. 7-11.
2. Зовнішня політика України: здобутки, проблеми, перспективи
http://www.razumkov.org.ua/ukr/files/category_journal/NSD113_ukr_1.df
3. Мармазов В., Шляев І. Україна на перехресті європейської та євразійської інтеграції: SOS чи шанс?
<http://uaforeignaffairs.com/article.html?id=476>
4. Відмова від НАТО: позаблоковість чи геополітична стагнація <http://novynar.com.ua/analytics/government/120901>
5. Куди вступати Україні?
http://sd.net.ua/2010/01/27/print:page,1,kudi_vstupati_ukran.html
6. Кулик В. Шанхайская Организация Сотрудничества: перспектива региональной интеграции и кооперации
<http://www.eurasianhome.org/xml/t/expert.xml?lang=ru&nic=expert&pid=664>
7. Україна і ШОС: членство, співпраця чи геополітична несумісність? <http://www.personal-plus.net/282/3540.html>

8. Чи є економіка у ШОС <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/07/22/242485/>

9. Хартия ШОС. Санкт-Петербург, 7 июня 2002 г. // Проблемы Дальнего Востока. - 2002. - №4. - С. 12-20.

10. http://www.krugosvet.ru/enc/istoriya/shanhaskaya_organizatsiya_sotrudnichestva_SHOS.html

A. Vaynrauh. New perspectives of Eurasian cooperation for Ukraine.

The article analyzes the strategic prospects of military, economic and socio-cultural cooperation of Ukraine on the Eastern vector of foreign policy. The stress is given on the new opportunities opened to Ukraine after the change of foreign policy priorities of Eurasian countries.

Key words: Eurasian integration, the Shanghai Cooperation Organization, Eurasian Economic Community, European Union.

A. Вайнраух. Новые перспективы евразийского сотрудничества для Украины.

В статье анализируются стратегические перспективы военного, экономического и социально-культурного сотрудничества Украина на восточном векторе внешней политики. Акцентируется внимание на новых возможностях, открывшихся перед Украиной после изменения внешнеполитических приоритетов в отношениях с евразийскими странами.

Ключевые слова: евразийская интеграция, Шанхайская организация сотрудничества, Евразийское экономическое сообщество, Европейский Союз.

СТРАТЕГІЯ РЕАГУВАННЯ УКРАЇНИ НА ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНІ КОНФЛІКТИ СУЧАСНОСТІ

У статті досліджуються сучасні підходи до врегулювання військово-політичних конфліктів. Автор акцентує увагу на необхідності чіткого формулювання власної зовнішньополітичної стратегії України. Крім того, розроблено принципи, які можуть слугувати базою для вироблення стратегії реагування України на виникнення та розвиток військово-політичних конфліктів.

Ключові слова: зовнішньополітична стратегія, військово-політичний конфлікт, внутрішньодержавний військово-політичний конфлікт, конфліктність, НАТО, Організація Об'єднаних Націй.

Актуальність дослідження. Стратегії реагування України на військово-політичні конфлікти сучасності потрібно розглядати у двох вимірах: внутрішньополітичному та зовнішньополітичному. Це особливо актуально у зв'язку з тим, що сьогодні безпека будь-якої держави забезпечується не лише на її кордонах, а значною мірою залежить від загальної стабільності у світі. Тому дедалі частіше Збройні Сили України залучаються до участі у врегулюванні військово-політичних конфліктів по всьому світу, далеко за межами власної держави. Враховуючи, що Україні за 19 років незалежності вдалося уникнути військово-політичних конфліктів, у даній статті при розробці принципів, які можуть слугувати основою для вироблення стратегії реагування України на військово-політичні конфлікти сучасності, здебільшого йтиметься про зовнішньополітичну позицію нашої держави і її участь у врегулюванні військово-політичних

конфліктів, у яких вона не бере безпосередньої участі. У внутрішньополітичному контексті врегулювання варто акцентувати основну увагу лише на запобіганні можливих військово-політичних конфліктів в українському суспільстві.

Аналіз наукових джерел. Зазначена проблематика актуальна і є предметом досліджень багатьох сучасних науковців. Серед них доцільно виокремити праці таких авторів, як Г. Перепелиця, В. Небоженко, А. Пойченко, В. Ребкало, О. Хворостяний, В. Смолянюк, В. Кривохижа, М. Панов, О. Дзьобань та інших.

Мета дослідження: вироблення основних підходів врегулювання військово-політичних конфліктів сучасності та розробка принципів, які можуть слугувати базою для вироблення стратегії реагування України на виникнення та розвиток військово-політичних конфліктів. Відповідно завданнями дослідження будуть: віднайти ефективні методи аналізу й прогнозування сучасних військово-політичних конфліктів; знайти оптимальне поєднання силових та несилових методів врегулювання сучасних військово-політичних конфліктів; з'ясувати принципи, які можуть слугувати основою для вироблення стратегії реагування України на військово-політичні конфлікти.

Виклад основного матеріалу. Моніторинг і прогнозування конфліктних ситуацій на території України показав, що в цілому, незважаючи на значну політичну напруженість, що мала місце в багатьох регіонах, політичні протиріччя не переросли у військово-політичні конфлікти. Конфліктність і нестабільність в українському суспільстві певним чином локалізовані. Однак політичні відносини в Україні - це легкозаймистий матеріал. Небезпечні зони напруженості, які наявні в українському суспільстві, особливо при помилках і прорахунках у державній політиці, здатні трансформуватися в військово-політичні конфлікти.

В. Небоженко причини найбільш серйозних негативних соціальних напруженостей в українському

суспільстві пояснює вкрай несприятливою, неефективною політичною системою, вказуючи на:

- ◆ нездатність державної влади захистити національні інтереси України;
- ◆ нездатність усіх структур влади позбутися злочинності та корупції;
- ◆ відсутність політичних лідерів і політичних партій, здатних виражати загальнонаціональні інтереси й здійснювати реформи;
- ◆ масову деморалізацію державних службовців;
- ◆ нездатність влади здійснити політичні та економічні реформи і вивести країну з кризи;
- ◆ нездатність усіх рівнів влади мобілізувати суспільство на розв'язання гострих проблем країни;
- ◆ протиріччя як між місцевою та центральною владою, так і між законодавчою та виконавчою ланками влади [17, с. 48].

Причини, висловлені вітчизняним політологом ще до подій “помаранчевої революції”, особливо друга, четверта, які є спорідненими, а також третя та остання - актуальні й на сьогодні. Адже в Україні й донині відсутні політична партія та єдиний політичний лідер, які користуються абсолютною довірою громадян і самостійно здатні створити парламентську більшість та взяти на себе політичну відповідальність за дії уряду. Щоби прискорити ліквідацію третьої причини соціальних напруженостей в українському суспільстві, виокремленої В. Небоженком, та реалізувати задекларовану мету політичної реформи, на нашу думку, варто було б неодмінно суттєво підвищити загороджувальний виборчий бар'єр та заборонити блокам бути суб'єктами пасивного виборчого права.

При розгляді питання про напруженість і конфліктність у сучасній Україні належить обов'язково брати до уваги міжнародний контекст проблеми. Зазначимо, що і фактичний стан речей у цій царині,

його відображення західними аналітиками і політиками впливають на загальне сприйняття України міжнародним співтовариством. Тому варто зупинитися саме на тих проявах конфліктності, щодо яких оцінки українських і зарубіжних експертів збігаються. С. Камінський ще в 1998 році виділив ті з них, які, на нашу думку, не втратили своєї актуальності й злободенності й до сьогодні:

◆ на відміну від більшості країн Центральної та Східної Європи та значного числа пострадянських нових незалежних держав в Україні до нинішнього часу немає чіткої стратегії реформування економічних відносин, а у вищому державному керівництві немає єдності з цих питань (це особливо яскраво виразилось в коаліційному уряді Ю. Тимошенко та й в уряді Ю. Єханурова, коли зіткнулися представники ліберальної та соціалістичної ідеології);

◆ населення України у своїй більшості, не маючи уявлення про плани і наміри виконавчої влади в економічній сфері, вважає, що відповідні дії не підпорядковані певним програмним цілям;

◆ у громадській думці країни спостерігається еволюція в бік підтримки “твердої” влади, у зв’язку з чим можливий і відповідний поворот у державному управлінні (про що свідчить стабільний рейтинг, згідно останніх даних соціологічних опитувань, Партії Регіонів та Президента України В. Януковича, якого іміджмейкери позиціонують з жорстким, але справедливим керівником);

◆ переважна більшість громадян України у своїх оцінках владних структур виходить із переконання в їхній “тотальній корумпованості” і політичні дискусії між гілками влади сприймає здебільшого у контексті міжкланової і міжособистісної боротьби за владу;

◆ без рішучих системних змін Україні не вдасться заручитися серйозною підтримкою

розвинутих країн Заходу (хоча політична реформа де-юре й вступила в дію, але ще не настав час її реалізації де-факто) [12, с. 17].

А. Пойченко, О. Хворостяний, В. Ребкало виокремлюють в Україні кілька основних конфліктних полів суперечностей: 1) конституційний процес; 2) приватизація і бюджетно-податкова політика; 3) співвідношення регіональних (місцевих) і загальнодержавних інтересів; 4) геополітичні інтереси України [19, с. 53]. Коротко охарактеризуємо ці конфліктні поля.

Конституційний процес. Цей процес йде досить складно, затвердження політичної реформи й процедура її ухвалення спричинили з подачі окремих угруповань всередині політичних «таборів» загострення політичних протиріч у Верховній Раді. Загрозу дестабілізації викликало також перетворення конституційного процесу на арену ідеологічної боротьби та партійно-політичних змагань за владу.

Приватизація і бюджетно-податкова політика. Друге конфліктне поле суперечностей суб'єктів політичної системи пов'язане зі зміною форм власності, а також підходами до формування бюджету та встановлення податків. «Виграш на цьому полі означає стимулювання власного виробництва, поєднання виробництва і споживання через ринкові відносини, програш – швидке зростання безробіття, збільшення соціальної напруженості і можливі соціально-політичні потрясіння» [19, с. 55].

Конфліктність цього поля буде мати у майбутньому більш-менш постійний характер. Рівень цієї конфліктності залежатиме від здатності суб'єктів політичної системи толерантно ставитись до різних поглядів, а також вміння знаходити оптимальний вихід з конфліктних ситуацій.

Співвідношення регіональних (місцевих) і загальнодержавних інтересів. На третьому полі – співвідношення локальних і загальнодержавних ін-

тересів. Виграш означає зміцнення загальноукраїнської державності, програш – навпаки. Перше залежить від оптимального поєднання інтересів регіонів і центру. Проте центральна та місцева еліти прагнуть не до оптимізації взаємовідносин, а до максимального розширення своїх владних повноважень. Про це свідчать факти періодично виникаючих конфліктних ситуацій між центральною владою та Кримом.

Геополітичні інтереси України. На четвертому полі конфліктності відбувається зіткнення різних концепцій стосовно місця та ролі України у геополітичному просторі, співвідношення загальноукраїнських інтересів й інтересів світового співтовариства. “Виграш на цьому полі означає взаємовигідне партнерство України як із західними, так і зі східними країнами та структурами, програш – перетворення України в одну з країн третього світу, повне підкорення інтересів України інтересам закордонного капіталу (як західного, так і російського), який не може функціонувати на основі благодійності та безкорисної допомоги” [19, с. 57]. Як і на попередніх полях, результат боротьби тут повністю не визначений.

Вирішення суперечностей на четвертому полі буде залежати, по-перше, від того, який результат боротьби на попередніх трьох полях, і, особливо, від реконструкції відносин власності у тому плані, щоб вона дійсно стала важливим стимулом трудової діяльності і раціональної організації виробництва. По-друге, вирішення суперечностей четвертого поля залежить від знаходження об’єктивного критерію, який би дав можливість примирити протилежних концепцій: “Україна повинна бути з Заходом” і “Україна повинна бути з Росією”. Справа не в ідеологічних уподобаннях, а в тому, що головним критерієм, який би визначав дії України стосовно Заходу чи Сходу, є об’єктивні національні інтереси України. А вони мають місце як у західноєвропейському, так і у євразійському просторі.

Отже, на жаль, ситуація в Україні залишається

складною, особливо в політичній та економічній сферах суспільного життя. Одна з найважливіших проблем, пов'язаних з соціально-політичними конфліктами, полягає в надзвичайно високій поляризації суспільства, яка викликана помітною нерівністю прибутків, у створенні чітко виражених "класів" багатих та бідних.

Для України в останні роки додаткові труднощі в пошуках політичного компромісу і згоди створює поєднання загострення суто політичних конфліктів з політизацією економічних, трудових, соціальних та інших конфліктів. Внаслідок цього відбувається підсилення внутрішнього суспільного розбрату, зумовлене зростанням масового незадоволення і пов'язаної з ним соціальної напруги.

Внутрішньодержавні військово-політичні конфлікти, безумовно, являють загрозу життєво важливим інтересам держави, підриваючи її стабільність і безпеку. Вони не тільки дестабілізують ситуацію усередині держави, підривають міжнародний імідж країни, знижують економічну привабливість, але й можуть бути приводом для зовнішнього втручання.

Стратегія запобігання внутрішніх військово-політичних конфліктів повинна носити характер продуманої довгострокової державної політики, яка ґрунтувалася б на ідеях взаєморозуміння, діалогу, міжетнічного та міжрегіонального співробітництва, пріоритеті несилових методів вирішення проблем над силовими, а також актуалізації ролі раціонального, а не емоційного компонента. У випадку внутрішніх конфліктів поле застосування силових методів ще більше звужується, тому що істотну роль грає морально-етичний фактор, коли держава застосовує силові методи проти власних громадян.

Стратегія такої політики повинна включати, по-перше, створення оптимальних умов для вільного розвитку і співробітництва всіх етносів та регіонів; поступове формування єдиної української національної

ідеї, створення такого менталітету, при якому почуття приналежності до української держави буде грати все більшу роль.

Актуальними для України на даному етапі можуть бути способи запобігання, запропоновані А. Анцуповим і А. Шипіловим: соціальне маневрування, політичне маневрування, політичне маніпулювання, інтеграція контролі та послаблення “системної опозиції” [1, с. 67].

Сутність соціального маневрування полягає в перерозподілі частини суспільного продукту в інтересах опозиції. Об'єм перерозподілу залежить від розміру суспільного продукту, рівня соціальної і політичної напруженості; гнучкості, яку проявляє частина суспільства, у якій відбирають суспільний продукт і професіоналізму політичного керівництва. Форми використання цього методу залежать від соціально-економічного розвитку суспільства.

Політичне маневрування включає в себе широкий спектр заходів, які повинні забезпечити перетворення різноспрямованих інтересів в стійкий політичний альянс, який фактично допомагає функціонуванню існуючої політичної влади. Серед форм реалізації методу виділяють наступні: виявлення можливості політичного компромісу між протидіючими сторонами; заміна засобів досягнення мети (декларується мета, що відповідає інтересам більшості населення країни, і засоби, за допомогою яких вона буде досягнута). При цьому витрається час, який використовується для застосування інших засобів стабілізації; зміни політичного лідера чи уряду.

Політичне маніпулювання. В широкому сенсі під ним розуміють дії політичної влади, які застосовуються нею для забезпечення свого стабільного функціонування. В більш вузькому значенні під політичним маніпулюванням розуміють цілеспрямований вплив на суспільну свідомість, насамперед через канали масової

комунікації. Зазвичай газети, радіо, телебачення знаходяться в руках правлячих політичних еліт. Тому їх дії зорієнтовані на стабілізацію існуючої політичної системи. Велика роль ЗМІ в здійсненні такого заходу в запобіганні конфліктів, як “створення образу ворога”. Він складається з перекладання відповідальності за невирішені проблеми на інші політичні сили (часто опозиційні, а іноді й міфічні) і з відволікання уваги населення від гострих політичних і соціальних проблем.

Інтеграція контреліти. Дестабілізація суспільної системи сприяє формуванню в ній контреліт, які грають роль інтегратора суспільного незадоволення. Такі контреліти утворюються в результаті невдалої кадрової політики, яка призводить до відторгнення талановитих людей, які, не потрапивши до складу політичної еліти, концентрують свої сили на “протилежному полюсі”, одночасно розгортаючи антидержавну активність. Має сенс не допускати створення контреліти, а якщо вона з'явилася, то інтегрувати її в політичну еліту шляхом включення її представників в склад керівництва чи залучення до влади організацій і рухів, які знаходяться під впливом контреліти.

Послаблення “системної опозиції”. На відміну від контреліт вона ставить за мету повну дестабілізацію існуючої системи і створення своєї. Тому для політичного керівництва важливо максимально послабити дії “системної опозиції”. Для цього можуть застосовуватися такі заходи: перехват ініціативи в діях, які збиралася реалізувати опозиція; розкриття корисливих інтересів членів політичної опозиції; показ неможливості досягнення цілей, які поставила політична опозиція; формування недовіри до політичної опозиції з боку соціальних верств, де вона користується популярністю; стимулювання “перебіжчиків” з табору політичної опозиції, введення їх до владних структур; ненасильницька ліквідація опозиції (включення її представників в органи державної влади); нейтралізація лідерів опозиції [1, с.85-88].

Для України на сучасному етапі демократичної трансформації, що супроводжується кризовими явищами в усіх сферах суспільних відносин та високим ступенем конфліктності інтересів, актуальним є пошук демократичних способів регулювання конфліктів з метою їх переведення у інституціоналізовані межі та забезпечення стабільного розвитку. Саме демократичний політичний режим, що ґрунтується на діалогічній концепції політичної влади, здатний забезпечити несилові способи врегулювання конфліктів, використати механізми, які максимально зменшують негативні наслідки конфліктів та переводять їх у русло конструктивного діалогу.

Одним з головних завдань українського суспільства на даному етапі є попередження розгортання наявних політичних конфліктів, необхідність адекватної і своєчасної оцінки характеру, інтенсивності й ступеня небезпеки політичних конфліктів, запобігання їхньому переростанню у військово-політичні конфлікти з непередбачуваними та руйнівними наслідками.

Інституціональна стабільність робить можливим обмін практичною діяльністю та її результатами в межах встановлених правил. Однак сама по собі стабільність зовсім не означає того, що наявні суспільні інститути функціонують ефективно. Необхідною умовою ефективності правового регулювання політичних конфліктів є адекватне відображення в нормах права реального балансу інтересів сторін та наявності між ними згоди діяти в межах встановлених формальних правил. Санкціоновані норми функціонування суспільних інститутів повинні бути визнаними як правомірні та доцільні основними суб'єктами політичного конфлікту, тобто легітимними з точки зору кожної з цих сторін. Отже, необхідним є врахування реальної практики неформальних інститутів для їх легітимної формалізації. Однак, як відомо, нав'язування інституціональної структури зверху – не є ефективним, адже це буде нелегітимним і конфлікти зберігатимуться [3, с. 166].

В демократичній політичній системі інституціоналізацію політичного конфлікту доцільно розглядати через призму взаємодії правової держави і громадянського суспільства, що дасть змогу комплексно підійти до аналізу даного явища. “Інституціоналізація на рівні правової держави – це, насамперед, юридичне закріплення правил функціонування нових соціальних утворень в нормативно-правових актах, тобто утворення формальних інститутів. Причому, це може бути як узаконення (легалізація) вже існуючих практик, так і централізоване впровадження нових інститутів з метою трансформації суспільних відносин” [20, с. 37-38].

Хоча врегулювання конфлікту внаслідок його інституціоналізації зовсім не означає повного усунення причин для його виникнення, але для подальшого наукового дослідження безумовно актуальним є вивчення ситуації в Україні з точки зору інституціональних можливостей регулювання виникаючих конфліктних ситуацій.

Держава, регулюючи й контролюючи відносини всередині громадянського суспільства, захищаючи й узгоджуючи загальні інтереси громадянського суспільства й інтереси окремих його суб'єктів, бере участь у формуванні та функціонуванні громадянського суспільства. “На цій основі відбувається розширення функцій держави, які доповнюють і нерідко заміняють функції громадянського суспільства” [12, с. 26].

За роки реформ став очевидним і одержав практичне підтвердження той факт, що перехід від тоталітаризму до демократії, побудова ринкової економіки, становлення громадянського суспільства вимагає часу й зусиль, конкретних дій від політичних сил, що проголосили такий курс, що взяли на себе відповідальність за здійснення реформ й, насамперед, від держави.

Використовуючи попередні дослідження, автором також пропонуються принципи для вироблення стратегії

реагування України на військово-політичні конфлікти, які переважно стосуються зовнішньополітичного виміру. Очевидно, що найбільш кращими є такі дії, що вживаються не просто як безпосередня реакція на певні події, а ті, які носять продуманий стратегічний характер. Звідси першою необхідною умовою розробки будь-якої державної стратегії поведінки є здійснення постійного моніторингу конфліктних ситуацій і прогнозування потенційних джерел напруженості [2, с. 64]. На наступному етапі із усього спектру конфліктів виділяються ті, які прямо або побічно зачіпають ті чи інші інтереси держави. Це можуть бути економічні, політичні (або статусні), ресурсні, територіальні, геостратегічні інтереси тощо. Визначивши характер порушених інтересів, необхідно оцінити ступінь їхньої важливості. Чи є вони для держави життєво важливими, важливими, менш важливими або просто інтересами. Наступним кроком повинна бути побудова двох сценаріїв і оцінка наслідків їхньої реалізації. Мова йде про принциповий момент: брати або не брати участь, реагувати або не реагувати в тій або іншій формі на той чи інший конфлікт. Якщо рішення про участь має негативну відповідь, то триває моніторинг до надходження нового сигналу про небезпеку. Якщо ухвалено рішення про необхідність реагування, то наступний етап - це вироблення стратегії поведінки, що починається з визначення цілей і завдань, які повинні бути досягнуті в результаті участі у врегулюванні певного конфлікту. Стратегія будується на основі розробки кількох сценаріїв можливого розвитку ситуації й відповідних зворотніх дій. Необхідно мати чітке уявлення про статус участі, а саме про пряму або непряму участь або ж посередництво. Далі визначається рівень взаємодії або протидії: двосторонній, субрегіональний, регіональний або міжнародний.

Після визначення рівня участі підсумовуються засоби й методи, якими володіє держава для впливу на ситуацію, що виникла. На основі цього виробляється

стратегія реагування на аналізований конфлікт, причому як довгострокового, так і оперативного характеру. Після того, як обрані параметри передбачуваних дій співвіднесені за часом, розробляється оперативний план реалізації передбачуваної стратегії дій. У ході виконання намічених кроків виробляється оцінка досягнутих результатів і відповідне коригування стратегії. Принциповим моментом є наявність зворотнього зв'язку, а також здійснення моніторингу ситуації й прогнозування можливого розвитку подій протягом усього ходу роботи.

В умовах непростой економічної та соціально-політичної ситуації всередині держави, участь України у врегулюванні сучасних конфліктів на основі мандату ООН під проводом НАТО має велике значення для підвищення політичного авторитету України на міжнародній арені, і у Європі зокрема, а також надає можливість набуття цінного практичного досвіду [13, с. 58].

Це цілком відповідає стратегічній меті зовнішньої політики України: інтеграція у європейські структури і поглиблення євроатлантичного співробітництва, що потребує не тільки розробки стратегічних аспектів співпраці, але й передбачає вирішення питань нижчого рівня, таких, як: співпраця з окремими країнами в сфері врегулювання військово-політичних конфліктів, створення спільних миротворчих підрозділів, опрацювання воєнно-технічних аспектів операцій з підтримки миру та примусу до миру, планування та підготовка багатонаціональних операцій.

Активна участь України у формуванні нової архітектури євроатлантичної безпеки, статус особливого партнерства з Північноатлантичним Альянсом, участь у миротворчих операціях під проводом НАТО обумовлюють актуальність систематичного аналізу процесів трансформації та адаптації України до нового середовища безпеки через призму їхнього врахування у відповідних політичних та юридичних актах. І хоча

останнім часом прийняті Закони України «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях», «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав» та «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших країн на територію України», ратифіковано угоди між державами-учасницями Північноатлантичного договору та державами-учасницями програми “Партнерство заради миру” про статус їхніх збройних сил [5, с. 31], проте відкритий і виважений підхід нашої держави до проблем врегулювання конфліктів, її принципова позиція щодо необхідності дотримання принципів і норм міжнародного права повинні відбитися у розробці і прийнятті такого документа, як “Концепція миротворчості України”, що сприятиме зміцненню авторитету України як послідовного постачальника європейської безпеки.

При укріпленні національної безпеки потрібно обов’язково враховувати роль Росії в цьому процесі. Між Україною та Росією існує багато причин для виникнення протиріч в їхніх міждержавних відносинах: двадцятипроцентний податок на експорт у Росію українських товарів, відверті зазіхання на Крим і Севастополь, події навколо коси Тузли, Чорноморський флот тощо [15, с.78]. Також до цього переліку можна додати ще й “газову проблему”. Головне, щоб ці протиріччя не еволюціонували до рівня військово-політичного конфлікту. Адже існує і така думка: Україна самостійно не зможе довго протистояти силовій політиці Росії, то рано чи пізно вона повинна буде зробити однозначний геополітичний вибір на користь Заходу, відмовившись від багатовекторної зовнішньої політики. Магістральний шлях забезпечення національної безпеки України – негайна відмова від позаблокового статусу і подання заявки на вступ у НАТО. Адже перспективи політики НАТО спрямовані на підтримку незалежності і суверенітету України [16, с. 124].

При цьому важливо, щоб співпраця між Україною та НАТО була не альтернативою, а додатковим чинником добросусідських взаємин з Росією. Членство в НАТО було б передчасно розглядати у короткотерміновому плані. Україна поки що не готова до цього з економічних міркувань та із-за невідповідності західним стандартам системи цивільного контролю над збройними силами. Хоча, враховуючи статтю 10 Північноатлантичного Договору, виключати таку можливість не можна [18, с. 210].

Необхідність та легітимність співробітництва України та НАТО у врегулюванні кризових ситуацій очевидні, але проблемою, яку їм належить спільно вирішити, є втілення планів у життя. Досвід свідчить, НАТО і Україна повинні приділяти більше уваги якості співпраці, а не кількості заходів, що дозволить найкращим чином використовувати всі наявні ресурси. Це стосується особливо співпраці в сфері врегулювання військово-політичних конфліктів [14, с. 115].

Та, можливо, найважливішим є те, що НАТО та Україна побудували дружні, конструктивні відносини співпраці, про які 19 років тому годі було й мріяти. Основним досягненням років незалежності стали зміни в ментальності українців, які продовжуються й донині. Поступово зникає політико-психологічна неприйнятність НАТО серед населення України та особового складу її Збройних Сил. Україна стає все більш активним партнером натівської програми “Партнерство заради миру” [4, с. 73], починаючи з 1994 р. і продовжуючи підписанням Хартії “Про особливе партнерство між Україною і Північноатлантичним Альянсом”. Цей висновок підтверджується успіхами в багатьох галузях співробітництва, таких як: створення багатонаціональних формувань, кооперація в реалізації воєнної реформи, практичне військово-співробітництво на Балканах у проведенні миротворчих операцій, де українські підрозділи були задіяні в силах UNIPROFOR в

Боснії, починаючи з липня 1992 року, потім в операціях IFOR і SFOR, а також в операції KFOR в Косово [4, с. 112] та у червні 2003 в Іраку.

Тісне співробітництво України з НАТО і сам вступ в НАТО сприятиме реалізації її головної стратегічної мети - інтеграції в Європу. Участь Збройних Сил України у врегулюванні сучасних військово-політичних конфліктів сприяє досягненню цієї мети. Переслідуючи свої національні інтереси в співробітництві з НАТО та іншими країнами-партнерами, Україна робить значний внесок в посилення спільної обороноздатності і ефективності дій європейських націй щодо забезпечення стабільності і безпеки в Європі.

Загалом аналіз проблеми врегулювання сучасних військово-політичних конфліктів дозволяє зробити низку висновків теоретичного характеру.

Врегулювання військово-політичних конфліктів потрібно розуміти як діяльність, що охоплює у своєму обсязі вирішення різних завдань: 1) запобігання військовому зіткненню на передконфліктному етапі (завдання, що особливо гостро стоїть на порядку денному в гарячих точках колишнього СРСР); 2) локалізація та припинення вже розпочатого військового зіткнення, обмеження його як за розмахом, так і за застосовуваними засобами, запобігання поширення на сусідні країни й регіони; 3) остаточне врегулювання конфлікту на етапі постконфліктного будівництва, що охоплює закріплення підсумків переговорів, реалізацію мирної угоди, запобігання рецидивам, відновлення й підтримка інститутів громадянського суспільства, проведення виборів і відновлення політико-владних структур, дотримання прав людини, надання гуманітарної допомоги, відновлення економічної інфраструктури (це завдання найбільш характерне для ситуації, що склалася в колишній Югославії та Іраку). При цьому на першому плані стоїть пошук способів стримування сторін, вирішення протиріч і спорів між ними до того, як вони набудуть характеру військової боротьби.

Здійснений аналіз основних способів врегулювання сучасних конфліктів свідчить про те, що безумовну перевагу слід надавати превентивній дипломатії. Аналіз останніх подій в Іраку свідчить, якщо час для використання превентивної дипломатії упущено, то за допомогою примусу до миру можна досягти реалізації лише вузьких, короткострокових завдань. Застосування силових методів може приносити позитивні результати лише в тому випадку, якщо вони не є самоціллю, а служать для вирішення конкретного завдання, чітко обмежені в часі та супроводжуються несиловими методами інформаційно-психологічного, гуманітарного, політико-дипломатичного характеру.

З огляду на особливості сучасних конфліктів відбувається процес трансформації миротворчості. Збагачується зміст миротворчості, її інституціональне оформлення, способи миротворчої діяльності. Від операцій з підтримки миру вона переходить до операцій з примусу до миру, які припускають застосування засобів військової боротьби. При цьому миротворчість все частіше використовується як засіб реалізації національних інтересів країн, що володіють достатнім ступенем економічної й військової могутності. Суб'єкт миротворчих операцій фактично перетворюється на прямого учасника військово-політичного конфлікту. Відкидаються норми й правила, що регулюють миротворчу діяльність, миротворчі інститути, які склалися в епоху "холодної війни". Операції з примусу до миру, запобігаючи повномасштабним війнам, у той же час породжують нові види загроз: загибель мирного населення, дестабілізацію сусідніх регіонів, потоки мігрантів, фінансово-економічні втрати. Тому для досягнення позитивних результатів операцій з примусу до миру необхідні мандати з чіткими формулюваннями й правилами застосування, політична воля провідних держав, військово-технічна й фінансова підтримка.

Остаточне врегулювання конфлікту можливо тільки на етапі постконфліктного будівництва.

Підтвердженням даної тези може слугувати конфлікт в Афганістані, коли після підписання Женевських угод і виводу радянських військ, був відкинтий план вирішення внутрішніх аспектів афганської проблеми, що передбачав припинення вогню, створення нейтрального “національного уряду миру”, повернення біженців - це значною мірою сприяло продовженню кровопролиття.

В даному дослідженні також запропоновано принципи, які можуть слугувати теоретичною основою для вироблення стратегії реагування України на виникнення та розвиток військово-політичних конфліктів. Встановлено, що стратегія реагування нашої держави на конфлікти й участь в їхньому врегулюванні ефективна в тому випадку, якщо вона: 1) базується на оперативних даних, отриманих у результаті постійного моніторингу й прогнозу, на принципах системного аналізу можливої зміни балансу сил у світовій системі, зниження чи підвищення статусу й ролі України на міжнародній арені; 2) відповідає стратегічній меті зовнішньої політики України; 3) способи участі у врегулюванні того чи іншого конфлікту чітко обумовлені тим впливом, що даний конфлікт чинить на національні інтереси України (пріоритет надається несилевим способам врегулювання, що найбільш відповідає реальним фінансово-економічним і військово-політичним можливостям сучасної України); 4) дотримується збалансованості і гнучкості позицій (не вступати у відкриту конфронтацію з опонентами, співробітництво з якими необхідне для реалізації українських національних інтересів); 5) забезпечує контрольовану інтернаціоналізацію конфліктів у плані активізації участі України у врегулюванні конфліктів, особливо на території СНД [20, с. 37]. Контрольованість означає ключову миротворчу або посередницьку роль України й ініціативу з підключення міжнародних структур, зокрема ООН, ОБСЄ, НАТО, до врегулювання даних конфліктів.

Отже, можна констатувати, що сучасні військово-політичні конфлікти є однією з основних загроз як національній, так і міжнародній безпеці, тому необхідно втручання світового співтовариства у їхнє врегулювання. Проблема знаходження оптимального співвідношення у використанні силових і несилових способів врегулювання конфліктів вирішується індивідуально для кожного конфлікту, проте можна виокремити наступні загальні підходи: а) пріоритетність надається несиловим методам врегулювання, але при необхідності уможливується короткострокове застосування силового підходу, який в обов'язковому порядку супроводжується відповідними несиловими методами; б) способи врегулювання узгоджуються з етапом розвитку конфліктного процесу. Якщо діагноз та прогноз здійснюються на всіх етапах конфлікту, то врегулювання здійснюється на різних етапах конфлікту в такий спосіб: превентивна дипломатія на передконфліктному етапі, примус до миру, підтримка миру на етапі військової боротьби, та будівництво миру на постконфліктному етапі.

Список використаних джерел

1. Анцупов А. Я., Шипилов А. И. Конфликтология: учебник для вузов. — М.: ЮНИТИ, 1999. - 507 с.
2. Богданович В. Ю. Военна безпека України: Методологія дослідження та шляхи забезпечення / Київ, 2002. – 322 с.
3. Воронов І. О. Глобалізація і політика: Реалії і перспективи соціальних трансформацій.- К.: Генеза, 2004. –288 с.
4. Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: структура та напрями реалізації: навч. посібник / Худож.-оформлювач С. І. Правдюк. - Харків: Фолю, 2002. – 285 с.
5. Європейська та євроатлантична інтеграція України: проблеми військово-технічної кооперації: Матеріали "крут-

лого столу” / Національний ін-т стратегічних досліджень / Г. М. Перепелиця (наук. ред.) – К.: НІСД, 2004.- 43.

6. Женевская конвенция об обращении с военнопленными. 12 августа 1949 г. / Женевские конвенции о защите жертв войны от 12 августа 1949 г. – М.: «Ведомости Верховного Совета СССР», 1954. – 219 с.

7. Заключительный акт Совещания по безопасности и сотрудничеству в Европе // Международные акты о правах человека: Сборник документов / Сост. В.А. Карташкин, Е.А. Лукашева. – М.: Изд. группа НОРМА–ИНФРА · М, 1999., – С. 641645.

8. Закон України «Про внесення змін до закону «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях» від 10. 07. 2003 № 1106 – IV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/egi-bin/laws/main.cgi>

9. Закон України «Про порядок допуску та умови перебування підрозділів збройних сил інших країн на території України» від 22. 02. 2000 № 1479-III. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/egi-bin/laws/main.cgi>.

10. Закон України «Про порядок направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав» від 22. 03. 2000 № 1334 – IV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/egi-bin/laws/main.cgi>.

11. Закон України «Про участь України в міжнародних миротворчих операціях» від 23. 04. 1999 № 613 – XIV. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/egi-bin/laws/main.cgi>.

12. Камінський С. Конфліктність у світі і проблеми стабілізації розвитку України // Розбудова держави. - 1998. - № 5-6. – С. 17-23.

13. Карновале М. Стан та перспективи українсько-наївських відносин / Миротворча діяльність України: Кооперація з НАТО та іншими структурами європейської безпеки. – К.: Стилос, 2002. – 314 с.

14. Кривохижа В. Проблеми сучасної миротворчості / Миротворча діяльність України: Кооперація з НАТО та

іншими структурами європейської безпеки. – К.: Стилос, 2002. – 314 с.

15. Ловелок Р. Доктринальні та оперативні аспекти миротворчих операцій / Миротворча діяльність України: Кооперація з НАТО та іншими структурами європейської безпеки. – К.: Стилос, 2002. – 314 с.

16. НАТО: Організація Північноатлантичного договору. Довідник НАТО. - Київ, 2001. – 608 с.

17. Небоженко В.С. Соціальна напруженість і конфлікти в українському суспільстві. – К.: 1994. - 172 с.

18. Перепелиця Г. Відношення України до миротворчої діяльності та врегулювання конфліктів на терені СНД / Миротворча діяльність України: Кооперація з НАТО та іншими структурами європейської безпеки. – К.: Стилос, 2002. – 314 с.

19. Пойченко А., Хворостяний О., Ребкало В. Конфлікт у політичному житті сучасної України: теорія і технологія розв'язання. - К.: УАДУ при Президенті України, 1997. – 94 с.

20. Смолянук В. Військова сила, цінності демократії та національні інтереси: варіанти взаємодії у сучасному світі // Людина і політика. – 1999. - №6. – С.48-55; 2000.– . №1.– С. 35 – 41.

21. Смолянук В. Військове співробітництво України і Росії між полюсами реальності та ірреальності (геополітичний аналіз) // Людина і політика. – 2000. - №3. – С. 24-33.

22. Смолянук В. Фактор НАТО у формуванні військової могутності Української держави // Людина і політика. – 2000. - №3. – С. 24-33.

23. Устав ООН. – Режим доступу: // www.un.org/russian/document/basicdoc/charter.htm.

A.MoysH. Response strategy of Ukraine to armed-political conflicts of nowadays.

Article is dedicated to approaches for settlement military-political conflicts of our time. Author focuses on the necessity of

clear formulation of the Ukrainian foreign policy strategy. The principle developed may serve as a basis for developing strategies response of Ukraine the emergence and development of military-political conflicts.

Keywords: *foreign policy strategy, military-political conflict, intra-state military-political conflict, NATO, United Nations.*

А. Мойш. *Стратегия реагирования Украины на военно-политические конфликты современности.*

В статье исследуются подходы к урегулированию военно-политических конфликтов современности. Автор акцентирует внимание на необходимости для Украины четкого формулирования собственной внешнеполитической стратегии. Кроме того, разработаны принципы, которые могут служить базой для выработки стратегии реагирования Украины на возникновение и развитие военно-политических конфликтов.

Ключевые слова: *внешнеполитическая стратегия, военно-политический конфликт, внутригосударственный военно-политический конфликт, конфликтность, НАТО, Организация Объединенных Наций.*

НОВИЙ ФОРМАТ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ РОСІЄЮ ТА США: НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

На початку ХХІ століття між Росією та США розпочався новий формат взаємовідносин - «перезавантаження». І в ньому вони повинні знайти способи працювати разом конструктивно в галузях, що становлять спільний інтерес щодо України. У статті досліджуються головні кризові моменти взаємовідносин та майбутнє співробітництва Росії, США та України.

Ключові слова: *стратегічні партнери, дружба, співпраця, Росія, США, Україна, НАТО, ядерна зброя, “холодна війна”, тероризм, «перезавантаження».*

Розпад двополюсного світу наприкінці ХХ століття і формування монополярного світу виявили багато суперечностей між Росією та США. Політична ейфорія кінця 80-х - початку 90-х років ХХст., породжена ілюзією значного зменшення військового протистояння, наприкінці 90-х років змінилася станом невизначеності і нового протистояння колишніх суперників, а в новій геополітичній ситуації - «стратегічних партнерів» США та Росії. В економічному плані світ став багатопольярним, а в політичному - монополярним. Існуюча система міжнародної безпеки, яка сформувалась в умовах двополярного світу, Потсдамської моделі Європи, в нових умовах виявилася недостатньо ефективною. Це підтвердили конфлікти на теренах колишньої Югославії, на пострадянському просторі, на Близькому та Середньому Сході. Косівська криза показала неефективність механізмів антикризового регулювання ООН і ОБСЄ, функції цих організацій фактично перебрав на себе НАТО. Це поставило на порядок денний

проблему формування нової системи міжнародної й європейської безпеки, яка відповідатиме новій геополітичній ситуації у світі та новій моделі Європи, яка формується в наш час [3, с.15].

Домінуюче військове положення США у світі ще зберігається, але економічний вплив цієї держави на світ поступово зменшується. У той же час зростає потенціал Європи, Японії, Бразилії, Індії, Китаю. У цьому різноманітті сил та центрів буде формуватися майбутня модель світоустрою. Є вагомні підстави стверджувати, що світ і далі буде рухатися до багатополюсності. При цьому, чи ставати Україні проамериканською чи проросійською державою, вирішувати їй самій.

За умов конфронтації головним принципом, який дозволив двом наддержавам проіснувати у відносному мирі протягом другої половини ХХ століття, стала концепція ядерного стримування в політиці США й СРСР, коли обидві держави розуміли, що початок війни означатиме взаємне самознищення. Формально ця ситуація перетворилась на основу стратегічної стабільності, хоча водночас протягом усього періоду “холодної війни” провокувала наддержави на гонку озброєнь. Виявлення політичної суті цієї суперечливості, котра зберегла своє значення і в постбіполярну епоху, є ключовим моментом у розв’язанні даної теми.

Для України вивчення цього феномену також має велике значення як для держави, що першою в історії людства добровільно позбулася ядерної зброї. Україна може бути не тільки реальним прикладом для інших держав, що володіють засобами масового знищення, але й імовірною моделлю запропонованих ученими концепцій перспективного розвитку ядерного стримування в його віртуальній формі.

До того ж, залишаючись пов’язаною з Росією єдиним стратегічним оборонним простором (наприклад, у м. Мукачеве й в Криму розташовані радіолокаційна станції системи попередження про ракетний напад),

Україна в такий спосіб входить до системи російського ядерного стримування, що у свою чергу не може не викликати інтересу до американської стратегії ядерного стримування, яка передбачала ще з часів “холодної війни” контрсиловою тактику.

Актуальність дослідження зумовлена новими сутнісними характеристиками взаємовідносин між Росією і США та їх наслідками для України.

Проблеми та перспективи, що відкриваються у відносинах між Україною, Росією і США, а також напрями співпраці та майбутньої спільної стратегії державних органів, неурядових організацій, установ і представництв іноземних держав на шляху реалізації завдань інтеграції України та Росії у систему світової безпеки є предметом дослідження.

Метою дослідження російсько-американських відносин є поглиблений аналіз головних причин виникнення кризових ситуацій, їх важких наслідків, а також оцінка перспектив трансформації майбутньої поведінки Москви та Вашингтона у забезпеченні стабільності та безпеки у світі, а також їх співпраця з Україною.

Відповідно до поставленої мети були визначені наступні **завдання**:

- розкрити основні етапи становлення і розвитку міждержавних відносин;
- дослідити недоліки та ефективність співпраці у сферах спільних інтересів;
- виявити ключові проблеми та перспективи російсько-американсько-українських взаємовідносин на даному етапі.

Російська **історіографія** стосовно проблем російсько-американських відносин у зазначений період є доволі широкою, тому особливий інтерес становлять праці, що містять історіографічний порівняльний аналіз зовнішньополітичних дискусій у Росії і США з актуальних питань і проблем двосторонніх відносин. Так,

у роботах Т. Шакліна [9] досліджено основні параметри сучасної моделі російсько-американських відносин, що характеризуються розбіжностями між Росією і США з економічних, регіональних проблем, а також щодо контролю над озброєннями, тощо.

Низку досліджень провели науковці із Центра досліджень проблем роззброєння, енергетики і екології при МФТІ [16]. Публікація присвячена ключовим проблемам російсько-американських відносин у сфері скорочення ядерного озброєння, де детально аналізується економічний та зовнішньополітичний курс Росії і США на сучасному етапі, особлива увага приділяється аналізу і перспективам російсько-американських відносин у плані ядерного скорочення на майбутнє.

У роботах А. Гушера [8], Д. Давидова [9], Б. Парахонського [15] розкрито основні проблеми загроз безпеці Росії, пов'язаних із початком розширення НАТО на Схід, а також детально досліджується місце України на міжнародній арені та головні проблеми партнерства у рамках «Росія-США-НАТО».

Питання політичної стратегії Сполучених Штатів у різних сферах міжнародних відносин, основні напрями реалізації геополітичних завдань США у ХХІ столітті стали провідними темами циклу дослідницьких робіт російських аналітиків, присвячених проблемам геополітики та історичним перспективам Росії в контексті її взаємин із Заходом: М. Дюре [10], А. Панова [14], С. Скорутнова [17].

В центрі уваги американської історіографії зазначеного періоду опинилися особливості формування та розвитку пост-конфронтаційної системи міжнародних відносин, що спричинило широкомасштабну дискусію з ключових питань нового світового устрою, в якій активну участь взяли З. Бжезинський [4] та інші аналітики, які оцінили завершення "холодної війни" як безумовну перемогу Заходу, що надавала можливості реалізації ідей цих прихильників концепції "жорсткої гегемонії".

Для аналізу перспектив взаємодії США і Росії у сфері європейської і глобальної безпеки важливим стало вивчення роботи експерта-політолога США Г. Кісінджера [11].

Виклад основного матеріалу. На сьогодні європейська інтеграція – ключовий пріоритет зовнішньої політики України, що передбачає проведення системних реформ в усіх сферах життя відповідно до норм та стандартів ЄС. Кінцевою метою європейської інтеграції є набуття Україною членства в Європейському Союзі. Основним завданням на сьогодні є завершення переговорів щодо укладення Угоди про асоціацію, невід’ємною складовою якої є зона вільної торгівлі. Окремим важливим напрямом співпраці нашої держави з ЄС є безвізовий діалог, метою якого на нинішньому етапі є розробка чіткого переліку критеріїв і заходів, реалізація яких дозволить Україні в майбутньому досягти безвізового режиму поїздок громадян до країн-членів ЄС, в тому числі до країн Шенгенської зони.

На двосторонньому рівні Україна прагне використовувати весь потенціал взаємодії з Росією, США та іншими стратегічними партнерами на основі спільних цінностей та інтересів, поглиблювати взаємовигідну співпрацю з державами-членами ЄС, розбудовувати дружні відносини з країнами-сусідами, а також з іншими державами світу на принципах взаємної вигоди, поваги до суверенітету і територіальної цілісності, з дотриманням норм міжнародного права. Особливий наголос при цьому робиться на досягненні конкретних практичних результатів, насамперед в економічній сфері: збільшенні іноземних інвестицій, створенні сприятливих політичних умов для реалізації важливих для нашої держави дво- і багатосторонніх економічних проектів тощо.

Головною метою українсько-російського співробітництва є розвиток конструктивних дружніх відносин, виведення їх на рівень справжнього стра-

тегічного партнерства. Взаємовигідна співпраця з РФ, в тому числі на регіональному та міжгалузевому рівнях, створюватиме сприятливі умови для оздоровлення української економіки та відновлення її зростання.

У відносинах України та Сполучених Штатів Америки наша держава налаштована на активну взаємодію та підтримання двосторонніх відносин на рівні стратегічного партнерства. Досягненню цієї мети має сприяти реалізація усього потенціалу Хартії про стратегічне партнерство між двома країнами, в якій особливу увагу займають гарантії безпеки, закріплені у Тристоронній заяві президентів США, Російської Федерації та України від 14 січня 1994 року та Будапештському меморандумі про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 5 грудня 1994 року.

Також в Хартії про партнерство зазначено, що Україна та Сполучені Штати Америки поділяють життєву зацікавленість у сильній, незалежній та демократичній Україні. Поглиблення інтеграції України до євроатлантичних структур є спільним пріоритетом. Планується реалізувати програму посиленого безпекового співробітництва, яка передбачає збільшення українських можливостей та посилення України як кандидата на членство в НАТО [20].

Історія відносин України з НАТО бере початок з січня 1992 року, коли представник України вперше взяв участь у засіданні Робочої групи високого рівня Ради північноатлантичного співробітництва. 22-23 лютого 1992 року відбувся перший візит Генерального секретаря НАТО (на той час М.Вернера) до Києва, а 8 червня того ж року - візит Президента України Л.М.Кравчука до штаб-квартири НАТО. Підписання 9 липня 1997 року в рамках саміту глав держав та урядів НАТО в Мадриді „Хартії про особливе партнерство» підняло співпрацю між НАТО і Україною на новий рівень і забезпечило офіцій-

не визнання значення незалежної, стабільної і демократичної України для всієї Європи. Але широкомасштабним співробітництвом з НАТО стало тільки після приєднання України до програми „Партнерство заради миру” у 1994 році.

Співробітництво нашої держави з Альянсом є дійсно широким, різноплановим і активним. Україна бере участь у численних заходах, що проводяться спільно з державами-членами НАТО і країнами-партнерами. Активно підтримував кроки України щодо вступу до НАТО В. Ющенко, але зі зміною керівництва країни очевидно, що курс дещо змінився [12].

Міністр закордонних справ України Костянтин Грищенко заявив, що Київ буде продовжувати розвивати відносини з НАТО, але питання про членство в цій організації «знімається з порядку денного». Таким чином Грищенко роз'яснив зовнішньополітичний курс президента країни Віктора Януковича і уряду Миколи Азарова, сформованого парламентською коаліцією на основі Партії регіонів, Комуністичної партії і Блоку спікера Верховної Ради Володимира Литвина. Нам би хотілося не припускати того, що країни Центральної Європи повинні вибирати, ставати їм проамериканськими або проросійськими.

Втім, представники нової української влади наполягають, що намагаються відновити добрі зв'язки з Москвою і що мають намір проводити гармонійну зовнішню політику, яка передбачає добросусідські відносини як з Росією, так і з Заходом. Проте представники опозиції стверджують, що Янукович і його однодумці намагаються розгорнути український зовнішньополітичний курс в напрямку Росії і сповільнити євроатлантичну інтеграцію [7].

У форматі двосторонніх взаємовідносин Росії та України відчувається значне потепління. З приводу цього Президент Росії Дмитро Медведєв розпочав свій візит на Україну з підписання угоди про кордон між

нашими країнами, яка давно готувалася до прийняття. Ця угода передбачає остаточне визначення сухопутного російсько-українського кордону, морські кордони в документі не зачіпаються. Найсуттєвішим досягненням президентів Януковича і Медведєва стала домовленість про продовження з 2017 до 2042 року терміну оренди російської військово-морської бази в Севастополі в обмін на суттєве зниження ціни на газ [13].

На порядку денному взаємовідносин двох держав стоїть питання про те, що Україна може увійти до капіталу одного з комбінатів зі збагачення урану російської держкорпорації «Росатом». Технологією збагачення урану в світі володіють лише кілька країн, тому створення міжнародних СП (спільних підприємств) і консорціумів у цій галузі - поширена практика. Україна таким чином забезпечить себе низькозбагаченим ураном, виробництво палива з якого здійснюватиметься також в партнерстві з Росією.

Технологіями збагачення урану володіють небагато країн, але поширеною практикою є створення міжнародних СП і консорціумів з їх використання, зазначає голова російської групи «Атомпромресурси» Андрій Черкасенко. Як приклад він наводить європейську Urenco Group, де паї мають Нідерланди, Франція і Британія. Крім того, у Urenco є СП з французькою Areva. За словами експерта, це дозволяє зацікавленим країнам отримувати доступ до послуг зі збагачення урану.

Україні партнерство дозволить отримати гарантований доступ до низькозбагаченого урану. Адже ціни на цю сировину можуть зрости, і тоді уран піде з Росії на інші ринки. Але, створивши СП, Україна зможе гарантувати стабільне постачання навіть в цьому випадку [18].

Розбіжності між Росією та США щодо побудови заводу на Україні стали приводом для змагань за Україну. Мінпаливенерго направило пропозиції

брати участь в конкурсі з відбору партнера для будівництва заводу з фабрикації ядерного палива російській ТВЕЛ і американській Westinghouse. У обох компаніях вже заявили про намір брати участь в тендері. У Мінпаливенерго говорять, що вирішальним чинником буде ціна і енергоефективність палива. Це означає, що найбільші шанси перемогти в ньому має російська компанія. Російська корпорація ТВЕЛ зараз є єдиним постачальником палива на українські АЕС. У 2005 році американська Westinghouse на кошти уряду США встановила на Південноукраїнській АЕС шість тепловиділяючих збірок для експлуатації в тестовому режимі. Передбачається, що після завершення терміну їх випробування в 2011 році американська компанія отримає можливість розпочати постачання палива на українські АЕС. ТВЕЛ же для того, щоб зміцнити співпрацю з Україною, в кінці минулого року запропонувала побудувати в країні за її технологіями завод для фабрикації урану.

Критичним моментом для держкорпорації «Росатом» в рамках довгострокової співпраці з Україною в ядерній сфері стане 2015 рік, коли ухвалюватиметься остаточне рішення про подальшу роботу з американською компанією Westinghouse Electric Company.

Крім того, російська компанія ТВЕЛ та український державний концерн «Ядерне паливо» підписали угоду про створення на паритетних засадах спільного підприємства для виготовлення ядерного палива на території України за російськими технологіями. Коментуючи такі плани Києва та Москви, експерти зауважують, що це повністю узалежнить українську атомну енергетику від російської сировини та технологій і сприятиме згортанню всіх проектів, спрямованих на пошук альтернативних партнерів

у розвитку українських АЕС, де виробляється до половини електроенергії країни [2].

Під час зустрічі з президентом Януковичем прем'єр-міністр Росії заявив, що нормалізація українсько-російських стосунків відбивається на економічних відносинах. Зокрема, за словами Путіна, попри те, що сторонам постійно доводиться шукати компроміс, товарообіг між державами вже майже повернувся на докризовий рівень.

Водночас у Києві не приховували, що газове питання все ж таки є головним для українського уряду. За словами прем'єр-міністра Азарова, домагатися перегляду газових контактів із Росією український уряд спонукає не тільки невдоволення умовами цих контрактів, але й те, що на українському газовому ринку відбулися певні зміни відтоді, як ці контракти були укладені: "Чинна угода на постачання газу в Україну не може нас влаштувати. Реалії ринку змінилися, а тому і базове значення, і формула визначення ціни потребують перегляду. Крім того, Україна приєдналась до Європейської енергетичної хартії і прийняла Закон "Про ринок газу".

Отже, змінилась і міжнародно-правова, і внутрішня законодавча бази, які враховуються під час укладення і виконання угод про постачання і транзит газу. В силу цього угода, укладена попереднім урядом, зараз не відповідає чинному законодавству України. Це реалії, які не можна проігнорувати. Треба шукати компроміс, і з огляду на відновлений рівень взаєморозуміння і взаємної довіри з Росією, переконаний, що компроміс ми знайдемо".

Висновки. Підсумовуючи, можна сформулювати загальну думку про те, що вибір України — це (не тільки нормативно, але й фактично) вибір самих українців. Росія й США впливають на цей вибір як своїм прикладом, так і своїми діями. Але вирішувати за Україну ніхто не зможе. Боротьба

буде вестися тільки між Росією й США, а в більшій мірі між різними течіями всередині українського суспільства й фракціями української правлячої еліти.

З огляду на постання нових завдань, які випливають з необхідності боротьби з міжнародним тероризмом, а також у зв'язку з тим, що створено формат співпраці «НАТО - Росія», відбувається суттєва трансформація Північноатлантичного Альянсу. Україна в цьому відношенні плідно співпрацює з Альянсом, але розмови про вступ зняла з порядку денного.

Абсолютно точний прогноз стосовно того, як будуть розвиватися відносини Росії та США щодо України, важко спрогнозувати. Ці відносини справді багатогранні, охоплюють практично всі сфери людського життя. Але тепер, коли влада в Україні змінилася з приходом нового президента В. Януковича, є підстави вважати на основі тих заяв, які глави держав роблять: ставлення України до розвитку співпраці з Росією та США зміниться. Можемо сподіватися на поліпшення відносин Росії, США та України, які будуватимуться на розумінні тих вигод, які народи та держави можуть отримати з тісної кооперації та розвитку партнерства на всіх напрямках, насамперед в стратегічному плані та забезпеченні миру.

Список використаних джерел

1. Адомайт Х. Концептуальные направления внешней политики России // Внешняя политика России от Ельцина до Путина: пер. с нем. – К.: Оптима.–2002. – С. 14-26.

2. Американська Westinghouse і російська ТБЕЛ боротимуться за право будувати завод в Україні

<http://www.newsru.ua/finance/26jan2010/atom.html>

3. Арбатов А., Благоевич С. Мир вступає в багатополярність? // *Международная жизнь*. – 1997. – № 11–12. – С. 115–125.
4. Бжезинський З. Як уникнути нової холодної війни // *Time*. – 2007. – № 8. – С. 26–26.
5. Візит Путіна: підписана лише половина угод
http://www.bbc.co.uk/ukrainian/news/2010/10/101027_putin_visit_rl.shtml
6. Горбулін В. Стратегія взаємовідносин України з НАТО: ретроспективний огляд // *Україна-НАТО*. – 2004. – № 1. – С. 4–16.
7. Госдеп: двері НАТО по-прежньому відкриті перед Україною
http://www.bbc.co.uk/russian/international/2010/06/100603_ukraine_100_days.shtml
8. Гушер А. Южний Кавказ, Америка, НАТО: що стоїть за бажанням Заходу посилити свої позиції в Кавказькому регіоні // *Азія і Африка сьогодні*. – 2005. – № 11. – С. 9–15.
9. Давыдов Ю.П. Розширення зони відповідальності Атлантичного світу. Хрестоматія в чотирьох т. / ред.-составитель Шахлін Т.А. Том II. М. – 2002. – С. 124–142.
10. Дюрє М. Механізм особливого партнерства // *Політика і час*. – 2006. – № 11. – С. 22–29.
11. Киссинджер Г. Дипломатія / Пер. с англ. В.В. Львова. – М. 1997. – 740 с.
12. МЗС України. Режим доступу:
<http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/293.htm>
13. Медведєв і Янукович підписали договір о границі
http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2010/05/100517_medvedev_ukraine.shtml
14. Панов А., Іноземцев В. Внешнеполитические итоги 2007-го и перспективы 2008 г. // *Международная жизнь*. – № 12. – М. 2007, 224–258 с.
15. Плотникова О.В. Геополитическое положение России и его влияние на обеспечение

безопасности страны //www.rami.ru/publikations/convent/plotnikova.rtf

16. Российско-американские отношения в области сокращения ядерных вооружений : современное состояние и перспективы / под.ред. А. С. Дякова, издание Центра по изучению проблем разоружения, энергетики экологии при МФТИ , Долгопрудный. – 2001г. – 52 с.

17. Скортунов С. Российсько-американское партнёрство и вызовы XXI века // Международная жизнь.– М. 2002. – № 4. – С. 75-88.

18. США готові до “перезавантаження” відносин з Росією, але не відмовляться від України <http://www.newsru.ua/ukraine/02jul2009/novujtip.html>

19. Україна і РФ створюють спільне підприємство зі збагачення урану <http://www.newsru.ua/finance/11oct2010/atom.html>

20. Хартія про партнерство. http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=840_140

I.Pechko. New format of relationship between Russia and USA: consequences for Ukraine.

At the beginning of the XXI century between Russia and the United States began a new format of relations - the “reboot”. According to it they must find ways to work together in areas of common interest concerning Ukraine. The article investigates the major crisis points of relations and future cooperation between Russia, USA and Ukraine.

Key words: *strategic partners, friendship, cooperation, Russia and the United States, Ukraine, nuclear weapons, the Cold War, terrorism, the “reboot”.*

И. Печко. Новый формат взаимоотношений между Россией и США: последствия для Украины.

В начале XXI века между Россией и США начался новый формат взаимоотношений - «перезагрузка». И в нём они должны найти способы работать вместе конструктивно в областях, представляющих общий интерес относительно Украины. В статье исследуются главные кризисные моменты взаимоотношений и будущее сотрудничества России, США и Украины.

Ключевые слова: *стратегические партнёры, дружба, сотрудничество, Россия, США, Украина, НАТО, ядерное оружие, «холодная война», терроризм, «перезагрузка».*

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ АСПЕКТИ
ГЕОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

**ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНІ
АСПЕКТИ ГЕОПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ**

---

*ІВАН АРТЬОМОВ
ОЛЕКСАНДР МАЙБОРОДА
НАТАЛІЯ ГОМОНАЙ
РУСЛАНА КРИВЕНКОВА
АНДРІАНА ВЛАД*

УДК 327(477)

І.АРТЬОМОВ

ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ УКРАЇНСЬКО-ЄВРОСОЮЗІВСЬКИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН – ВИМОГА ЧАСУ

У статті аналізуються стан та перспективи українсько-євросоюзівських взаємовідносин у контексті євроінтеграційних процесів в Україні після президентських виборів 2010 року.

Ключові слова: зовнішня політика України, євроінтеграція, пріоритети, прагнення, прагматизм, візити, ініціативи, переваги, проблеми, перспективи, проукраїнська зовнішня політика.

Актуальність публікації. Визначальна тенденція сучасного світового розвитку в умовах глобалізації – динамічні зрушення у балансі сил на світовій арені. Всі ці об'єктивні умови мають вплив і на принципи формування зовнішньополітичних пріоритетів. Підтвердження пріоритетності євроінтеграційного курсу України Президентом Віктором Януковичем дає підстави для поглибленого аналізу сучасного стану та перспектив у взаємовідносинах України з ЄС після президентських виборів 2010 року.

Огляд актуальної для України проблеми стану взаємовідносин з ЄС після президентських виборів 2010 року варто розпочати з окремих базових положень, викладених у статті колишнього очільника МЗС А.Зленка, який, оцінюючи симптоми нового світоустрою, відмічав наступні моменти [1].

Одна з характерних особливостей міжнародних відносин – зрушення у балансі сил на світовій арені. Конкуренцію Сполученим Штатам уже найближчим часом становитимуть Китай, Індія, Бразилія і Росія.

Сьогодні кожна з цих країн прагне посісти належне місце у глобальній політиці, економіці та фінансовій системі. Для цього є всі передумови. Золотовалютні запаси Китаю перевершують трильйон доларів, промислове виробництво, попри глобальну кризу, продовжує розвиватися високими темпами. Не менш вражаючі досягнення демонструє Індія, що робить наголос на розвиток сектору високих технологій. За прогнозами західних експертів, у тому числі й американських, до 2025 року Пекін і Делі за своїм економічним розвитком вийдуть на друге й четверте місця на планеті, а сукупний національний дохід країн так званої групи BRIC (Бразилія, Росія, Індія, Китай) за темпами зростання удвічі перевищить такий самий показник країн групи G7.

Набирають сили й інші держави. Безліч регіональних чинників, здатних впливати на міжнародну обстановку, проглядаються в Латинській Америці (Аргентина, Венесуела, Мексика та Чилі), на Близькому Сході (Єгипет, Ізраїль, Іран, Саудівська Аравія), у Південній Азії (Пакистан), у Східній Азії та Океанії (Австралія, Індонезія і Південна Корея).

Водночас було б самовпевнено вважати, що вигідне геополітичне розташування України автоматично принесе їй необхідні стратегічні, економічні та політичні дивіденди. Переваги потрібно вміти ефективно використовувати для ведення активної зовнішньої політики, щоб у результаті стати визнаним партнером у новій системі міжнародних відносин. Хоч би як ми до цього ставилися, потенціал країни містить необхідні передумови для досягнення зазначеної мети.

Загальна слабкість нашої держави позначається на їх стилі спілкування, – насторожують дедалі частіші заяви з-за кордону про «втому від України». Саме тому після президентських виборів 2010 р. в геостратегію зовнішньої політики України вносилися окремі корективи з урахуванням змін, що відбуваються в геополітичному

світоустрої. Роль Української держави в сучасній системі міжнародних відносин посилюється за умови об'єктивних чинників. Почався період безпрецедентної для України зовнішньополітичної модернізації.

Акцентуючи «проукраїнський» і прагматичний порядок денний зовнішньої політики, очільник МЗС України Костянтин Грищенко акцентував увагу на змінах, що відбулися уже у перші місяці президентства Віктора Януковича, зокрема на тому, що [2]:

- проголошена позаблоковість;
- покладено край кризі у відносинах з Росією;
- європейська інтеграція України отримала більш струнку логіку та досяжні цілі;
- українсько-американські відносини перестали бути вулицею з одностороннім рухом;
- Україна відновила діалог з потужними азіатськими державами Китаєм та Індією, які є лідерами глобальної економіки.

По суті наново формулюється зовнішня політика визначної європейської держави. Не дивно, що не лише українська політична система прийшла в рух у зв'язку з цим. «Заворушилися» і провідні світові сили, для яких позиція України – серйозний чинник, що впливає на співвідношення сил у європейській політиці. **Сам факт, що в Україні з'явилася своя позиція із багатьох питань, з яких вона раніше намагалася пасивно йти у фарватері інших сил, став новиною європейської політики та передумовою того, що хронічна європейська «втома від України» перетворилася на «українську інтригу».**

Україна взяла на озброєння стратегію, багато в чому нову для посткомуністичної частини Європи: євроінтеграція та європеїзація країни при дотриманні максимально дружніх, прагматичних відносин із Росією. Зовнішньополітична доктрина Віктора Януковича, яка з легкої руки Хілларі Клінтон отримала назву політики стратегічного балансування, ґрунтується на усвідомленні

того, що міжнародний потенціал України має кілька рівнів:

- Україна – це європейська держава з європейськими ж історією, традицією та майбутнім. Вона бачить перед собою еталон соціальних стандартів та рівня економічного розвитку Європейського Союзу і прагне досягти його на своєму, українському ґрунті. Оскільки іншого такого еталона в нашому регіоні просто немає, було б дивно, якби Україна ставила перед собою якусь іншу стратегічну ціль, крім євроінтеграції.
- Україна має давні і найтісніші історичні зв'язки з Росією. Відмовлятися від них чи ставитися до них як до «важкої спадщини» – контрпродуктивно і просто безглуздо. Якщо країна, нація стоїть на двох ногах, то безглуздо вважати одну з цих ніг стратегічно важливою, а іншу – ні. Більше того, саме від сили цієї другої ноги, яка об'єктивно насичена м'язами промислової кооперації, торгівлі, спільних наукових розробок, багатомільярдних транзитних проектів, залежить те, наскільки швидко наш державний організм досягне європейських стандартів здоров'я та стійкості [3].

Аналізуючи зовнішньополітичні проблеми, що виникали спонтанно в роки «помаранчевого» періоду, держави доходимо висновку, що:

а) не треба сліпо рухатися у фарватері інших, навіть найдружніших країн та союзників, тому що інтерес до України падає;

б) не слід грати на суперечностях Росії та Америки, ЄС та Росії, оскільки серед глобального геополітичного сегменту зовнішньої політики дивідендів ми не отримуємо.

Цілком очевидним є те, що зміни концепції зовнішньої політики давно на часі. Україні потрібна прагматична дипломатія, яка обслуговує національні інтереси і стоїть на боці національної безпеки.

З цієї тези випливає висновок, що для України як держави з низьким рівнем зовнішніх загроз, експортозалежною економікою та залежністю від кількох центрів сили, – першу чергу від Росії, ЄС, США, Євразії – повернення до багатовекторної, збалансованої політики з акцентом на економічну дипломатію є логічним, послідовним та необхідним кроком.

Основною метою статті є спроба виділити найбільш актуальні сторони зовнішньополітичних пріоритетів держави в умовах відбудови чіткої парадигми балансування для отримання Україною найбільш сприятливих умов для вирішення існуючих проблем і викликів сучасного стану і перспектив європейської інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Після президентських виборів 2010 року перший зовнішньополітичний візит Віктора Януковича до Брюсселю у ролі президента і підтвердження пріоритетності євроінтеграції для України оптимізувало діалог з Євросоюзом на найвищому рівні. Світовою спільнотою це було оцінено позитивно, і зрозуміло чому. Адже Україна лежить на перехресті різновекторних геополітичних інтересів у безпосередній зоні суперечливого стратегічного трикутника “США-ЄС-Росія”. Контури цього трикутника ще не набули чітких обрисів, однак мало хто не відмічає значиму роль Української держави в їх остаточному визначенні. Адже Україна є проміжним, санітарним кордоном, або “буферною зоною” цивілізаційного простору між західною і російсько-євразійською цивілізаціями.

Накопичення проблем у сегменті українсько-євросоюзівських зовнішньополітичних відносин досягло того рівня, коли виникає питання в доцільності руху до ЄС. Слід звернути увагу, що до існуючих проблем додалися нові виклики, особливо після останніх двох розширень ЄС (2004 р., 2007 р.), коли зона його впливу вперше наблизилась до західних кордонів України. Змінився ландшафт Європи по кордонах. Внаслідок цього Україна

опинилася за штучно створеними розподільчими лініями на Європейському континенті. Якщо до 2004 р. Україна мала рівноправні взаємовідносини з країнами-сусідами, то після входження їх до Європейського Союзу кожна з них відносно нашої держави виступає як складова частина надпотужного економічного блоку з населенням біля 350 млн. чол. і ВВП в 10 млрд. доларів США.

Аналізуючи стан та перспективи українсько-євросоюзівських взаємовідносин з урахуванням змін, що відбувалися після президентських виборів в Україні можна стверджувати таке. **Перешкодою для реалізації євроінтеграційних прагнень до 2010 року були такі проблеми [4]:**

- *Розбіжності позицій України та ЄС щодо визначення головної мети співробітництва.* Україна добивається визначення в якості такої мети вступ до ЄС і відповідно фіксацію перспективи членства в Євросоюзі в новій Угоді про асоціацію. Проте деякі держави-члени ЄС не готові до такого рішення.
- *Перенесення українськими політичними силами внутрішньополітичної боротьби у сферу зовнішньої політики.*
- *Низькі темпи політичних та економічних реформ, що розглядається партнерами як невиконання українською стороною взятих на себе зобов'язань щодо досягнення критеріїв членства в ЄС.*
- *Розширення ЄС стало його економічним успіхом, але різко ускладнило процес прийняття рішень і знизило здатність до здійснення спільної ефективної зовнішньої політики.* Відмова від проекту Європейської Конституції та зупинка процесу набуття чинності Лісабонським договором знизили можливості для прийняття рішень про подальше розширення ЄС, у тому числі й щодо України.
- *Неготовність Євросоюзу до розвитку*

інституційних механізмів співробітництва з Україною, які б враховували її європейські прагнення. Європейська політика сусідства (ЄПС) передбачає статус України лише в якості сусіда і, таким чином, значно звужує можливості співробітництва. Нині єдиним практичним механізмом співробітництва України та ЄС є План дій Україна – ЄС, термін дії якого було продовжено ще на рік. Прийнята в квітні 2007 р. стратегія «Чорноморська синергія» лише окреслює загальні напрями співробітництва і до того ж перебуває в стадії розробки. У грудні 2008 р. Євросоюз оприлюднив ініціативу «Східне партнерство», що має активізувати відносини ЄС з низкою країн, у тому числі з Україною. Проте ефективність цієї ініціативи може бути оцінена лише з часом.

- *Складність і значний масив проблем переговорного процесу щодо створення зони вільної торгівлі з ЄС.* Гальмування процесу прийняття рішень під час переговорів може загальмувати процес укладання посиленої Угоди з ЄС про асоціацію.
- *Невизначеність часових меж та графіку досягнення проміжних результатів встановлення безвізового режиму між ЄС та Україною.* 1 січня 2008 р. набула чинності Угода про спрощення візового режиму та реадмісію між Україною та ЄС. Однак практика видачі віз громадянам України дуже часто не відповідає духу досягнутих домовленостей і сподіванням українських громадян. У тексті спільної декларації за підсумками Паризького саміту зазначено, що сторони вирішили започаткувати діалог з візових питань для створення відповідних умов зі стратегічною перспективою встановлення безвізового режиму між ЄС і Україною. Проте практика свідчить про те, що переговорний процес з цього питання є тривалим та складним. **Самі переговори охоплюють чотири специфічні моменти: захищеність документів,**

незаконна імміграція, громадський порядок і безпека та міжнародні відносини.

Приємно відзначити реалістичний прагматизм Брюсселю щодо модернізації та перезавантаження українсько-євросоюзівських взаємовідносин в умовах нових геополітичних реалій, коли економічна криза прискорила визрівання внутрішніх проблем, які проявились.

Свідченням цього є події у Греції, Франції та окремих інших країнах ЄС, де соціальне невдоволення населення проявилось у повній мірі і люди вийшли на вулиці міст з вимогами стабілізувати економічну складову соціального сегменту та не допускати підвищення пенсійного віку тощо.

Чимало економічних проблем мають місце і в Україні. Так, на парламентських слуханнях на тему **«Економічні реформи: реальність та очікування українського бізнесу»** відзначалось, що без проведення системних реформ неможливе створення належних умов для розвитку економіки країни та поліпшення добробуту громадян. Адже загальний рейтинг України з точки зору легкості ведення бізнесу – 142 місце із 183 країн світу, зокрема за показником:

- сплата податків – 181;
- створення нової компанії – 134;
- отримання ліцензій і дозволів – 181;
- трудові відносини – 83;
- реєстрація власності – 141;
- отримання кредитів – 30;
- захист інтересів інвесторів – 109;
- міжнародна торгівля – 139;
- ліквідація компанії – 145.

Ці дані наводились Сергієм Тігіпко на Форумі політичної сили «Сильна Україна» в жовтні 2010 року, що відбувався в Києві.

Для Європейського Союзу поставити хрест на перспективі європейської, демократичної, вільної України –

це все одно що поставити хрест на європейській ідеї як такій. Це означало б, що в процесі внутрішнього розвитку Європейський Союз непомітно для себе перетнув межу, за якою географічна і політична «європейськість», демократія, ринкова економіка вже не є стовпами, на яких він базує своє майбутнє. Це означало б трансформацію ЄС із демократичного флагмана у демократичне гетто, відокремлене від решти континенту.

Аналіз стану справ у ЄС свідчить, що на цьому етапі доба історичних проривів у Європі завершилася. Так само як і доба щедрих «дотацій на розвиток» для нових кандидатів. Ніхто не профінансує модернізацію України, якщо цього не зробимо ми самі. З цього погляду нам слід орієнтуватися на те, чого ми зможемо реально досягти у відносинах із ЄС у близькому майбутньому: Угода про асоціацію, включно із Зоною вільної торгівлі, та безвізовий режим.

За словами К. Гриценка – міністра закордонних справ України – протягом найближчого часу ці пункти домінуватимуть у європейській політиці України. І нехай нікого не засмучує їхня начебто приземленість. Якщо ми виконаємо необхідний набір «домашніх завдань» і домовимося з ЄС про реалізацію цих пунктів, то зможемо реалізувати в європейській політиці України більше, ніж усі попередні уряди та президенти. Настрій та політична установка у новій команді – саме на це. А в здатності цієї команди забезпечити досягнення визначеної мети неодноразово мали можливість переконатися і наші друзі, і наші опоненти [2].

Безумовно, євроінтеграція України на етапі нових геополітичних змін та зміщення акценту в бік євразійського сегменту країн, що знаходяться на високому рівні інноваційного прориву, потребує об'єднання зусиль для досягнення спільної мети як з боку ЄС, так і з боку України. Зокрема, це стосується стану реалізації раніше проголошених ініціатив, а саме [4]:

• *Інтенсифікувати процес створення зони вільної торгівлі з ЄС.* Реалізація переваг від створення зони вільної торгівлі (ЗВТ) має відбуватися шляхом переходу від асиметричних до паритетних торгових стосунків України з ЄС. З цією метою Україна повинна прискорити економічні реформи щодо розвитку ринкових механізмів і утвердження конкурентності економіки.

• *Поглиблювати співпрацю з ЄС у сфері зовнішньої та безпекової політики через окреслений розвиток діалогу між військовими структурами, зокрема Військовим Комітетом ЄС та Генеральним Командуванням Збройних Сил України. Розширювати військову та військово-технічну співпрацю через активізацію контактів між Європейським Оборонним Агентством та українськими структурами з обговорення питань військових спроможностей.*

• *Консолідувати зусилля органів влади на подальшу лібералізацію візового режиму з ЄС.* Для цього необхідно здійснювати аналіз вимог шенгенської зони, роботу з їх впровадження та постійний моніторинг якості імплементації Угоди про спрощення оформлення віз між Україною та ЄС.

• *Брати активну участь у Регіональних ініціативах ЄС, що мають енергетичну складову, таких, як «Чорноморська синергія», «Бакинська Ініціатива», побудова газопроводу «Набукко».*

• *Просувати взаємовигідні енергетичні проекти, насамперед проект Євразійського нафтотранспортного коридору ЄАНТК «Одеса–Броди».*

• *Розробити спільно з ЄС план залучення інвестицій щодо реалізації проектів з модернізації української газотранспортної інфраструктури.* Здійснити дерегуляцію ринку енергоресурсів України і робити кроки для залучення інвестицій.

• *Запропонувати ЄС схему газового постачання, що передбачає укладання контрактів на транзит між НАК «Нафтогаз України» і європейськими енергетичними компаніями.*

- *Розвивати співробітництво України з ЄС у космічній сфері, зокрема щодо гарантування безпеки танкерного транзиту енергоносіїв у Чорному морі за допомогою європейської супутникової навігаційної системи GALILEO.*

- *Вжити заходів для отримання з боку ЄС позитивної оцінки рівня ядерної безпеки на всіх діючих українських АЕС; ухвалити програму формування резерву нафти і нафтопродуктів в еквіваленті 90 днів споживання; долучитися до розробки п'ятої Дорожньої карти співробітництва з ЄС в енергетичній сфері щодо енергоефективності, відновлюваних джерел енергії і змін клімату.*

- *Активно долучатися до Сьомої рамкової програми ЄС щодо досліджень, технологічного розвитку і демонстраційних дій на 2007–2013 рр. (FP7). Вжити заходів щодо отримання Україною статусу асоційованого члена в рамках цієї Програми.*

- *Розробити та впроваджувати інтенсивну інформаційну кампанію, зокрема забезпечити налаштування прямих каналів комунікації з європейським інформаційним полем, сприяючи створенню розгалуженої мережі українських інформаційних агентств у країнах ЄС та відповідно європейських інформаційних агентств в Україні. Розробити програму створення та розширення мережі українських культурних центрів у містах Європи, забезпечити фінансування вже існуючих центрів.*

- *Виробити нові інструменти співробітництва в рамках ініціативи ЄС «Східне партнерство»; подати конкретні пропозиції майбутнього співробітництва в рамках нової ініціативи.*

Лише після цього можемо говорити про очікувані результати. **У короткостроковій перспективі це:**

- *Впровадження в Україні європейських політичних, економічних та соціальних стандартів.*
- *Лібералізація візового режиму, що сприятиме*

поглибленню людського виміру європейської інтеграції.

- *Посилення позицій України як регіонального партнера ЄС. Реалізація взаємовигідних ініціатив регіонального співробітництва в енергетичній, економічній, екологічній та безпековій сферах.*
- *Забезпечення українським підприємствам вільного доступу до внутрішнього ринку Євросоюзу.*

У довгостроковій перспективі:

Набуття Україною членства в Європейському Союзі.

З погляду перспективи посилення динаміки українсько-євросоюзівських взаємовідносин можемо зробити припущення, що останні візити Президента України Віктора Януковича до Німеччини і Брюсселю були зумовлені намаганнями європейців якимось чином контролювати ситуацію в Україні, щоб Україну остаточно не втратити. «Захід зараз намагається чимось заворожити Януковича, зачарувати, аби той цілковито не віддавався Москві. Але Захід у цьому сенсі сам винен. Вони завинили перед українськими громадянами передовсім, а, по-друге, перед європейською перспективою, перед європейською ідеєю і цінностями. Мова йде про керівників Євросоюзу. Власне, цей політичний бомонд ЄС робить вигляд, що не все так погано у наших взаємовідносинах», – відмічав письменник Юрій Андрухович, оцінюючи результати зустрічей з керівниками ЄС [5].

Практична дієва позиція вищого керівництва України дещо стурбувала певні кола в ЄС, адже не випадково з'явилось колективне послання до керівника МЗС України від Радослава Сікорського, Карела Шварценберга і Карла Більдта – міністрів закордонних справ Польщі, Чехії та Швеції, держав, які не просто симпатизують Україні, а й, коли взяти Польщу та Швецію, давно відстоюють право нашої країни на європейську перспективу.

Дипломатично, дружелюбно й неодноразово підкресливши готовність своїх держав підтримати Україну і допомогти їй у реалізації її європейських устремлінь, три міністри закордонних справ фокусують увагу на двох темах – переговорах із підготовки угоди про поглиблену та **всеосяжну вільну торгівлю (DCFTA)** між Україною і ЄС, а також відданості нашої країни «фундаментальним цінностям усіх європейців» – демократії та поважанні прав людини.

Що стосується угоди про вільну торгівлю, то європейські міністри звертають увагу на такі аспекти документа. **По-перше**, на їхню думку, DCFTA не повинна розглядатися як окрема угода, оскільки вона є невід'ємною частиною угоди про асоціацію України з ЄС. **По-друге**, глухий кут у переговорах щодо DCFTA, підкреслюють дипломати, «виключає можливість надання нових пропозицій для співпраці східним партнерам ЄС. Це також утримує деякі західні країни від позитивного контакту зі Сходом і шкодить нашій позиції в розмовах із партнерами з ЄС щодо співробітництва Євросоюзу з Україною». **По-третє**, впевнені автори листа, до DCFTA слід ставитися як до пакета необхідного законодавства і реформ, який Україна мусить прийняти, а не вести з цього приводу переговори. Зрештою, Україні варто прийняти довгострокову перспективу, оскільки DCFTA сприятиме зростанню інвестицій, як внутрішніх, так і іноземних. Угода також інтегрує Україну в загальний ринок ЄС і стане наступним кроком після вступу в СОТ до її інтеграції у світову економіку. Поряд із розширенням торгових і ділових відносин між ЄС і Україною та наданням українським виробникам 500 мільйонів європейських споживачів, DCFTA також зміцнить становище України щодо третіх країн, прогнозують європейські міністри.

Цікаві аргументи з приводу сучасних українсько-євросоюзівських взаємовідносин наводить Тетяна Силіна, яка зазначала [6]: «Ми всі добре пам'ятаємо, що після свого першого візиту в єсівську столицю 1 березня

В.Янукович висловлював сподівання, що вже через рік Україна укладе з Євросоюзом угоду про асоціацію і доможеться безвізового режиму для своїх громадян. А вже у квітні прем'єр М.Азаров заявляв про наміри його уряду підписати угоду і встановити з ЄС зону вільної торгівлі до кінця поточного року. Після свого візиту до України єврокомісар із питань розширення та політики сусідства Штефан Фюле, виступаючи 28 квітня в Європарламенті, підтвердив: «Українською стороною було висловлено сильне бажання підписати угоду вже 2010 року». У травні на засіданні комітету з євроінтеграції В.Янукович доручив Міністерству закордонних справ та урядові завершити до листопадового саміту Україна – ЄС роботу з гармонізації українського законодавства з європейським і підготовку до підписання угод про асоціацію (невід'ємною частиною якої є створення зони вільної торгівлі) та запровадження безвізового режиму з країнами ЄС, назвавши ці документи «знаковими» для України.

31 липня прес-служба очільника держави повідомила, що В.Янукович доручив прем'єр-міністру М.Азарову, міністру економіки В.Цушку та міністру закордонних справ К.Грищенку підготувати і передати на розгляд президентові України узгоджену, консолідовану позицію української сторони, спрямовану на розблокування переговорного процесу з ЄС про створення зони вільної торгівлі.

Так, ми прагнемо до членства в ЄС. Так, Євросоюз – наш стратегічний партнер. Але він ще, за влучним висловом когось із наших перемовників, і «машина з відкривання ринків» – чужих, а не своїх. ЄС закликає Україну «відкритися», але, попри обіцяні «чотири свободи», зовсім не збирається допускати нашу країну на ринок послуг, вимагає, наприклад, скасування експортного мита на насіння соняшнику, але зберігає свої високі ввізні мита на продукти харчування, пропонує принизливо низькі квоти на

продукцію українського рослинництва, не пускає на свій ринок нашу м'ясо-молочку і хоче завалити нас своїм секонд-хендом, вимагаючи його безмитного ввезення (при тому що М.Азаров уже заявив про майбутню заборону цього виду імпорту) тощо.

Ми справді не можемо прийняти, та ще й «без обговорення», як наполягають у листі три еєсівські міністри, всі умови ЄС ще й тому, що наша країна не є офіційним кандидатом на членство в Євросоюзі (про те, що підготовка угоди про асоціацію — не предмет для обговорення перспективи членства України, Брюссель вкотре нагадав Києву) [7].

Наведені висновки дають змогу стверджувати, що вище керівництво країни на чолі з Президентом стоять на захисті національних інтересів держави, подобається кому це чи ні.

Підтвердженням цьому є виступ президента Віктора Януковича на прес-конференції після візиту в США та виступу на Генеральній Асамблеї ООН 22 вересня 2010 року. Відповідаючи на запитання журналістів щодо пріоритетів зовнішньої політики України, президент зазначив, що зовнішня політика України є не проєвропейська і не проросійська, вона «проукраїнська» [8].

Список використаних джерел

1. Зленко А. Україна у мінливому світі / А. Зленко // Дзеркало тижня. – 2009. – №31 (759).
2. Там само.
3. Грищенко К. Поза межами шахівниці: прагматичний порядок денний української зовнішньої політики / К. Грищенко // Дзеркало тижня. – 2010. – №27 (807).
4. Україна в 2008 році: процеси, результати, перспективи. Біла книга державної політики / За заг. ред. Ю. Г. Рубана. – К.: НІСД, 2008. – С.125-126.

5. Експерти - про результативність візитів Януковича до Європи: [Електронний ресурс] // УНІАН. – Режим доступу: <http://www.unian.net/ukr/print/395997>

6. Силіна Т. Яку ціну платитимемо? / Т. Силіна // Дзеркало тижня. – 2010. – №33 (813).

7. Там само.

8. Для виступу в ООН Януковичу вистачило 8 хвилин: [Електронний ресурс]. // Радіо Свобода. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/2165514.html>

I.Artyomov. Reboot of Ukraine – EU relations -- the demand of the time.

The article examines the status and prospects of mutual relations between Ukraine and the EU within the framework of the European integration processes in Ukraine after the 2010' presidential elections.

Keywords: *Ukraine's foreign policy, European integration, priorities, commitment, pragmatism, visits, benefits, problems and prospects, ukrainian foreign policy.*

И. Артёмов. Перегрузка украинско-евросоюзовских взаимоотношений – требование времени.

В статье анализируются состояние и перспективы украинско-евросоюзовских взаимоотношений в контексте евроинтеграционных процессов в Украине после президентских выборов 2010 года.

Ключевые слова: *внешняя политика Украины, евроинтеграция, приоритеты, стремления, прагматизм, визиты, инициативы, преимущества, проблемы, перспективы, проукраинская внешняя политика.*

ЕТНІЧНА АТРИБУТИКА СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

У статті розглядаються наукові судження щодо зародження, еволюції та змісту терміну «етнічність», випадки його використання стосовно суб'єктів міжнародних відносин, націй та політичних держав.

Ключові слова: *етнічність, етнос, нація, соціум, держава, ментальність, менталітет, система міжнародних відносин, міждержавні відносини.*

До сучасних міжнародних відносин долучаються найрізноманітніші суб'єкти – держави, їхні об'єднання, міжнародні організації, транснаціональні гравці від бізнес-корпорацій до громадських рухів тощо. Основним суб'єктом міжнародних відносин залишаються держави, чия мотивація дій зумовлюється багатьма чинниками, серед яких помітне місце посідає етнічність.

Наукові судження щодо змісту етнічності з'явилися у зарубіжній (переважно в американській та англійській) літературі разом з поширенням самого терміну приблизно у середині ХХ ст. в зв'язку з осмисленням феномену етносу і тих явищ, що супроводжувалися його буттям – особливо етнічними конфліктами, сепаратистськими та іншими політичними рухами, що загрожували і стабільності всередині держав, і відносинам між ними.

Досягненню повноти у цих судженнях заважало те, що у процесі становлення понятійно-термінологічного апарату концепцій, покликаних пояснювати феномен етнічності, давньогрецьке слово «етнос» (у латинській транскрипції, що перекочувала у деякі інші мови, «ethnos»), яке виявилось першим, що застосовувалося

для означення “інакших” соціумів, використовувалося як основа для означення і однакових, і відмінних явищ.

У своєму відначальному смисловому навантаженні “етнос” і похідний від нього латинізований прикметник “ethnicos” (“етнічний”) утвердилися у науковій лексиці для означення соціумів, які відрізняються один від одного за своїми культурними і/або регіональними ознаками. Наприклад, слово “етнічний” у середньовічній літературі було тотожним слову “язичницький”. Слово “етнос” було покладено в основу назв наукових дисциплін, покликаних фіксувати і вивчати відмінності між народами – етнографії та етнології. Однак, коли у ХІХ ст. прикметник “етнічний” почав набувати поширення, то він міг застосовуватися і в іншому, ніж для диференціації народів, значенні: наприклад, етнічний період в історії людства розумівся не інакше, як його певний якісний стан. Тракткування “етнічного” тривалий час залишалося розмитим, хоча і наближалося все більше до культурно-специфічного розуміння. Універсалізації змісту поняття “етнічний” заважали і відмінності у лексиці різних національних просторів науки: так, у Франції було запропоновано термін “ethnie” для означення культурної одиниці, а потім і окремої спільноти – народу. Ще у 20–30-х роках минулого століття термін “ethnic” (етнічний) в англомовній літературі означав “племінний”, “язичницький”. Поліваріантність змісту, що вкладався у поняття “етнос”, “етнічний”, вплинула і на зміст поняття “етнічність” (“ethnicity”), коли воно від 1950-х років почало входити у науковий вжиток спочатку в англомовній літературі, потім у літературі багатьох країн: воно могло означати і характер або якість етнічної групи, і етнічну одиницю [грунтовніше про це див: 2, с.7-11]. Хоча за деякими спостереженнями за еволюцією етнологічної лексики, до 1960-х років термін «етнічність» не входив до англомовних словників [28, с. 7].

Певний час формулювання терміну “етнічність” відзначалися розмитістю. Глосарій середини 1980-х років

пропонував судити про “етнічність” як про категорію, що вбирає в себе описувальну модель, і таку, що генетично увічніює саму себе, а також як модель соціальних відносин, до якої ставляться як до альтернативи або як до доповнення до інших форм соціальної організації [24, с. 4].

Практика вживання терміну «етнічність» як у широкому, так і у вузькому значенні досі зберігається у літературі. Поняття «етнічність» розуміється як категорія, яка означає існування відмінних ідентичностей і етнічних груп, що утворюються на їх основі. В цьому відношенні термін «етнічність» має замінити собою термін «етнос», який передбачає наявність у групи гомогенних, функціональних і спільних характеристик, які відрізняють її від інших. Натомість «концепція етнічності піддає сумніву такий погляд на культурну відмінність і звертає увагу насамперед на багатокультурний характер більшості сучасних суспільств і на практичну відсутність гомогенних груп (з «кодом», «характером», «волею» та «інтересом»), а тим більше культурних ізолятів» [16, с. 59-60]. Судження щодо змісту етнічності, яке впливає з наведених засад, полягає в тому, що “етнічність – це форма соціальної організації культурних відмінностей”, і, відповідно, під категорією “народ” в сенсі етнічної спільноти розуміється “людська група, члени якої мають спільну назву і елементи культури, мають міф (версію) про спільне походження і спільну історичну пам’ять, асоціюють себе з особливою територією і мають почуття солідарності” [16, с. 60].

Такий погляд на етнічність розділяється і в українській науці. Як приклад можна навести наступне визначення: “Етнічність – термін, який відтворює якісні характеристики людини або групи людей, пов’язані з їхнім етнічним походженням і які виявляються у побуті, культурі, поведінці й в цілому у ментальності, підтверджуючи це походження й вирізняючи їх з-поміж інших” [4, с. 113; 5, с. 55]. Наведене визначення, разом із уточненням, що часто-густо цей термін вживається також

для означення етнічної спільноти [5, с. 55], не відриває маркуючу своєрідність від її носія – етнічної спільноти, не заперечує її і не підмінює її собою, а зосереджує увагу на змістовній сутності тієї або іншої спільноти різного таксономічного рівня.

Зовнішні ознаки етнічності (мова, культура, традиції, ритуали, одяг, зовнішність і т. д.) не можуть проявлятися у міжнародній системі як її самостійні елементи. Самі по собі вони можуть проявлятися як хіба що екзотика, яка надає відносинам між країнами певного колориту. Нас має цікавити винятково факторний прояв етнічності на світовій арені через її атрибутивну приналежність до міжнародних акторів.

Варто нагадати, що в ході дискусії 1970-х – 1980-х років про зміст етнічності питання етнічної свідомості та етнічної психології стали центральними у судженнях дослідників, насамперед у західних країнах, де ця дискусія точилася особливо активно. Етнічність розглядалася насамперед і головним чином не як мертвий перелік певних ознак (характеристик), а як їх усвідомлення, як “спільне розуміння життя”. Усвідомлення рис своєї етнічності саме по собі розумілося як “спільна справа” спільноти [38, с. 5].

В сучасній літературі поряд з поняттям «етнічна психологія» все частіше фігурує поняття «етнічний менталітет» або «етнічна ментальність». Не втручаючись у дискусію про ієрархічне співвідношення психології і ментальності та й взагалі про обґрунтованість розрізнення понять «менталітет» і «ментальність», відзначимо важливість впровадження ментальності для з'ясування діяльнісних мотивів носіїв етнічності. Стосовно більш широкого вжитку терміну «менталітет» («ментальність»), то потреба в ньому виникла через те, що сьогоdnішнім дослідженням стало не вистачати суто зверхньої та здебільшого суб'єктивної думки та свідчень людей минулих часів та епох про себе. Було б необачним думати, що мотиваційна сила етнічної ментальності

може надавати етнічності як такій статусу міжнародного актора. До такої думки доволі легко спокуситися ототожненням понять «етнічність» та «етнічна спільнота», яке досі трапляється в етнологічній літературі. За такого ототожнення етнічність може бути визнана базовим структуроутворюючим елементом міжнародної системи, хоча насправді вона такою не є. Необхідно завчасно убезпечитися від такої помилки, оскільки однобічна і звужена характеристика міжнародного актора, його внутрішніх системних зв'язків, функціонуванням яких визначається його діяльнісна мотивація, може завдати непоправної шкоди системному поглядові на міжнародні відносини – і на їхній характер, і на їхні наслідки.

Розглядаючи стан міжнародних відносин, ми свідомо віддаємо перевагу терміну «міжнародна система» над терміном «система міжнародних відносин». Останній за усієї його популярності і масової вживаності, на нашу думку, семантично не уповні коректний. Будь-яка система є сукупністю елементів (структурою), які перебувають між собою у певних взаємовідносинах, взаємодіють між собою. Тому логічніше, як нам видається, говорити про відносини у системі, структура якої складається з міжнародних акторів, а простіше – у міжнародній системі. Тим самим ми уникаємо тавтології, що міститься у терміні «система міжнародних відносин», коли відносини між елементами системи самі вважаються системою, а остання у такій якості потребує своєї іншої структури, а відтак й інших структуроутворюючих елементів.

Визначення держав структуроутворюючим елементом міжнародної системи умоглядно мусить мати своїм наслідком: а) заміну терміну «міжнародні відносини» на «міждержавні відносини» (що трапляється у літературі, але не шляхом виключення одного терміну іншим, а шляхом їхньої синонімізації); б) ототожнення держави з народом, оскільки останнє слово є ключовим у слов'яномовній лексемі «міжнародні відносини».

На перший погляд застосування термінів «міжнародна система» та «міжнародні відносини» увільняє від необхідності пов'язувати їх з терміном «народ». Та насправді оминати поняття «народ», навіть коли йдеться тільки про державу, неможливо. Існує безліч різноманітних визначень поняття «держава», але врешті решт усі їх варіанти можуть бути зведені до лаконічного формулювання: «Держава – 1) сукупність людей, території, на якій вони проживають, і суверенної у межах даної території влади. У цьому розумінні термін «держава» є тотожним поняттям «країна», «основний суб'єкт міжнародного права»; 2) організація політичної влади, головний інститут політичної системи суспільства, який спрямовує і організовує за допомогою норм права спільну діяльність людей і соціальних груп, захищає права та інтереси громадян. Акумуляуючи у своїх руках владні повноваження, держава політично інтегрує суспільство і представляє його як у внутрішніх, так і зовнішніх відносинах» [19, с. 143-144].

Термін “нація” (“nation”) як синонім терміну “держава” зайняв поки що непохитне місце у літературі з міжнародної проблематики – “велика нація” (“great nation”) поруч з “великою державою” (“big power”), Організація Об'єднаних Націй (United Nations Organization), нарешті, що може розглядатися як певний лексичний курйоз, слово, в якому кореневою основою було англійське слово “nation”, стало назвою для організації, яка вважала нації історично минулим явищем – маємо на увазі “Комуністичний інтернаціонал”.

Однак було б так само необачним, як і з терміном “народ” (“етнос”), вважати міжнародні відносини (international relations) відносинами безпосередньо між націями. Для такого застереження є ґрунтовні підстави, які торкаються змісту нації як соціального феномена.

Світова наука запропонувала кілька сот визначень терміну “нація”. Нас, безумовно, цікавлять ті із них, що стосуються зв'язку у трикутнику термінів “нація”, “етнос”

і “держава”. Увагу, на нашу думку, слід зосередити на тих судженнях щодо нації, що висловлювалися під час дискусії про етнічність, яка точилася в західній літературі у 1960-х – 1980-х роках і яка не могла обійти увагою питання про зв’язок національності з етнічністю.

Розуміння нації як суто соціального феномену проявляється або нехтуванням її етнічності, або мінімізацією ролі останньої у тих зв’язках, які утримують національну цілісність. Ілюстративним в цьому відношенні було судження про сутність нації, висловлене одним з провідних американських соціологів Т.Парсонсом: “Це колективна структура, у якій члени об’єднані або, у певному сенсі, асоційовані. Її найважливішим надбанням є “рівень солідарності”, яка характеризує відносини між її членами”. Синонімом нації у такому її сенсі Т.Парсонс називав суспільство, головною рисою якого він визначав самодостатність, тобто “здатність системи... діяти автономно у здійсненні своєї нормативної культури, особливо її цінностей, але також її норм і колективних цілей” [29, с. 461].

І майже через двадцять років після суджень, висловлених Т.Парсонсом, у західній науці міцно вкоріненою залишалася думка, що “нація – соціальний феномен колективного життя, позначений рівнем міжсуб’єктної свідомості, який не зводиться ані до “об’єктивних умов”, таких як територія, спорідненість, клас (в економічному сенсі) та мова, так і до інших рівнів міжсуб’єктної свідомості, таких, як клас (“для себе”), покоління і т. д.” [36, с. 65-66].

Етноеволюційна модель формування нації є більшою мірою абстрактно-теоретичною конструкцією. І сам Дж.Армстронг, й інші дослідники зв’язку етнічності з політикою (в українській та російській науковій лексиці цей напрям досліджень здобув назву “етнополітологія”) уповні обізнані, що в реальному житті нації є значно складнішими явищами і процес їх формування винятково рідко позначений такою спрощеною однолінійністю.

Відповідно, нація не може бути зведена тільки до свого етнічного компоненту.

Такого спрощеного підходу уникають і ті дослідники, які надають більшого, ніж інші їхні колеги, значення етнічному компоненту в нації. Найбільш ілюстративними у цьому відношенні є судження щодо нації такого авторитета, як Е.Сміт. “Нація..., – зауважує він, – розчиняє в собі три різних елементи: етнічний принцип, який виникає спочатку із спорідненої організації; територіальний компонент, який походить історично від династичних і колоніальних об’єднань, і, нарешті, норму політичної спільноти, яку можна виявити у містах-державках Давньої Греції або Середньовічної Італії”. Тому нація являє собою загалом абстрактний міф, який, тим не менше, має глибоке коріння на різних рівнях історичної реальності, перетоплюючи між собою громадянство з етнічною приналежністю і з територією [32, с. 1-2]. Виходячи з цього, Е.Сміт виділив дві основні умови утворення нації – 1) територіальну державу або політичну спільноту, лідери яких прагнуть створити культурно гомогенне населення з почуттям особливих етнічних уз; 2) спільність культури, або “етнічний націоналізм” [31, с. 23].

Відмова і етносу, і нації у статусі самостійного міжнародного актора має унеможливити вивчення міжнародної ролі етнічності, зв’язаної (у першому випадку повною мірою, у другому – частково) з обома спільнотами. Однак в обох випадках етнічність може проявити себе на міжнародній арені через різного роду політичні представницькі інститути. Нація може мати таким інститутом державу або протодержавні інститути, якщо вона ще тільки перебуває на стадії державотворення. Етнос може бути представлений різного роду політичними інститутами квазі-державного типу. Все ж таки загальною світовою практикою є національне представництво через державу, і саме держави утворюють систему, англійська назва якої найправильніше відбиває

її структурне наповнення – international system. Ті ж етнічні спільноти, що не мають держави („непредставлені народи“), але намагаються діяти як самостійні актори, не спроможні серйозно змінити характер відносин у цій системі (international system) і фактично можуть лише вплинути на факторний фон її функціонування.

Національний характер держав і державна форма міжнародної участі націй мають своїм симбіотичним поняттям “національну державу” (“nation-state”) незалежно від етнічного складу нації, яка формує і зберігає державу.

На засадах виключно теоретичної феноменології “нація” і “державна” розглядаються окремо. Понад те, часом їх вважають феноменами непеєднуваними. Навіть Е.Сміт, який найбільш наполегливо проводить зв'язок між етнічністю і нацією і між нацією і державою, наголошує на тому, що національна ідентичність відокремлена від держави: “Концепція держави пов'язана лише з державними інституціями, саме їм належить монополія на примус і стягування податків у межах даної території. Натомість нація означає культурні й політичні зв'язки, що об'єднують у єдину політичну спільноту всіх, хто має спільну історичну культуру та батьківщину. Щоправда, не можна заперечити певного взаємоперекривання обох концепцій з огляду на спільний для них зв'язок з історичною територією і (в демократичних державах) їхнє покликання на суверенітет народу. Та хоча сучасні держави мусять легітимізуватися у національній і народній формі як держави окремих націй, їхній зміст і мета зовсім інші” [15, с. 23-24].

Аналогічним чином відрізняють обидва феномени один від одного й інші відомі фахівці з теорії нації. Прикладом є судження Г.Сетона-Вотсона: “Державна є правовою і політичною організацією, яка має владу, щоб вимагати слухняності і відданості від своїх громадян. Нація є спільнотою людей, члени якої пов'язані один з одним почуттям солідарності, спільною культурою,

національною свідомістю” [30, с. 1]. Інша точка зору такого ж роду – держава є колективом, очоленим групою людей, які здійснюють владу над іншими, щоб отримувати додаткову вартість для своїх власних індивідуальних або колективістських благ, а нація – політично усвідомленою етнічною спільнотою (ethny), яка заявляє право на державність [37, с. 61].

Вельми важливим для розуміння міжнародної функції національної держави є те, що незалежно від етнічного складу свого населення, вона усіма силами намагається виокремити своє особливе місце у міжнародній системі, для чого всіляко зміцнює і оберігає свою неповторну ідентичність, демонструючи тим самим прагнення до реалізації свого першочергового інтересу – самозбереження. “Етнічний націоналізм і державоцентричний націоналізм, – зауважував з цього приводу П.Брас, – можна розглядати тому, як підтипи більш широкого процесу формування ідентичності, який визначається як процес інституціоналізації суб’єктивного значення множинності символів і прагнення досягти багатосимвольної узгодженості серед групи людей, яка визначається спочатку одним або більше центральними символами, хай ці символи є етнічними рисами чи відданість певній державі” [23, с. 5]. Нації-держави, – приводить аналітичну точку зору Г.Грілло, – засновані на тому, що “національність” є ідентичністю. Як і держави, які прагнуть стати націями, так і нації, які прагнуть мобілізувати свій народ у домаганні держави, зайняті “творенням і розповсюдженням ідентичності та встановленням і збереженням кордону між “ми” і “вони” [26, с. 9].

Потужність національних держав як світових акторів оцінюється за їхніми фізичними відчутними діями, хай це стосується економічної, політичної і тим більше військової сфери. Тому цілком справедливо потенціал держав оцінюється насамперед за рівнем їх економічного розвитку, конкурентоздатністю їхнього

національного господарства, за чисельністю і технічним оснащенням збройних сил, за наявністю природних ресурсів, що їх можна використовувати як важіль у контактах з іншими державами, за розміром територій й чисельністю населення тощо. В той же час, як відзначив С.Гантінгтон стосовно сучасних держав, а цю його думку можна застосувати до усіх історичних епох, хоча “держави визначають свої інтереси з точки зору потужності, але і з точки зору багато чого іншого... Система цінностей, культура і закони справляють всеохоплюючий вплив на те, як держави визначають свої інтереси”. Так само загальним з точки зору історичної ретроспекції можна вважати інше висловлювання С. Гантінгтона щодо сучасної ситуації – “держави все більше визначають свої інтереси з врахуванням цивілізації. Вони співпрацюють і укладають угоди з державами, які мають схожу або спільну культуру, а конфліктують набагато частіше з країнами іншої культури. Країни визначають загрозу в залежності від намірів інших держав, і ці наміри, а також способи їх реалізації, найбільшою мірою зумовлюються культурними міркуваннями” [18, с. 35, 36].

Залежність потенціалу держав, характеру їхньої поведінки від їхніх культурних основ, прямо чи опосередковано у часі пов’язаних з етнічними витоками, вимагає врахувати етнічний склад їх (держав) населення, коли здійснюється їх всебічна характеристика як суб’єктів міжнародних відносин, оскільки, як зауважувалося, “етнічні, расові, класові та інші розділення можуть постійно загрожувати єдності, законності та існуванню держави...” [22, с. 11]. Йдеться про те, що етнічний склад держави може суттєвою мірою визначити її цілісність і внутрішню щільність і тим самим справляти вплив на її динамічний потенціал у взаєминах з іншими складовими міжнародної системи.

Питання етнічного складу національної держави відноситься до проблеми типологізації націй незалежно від того, чи вони утворюють свої держави, чи, навпаки, са-

мі є продуктом державних зусиль. Для нас першочерговим є питання не типології націогенезу, а типології націй за їхніми основними ознаками.

Типологізацію націй можна визнати адекватною і науково коректною, якщо вона здійснюється за дотримання головної методологічної умови – типологічний ряд має вибудовуватися за ознакою, єдиною для усіх феноменів, що підлягають типологізації. У літературі інколи можна зустріти доволі повільне поводження з вибором єдиної типологізуючої ознаки нації. Одна з перших спроб типологізації націй належить Ф.Майнеке, який ділив нації на “культурні” й “політичні” (тобто державницькі) [Див. у: 8б сю 75-76]. Безпосередній історичний зв'язок культурних основ нації з її етнічністю проявився в тому, що “культурні” нації у цій типології були замінені на “етнічні”.

Українська політична наука оперує ще більш широким типологічним рядом, розрізняючи нації на психологічні („нація – це душа, духовний принцип”), культурні (“союз осіб, які однаково розмовляють”, “культурний союз”), етнологічні (спільність походження, самосвідомості та інших етнічних ознак), історико-економічні (спільність території, мови, економічного життя і традицій) та етатистські (спільні територія та уряд) [З, с. 121-122]. На нашу думку, таку типологізацію можна значно спростити. По-перше, єдність психологічних і культурних рис можна вважати різновидом етнічної єдності, якщо згадати, що етноідентифікуючими ознаками є, крім всього іншого, спільність психічного та психологічного складу і культури певної соціальної спільноти. Навіть історико-економічна теорія, що визріла в утробі марксизму і в яку вкарбовано притаманний марксизмові пріоритет економіки над культурою, однаково використовує спільність економічного життя у супроводі суто етнічних ознак – спільності мови, території, психічного складу, культури, і в даному випадку не важить, чи етнічні ознаки додаються до економіки, чи

навпаки. Тобто, крім етатистської концепції нації, всі інші, на нашу думку, є, по суті, концепціями етнологічними, такими, що пов'язують націю з певною етнічністю.

Нація як соціо-політичний феномен залишається єдиною в реалізації своїх цілей і в тих випадках, коли складається з одного, до того ж мовно і культурно гомогенного етносу, і в тих випадках, коли різні частини одного етносу, який становить її основу, орієнтується на різні мовні і культурні зразки, і в тих випадках, коли багатомовність і багатокультурність нації зумовлена множинністю етнічних суб'єктів, з яких вона утворюється (приміром, жителі північноамериканських штатів, які повстали проти британського панування). Крім того, найефективніший націоінтегруючий чинник – держава як правило прагне впровадити єдину мову серед різних сегментів поліетнічної нації (приміром, британської).

Українською політичною думкою свого часу пропонувалися судження щодо нації, якими можна було б уникнути розрізнення їх на “політичні” та “етнічні”. Ідеться про етнологічні погляди В. Липинського – українського політичного мислителя першої чверті ХХ століття, якого вважають автором концепції “територіальної нації”.

Треба відзначити, що під час роботи над своїм основоположним твором “Листи до братів-хліборобів” В. Липинський еволюціонував у своїх поглядах на ознаки населення, що має стати основою нації. Спочатку він віддавав перевагу етнологічному розумінню соціального субстрату, якому належить стати українською нацією, і ставив за мету “сформування з нашої несвідомої етнографічної маси свідомої та зорганізованої державної нації” [10, с. 68]. І культурна спільність вважалася ним обов'язковою передумовою націотворення: “Без об'єднуючої спільної традиції і спільної культури не може існувати група людей, біля якої має об'єднатися і зорганізуватися нація” [10, с. 70].

Однак поступово відбулося зрушення у поглядах В. Липинського від етнологічного до громадянського

розуміння нації. Пов'язуючи початок нації з початком власної окремої державної організації певної маси людей, яка живе на певній території, він зауважує, що приналежність до нації, яка народжується у цій спільній боротьбі, має визначатися критеріями спорідненості не по крові, а по території, по землі [10, с. 221, 228]. А потім він остаточно пристав на громадянське розуміння нації, поєднуючи громадянство з такими національними ознаками, як територія, держава, закон [10, с. 374].

Нація в уяві В.Липинського – це продукт складних взаємостосунків держави і громадянства. Водночас «нація – це реалізація хотіння до буття нацією», а це передбачає, що умовою появи нації не обов'язково може бути вже створена держава, а хоча б прагнення до неї, те, що сам він називав «національними аспіраціями» [10, с. 377-378]. Для нас цей вислів важливий наголосом на тому, що ознакою наявності нації обов'язково має бути політизований стан населення певної території. Інший важливий момент – що політизований стан спільноти з «національними аспіраціями» він поєднував з її етнічністю, у його лексиці – з «расовою єдністю» [10, с. 424]. Тобто він, хоча і віддавав перевагу національному об'єднанню усього населення країни незалежно від етнічного походження, але не виключав і поєднання “етнічності” нації з її “політичністю”.

“Територіальна” концепція нації В. Липинського по суті своїй є концепцією “етатистською”. Причому серед ознак нації він виділяв не тільки наявність держави, а й політичні дії для її здобуття. Погодившись з цим, збиральною ознакою нації, на наш погляд, можна визначити політизацію населення на ґрунті спільних суспільно значимих цілей, серед яких найважливішою є здобуття державного статусу.

Еволюція націоналістичних поглядів В. Липинського може вважатися додатковим аргументом на користь проведення типологізації націй окремо за етнічним їх складом, і окремо за формою політизованості.

За етнічним складом можна виділити лише два типи: моно- і поліетнічну нації. За формою політизованості можна виділити нації державні і ті, що виборюють державність. Це означає, що один етнос може бути нацією державною і бездержавною, і що держава або боротьба з нею може об'єднувати як моно-, так і поліетнічне населення.

Твір В.Липинського, взятий для підкріплення подвійної типологізації, практично невідомий більшості західних дослідників. Тим більш цікаво, що у своїх поглядах на нації деякі з них уникають спрощеної дихотомії «етнічні-політичні» нації. Як приклад можна навести міркування П.Браса: «Нації можуть утворюватися перетворенням етнічної групи у багатонаціональній державі на самосвідому політичну сутність або шляхом злиття різних груп і створенням міжетнічної, складової або гомогенної національної культури посередництвом сучасної держави» [23, с. 5].

Наведені погляди на характер додержавних етнопотестарних і ранньодержавних кратократичних об'єднань підтримують у думці, що до перших структуроутворюючих елементів міжнародної системи можуть бути віднесені як державні, так і додержавні соціуми з рівнем потестарності, який надавав їм належної властивості для активних міжнародних дій.

Дане положення не усуває джерелознавчого обмеження, яке полягає в тому, що нижня хронологічна межа, до якої можна ретроспективно дійти у вивченні міжнародної системи, встановлюється корпусом письмових свідчень, залишених древніми державами. Але це обмеження не може заперечити того, що етнічність була неодмінним супутником і древніх держав, і додержавних соціумів, а відтак не могла не впливати на мотиваційну основу їхньої поведінки у міжнародній системі.

Список використаних джерел

1. Бродель Ф. *Время мира* / Ф.Бродель // *Геополитика: Антология*. – М., 2006. – С. 421-442.
2. Бромлей Ю.В. *Очерки теории этноса* / Ю.В.Бромлей – М.: Наука, 1983. – 412 с.
3. Горовський Ф., Картунов О., Римаренко Ю. *Нація/Ф.Горовський, О.Картунов, Ю.Римаренко // Мала енциклопедія етнодержавознавства*. – К., 1996. – С. 121–123.
4. Євтух В. *Етнічність* / В.Євтух // *Етносоціологія: терміни та поняття*. – К., 2003. – С. 113-114.
5. Євтух В.Б. *Етнічність: глосарій* / В.Євтух. – К., 2009. – С. 55.
6. Картунов О. *Етнічність (збірний термін і концепція)* / О. Картунов // *Мала енциклопедія етнодержавознавства*. – К., 1996. – С. 58–59.
7. Картунов О. *Етнічність (специфічний термін і концепція)* / О.Картунов // *Мала енциклопедія етнодержавознавства* – К., 1996. – С. 59-60.
8. Касьянов Г.В. *Теорії нації та націоналізму* / Г.Касьянов. – К.: Либідь, 1999. – 352 с.
9. Куббель Л.Е. *Очерки потестарно-политической этнографии*. – М.: Наука, 1988. – 270 с.
10. Липинський В. *Листи до братів-хліборобів* / В.Липинський // *Липинський В. Повне зібрання творів, архів, студії*. – Т.6. – Київ-Філадельфія: Ін-т Східноєвропейських досліджень НАНУ; Східноєвропейський дослідницький ін-т ім. В.К.Липинського, 1995 – 470 с.
11. Нельга В. *Розділ 3: Ментально-архетипний зміст етнічного/В.Нельга//Феноменнації:основижиттєдіяльності. Частина I: Теоретико-методологічні засади осягнення етнонаціонального буття*. – К., 1998. – С. 50-67.
12. Римаренко Ю.І., Картунов О.В. *Нація* / Ю.І.Римаренко, О.В.Картунов // *Політологічний енциклопедичний словник*– К., 2004. – С. 396-397.
13. Саприкін А.Г. *Народ* / А.Г.Саприкін // *Політологічний енциклопедичний словник*. – К., 2004. – С. 376-377.

14. Сміт Е. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка / Е.Сміт; пер. з англ. – К.: Темпора, 2009. – 312 с.
15. Сміт Е. Національна ідентичність / Е.Сміт; пер. з англ. – К.: Основи, 1994. – 223 с.
16. Тишков В.А. Реквием по этносу: Исследования по социально-культурной антропологии / В.А.Тишков. – М.: Наука, 2003. – 544 с.
17. Тишков В.А. Этнология и политика: статьи 1989-2004 гг. / В.А.Тишков. – 2-е изд., доп. – М.: 2005. – 240 с.
18. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С.Хантингтон; пер. с англ. – М.: ООО «Изд-во АСТ», 2003. – С. 35, 36.
19. Шемшученко Ю.С. Держава / Ю.С.Шемшученко // Політологічний енциклопедичний словник. – К., 2004. – 603 [5] с.
20. Штайнмец Р. Философия войны / Ф.Штайнмец // Геополитика: Антология. – М., 2006. – С. 324-340.
21. Armstrong J. Nations before Nationalism / J. Armstrong. – Chapel Hill (N.C.): The University of North Carolina Press, 1982. – XXXVI, 411 p., ill.
22. Bell W., Freeman W. Introduction / W. Bell, W. Freeman // Ethnicity and Nation Building. – Beverly Hills. – London, 1974. – P. 10-15.
23. Brass P. Ethnic Groups and Nationalities / P. Brass // Ethnic Diversity and Conflict in Eastern Europe. – Santa Barbara (Calif.) – Oxford, 1980. – P. 1-68.
24. Ethnicity: INTERCOCTA Glossary: Concepts and Terms, Used in Ethnicity Research / Ed. by Fred W. Riggs. – Paris, 1985. – P. 4.
25. Gellner E. Nations and Nationalism / E. Gellner. – Oxford: Basil Blackwell, 1983. – 150 p.
26. Grillo R. Introduction / R. Grillo // “Nation and State” in Europe. – London, 1980. – P. 1-30.
27. Kotze D. Nationalism: A Contemporary Study / D. Kotze. – Cape Town: Tafelberg, 1981. – 166 p.
28. Marger M. Race and ethnic relations / M. Marger – Belmont (Calif): Wadsworth, XIII, 336 p. 1985. – P. 7.

29. Parsons T. Social systems / T.Parsons // International Encyclopedia of the Social Sciences. – New York, 1968. – Vol. 15. – P. 461.

30. Seton-Watson H. Nations and States. An Enquiry into the Origins of Nations and the Politics of Nationalism / H.Seton-Watson. – London: Westview Press, 1977. –563 p.

31. Smith A. The ethnic revival in the modern world / A.Smith. – Cambridge, 1981. – P. 18.

32. Smith A. Introduction: The Formation of Nationalist Movements / A.Smith // Nationalist Movements. – London-Basingstoke, 1976. – P. 1–15.

33. Smith A. Nationalism in the Twentieth Century / A.Smith. – Oxford: Martin Robertson, 1979. – X, 257 с.

34. Stack J. Ethnic Groups as Emerging Transnational Actors / J.Stack // Ethnic Identities in a Transnational World. – Westport (Conn.), 1981. – P. 17–45.

35. Stack J. Ethnicity and Transnational Relations. An Introduction / J.Stack // Ethnic Identities in a Transnational World. – Westport (Conn.). – London, 1981. – P. 3-15.

36. Tiryakian E. Nationalism and Modernity / E.Tiryakian // New Nationalism of the Developed West. – Boston etc., 1985. – P. 57-85.

37. Van den Berghe P. The Ethnic Phenomenon / P.Van den Berghe. – New York etc.: Elsevier, 1981. – 301 p.

38. Vos G., de. Ethnic pluralism: Conflict and Accommodation / G. de Vos // Ethnic Identity: Cultural Continuity and Change. – Palo Alto (Calif.), 1975. – P. 5-41.

O. Mayboroda. Ethnic attributes of subjects of international relations.

The article reviews the scientific opinions concerning the origin, evolution and contents of the term “ethnicity”, occasions of its using in relation to the subjects of international relations, nations and political states.

Keywords: *ethnicity, ethnic group, nation, society, state mentality, the mentality, the system of international relations, inter-state relations.*

А. Майборода. Этническая атрибутика субъектов международных отношений.

В статье рассматриваются научные суждения относительно зарождения, эволюции и содержания термина «этничность», случаи его использования применительно к субъектам международных отношений, нациям и политическим государствам.

Ключевые слова: *этничность, этнос, нация, социум, государство, ментальность, менталитет, система международных отношений, межгосударственные отношения.*

УКРАЇНА – ЄВРОСОЮЗ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМОВІДНОСИН

Актуальність теми дослідження визначається необхідністю узагальнення та наукового обґрунтування окремих аспектів геостратегічної політики України, місця Української держави у сучасних загальносвітових процесах з метою винесення уроків і окреслення подальших завдань державотворення в Україні та виокремлення проблемних питань і особливостей сучасного стану взаємовідносин України з Європейським Союзом.

У роботі досліджено стан, проблеми та перспективи реалізації євроінтеграційних прагнень України. Системно розглянуто основні зовнішні і внутрішні чинники формування засад євроінтеграційної політики України.

Ключові слова: *геополітика, геополітична стратегія, глобалізація, євроінтеграція, Європейський Союз, сталий розвиток, ініціатива «Східне партнерство».*

Серед актуальних проблем розвитку Української держави питання формування геополітичної стратегії є одним з найбільш складних і неоднозначних. Із проголошенням незалежності України в 1991 році стало цілком зрозумілим, що п'ята за населенням та перша за територією на європейському континенті Українська держава є одним із ключових елементів політичної, військової, економічної, наукової та культурної співпраці Європи. Відносини між Україною та Європейським Союзом були започатковані в грудні 1991 року, коли Міністр закордонних справ Нідерландів, головуєчих в ЄС, у своєму листі від імені Євросоюзу офіційно визнав незалежність України.

На сьогоднішній день євроінтеграція є головним та незмінним зовнішньополітичним пріоритетом України.

Саме тому **актуальність теми дослідження** визначається, насамперед, необхідністю узагальнення окремих аспектів багаторічного досвіду формування та здійснення зовнішньої політики України, її місця у сучасних загальносвітових процесах, наукового обґрунтування засад зовнішньої політики країни, яке повинно мати на меті винесення уроків і окреслення подальших завдань державотворення в Україні та виокремлення проблемних питань і особливостей сучасного стану взаємовідносин України з Європейським Союзом.

Мета роботи полягає у дослідженні основних закономірностей, тенденцій і перспектив сучасної геополітичної стратегії України і визначенні на цій основі проблем та перспектив реалізації євроінтеграційних прагнень Української держави. Поставлена мета обумовила необхідність вирішення низки взаємопов'язаних *завдань*:

- визначити основні зовнішні і внутрішні чинники формування засад геополітичної стратегії України;
- визначити коло проблем, пов'язаних з реалізацією євроінтеграційних прагнень України;
- виділити актуальні аспекти реалізації євроінтеграційного курсу нашої держави з урахуванням її ролі і місця у сучасному геополітичному просторі.

Цілком зрозуміло, що вступ України до ЄС буде довготривалим, багатоетапним та віддаленим у часі процесом, проте висвітлення цієї теми вже сьогодні займає чільне місце в дослідженнях науковців, журналістів та політиків. Водночас оцінки у висвітленні теми відрізняються, що пояснюється політичними та ідеологічними розбіжностями.

Важливе значення у дослідженні даної теми має *джерельна база*, котру складають законодавчі та нормативні акти України з основних питань зовнішньої

і внутрішньої політики, в яких відображені положення геостратегії держави (Декларація про державний суверенітет України [2], Конституція України [10], Послання Президента України Верховній Раді України „Європейський вибір” [7], Послання Президента України Віктора Януковича до українського народу від 3 червня 2010 року [15] та інші).

Проблематика формування зовнішньополітичних пріоритетів України знаходиться у центрі уваги багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців-геополітиків. Особливої ваги набувають роботи таких вчених як А.С. Гальчинський, С.Д. Василенко, М.В. Михальченко, А.С. Філіпенко та інші.

Зокрема, у монографії С.Д. Василенко „Європейський вибір України” (2003 р.) [1] розглядається геополітика, яка в умовах розбудови незалежної України набуває важливого теоретичного і практичного значення, аналізуються процеси, що стосуються європейського вибору Української держави. Досліджуються проблеми розвитку загальноєвропейського політичного процесу, формування європейського вектору української геополітики, інтеграції України в європейські структури.

М.В. Михальченко у своїй праці „Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи” (2004р.) [11] розглядає загальні проблеми пізнання сучасних суспільств у світлі системно-цивілізаційної методології. Україна представлена як новий потужний гравець в Європі, доля якого ще визначається об’єктивними і суб’єктивними факторами світового і внутрішнього розвитку. Історія і сучасність, політика, економіка, ідеологія, людський потенціал, регіональний фактор – ці та інші детермінанти цивілізаційного становлення і розвитку України проаналізовані в аспекті оцінки місця і ролі нашої держави в сучасному світопорядку.

З-поміж найвагоміших фундаментальних публікацій щодо геополітичних змін на Європейському континенті та їх наслідків для української держави і

її стосунків із центральноевропейськими країнами – новими членами ЄС і НАТО, які побачили світ протягом останніх років в Україні, слід виділити працю А.С. Гальчинського „Україна – на перехресті геополітичних інтересів” (2002 р.) [4] та роботу міжнародного колективу експертів „Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами” (2004 р.) [16]. Однак той факт, що ці роботи були підготовлені в перехідний період реального інтегрування центральноевропейських держав до ЄС (2002-2004 рр.), не дозволив їх авторам ґрунтовно узагальнити причини і наслідки впливу розширення європейської спільноти та вступу країн регіону до ЄС на взаємовідносини з Україною та її геополітичну стратегію.

У колективній праці „Міжнародні інтеграційні процеси сучасності” (2004 р.) [12] А.С. Філіпенко та ін. висвітлюють парадигми сучасних інтеграційних процесів, розкривають історичний процес становлення глобальних форм економічного розвитку, виокремлюють основні форми та суперечності інтеграції.

Роботи названих вчених-геополітиків зробили значний внесок у дослідження проблематики місця України у сучасному геополітичному просторі. Вони окреслили основну суть таких досліджень – принцип залежності усього інтеграційного процесу від структурно-функціональних змін у світовій економіці, викликаних процесами глобалізації, які не залишили осторонь і Україну.

Виклад основного матеріалу. Період формування євроінтеграційної стратегії припадає на 2002-2004 роки. У цей період, який був відзначений суперечливими тенденціями, європейський вектор зовнішньої політики України поступово перетворювався на пріоритетний, а курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію – на ключову стратегічну ідею розвитку українського суспільства замість утопічних уявлень про швидке входження України в Європу. У процесі реалізації

національних інтересів України відбувався не лише розвиток співробітництва з європейськими країнами на міждержавному двосторонньому рівні, а й поглиблювалися відносини з загальноєвропейськими інтеграційними структурами.

Проте Україну спіткала достатня кількість проблем на шляху до євроінтеграції. Оцінюючи тодішню ситуацію в Україні та навколо неї, слід констатувати, що загальмувався процес євроінтеграції, ускладнилися стосунки з Парламентською Асамблеєю Ради Європи, Європейським Союзом, Сполученими Штатами Америки, НАТО, світовими фінансовими інституціями. Скоротилися або майже припинилися контакти на вищому рівні з лідерами провідних західних країн (на тлі активізації стосунків із Росією), послабилося стратегічне партнерство з Польщею, значно зріс тиск на Україну, зокрема на її зовнішню політику. Наприклад, Західна Європа відмовилася від літака АН-70 як базової машини для своєї транспортної авіації, у кількох західноєвропейських країнах тривали антидемпінгові процеси проти українських товарів, на ринках ЄС Україна продовжувала мати дискримінаційний статус, припинилося фінансування з боку МВФ, відчутно жорстокішою стала позиція Росії у питанні постачання та транспортування енергоносіїв територією України тощо [3; с. 24-25].

Усе це свідчило про вичерпання можливостей здійснення зовнішньої політики України, яка демонструвала тенденцію, спрямовану не стільки на перспективу, скільки на вирішення поточних питань [9; с.13-14].

Унаслідок цього, а також – непослідовності у заявах і зовнішньополітичних діях керівництва України в поєднанні з відомими скандалами, корупцією, пануванням криміналу, переслідуванням свободи слова й опозиції помітно погіршився міжнародний імідж країни, до нас почали ставитися з меншою довірою й повагою.

Зовнішня політика України стала фактично заручницею кризових внутрішньополітичних процесів.

Незважаючи на те, що євроінтеграційна стратегія була ключовим зовнішньополітичним пріоритетом України, потрібно визнати, що існуючій стратегії євроінтеграції бракувало регіональної вкоріненості, не враховувалися регіональні особливості та потенціал регіонів у питаннях співробітництва України та ЄС.

Процес формування євроінтеграційної політики включав у себе три основні стратегічні лінії щодо реалізації євроінтеграційної стратегії. Перша з них спрямована на самостійність. Згідно з цим підходом, Україні доцільно зазнавати якомога меншого впливу як із Заходу, так і зі Сходу. У системі геополітичного та воєнно-політичного виміру така поведінка мала б ґрунтуватися на постійному нейтралітеті та позаблоковості. У такому випадку потрібно розуміти, що в Європу потрібно йти з конкурентоспроможною економікою та консолідованою політичною нацією. Для досягнення цієї мети Україні потрібно прикласти чимало зусиль і вирішити низку поставлених завдань.

Іншим варіантом орієнтаційних устремлінь були суто прозахідні уподобання [8; с.167]. Прихильники цієї точки зору спираються на ті часи, коли українські землі були органічною складовою європейського простору (тобто Заходу). Обравши шлях західної орієнтації, Україна має намір погодити свої перспективи відповідно до історичної традиції й об'єктивної логіки розвитку глобалізаційних процесів, що відбуваються в Європі та й світі в цілому.

І, нарешті, третій орієнтаційний напрям обстоюють прихильники більш тісного блокування з Росією, тобто зі Сходом. Найголовніші аргументи цього підходу – століття сусідського і спільного життя України й Росії; явні ознаки спорідненості в соціально-економічному розвитку тощо. Логічний наслідок цієї тактики – ймовірна конфедеративна єдність з Росією у політичному та господарсько-культурному сенсі.

Найбільш підступною є ідея „У Європу разом з Росією” [17; с.34-35]. У нас принципово різні стратегічні цілі. Росія є великою європейською державою, яка вже сьогодні займає досить вагоме місце у європейській спільноті. У майбутньому Росія прагне посилити цю роль, зміцнивши свій вплив у Європі. Україна ж прагне до євроінтеграції з метою входження до європейського простору. Проте, якщо Україна дотримуватиметься виключно східної орієнтації, вона свідомо обере відставання від передових у соціально-економічному плані держав.

Таким чином, політикум нашої держави, на жаль, впродовж багатьох років ще остаточно не обрав єдиний шлях до євроінтеграції. Незважаючи на це, наміри України щодо набуття у майбутньому повноправного членства у цій організації мають достатньо вагомі передумови. Це є процес, що передбачає не лише нашу, а й зворотню зацікавленість. ЄС такою ж мірою зацікавлений у цивілізованій демократичній Україні, як і Україна в ЄС. У перспективі така взаємна зацікавленість зростатиме.

Пріоритетом України у сфері зовнішньої політики залишається реалізація розробленої й сформульованої протягом 1994-2009 років державної стратегії європейської інтеграції. Ця стратегія базується на усвідомленні українцями реального місця держави в системі міжнародних відносин, є ключовим засобом втілення у життя фундаментальних національних інтересів і вирішення завдань реформування економічної та політичної системи. Сьогодні виникає потреба приведення українських євроінтеграційних планів у відповідність з новими реаліями. За нинішніх умов і обставин вступ України до ЄС міг би призвести до ситуації так званої „шокової терапії”, яка мала місце у низці постсоціалістичних країн під час трансформаційних перетворень. З огляду на це занепокоєння української сторони викликає не

факт відсутності України серед наступних кандидатів на вступ до ЄС, а відсутність від останнього чіткої відповіді на запитання про можливість вступу до єдиної Європи.

На зміст очікуваного від Євросоюзу „сигналу” у відповідь на активізацію українських євроінтеграційних прагнень й їх концентрації навколо питання про перспективи „єврочленства” впливають процеси всередині ЄС та шанси успішної реалізації української євроінтеграційної політики, а також внутрішньополітична ситуація в Україні. Для отримання позитивного результату потрібно проаналізувати актуальні проблеми нашої інтеграційної стратегії в контексті основних аспектів сучасного розвитку Євросоюзу та його держав-членів, включаючи ситуацію після приєднання до ЄС нових країн, та визначити низку завдань, виконання яких стало б результатом успішного приєднання України до європейської спільноти [3; с.67-68].

Завданням номер один для української сторони слід вважати узгодження своїх поглядів з поглядами європейських партнерів. Це узгодження необхідне як щодо розуміння головних завдань двосторонньої співпраці на наступний період та інструментів їх реалізації, так і щодо вірогідних термінів досягнення Україною відповідності „Копенгагенським критеріям”.

У двосторонніх відносинах Україна очікує від ЄС впровадження преференцій у рамках Генеральної системи преференцій ЄС, що знизило б імпорتنі тарифи на українські товари та дозволило б вітчизняним підприємствам повною мірою скористатися перевагами, що надає вступ до ЄС держав Центрально-Східноєвропейського регіону.

Системним ризиком подальшого зближення України з ЄС є не тільки неготовність української економіки до успішної ринкової конкуренції, а й незавершеність процесу внутрішньополітичної консолідації. Вступ до Європейського Союзу як кінцева мета реалізації

євроінтеграційної стратегії може бути забезпечений лише за рахунок фундаментальних внутрішніх перетворень.

Принципово важливим напрямом таких перетворень є послідовна демократизація суспільства, забезпечення свободи слова та розбудова громадянського суспільства. Відродження притаманних українському народу духовних цінностей, подолання ідеологічних стереотипів, браку національної гідності, комплексу меншовартості, самоствердження українців як європейської нації через відтворення національної ідентичності обґрунтовано визнаються не менш суттєвими, ніж темпи економічного зростання, чинниками входження до демократичної спільноти європейських народів. Реалізація принципу конструктивної інтеграції потребує активної державотворчої політики також і в цих напрямках. У цьому контексті поглиблення співпраці України з ЄС після його розширення слід розглядати як визначальний фактор вирішення зазначених завдань [5].

Важливим чинником процесу євроінтеграційної стратегії України стала участь у новій зовнішньополітичній ініціативі ЄС „Східне партнерство”. Цей проект був презентований міністром закордонних справ Польщі за участі Швеції в травні 2009 року. Він був покликаний окреслити нову політику ЄС щодо країн Східної Європи. „Східне партнерство” стало новим виміром регіональної співпраці, що передбачає поліпшення зв'язків між сусідами-учасниками, а саме між Україною, Молдовою, Азербайджаном, Грузією та Вірменією [17; с.3].

„Східне партнерство” дає можливість підняти ці відносини на новий рівень і сформулювати набагато амбіційніший порядок денний. Більш того, воно повинно визнати європейські ідентичність та прагнення східних країн-партнерів, у тому числі й України, і прискорити демократичні і ринкові реформи, поглибити діалог між країнами-партнерами і ЄС та між ними самими на міжурядовому і громадському рівнях [17; с.2-3].

Країни-учасниці, до яких належить і наша держава, повинні максимально використати можливості, задекларовані в „Східному партнерстві”, для імплементації власних євроінтеграційних амбіцій, що ставить перед ними низку питань стосовно ефективності використання нового формату для посилення процесів європейської інтеграції країн-партнерів, стосунків між ними та з ЄС.

У цьому сенсі перед Україною стоїть кілька важливих завдань, які потребують реалізації:

- своєчасне корегування пріоритетів і концепції політики України в регіоні Центрально-Східної Європи як складової частини євроінтеграційного напрямку української зовнішньої політики;
- визначення та погодження з європейськими державами спільних політичних, економічних та інших національно-державних інтересів України на міжнародній арені;
- вдосконалення механізму координації спільних кроків України і європейських держав на регіональному і загальноєвропейському рівні;
- практичне застосування Україною досвіду інших європейських держав.

Не менш важливим чинником здійснення євроінтеграційної стратегії України є збереження досягнутого рівня й подальше поглиблення співробітництва з державами Центральної та Східної Європи. У даному випадку важливе місце займають відносини України з Російською Федерацією. Як вважає А.С. Гальчинський, „наші відносини з ЄС матимуть реальну перспективу лише в одному випадку стабільності українсько-російських відносин” [4; с.262-263]. Україна має стати зоною зближення, а не відсторонення Європи від Росії. Ми не повинні відмежовуватися від Росії і в такому складному питанні, як демократизація пострадянського простору. Тобто потрібно утриматися

від його поділу за принципом „свій – чужий”. Україні потрібно ще надзвичайно багато зробити, щоб досягти стандартів такого суспільства, яке базується, окрім усього, на розвиненій економіці та добробуті людей. Тож грати у лідерство у питаннях демократії нам ще зарано. Не протиставлення одне одному, а осмислена співпраця з Росією у цій сфері може виявитися достатньо продуктивною [4; с.343] .

Ще один важливий аспект, на який звернув увагу український учений Дергачов О.П.: „За кілька років, коли Україна, можливо, знайде вагомі аргументи для обговорення перспектив свого членства, Союз буде значно іншою організацією. І концентруватись ця новизна буде в тому, що у разі вступу делегувати доведеться набагато більшу частку суверенітету, а інші держави очікуватимуть від претендента набагато більшої політичної надійності і ментально-психологічної сумісності, які тільки й здатні викликати необхідну довіру” [6; с.70-78]. Інакше кажучи, із поглибленням процесу європейської інтеграції ускладнюються завдання євроінтеграційної політики України, набувають все нового змісту та потребують все більших ресурсів. Як і сам розвиток європейської інтеграції, що завжди мав динамічний характер, має проводитися й євроінтеграційна політика. У перспективі можна очікувати, що й вимоги Євросоюзу до держав-кандидатів дещо ускладняться та диверсифікуються відповідно до реалій ЄС. На сьогодні досить важко реально спрогнозувати терміни вступу України до ЄС, однак все-таки слід визнати, що інтенсифікація євроінтеграційної політики України у розумних межах має сенс і відповідає інтересам нашої держави.

Також значущим є й суб'єктивний чинник – чи бажатимуть члени Євросоюзу вважати ту чи іншу державу реальним кандидатом, а потім й повноправним членом ЄС, навіть при тому, що Євросоюз проводить політику розширення. Так, зокрема, вже відбувалося під час формування списку кандидатів перед великою

хвилиною розширення Євросоюзу на Схід. Як зазначають самі європейські вчені, „весь цей процес мав надзвичайно політизований характер. Під час формулювання оцінок виникли певні суперечки як у межах самої Комісії, так і серед урядів держав-членів: північні держави-члени ЄС підтримували кандидатуру Естонії, а Австрія підтримувала Словенію” [8; с.153]. Тому Україні слід теж ураховувати необхідність пошуку прихильників її приєднання до Євросоюзу всередині самого утворення. Це теж є завданням євроінтеграційної політики поряд з виконанням копенгагенських критеріїв ЄС.

Тому при аналізі стану, проблем та перспектив розвитку взаємовідносин України та ЄС необхідно враховувати наступне:

- при формуванні та реалізації євроінтеграційної політики України майже не було враховано внутрішню логіку розширення Євросоюзу, оскільки її проведення почалося, коли ЄС уже визначився із своєю політикою розширення та приблизно із кандидатами;
- кардинальне розширення Євросоюзу, вступ до нього багатьох європейських держав ще більше загострює питання про успішність євроінтеграційної політики України, вимагає від неї ще більш рішучих кроків у цьому напрямі;
- найбільш помітною рисою політики ЄС щодо України на даному етапі є її „тасизація”, тобто надання допомоги і співробітництво переважно по лінії програм „TACIS” і „TEMPUS”;
- однією з причин дистанціювання ЄС від України є опозиція подальшому розширенню на Схід з боку таких країн як Португалія, Греція, певною мірою Іспанія та Італія, які висловлюють побоювання, що Україна претендуватиме на частку допомоги з бюджету ЄС по лінії Регіонального та Структурного фондів. В політичному плані

проти подальшого розширення ЄС на Схід виступають Франція, Бельгія, Італія, оскільки таке розширення об'єктивно посилює позиції ФРН;

➤ в ЄС недостатньо відомо про Україну, її існуючі і потенційні виробничі, науково-технічні, інтелектуальні можливості [8; с.105-110];

➤ Україна є занадто великою державою за масштабами, і відповідно, завданнями, які перед нею стоять, для вступу в сьогоденній або навіть в завтрашній ЄС. Євросоюз просто нездатний абсорбувати країну таких масштабів. Крім цього, Україна є занадто важливим геополітичним фактором для всіх центрів світової політики (США, Росія, ЄС) і має занадто велике стратегічне значення, щоб просто „увійти” до якогось з них – цьому будуть протидіяти інші світові центри. У хорошому розумінні слова Україна приречена реалізувати свою багатовекторну відповідальність у світовій політиці. Завдання полягає у визначенні курсу „золотої середини” [12; с.17], який найбільшою мірою відповідав би стратегічним національним інтересам України.

Знаковим у поглибленні відносин з ЄС на сучасному етапі було те, що перший закордонний візит новообраний Президент України Віктор Янукович здійснив 1 березня 2010 року до Брюсселя, де провів низку зустрічей на найвищому рівні. За результатами переговорів з керівниками головних інституцій Євросоюзу він озвучив офіційні позиції правлячої політичної сили держави в контексті подальших відносин Україна-ЄС. Підсумовуючи цей візит, можна відмітити, зокрема, перспективи посилення діалогу щодо надання безвізового режиму для українських громадян, укладення угоди про асоціацію Україна – ЄС та угоди про зону вільної торгівлі, виділення (за певних умов) макроекономічної допомоги

для України, а також готовність Євросоюзу долучитися до реформ в нашій державі. Взамін ЄС висунув стандартні вимоги – привести до ладу законодавство у певних сферах (зокрема, у газовій галузі), оздоровити сектор економіки та енергетики, а також бути спроможними реалізовувати реформи.

Слід відмітити, що у травні 2010 року Єврокомісія оприлюднила низку документів, які підбивають підсумки Європейської політики сусідства за останні п'ять років (2004 – 2009 рр.). Серед них окремо був представлений і звіт про хід виконання Європейської політики сусідства в Україні, який за своїми часовими рамками охопив 2009-й та частково початок 2010 року.

Як позитивний момент у звіті одразу відзначається: Київ і Брюссель упродовж минулого року активно вели переговори щодо підготовки Угоди про Асоціацію. Для Києва укладання цієї Угоди важливе передусім тому, що саме цей тип документів використовується для підготовки майбутнього вступу країн до Євросоюзу. Хоча, з іншого боку, прямого правового зв'язку між асоціативними відносинами та підготовкою до членства немає.

Важливим є також факт, що для ефективного планування, розробки та введення в дію положень Угоди в червні 2009 року сторони започаткували новий інструмент – Порядок денний асоціації Україна – ЄС [14]. Він замінив План дій Україна-ЄС [13], який був інструментом реалізації одного з основних принципів Європейської політики сусідства – диференційованого підходу в діалозі з кожною країною-сусідом Євросоюзу. Тобто він об'єднував усі заходи в рамках двосторонніх відносин з метою чіткого визначення основних цілей стратегічної політики та критеріїв оцінки прогресу, досягнутого країною впродовж кількох років.

Новий Порядок денний асоціації (ПДА), фактично, перебрав на себе функції попереднього Плану, але тепер уже має визначену кінцеву мету – імплементацію пріоритетів майбутньої Угоди про асоціацію між Україною і ЄС. На практиці ж документ визначив якісно

нову динаміку відносин між Україною і ЄС на принципах політичної асоціації та економічної інтеграції.

Серед інструментів, які Європейський Союз залучатиме задля допомоги Україні в імплементації цілей та пріоритетів, указаних у ПДА, зокрема, вказуються такі: обмін технічними експертними оцінками і рекомендаціями, найкращими практиками та ноу-хау; обмін інформацією; підтримка у розбудові та посиленні інституційної спроможності; також передбачається можливість залучення консультативної допомоги в процесі наближення законодавства до законодавства ЄС і започаткування секторальних діалогів в окремих секторах.

Крім того, для імплементації Порядку денного асоціації також можуть бути залучені інструменти «Східного партнерства». У разі необхідності, Європейська Комісія також заохочуватиме міжнародних, урядових, ділових та громадських партнерів до реалізації цілей та пріоритетів ПДА, а також сприятиме їм у реалізації цих завдань.

Підсумовуючи, варто зауважити, що як керівництво України, так і високі представники ЄС дедалі частіше висловлюють сподівання та іноді упевненість, що процес переговорів в контексті Угоди про Асоціацію завершиться в короткій перспективі – вже упродовж нинішнього року. Втім обидві сторони визнають, що цей процес обіцяє бути непростим. Однак, навіть якщо Угода буде підписана в 2010 році, необхідний ще час для процедури ратифікації. Тож, у кращому випадку, формального набуття чинності Угоди слід очікувати не раніше 2012 року.

Отже, якщо процес європейської інтеграції і надалі успішно розвиватиметься, долаючи труднощі і перешкоди, то для свого логічного і природного завершення вона має охопити дійсно всі країни Європи. Зрозуміло, що, зважаючи на економічне відставання України та ще малий досвід демократичного функціонування відкритої політичної системи, даний процес буде довготривалим і

поступовим. Однак стратегічна мета тим і відрізняється від тактичної, що передбачає довготермінову перспективу. Європейський напрямок є, як відомо, пріоритетним в нашій зовнішній політиці. Саме в інтересах України домагатися більшої інтеграції до європейських структур, оскільки саме тут знаходиться передова технологія і більш прогресивні економічні відносини.

Список використаних джерел

1. Василенко С.Д. Європейський вибір України: Монографія / С.Д. Василенко. – О.: Видавінформ ОНМА, 2003. – 212 с.
2. Декларація про державний суверенітет України. Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. // Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність. 2-е вид., змінене і доп. Упорядник І. О. Кресіна. Відп. ред. Ю. С. Шемшученко. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – 208 с.
3. Гальчинський А.С. Помаранчева революція і Нова влада. – К: Либідь, 2005. – 368 с.
4. Гальчинський А.С. Україна – на перехресті геополітичних інтересів. – К.: Знання України, 2002. – 360 с.
5. Гальчинський А.С. У Європу – через політику самоствердження / „День”, №101. – 12 червня 2004.
6. Дергачов О. П. Розширення ЄС і нові параметри європейського курсу України // Розширення ЄС: Аналітичний щоквартальник. – 2003. – №1. – 125 с.
7. Європейський вибір: Послання Президента України до Верховної Ради України. 2002 р. – К.: Преса України, 2002. – 96 с.
8. Європейський Союз: Консолідовані договори. –К.: Port Royal, 1999. – 206 с.
9. Калина М.С. Євроінтеграційна політика України в контексті розширення Європейського Союзу // Політичні та правові аспекти державного управління. – К., 2006. – с. 34-35.

10. Конституція України: Із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.12.2004 р. – К.: Велес, 2006. – 48 с.

11. Михальченко М.В. Україна як нова історична реальність: Запасний гравець Європи. – Дрогобич: Відродження, 2004. – 488 с.

12. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності: Монографія / А.С. Філіпенко (кер. авт. колект.), В.С. Будкін, М.А. Дудченко та ін. – К.: Знання України, 2004. – 304 с.

13. План дій “Україна – Європейський Союз” Європейська політика сусідства Електронний ресурс. Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_693

14. Порядок денний асоціації Україна – ЄС // Електронний ресурс. Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/kmu/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=243281941&cat_id=223345338&ctime=1266423569791

15. Послання Президента України Віктора Януковича до українського народу 03 червня 2010 р. // Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/06/3/5106277/>

16. Розширення Європейського Союзу: вплив на відносини України з центральноевропейськими сусідами. – К.: К.І.С., 2004. – 360 с.

17. Сівець М. Східне партнерство – час покаже// Щоденна всеукраїнська газета. – №93, четвер, 29 травня 2008.

18. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти / За ред. Ф.М.Рудича. – К.: МАУП, 2002. – 438 с.

N. Gomonaj. Ukraine and the European Union: modern condition and perspectives of relations.

The topicality of the research is defined by the necessity of generalization and scientific argumentation of some aspects of geopolitical strategy of Ukraine, the role of Ukrainian state in modern

global processes to realize some lessons and to outline future issues of state governing in Ukraine, and to pick out problems and special features of modern status of mutual relations Ukraine and European Union.

In the article there were studied the status, problems and prospects of realization Ukraine's eurointegration course. There were studied the main foreign and internal factors of forming the principles of Ukraine's eurointegration policy.

Keywords: *geopolitics, geopolitical strategy, globalization, eurointegration, the European Union, constant development, Eastern Partnership.*

Н. Гомонай. *Украина-Евросоюз: нынешнее состояние и перспективы взаимоотношений.*

Актуальность исследования определяется необходимостью обобщения и научного обоснования отдельных аспектов геостратегической политики Украины, места Украинского государства в современных мировых процессах с целью извлечения уроков и определения дальнейших заданий государственного строительства в Украине, а также выделения проблемных вопросов и особенностей современного состояния взаимоотношений Украины с Европейским Союзом.

В работе исследованы проблемы и перспективы реализации евроинтеграционных устремлений Украины. Системно рассмотрены основные внешние и внутренние факторы формирования принципов евроинтеграционной политики Украины.

Ключевые слова: *геополитика, геополитическая стратегия, глобализация, евроинтеграция, Европейский Союз, стабильное развитие, восточное партнёрство.*

УКРАЇНА НА ШЛЯХУ РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ

У статті висвітлено місце і роль нашої держави у геополітичному просторі; пошуки оптимальної парадигми зовнішньої політики України; окремі євроінтеграційні аспекти геополітики нашої держави на сучасному етапі, а саме: угода України з ЄС про спрощення візового режиму та угода про реадмісію, вступ нашої держави до СОТ; стан і особливості підготовки нової посиленої угоди про співробітництво України з Європейським Союзом.

Ключові слова: геополітика, геостратегія, зовнішня політика, геополітичний простір, євроінтеграційний курс, Європейський Союз, Шенгенський простір, візовий режим, міграція, реадмісія.

«Україна є важливою клітиною на євразійській шахівниці та геополітичним стрижнем...»
Збігнев Бжезинський [9, с. 12]

Ці слова відомого американського фахівця зі світової геополітики З. Бжезинського мають потужну аргументацію, адже наша держава займає особливо важливе місце у світі та відіграє значну роль у геополітичному просторі Європи:

- Україна є найбільшою за територією державою (603,7 тис. кв. км.) і п'ятою за кількістю населення в Європі (близько 47,0 млн. чол.) [20, с. 92-93];
- в нашій державі знаходиться 40 % чорноземів всієї Європи, а також великі запаси залізної, марганцевої, уранової руд та цінних металів, яких вистачить більше, ніж на сто років;
- Україна має один із найвищих показників центральності. Тільки Росія та Китай мають більше

сусідів, ніж наша держава. Потрібно звернути увагу також на те, що особливо цінними для України є добросусідські відносини з Польщею (через вихід до ЄС), Росією (через важливі ринки сировини і збуту, шляхи в Азію), Туреччиною (завдяки виходу у Світовий океан через Босфор та Дарданелли), Румунією, Словаччиною і Угорщиною [8, с. 14];

- для нашої держави характерні унікальні історичні та культурні традиції, тому що Україна завжди перебувала або в центрі історичних подій в Європі, або під їхнім постійним впливом ще від часів Київської Русі [8, с. 12]. І навіть географічний центр Європи знаходиться саме в нашій державі (біля м. Рахова Закарпатської області);

- Україна, займаючи вигідне географічне положення, має розвинену мережу транскордонних газових, транспортних, енергетичних артерій (наприклад, газопроводи «Прогрес», «Уренгой-Помари-Ужгород», нафтопровід «Дружба», енергосистема «Мир», 3-й та 5-й міжнародний Критський автотранспортні коридори, розгалужену прикордонну залізничну мережу тощо) [20, с. 94].

Таким чином, проблема місця нашої держави після розширення ЄС в геополітичному просторі сучасності є надзвичайно актуальною темою окремого дослідження, тому що існує цілий комплекс проблем, які потребують аргументованої відповіді. Найбільш гострими серед них можна назвати такі:

1. За роки незалежності не вдалось подолати глибокий політико-ідеологічний розкол українського суспільства, в тому числі з питань геостратегічного вибору між Заходом і Сходом [12, с. 78]. На жаль, так і не вдалось розв'язати проблему національного примирення і вирішити питання щодо осі «Схід-Захід».

2. Наша держава знаходиться на перехресті різновекторних геополітичних інтересів у зоні суперечливого стратегічного трикутника «США-ЄС-Росія», контури якого ще не набули чітких обрисів.

Проте багато науковців звертає увагу на важливу роль України в їхньому остаточному визначенні, адже наша держава є проміжним, або санітарним, кордоном, так званою «буферною зоною» цивілізаційного простору між західною і російсько-євразійською цивілізаціями [15, с. 48]. Про цей факт оригінально зазначає науковець М. Михальченко: «Для натівської Європи східні кордони України є лінією розлому між Європою і Росією, а Росія вбачає у західних кордонах України лінію розлому між НАТО та СНД – простором, який вважає зоною своїх інтересів» [14, с. 6].

3. Після останніх розширень Євросоюзу (2004 р., 2007 р.) зона його впливу вперше наблизилась до західних кордонів нашої держави. Внаслідок цього Україна опинилася за штучно створеними так званими «розподільчими» кордонами. Якщо до 2004 р. наша держава мала рівноправні взаємовідносини з країнами-сусідами, то після їхнього входження до ЄС кожна з них виступає відносно України складовою частиною надпотужного економічного блоку з населенням близько 350 млн. чол. і ВВП близько 10 млрд. доларів США [8, с. 25].

У цих непростих умовах визначення геополітичного курсу та інтересів нашої держави потрібно також враховувати складну систему інтересів різних країн, своєрідного «розкладу» економічних, політичних, військових та духовних сил у кожному регіоні світу. Насамперед це стосується найближчих сусідів України, які прагнуть реалізувати на її території власні інтереси або самі становлять для нашої держави особливий інтерес.

Розглядаючи місце і роль нашої держави в геополітичному просторі сучасності, не можна ігнорувати її важливого значення у становленні нової конфігурації геополітичного простору. Це відмічають й державні діячі з різних країн світу. До прикладу, можна навести слова колишнього держсекретаря США

Г. Кісінджера: «Геополітичне розташування України на східному просторі слід використати для забезпечення глобального балансу сил» [11, с. 254]. Звідси випливає, що наша держава займає особливо значне геополітичне місце на міжнародній арені, але для стабільного розвитку Україні потрібно мати чітку модель власної геостратегії, внутрішню стабільність та скоординованість дій всіх гілок влади.

Актуальність теми зумовлена також таким важливим чинником, як офіційне проголошення нашою державою зовнішньополітичного курсу на євроінтеграцію, головним результатом якої повинен стати саме вступ України до Євросоюзу. Як відомо, вступ до ЄС на сучасному етапі є метою не тільки нашої держави, а й інших країн (Туреччина та ін.). Це можна аргументувати тим, що ця організація є міжурядовим об'єднанням країн Європи, яке завдяки створенню спільного ринку, економічного та валютного союзу, а також шляхом реалізації спільної політики і діяльності має на меті забезпечення безперервного економічного зростання, соціального розвитку та згуртованості серед країн-учасниць.

Мета статті - проаналізувати євроінтеграційні аспекти геополітики України за допомогою різних методів наукового дослідження, зокрема емпіричного, системно-структурного, функціонального, порівняльного тощо. Для досягнення мети автор статті ставить перед собою **завдання**, які сформульовані у відповідності до мети дослідження і передбачають такі елементи:

- визначення та обґрунтування передумов пріоритетності євроінтеграційного курсу нашої держави як важливої оптимальної парадигми зовнішньої політики України;
- ознайомлення з найважливішими документами, нормативно-правовим забезпеченням євроінтеграційного зовнішньополітичного курсу нашої держави;

- висвітлення і характеристика найголовніших євроінтеграційних аспектів геополітики України;
- аналіз стану підготовки Нової посиленої угоди про співробітництво нашої держави з Європейським Союзом тощо.

Стан наукової розробки. Тематика євроінтеграційних аспектів геополітики України має широкую історіографію та активно досліджується, особливо після 2004 р. Особливо актуальними з цієї тематики є праці З. Бжезинського [9], Г. Кіссінджера [11], В. Мадіссона, В. Шахова [13], І. Артџомова [7; 8], С. Віднянського [10], Б. Корнеєнка [12], Н. Михальченка [14; 15], С. Мітряєвої [17; 18], А. Філіпченка [16], Ю. Рубана [27], О. Власика [28] та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. З перших днів незалежності перед українською зовнішньополітичною службою постали масштабні організаційні, концептуальні і практичні завдання, зокрема – знайти оптимальну парадигму власної зовнішньої політики. Наша держава повинна була вирішити 2 питання: пристосовуватись до наслідків динамічних змін на світовій арені та подавати світу адекватну інформацію про себе [10, с. 115].

На думку українського науковця С. Віднянського, у зовнішньополітичній діяльності незалежної України можна виділити три періоди, пов'язані з пошуком оптимальної парадигми зовнішньої політики відповідно до її геополітичного розташування і національних інтересів. Так, перший з них можна назвати «адаптаційним» періодом, який тривав з часу проголошення незалежності нашої держави до других президентських виборів, тобто охоплював період з 1991 р. по 1994 р. Головними завданнями в цей час було: забезпечення визнання України іншими державами, встановлення з ними дипломатичних відносин, розбудова договірно-правової бази та розвиток рівноправного

співробітництва, забезпечення міжнародного визнання державних кордонів і територіальної цілісності України, відкриття дипломатичних представництв за кордоном та ін. Першочергові завдання зовнішньої політики України були виконані, про що свідчать такі факти:

- швидке утвердження України на міжнародній арені (на кінець 1993 р. нашу державу визнали 149 країн, 132 з яких встановили з нею дипломатичні відносини, а понад 50 – відкрили в Україні посольства та консульства) [16, с. 33];
- започаткування процесів інтеграції до Європи (членство в НБСЄ, подання офіційної заявки щодо вступу до Ради Європи, розвиток співробітництва з НАТО і ЄС);
- мирне врегулювання українсько-російського протистояння навколо Чорноморського флоту, Севастополя та АР Крим;
- відмова України від успадкованої ядерної зброї після розпаду СРСР в обмін на гарантії її безпеки з боку ядерних держав;
- схвалення у 1993 р. Верховною Радою нашої держави «Основних напрямів зовнішньої політики України» – фундаментального документу, що визначає зовнішньополітичний курс та головні національні інтереси [24, с. 7].

Незважаючи на здобутки зовнішньої політики нашої держави в перші роки незалежності, цей період характеризувався переважно «романтичними настроями», зокрема щодо широкої допомоги Заходу та швидкої інтеграції в економічні і військово-політичні структури Європи, провідні країни якої розглядалися лише як кредитори й покровителі України, а не як її ключові, стратегічні партнери. Не справдилися і надії тодішнього українського керівництва на створення блоку з країнами Балтії та «Вишеградської четвірки» (Балто-Чорноморська співдружність), які набагато випередили

нашу державу у постсоціалістичному реформуванні суспільства та стрімко зблизилися з НАТО і ЄС.

На жаль, у зовнішній політиці Україні бракувало чіткої європейської самоідентифікації та узгодженості дій усіх гілок влади, мали місце також й прорахунки (наприклад, помилкова концепція ядерного роззброєння тощо).

Другий період в історії зовнішньополітичної діяльності нашої держави, що охоплює так звану «епоху Кучми» (1994-2004 рр.), був відзначений суперечливими тенденціями [10, с. 118]. З одного боку, в цей період європейський вектор зовнішньої політики України поступово перетворювався у пріоритетний, а курс на європейську й євроатлантичну інтеграцію – у ключову стратегічну ідею. Важливим було й те, що відбувався не тільки розвиток співробітництва з європейськими країнами на міждержавному двосторонньому рівні, а й поглиблювалися відносини із загальноєвропейськими інтеграційними структурами. Наприклад:

- у 1994 р. підписано Угоду про партнерство та співробітництво між Україною і ЄС (чинна з 1998 р.);
- у 1995 р. наша держава стала членом Ради Європи;
- у 1996 р. затверджено Стратегію інтеграції України до ЄС;
- у 1996 р. наша держава стала членом Центральноевропейської ініціативи;
- у 1997 р. підписано «Хартію про особливе партнерство між Україною та Організацією Північноатлантичного договору»;
- у 1999 р. прийнято Спільну стратегію ЄС;
- у 2000 р. створено Національну раду з питань адаптації законодавства України до законодавства ЄС і прийнято Програму інтеграції України до ЄС;

- у 2000-2001 рр. нашу державу обрано до Ради Безпеки ООН та ін. [28, с. 119-122].

Характерною ознакою зовнішньої політики України на той час все-таки залишилася політика маневрування між Росією і Заходом, підтримка відносної рівновіддаленості від даних полюсів сили, що отримала назву «багатовекторності», яка сприймалася в нашій державі та за її межами як капітуляція на пріоритетному для України європейському напрямі.

У цей період також загальмувався процес євроінтеграції, ускладнилися стосунки з ПАРЄ, РЄ, ЄС, США, НАТО і світовими фінансовими інституціями. Скоротилися або майже припинилися контакти на вищому рівні з лідерами провідних західних країн (на фоні активізації контактів з Росією).

На думку дослідників-науковців, поворотним моментом та початком третього етапу у зовнішній політиці України стали президентські вибори і Помаранчева революція 2004 р. [10, с. 121]. На той час революційний «Майдан» відновив справедливість у встановленні результатів народного волевиявлення, зробив серйозну заявку на відновлення позитивного іміджу України, перед якою відкрилися нові можливості, в тому числі й на міжнародній арені.

Зовнішня політика нашої держави була чітко націлена на стратегічні завдання, які фактично визначили сучасні зовнішньополітичні пріоритети України, а саме: забезпечення вступу до ЄС, співпраця з НАТО, розвиток якісно нових відносин зі США і Російською Федерацією, сприяння повноцінній інтеграції країни у світовий економічний простір. З 2005 р. у зовнішній політиці нашої держави найбільш виразно простежувались європейський та американський напрями. Це підтверджують зокрема такі факти: затвердження Євросоюзом для України статусу «спеціального сусідства», скасування нашою державою візового режиму для громадян ЄС, початок переговорів про реадмісію (повернення нелегальних мігрантів) і спрощення візового режиму для

окремих категорій громадян нашої держави (політиків, дипломатів, студентів тощо). Особливо важливою подією стало визнання України країною з ринковою економікою та її вступ у Світову організацію торгівлі у 2008 р. Але цей період, на жаль, також характеризується гострою конфронтацією України та Росії щодо питань газу, Чорноморського флоту, АР Криму та ін.

Таким чином, нова парадигма зовнішньої політики нашої держави, визначена українським керівництвом після Помаранчевої революції 2004 р., потребувала схвалення та підтримки суспільством, а реалізація стратегічних цілей України чітко вимагає конструктивної взаємодії зовнішньої та внутрішньої політики. Тому слід відзначити той факт, що приваблива мета європейської та євроатлантичної інтеграції, на жаль, поки що не перетворилася на інтегральну українську національну ідею. Проте наша держава офіційно проголосила зовнішньополітичний курс на євроінтеграцію, головним результатом якої повинен стати саме вступ до Євросоюзу, що на сучасному етапі є важливим завданням зовнішньої політики України.

Наша держава поступово робить значні кроки на шляху інтеграції до ЄС, тому одним з євроінтеграційних аспектів геополітики України є **підписання Угоди про реадмісію 18 червня 2007 р.** Насамперед потрібно звернути увагу на той факт, що, за даними звіту Світового банку «Міграція і грошові надходження у Східній Європі та колишньому Радянському Союзі» (2007 р.), наша держава посідає 4-е місце у світі за кількістю іммігрантів. Україну випередили тільки США, Росія та Німеччина [13, с. 112]. В'їзд іммігрантів в Україну відбувається найчастіше з країн так званої «ризикової міграції», до яких відносяться Туреччина, Китай, Іран та ін. Щодо зовнішньої трудової міграції українців, то вона є природною реакцією населення на нерозвиненість і деформованість внутрішнього ринку праці, масового галузевого та регіонального безробіття. За різними

джерелами, загальна кількість українських трудових мігрантів за кордоном оцінюється в середньому від 3 до 7 млн. осіб [12, с. 193].

На жаль, Україна практично не має довгострокової стратегії та дієвих механізмів, які б могли принципово змінити ситуацію на внутрішньому ринку праці, вплинути на мотивацію трудових мігрантів, передусім збільшити конкурентоспроможність національного ринку праці. Наша держава не приєдналась до жодної з конвенцій щодо захисту прав трудящих-мігрантів (наприклад, до Конвенції Міжнародної організації праці «Про зловживання у сфері міграції та про забезпечення трудящим-мігрантам рівних можливостей» від 1975 р., Європейської конвенції захисту трудящих-мігрантів від 1977 р.) [14, с. 89]. Підписані ж з окремими країнами двосторонні домовленості (у т. ч. з Польщею 16 лютого 1996 р.) часто є тільки деклараціями, в яких не враховуються реальні проблеми трудових мігрантів. Некерованість і стихійність цього процесу, відсутність договірної інформації стосовно загальної кількості та якісного складу громадян України, які працюють за кордоном, ускладнюють можливість оцінки масштабів зовнішньої трудової міграції й прогнозування її наслідків.

Ці нагальні проблеми міграції і біженців потрібно згадувати і, головне, вирішувати в контексті саме Угоди про реадмісію від 18 червня 2007 р., яка передбачає облаштування спеціальних центрів для нелегальних мігрантів [1]. Взагалі реадмісія – це повернення нелегальних іммігрантів, які потрапили на територію однієї країни з теренів іншої [5, с. 28]. Угода про реадмісію передбачає, що наша держава та країни-члени ЄС прийматимуть назад своїх громадян, які незаконно потрапили або незаконно перебувають на території однієї зі сторін, а також незаконних мігрантів – громадян третіх країн та осіб без громадянства, які потрапили на територію однієї сторони через територію іншої сторони. Тобто Україна пішла на серйозні поступки Євросоюзу та суттєві витрати, але створення єдиного

реадмісійного простору з ЄС й іншими сусідніми країнами, звичайно, сьогодні особливо актуальне.

З огляду на те, які умови висуває міжнародне співтовариство для утримання нелегалів (а їх сьогодні, за деякими даними, щороку затримується в нашій державі близько 5 тисяч чоловік), це дуже значне навантаження на національний бюджет України, адже середня вартість повернення одного нелегала на батьківщину становить близько 600-700 дол. США, а його проживання в нашій державі протягом року коштує державі майже 800-1000 дол. США [8, с. 297].

Таким чином, проблема реадмісії вже давно набула загальноєвропейських масштабів, тому можна зрозуміти бажання європейських країн поставити надійний заслін потоку незаконної міграції. Але якщо країни ЄС хочуть зміцнити свої кордони на сході, зокрема з Україною, то вони повинні подумати й про те, як допомогти нашій державі у розв'язанні проблем нелегальної міграції та шукачів притулку на її території. Саме це й було б проявом спільної європейської відповідальності, про яку так часто говорять представники ЄС. Отже, Україна має право звернутися до ЄС з проханням розділити фінансовий тягар технічного оснащення спільного кордону, кадрової підготовки службовців, зміцнення інституційної спроможності українських служб, як це відбувалося в інших країнах-членах ЄС.

Іншим важливим євроінтеграційним аспектом геополітики України стало **розширення Шенгенського простора**, для нашої країни – **підписання угоди з ЄС про спрощення візового режиму у 2007 р.** Як відомо, на сьогоднішній час Шенгенські угоди стали важливим етапом на шляху до створення єдиної Європи і заклали принципи, на основі яких має відбуватися переміщення людей, транспорту і товарів як всередині Шенгенського простору, так і між країнами, де діють угоди. Скасування внутрішніх кордонів неминуче призводить до посилення

режиму зовнішніх кордонів, тому сусіднім з ЄС державам (в тому числі й Україні) довелося це сприймати як реальний факт. Саме тут постає одне з проблемних питань для України – введення на її західних кордонах візового режиму з новими членами організації, що є необхідним, оскільки «вступ до ЄС автоматично передбачає запровадження візового режиму з країнами, де такий режим вже застосовується іншими членами ЄС» [8, с. 262]. Експерти визначають, що зазначена проблема може мати такі недоліки:

- власне введення візового режиму як фінансової проблеми для пересічних громадян нашої держави;
- зменшення обсягів прикордонної торгівлі та масштабів «човникового» бізнесу і в зв'язку з цим збільшення і без того високого рівня кількості безробітних у прикордонні України;
- зростання масштабів нелегальної міграції, посилення безпеки на новому зовнішньому кордоні вимагатиме впровадження нових механізмів боротьби з нелегальною міграцією [8, с. 196-197] тощо.

Українські дипломати вже давно працюють у напрямі спрощення візового режиму. Першим кроком на цьому шляху було скасування нашою державою в 2005р. візового режиму для громадян ЄС, США, Японії та Швейцарії [7, с. 25]. Наступним кроком було проведення переговорів щодо підписання власне Угоди про спрощення візового режиму для громадян України, внаслідок яких сторони парафували в 2006 р. цю угоду на саміті Україна-ЄС в Гельсінкі.

Після парафування угода була підписана 18 червня 2007 р. за підсумками засідання Ради з питань співробітництва в Люксембурзі. Угода про спрощення візового режиму містить такі важливі положення:

1. Право спрощеного оформлення короткотермінових віз до ЄС мають учні, студенти й аспіранти.

2. Багаторазові візи з терміном чинності до 5 років видаються державним і місцевим урядовцям для службових поїздок, родичам громадян України – мешканців країн ЄС, бізнесменам і журналістам.

3. Багаторазові візи на термін до року можуть отримати водії та екіпажі, що беруть участь у міжнародному транспортному русі, постійні члени офіційних делегацій, учасники наукових, культурних і мистецьких обмінів, міжнародних спортивних змагань.

4. Дипломати, народні депутати та інші власники дипломатичних паспортів можуть здійснювати короткотермінові поїздки до країн ЄС без віз.

5. Для решти українців вартість розгляду прохання про візу залишається на рівні 35 євро (для громадян більшості країн світу ця сума вдвічі більша) та ін. [8, с. 264-265].

У цілому підписання Угоди можна розглядати як перший конкретний результат довготривалого співробітництва між Україною та ЄС, прямий ефект від якого відчуває на собі значна частина українців, а не тільки державні установи або окремі економічні суб'єкти. Слід враховувати й те, що згадана угода встановлює загальні рамки спрощення процесу видачі віз і містить низку певних застережень. Оскільки конкретними виконавцями угоди з боку ЄС виступають країни-члени (через власні дипломатичні представництва в Україні), не варто очікувати, що порядок видачі в'їзних віз на їх територію (компетенція кожної держави) буде повністю уніфікований у всіх посольствах. Підтвердженням цього є такі дані: за 6 місяців 2008 р. кількість європейців, які в'їжджають в Україну, збільшилася на 24%, а число українців, які виїжджають у країни ЄС, зменшилася в 2,6 рази [26, с. 194].

Важливим кроком на шляху реалізації євроінтеграційної стратегії України став її **вступ до Світової організації торгівлі (СОТ)** у 2008 р. Ця організація є міжнародною, вона створена для регулювання

торговельно-економічних відносин учасників, сприяння лібералізації світової торгівлі, поліпшення умов для стабільного, передбачуваного розвитку світової економіки та справедливих умов конкуренції між виробниками товарів і послуг різних країн [19].

Хоча СОТ виникла у 1995 р., тільки через 13 років Україні вдалось вступити до неї, а саме 5 лютого 2008 р. на засіданні в Женеві Генеральна Рада СОТ затвердила протокол про прийняття нашої держави до членів цієї організації. Важливо відмітити той факт, що членство в СОТ зобов'язує нашу країну виконувати умови багатосторонніх угод, близько 50 з яких регулюють 97% світового торговельного обігу.

Експерти називають багато різних переваг та недоліків вступу нашої держави в СОТ. Наприклад, серед найголовніших переваг виділяють:

- зростання у сфері торгівлі імпортом;
- розвиток транспортної інфраструктури, пов'язаний із збільшенням перевезень;
- додаткові обсяги іноземних інвестицій;
- обмеження повноважень Кабміну, Президента та Верховної Ради на адміністративне управління економікою;
- встановлення стабільних правил в економіці країни;
- збільшення можливостей зростання експорту з України;
- включення імпортних матеріалів і комплектуючих у вітчизняні виробни, що спричинить зростання конкурентоспроможності;
- пріоритетність розвитку металургійної та хімічної промисловості, телекомунікацій, туристичної індустрії, фондового ринку, трубопровідного транспорту і банківських послуг [8, с. 225-228].

Щодо недоліків вступу України до СОТ, то слід виділити серед них такі:

- зростання безробіття;
- скорочення внутрішнього виробництва;
- ускладнення відносин з партнерами й сусідами в зв'язку з перерозподілом ринків товарів і послуг;
- порушення експортно-імпортного балансу й тиск на курс національної валюти;
- експансія імпортової продукції;
- остаточна втрата неконкурентоспроможних галузей і підприємств у сфері машинобудування й переробки;
- проблеми реструктуризації різних підприємств, установ та організацій;
- складнощі реформування у цукровій галузі та сільському господарстві [8, с. 228-229].

Зважаючи на переваги та недоліки, вступ України до СОТ не можна розглядати однобоко – тільки з позитивної або негативної точки зору. Для об'єктивного дослідження цього процесу потрібно використання комплексного підходу.

Досліджуючи тему «Євроінтеграційні аспекти геополітики України», автор доходить таких **висновків**:

- наша держава займає особливо важливе місце та відіграє значну роль у геополітичному просторі;
- офіційним керівництвом нашої держави проводяться постійні пошуки оптимальної парадигми зовнішньої політики України, яка б поєднувала інтереси всього суспільства;
- одними з найважливіших євроінтеграційних аспектів геополітики нашої держави є сьогодні підписання двох угод про реадмісію та про спрощення візового режиму у 2007 р. і вступ України до СОТ у 2008 р.

Наступним своєрідним «геостратегічним кроком» нашої держави, спрямованим на реалізацію євроінтеграційного курсу, повинно стати підписання

нової посиленої угоди про співробітництво нашої держави з ЄС, переговори щодо створення якої офіційно розпочалися ще на початку 2007 р. На сьогоднішній час вже проведено вісім раундів переговорів, на яких послідовно обговорювалися основні положення щодо укладення нового базового договору [8, с. 304]. Головною відмінністю нової угоди від Плану дій Україна-ЄС 2005-2007 рр. [3] повинен стати чіткий перехід від партнерства і співпраці до політичної асоціації та економічної інтеграції нашої держави до ЄС. Саме тому майбутні положення документа повинні містити конкретні цілі та терміни їх виконання, що є особливо важливим для України на сучасному етапі.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про реадмісію осіб» від 18 червня 2007 р.// Джерело: www.rada.kiev.ua.

2. Концепція адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу від 16 серпня 1999 р.// Джерело: www.rada.kiev.ua.

3. План дій «Україна-Європейський Союз». Європейська політика сусідства// Нормативно-правове забезпечення стратегічного курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: навч. посібн.-хрестоматія: У 2 част./ Уклад. і коментар: І.В. Артёмов, Д.В. Вітер, Л.І. Загайнова, О.М. Казакевич, О.М. Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – Ч. 1. – С.287-331 (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип.5).

4. Послання Президента України до Верховної Ради: європейський вибір. Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002-2011 рр.// Урядовий кур'єр. – 2002. – 4 червня. – 57 с.

5. Програма інтеграції України до Європейського Союзу// Нормативно-правове забезпечення стратегічного

курсу України на європейську та євроатлантичну інтеграцію: навч. посібн.-хрестоматія: У 2 част./ Уклад. і коментар: І.В. Артёмов, Д.В. Вітер, Л.І. Загайнова, О.М. Казакевич, О.М. Руденко. – Ужгород: Ліра, 2007. – Ч. 1. – С. 56-287 (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 5).

6. Угода про партнерство і співробітництво України та Європейського Союзу від 1994 р. №587/1994 // Урядовий кур'єр. –1994. – 15 квітня. – С. 11-26.

7. Артёмов І. В. Євроінтеграційний аспект української геополітики на сучасному етапі// Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми: матеріали міжнародної наукової конференції (м. Ужгород, 5-6 грудня 2006 р.) – Ужгород: ЗакДУ, Ліра, 2007. – С. 23-42.

8. Артёмов І. В. Український вимір європейської та євроатлантичної інтеграції: навч. посібн.: У 2-х кн.. – Ужгород: Ліра, 2008. – Кн. 1. – 476 с. (Серія «Євроінтеграція: український вимір». Вип. 11).

9. Бжезинський З. Велика шахівниця: Пер. з англ. – Львів – Івано-Франківськ, 2000. – 367 с.

10. Віднянський С. Пошуки оптимальної парадигми зовнішньої політики України// Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми: матеріали міжнародної наукової конференції (м. Ужгород, 5-6 грудня 2006 р.) – Ужгород: ЗакДУ, Ліра, 2007. – С. 115-129.

11. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? – М.: Ладомир, 2002. – 325 с.

12. Корнеєнко Б. І. Спогади посла (перші кроки української дипломатії). – К., 2005. – 174 с.

13. Мадіссон В. В., Шахов В. А. Сучасна українська геополітика: навч. посібн. – К.: Либідь, 2003. – 254 с.

14. Михальченко Н. Лимитроф Европы: случайность или судьба Украины// Украина в современном политическом пространстве. Приложение №5(10) к журналу «Персонал». – 2000. – № 2(56). – С. 6-11.

15. Михальченко М. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи. – К., 2004. – 215 с.

16. Міжнародні інтеграційні процеси сучасності: монограф./ За ред. А. Філіпченко. – К.: Знання України, 2004. – 304 с.

17. Мітряєва С. І. Проблеми національної та регіональної безпеки: Спецкурс. Навч. посібн. – Ужгород, 2007. – 174 с.

18. Мітряєва С. Проблеми національної безпеки України в умовах глобалізації// Україна на перехресті геополітичних інтересів: актуальні аспекти проблеми: Матеріали міжнародної наукової конференції (м. Ужгород, 5-6 грудня 2006 р.) – Ужгород: ЗакДУ, Ліра, 2007. – С. 130-135.

19. Петровський Ю. Вступ України до СОТ: перспективи та можливі негативні наслідки// Джерело:

<http://www.personal.in.ua/article.php?ida=167>

20. Політична географія і геополітика: навч. посібн./ За ред. Б. П. Яценка. – К.: Либідь, 2007. – 328 с.

21. Потульницький В. Україна і всесвітня історія: історіософія світової та української історії XVII-XX ст. – К.: Либідь, 2002. – 453 с.

22. Почепцов Г. Г. Національна безпека країн перехідного періоду: навч. посібн. – К.: ІЗМН, 1996. – 264 с.

23. Сушко О., Хорольський Р., Шумило О. Новий базовий договір між Україною та ЄС: пропозиції українських експертів// Джерело: <http://www.ieac.org.ua/>

24. Тарасюк Б. Головна мета – реалізація європейського покликання України// Україна дипломатична: наук. щорічник. Вип. 6. – К., 2005. – С. 6-12.

25. Терещенко О. Вступ України до СОТ// Джерело: <http://www.yur-gazeta.com/article/1542/>

26. Товт М. Нелегальна транзитна міграція та біженці на новому східному кордоні ЄС //Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: збірник наукових праць /Відп. ред. І.В.Артюмов. – Ужгород: Ліра, 2007. – С. 193-194.

27. Україна в 2007 році: щорічні оцінки суспільно-політичного та соціально-економічного розвитку: монограф./ За ред. Ю. Рубана. – К.: НІСД, 2007. – 420 с.

28. Україна: Стратегічні пріоритети. Аналітичні оцінки/ За ред. О. Власика. – К.: Знання України, 2005. – 315 с.

29. Шпек Р. Європейська політика сусідства очима європейського сусіда// Джерело:<http://www.ukraine-eu.mfa.gov.ua/eu/ua/news/detail/3850.htm>

R. Kryvenkova. Ukraine on the way implementing its European course.

The article stresses the position and role of our country in geopolitical area, the search of optimum paradigm of Ukraine`s foreign policy; several Eurointegration aspects of geopolitics of our country at the modern stage, such as the Agreement between Ukraine and the EU on simplification of visa regime and the Agreement of the readmission, annexation to WTO; the condition and preparation particularities of the new intensified agreement on cooperation between Ukraine and the EU.

Keywords: geopolitics, geostrategy, foreign policy, geopolitical area, Eurointegration prospects, The European Union, Schengen area, visa regime, migration, readmission.

P. Кривенкова. Украина на пути реализации евроинтеграционных устремлений.

В статье освещены место и роль нашей страны в геополитическом пространстве; поиски оптимальной парадигмы внешней политики Украины; отдельные евроинтеграционные аспекты геополитики нашей страны на современном этапе, а именно - соглашение об упрощении визового режима и соглашение о реадмиссии, вступление нашей страны в ВТО; состояние и особенности подготовки нового усиленного соглашения о сотрудничестве Украины с ЕС.

Ключевые слова: геополитика, геостратегия, внешняя политика, геополитическое пространство, евроинтеграционный курс, Европейский Союз, Шенгенское пространство, визовый режим, миграция, реадмиссия.

ТРАНСФОРМАЦІЯ СТРУКТУРИ СВІТОВИХ ФІНАНСОВИХ ПОТОКІВ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ФІНАНСОВОЇ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Визначено основні групи факторів розвитку фінансової глобалізації, проаналізовано глобалізаційні умови розвитку фінансової системи України. Обґрунтовано роль фінансових потоків у формуванні національної фінансової системи в умовах глобалізаційних процесів, фактори глобалізації фінансових потоків.

Ключові слова: *фінансова глобалізація, фінансові потоки, глобалізація фінансових потоків, глобальні фінанси, фінансова система України.*

Сьогодні спостерігаємо прискорення глобалізаційних процесів як нову тенденцію розвитку світової економіки, особливо це стосується фінансового сектору, де суттєво інтенсифікується інтеграція фінансових ринків. Глобальні грошові потоки стали визначальним фактором розвитку міжнародних економічних відносин. В цьому сенсі важливим, на нашу думку, є визначення ролі держави в умовах фінансової глобалізації у підсиленні позитивних ефектів від фінансових потоків для розвитку вітчизняної економіки.

Зростання національної економіки забезпечується в значній мірі завдяки оптимізації всіх сфер економічного життя держави в процесі інтеграції в світовий економічний простір. Причому ключовим елементом економічної системи виступають саме фінансові потоки, які обумовлюють координацію потоків економічних ресурсів держави в цілому, що характеризують її роль в глобалізаційних процесах. В цьому і полягає *актуальність даної теми.*

Питанням фінансової глобалізації, особливостям формування фінансової системи в сучасних умовах присвятили свої роботи вітчизняні та зарубіжні фахівці, науковці і практики, зокрема В. Захожай, Г. Калач, Т. Левіт, В. Лукашевич, Д. Лук'яненко, М. Обстфелд, Н. Стукало, А. Тейлор та ін. Рух та формування фінансових потоків, вплив глобалізаційних процесів на міжнародне фінансове середовище досліджували такі науковці і, як Е. Балацький, І. Бланк, Г. Ковальчук, Л. Лігоненко, А. Мазаракі, О. Павленко, Н. Резнікова, М. Савлук, Н. Ушакова та ін.

Метою даного дослідження є визначення ролі фінансових потоків у формуванні національної фінансової системи в умовах глобалізаційних процесів, визначення факторів глобалізації фінансових потоків, механізмів регулювання світового фінансового ринку.

Предметом дослідження виступають фінансові потоки вітчизняної економіки в умовах фінансової глобалізації, їх формування та вплив на світовий фінансовий ринок.

Термін «глобалізація» уперше введено в науковий обіг Т. Левітом у 1983 році. Він визначав глобалізацію як феномен злиття ринків окремих продуктів, що виробляються ТНК (транснаціональними корпораціями). І хоча глобалізація є новітньою тенденцією у суспільному житті, дехто з фахівців вважає, що наприкінці ХХ століття розпочалася друга ера глобалізації, якій передувала еволюція глобальної економіки у ХІХ столітті, котра зазнала краху у 1914 році [2].

На сьогодні немає єдиної відповіді на запитання, що являє собою глобалізація. Цей процес досліджується різними науками та науковими школами, кожна з яких пропонує своє визначення терміна «глобалізація». Відповідно до комплексного підходу глобалізація – це комплексне геополітичне, геокультурне явище, що має потужний ефект для усіх сторін життєдіяльності суспільства. Глобалізація - це об'єктивний соціальний

процес, змістом якого є дедалі більший взаємозв'язок та взаємозалежність національних економік, національних політичних і соціальних систем, національних культур, а також взаємодія людини та довкілля. В основі глобалізації лежить розвиток світових ринків товарів, послуг, праці та капіталу [8].

Журнал «Foreign Policy» щорічно публікує глобальний індекс міст (Global Cities Index), який відображає розвиток політичної, економічної, персональної та технологічної глобалізації міст світу. При його розрахунку враховуються показники економічної інтеграції, персональних контактів, технологізації, а також показники участі у міжнародній політиці. Згідно з даними за 2010 рік до першої десятки найбільш глобалізованих міст світу відносять п'ять міст Сходу (Гонконг, Сінгапур, Токіо, Сеул, Сідней), три американських міста (Нью-Йорк, Лос-Анджелес, Чикаго) та два європейські (Лондон, Париж). Спостерігаємо стрімкий розвиток глобалізаційних процесів на Сході, що характеризується значним припливом сюди грошових потоків, розширенням мегаполісів, формуванням фінансових ринків [3].

Глобальні фінанси поступово відриваються від відтворювальних циклів у світовій економіці: тобто спостерігається зростання фінансових ринків, що прогресує, ринків, які перестали виконувати лише роль обслуги реального сектору економіки та набули самостійного значення (спекулятивні та хеджінгові операції) [4]. Тільки 10% валютних операцій обслуговують зовнішню торгівлю, а 90% є суто спекулятивними. Гроші перетворилися на товар та виконують функцію обслуговування віртуальної економіки, валютні спекулятивні операції є одними з найвигідніших ринкових операцій.

Сучасний розвиток глобалізаційних процесів перебуває під впливом численних факторів як суто економічного, так і політичного та психологічного

характеру, які роблять непередбачуваними наслідки фінансової глобалізації для національних фінансових систем [12]. Серед основних факторів розвитку глобалізації слід назвати скорочення трансакційних витрат при укладанні угод на глобальному фінансовому ринку, концентрацію ресурсів для розв'язання глобальних проблем, дедалі більший вплив екзогенних факторів на національні господарства внаслідок їхньої економічної відкритості, посилення впливу лібералізації фінансових ринків на динаміку світового енергетичного та інших товарних ринків.

Фактори глобалізації фінансових потоків

В економічній теорії і практиці факторам глобалізації фінансових потоків приділяється досить значна увага. В якості рушійних сил глобалізації виділяються такі фактори:

- поглиблення міжнародного поділу праці на базі зростаючої диференціації високотехнологічних кінцевих продуктів;
- розвиток міжнародної транспортної інфраструктури;
- інформаційна революція на базі мікроелектроніки;
- транснаціоналізація економіки;
- прискорення міжнародного руху товарів і послуг, міграція робочої сили, транскордонний потік капіталів, [4].

Необхідно відмітити, що в основі процесу глобалізації фінансових ринків лежать такі фактори, як досягнення технічного прогресу, розвиток мереж телекомунікації, ріст міжнародних потоків капіталу, зменшення впливу держави на функціонування фінансових ринків та проведення фінансових операцій, зміна інвестиційних можливостей.

Останніми роками спостерігається активізація спроб спільного регулювання світового фінансового ринку на основі розробки загальних правових норм, в рамках яких можна було би контролювати діяльність фінансових структур.

Таким чином, у фінансовій сфері глобалізація проявилася у наступних аспектах:

- виникнення світової фінансової мережі, що з'єднує провідні фінансові центри різних країн: Нью-Йорк, Лондон (провідний центр євровалюти), Токіо (міжнародний ринок цінних облігацій), Цюрих (ринок іноземних облігацій);
- глобальна присутність міжнародних фінансових інститутів;
- міжнародна фінансова інтеграція;
- швидкий розвиток фінансових інновацій (створення нових фінансових інструментів та технологій), [4].

Рух фінансових потоків дуже актуальний з точки зору як загальної глобалізації, так і фінансової глобалізації зокрема. Саме від інтеграції фінансових потоків залежить можливість інтеграції національних економік окремих країн. Враховуючи ж неоднорідність розвитку національних економік, у тому числі і їх фінансових систем, фінансова інтеграція є важливою складовою підвищення зрілості національних економік окремих країн і служить основою для їх поступової гармонізації і уніфікації.

Для нинішньої фінансової глобалізації характерний рух фінансових ресурсів за межами державних кордонів, тобто вона регулює сукупність відносин, пов'язаних з формуванням, акумулюванням і використанням ресурсів у міжнародному масштабі.

За останні два сторіччя капітал постійно переміщався туди, де він був потрібним, і тим самим впливав на економічний розвиток. Наприклад, в останній чверті XIX ст. британський капітал у розмірі, який перевищував 5% вітчизняного ВВП, щорічно надходив у США, Канаду, Австралію і Аргентину. Франція і Німеччина також експортували капітал, хоча і в менших, ніж Англія, обсягах. Ці потоки становили значну частину інвестицій в країни-імпортери капіталу [11].

Особливого значення набуває питання інтеграції світових фінансових потоків в економіку України. Це

пов'язано як з необхідністю загальної інтеграції економіки України в сучасні світогосподарські відносини, так і з визначенням адекватного місця економічної системи України у світі. Крім цього, рух світових фінансових ресурсів в економіку України пов'язаний з розумінням суті і основних напрямів фінансової стабілізації, відміченої в Україні.

З одного боку, це пов'язано з тим, що на попередніх етапах у колишніх соціалістичних країнах сформувалися серйозні фінансові диспропорції, з іншого – фінансова нестабільність посилювалася внаслідок розпаду раніше єдиного економічного комплексу СРСР і господарських зв'язків між країнами РЕВ, формування власних економічних і політичних систем у нових незалежних державах. Ця специфіка пояснює особливості не тільки макроекономічної ситуації в країні і спрямування в неї фінансових потоків, а і можливості виникнення валютних криз.

Сучасна ситуація в країнах Центральної і Східної Європи дозволяє стверджувати, що певні успіхи в напрямі стимулювання надходження фінансових потоків в країни регіону. Така досить енергійна економічна активність у Східній Європі і СНД насамперед пояснюється переходом із зовнішніх на внутрішні джерела зростання. Активність внутрішнього попиту була одним із головних чинників, які перешкоджали подальшому уповільненню зростання виробництва. Однак подібна модель зростання має для економік країн східної Європи і СНД як позитивні, так і негативні наслідки. З одного боку, стійкість внутрішнього попиту служить знаком довіри до майбутніх перспектив економіки цих країн як з боку споживачів, так і інвесторів. Вона демонструє значний прогрес, досягнутий деякими з цих країн у своїх ринкових реформах, про що свідчить пропозиція східноєвропейським країнам вступити в Європейський Союз у 2004 році. Однак і в деяких країнах СНД кілька років високого зростання викликали збільшення прибутків і рівня добробуту населення,

який, у свою чергу, посилював внутрішню підтримку економічної активності [11].

При аналізі динаміки деяких показників розвитку зовнішнього сектору економіки України, можна зробити висновок про місце і роль вітчизняної економіки в процесі інтеграції в світову економічну систему (див. Табл. 1).

Згідно з даними платіжного балансу України [9] у серпні відбулось зростання дефіциту поточного рахунку до максимального значення в цьому році (563 млн. дол. США), що було спричинено високими обсягами імпорту енергоносіїв, зниженням експорту чорних металів, ефектами посилення РЕОК гривні в попередні місяці. У результаті відбувся злам тенденції поліпшення стану поточного рахунку: кумулятивний дефіцит за останні 12 місяців у серпні зріс до 1,1 млрд. дол. США порівняно з 0,7 млрд. дол. США в липні.

Таблиця 1
Динаміка деяких показників розвитку зовнішнього сектору економіки України (млн. грн.)

Показники	2009 р.	2010 р.	
		I півріччя	січень-серпень
Рахунок поточних операцій	- 1 732	224	- 562
Експорт товарів та послуг	54 253	30 608	42 385
Імпорт товарів та послуг	- 56 206	- 30 804	- 43 569
Баланс товарів та послуг	- 1953	- 196	- 1 184
Доходи (сальдо)	- 2 440	- 958	- 1 279
Поточні трансферти (сальдо)	2661	1 378	1 901
Рахунок операцій з капіталом та фінансових операцій	- 11 994	4 203	5 762
Рахунок операцій з капіталом	595	5	176

Продовження табл. 1

Фінансовий рахунок	- 12 589	4 198	5 586
Прямі інвестиції (сальдо)	4 654	2 136	3 073
Портфельні інвестиції (сальдо)	99	- 37	60
Кредити та облігації (сальдо)	- 9 128	1 136	1 040
Поточний рахунок у % ВВП	- 1,5	0,4	32,7
Темпи зростання експорту товарів та послуг	- 36,6	28,9	27,7
Темпи зростання імпорту товарів та послуг	- 43,8	24,7	26,2

Однак дефіцит поточного рахунку в серпні все ще повністю покривався притоком за капітальним і фінансовим рахунком (593 млн. дол. США), що був сформований переважно за рахунок достатньо високих для цього року надходжень за прямими іноземними інвестиціями (654 млн. дол. США). Скорочення профіциту порівняно з попередніми місяцями було зумовлено чистим погашенням приватним сектором своїх зовнішніх зобов'язань та зростанням обсягів приросту готівкової валюти поза банками. Але порівняно з попереднім роком стан капітального та фінансового рахунку залишається значно кращим: за січень-серпень профіцит зріс до 5,8 млрд. дол. США (у відповідному періоді 2009 року дефіцит становив 9,7 млрд. дол. США), а профіцит за останні 12 місяців сягнув 3,4 млрд. дол. США, [5].

У результаті в серпні зведений платіжний баланс був майже врівноважений (профіцит - 30 млн. дол. США), а кумулятивне сальдо за останні 12 місяців вперше з 2008 року стало додатнім – 2,3 млрд. дол. США.

Отримання кредитного траншу від МВФ (1,9 млрд. дол. США) дозволило продовжити процес відновлення рівня міжнародних резервів (до 32,7 млрд. дол. США станом на 1.09.2010 року).

У серпні, третій місяць поспіль, погіршується стан рахунку поточних операцій, що був сформований з дефіцитом у розмірі 563 млн. дол. США.

Така динаміка навіть в умовах традиційного для літа поліпшення балансу торгівлі послугами спричинена суттєвим зростанням дефіциту торгівлі товарами. Факторами погіршення товарного балансу виступали певне уповільнення світової економіки на фоні проблем у державних фінансах у розвинутих країнах і матеріалізація ефектів укріплення реального курсу гривні (з початку року РЕОК гривні зріс на 7,4% насамперед через посилення номінального обмінного курсу гривні відносно євро та інших валют, що девальювали відносно долара США). Додатковим чинником у серпні стали високі обсяги імпорту енергоносіїв. За січень-серпень 2010 року поточний рахунок був сформований з дефіцитом (562 млн. дол. США), що, однак, нижче, ніж у відповідному періоді минулого року – 1,1 млрд. дол. США.

Експорт товарів у серпні майже не змінився порівняно з попереднім місяцем та становив 4,3 млрд. дол. США. При цьому сезонно згладжені показники експорту за місяць у липні-серпні були нижчими, ніж у першій половині року. Найбільше скоротились у серпні обсяги експорту металургійної продукції та машинобудівної продукції (на 9,0% і 11,6% відповідно порівняно з липнем). Зниження вартісних обсягів експорту металів стало результатом погіршення кон'юнктури на зовнішніх ринках, що спостерігалось у літні місяці і з лагом відображається на українському експорті.

Імпорт товарів у серпні збільшився порівняно з попереднім місяцем на 4,8% та становив 5,4 млрд. дол. США. Сезонно згладжений імпорт зріс ще більше – на 7,6%. Найбільші темпи зростання демонструє група мінеральних продуктів, що пов'язано переважно зі зростанням фізичних обсягів поставок нафти (у 1,5 раза).

Відзначимо також зростання сезонно згладженого неенергетичного імпорту в серпні на 6,9%, що дозволило цьому показнику досягти максимального значення в цьому році. Така активізація неенергетичного імпорту пов'язана з поступовим відновленням внутрішнього попиту, деяким поживленням кредитування та посиленням реального обмінного курсу гривні.

Протягом січня-серпня 2010 року імпорт товарів склав 35,9 млрд. дол. США, що на 33,7% більше, ніж в аналогічному періоді попереднього року.

Профіцит торгівлі послугами в серпні зріс до 497 млн. дол. США, що є найвищим місячним значенням за останні 3 роки. Така динаміка балансу послуг, як і в минулому місяці, пояснюється сезонним збільшенням надходжень за статтею «Подорожі». Високими залишаються обсяги надходжень за транзит природного газу: в серпні на 23,4% вище, ніж у серпні 2009 року, а в цілому за 8 місяців – в 2,1 раза вище, ніж за відповідний період минулого року. У січні-серпні 2010 року профіцит торгівлі послугами становив 2,7 млрд. дол. США порівняно з 1,4 млрд. дол. США у відповідному періоді минулого року.

Профіцит за рахунком операцій з капіталом і фінансових операцій зберігається п'ятий місяць поспіль. У серпні 2010 року він становив 593 млн. дол. США та був забезпечений в основному збільшенням надходжень прямих іноземних інвестицій. З початку року профіцит досяг 5,8 млрд. дол. США, у той час, як за 8 місяців 2009 року дефіцит становив 9,7 млрд. дол. США. Відповідно продовжується тенденція зростання кумулятивного за останні 12 місяців сальдо рахунку операцій з капіталом і фінансових операцій: у серпні профіцит збільшився до 3,4 млрд. дол. США порівняно з 0,3 млрд. дол. США в липні. Чисті надходження прямих іноземних інвестицій істотно збільшилися порівняно з попереднім місяцем та становили 654 млн. дол. США (порівняно з 283 млн. дол. США у липні). Основним реципієнтом ПІІ продовжує виступати реальний сектор. В цілому з початку року

чистий притік прямих іноземних інвестицій склав 3,1 млрд. дол. США (на 20,9% більше, ніж за аналогічний період 2009 року), з них до банківського сектору надійшло 24%. Сальдо за кредитами та облігаціями у серпні склалося від'ємним (332 млн. дол. США) завдяки чистим погашенням зовнішніх зобов'язань приватним сектором (rollover – 86% проти 105% у липні)[9].

Сучасний стан розвитку національної економіки України свідчить про її неінтегрованість у світову економіку протягом всього періоду незалежності. Це допомогло державі спокійно пережити світову фінансову кризу 1997-1998 років і події 11 вересня 2001 року. Враховуючи загальностратегічні орієнтири нашої держави з точки зору необхідності його інтеграції у світову економіку, доцільно визначити можливості здійснення орієнтування фінансових потоків безпосередньо в Україну.

Якщо вийти з економічних реалій, а також міри розвиненості фінансової інфраструктури і, особливо, фондового ринку України, найбільш реальною уявляється інтеграція фінансових потоків за рахунок залучення в Україну іноземних інвестицій.

Очевидно залучення в Україну фінансових потоків у вигляді іноземних інвестицій не виключає руху капіталу за рахунок розвитку кредитних відносин у банківському секторі, виходу акцій українських підприємств на світові фондові ринки, розміщення в Україні акцій іноземних корпорацій і т.п. У той же час особливості залучення в Україну фінансових потоків за рахунок іноземних інвестицій передбачають врахування цілої низки чинників. А це вимагає визначити основні етапи, які дозволяють не тільки з теоретичного, а й з практичного погляду стимулювати інтеграцію фінансових потоків.

Початок залучення світових фінансових потоків передбачає лібералізацію руху капіталу і відкриття секторів національної економіки іноземним інвесторам. У цьому напрямі залучення фінансових потоків обумовлює необхідність не тільки лібералізації руху іноземного

капіталу в країну, а й руху національного капіталу за межі держави[13].

Подальший розвиток залучення фінансових потоків передбачає необхідність для країни активно провести маркетинг і просування своєї території як місця знаходження транснаціональних корпорацій і місця надходження інвестиційних ресурсів. Ця політика пов'язана зі створенням національних агентств стимулювання інвестицій. У цьому контексті досить важливим є створення умов для безповоротності залучення фінансових потоків.

Більш зрілий етап залучення фінансових потоків пов'язаний з чітким визначенням пропозицій іноземним інвесторам на галузевому і секторальному рівні національної економіки, з маркетинговим просуванням цілих адміністративно-економічних регіонів і секторів. Основна мета цієї політики – гармонізувати вигоди місцезнаходження країни з потребами іноземного інвестора. Саме останній етап передбачає подальшу інтеграцію країни в міжнародні економічні відносини[11].

Висновки. Сьогодні національна економіка поступово інтегрується до міжнародних фінансових ринків, і все відчутніше стають наслідки глобалізаційних процесів для фінансової системи України. Позитивний чи негативний вектор змін від фінансової глобалізації буде залежити від рівня розвитку національної економіки та фінансової системи держави. Необхідна чітка система впливу держави на рух фінансових потоків у країні та приплив іноземного капіталу для стабільного розвитку країни в процесі інтеграції в світовий економічний простір. Україна не може уникнути втягнення в глобалізаційні процеси, тому саме фінансову політику держави потрібно формувати відповідно до факторів розвитку глобалізації, максимізуючи вигоди від даного процесу та мінімізуючи негативні наслідки.

Список використаних джерел

1. Макушкин А. Г. Фінансова глобалізація //Вільна думка 21 століття. – 2003 р.- № 10 – С. 30-43.
2. Taylor Alan M/ Policymakers in two eras of globalization faced the same 'trilemma' of difficult policy trade-offs// Finance and Development, March 2004.– P.28-31.
3. The 2010 Global Cities Index, a collaboration between Foreign Policy, management consulting firm A.T. Kearney, and The Chicago Council on Global Affairs. Режим доступу: http://www.foreignpolicy.com/articles/2010/08/11/the_global_cities_index_2010
4. Балацький Є.О. Финансовые потоки в глобальном мире.Режим доступу: www.academy.sumy.ua/images/stories/docs/K_TPE/Balackii_4.pdf
5. Калач Г.М. Вплив фінансової глобалізації на фондовий ринок України //Фінанси України.-2009 р.- № 1. – С.115-121.
6. Кальченко Т. В. Глобальна економіка. Монографія. - К.: КНЕУ, 2006.Режим доступу: <http://www.vuzl.org/books/international-economics/78-kalchenko-global-economy?start=1>
7. Копитець Н.Г. Сучасні тенденції глобалізації фінансових ринків. Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Oif_apk/2010_1/25_oput.pdf
8. Лукашевич В.М. Глобалістика. – Львів: Новий світ-2000.- 2004.- С. 13-
9. Платіжний баланс України за підсумками 2010. Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/publication/econom/Balans/State_2010_pr.pdf
10. Поважний А.З. Глобалізація національної економіки //Менеджер – 2006 р. - № 1. - С. 172.
11. Стукало Н.В. Глобалізація й розвиток фінансової системи України //Фінанси України.-2005 р.- № 5. – С. 29-35.
13. Трофимова Т. С. Фактори розвитку фінансової системи України в умовах глобалізації. Режим

доступу: http://www.rusnauka.com/11_EISN_2008/Economics/30685.doc.htm

14. Фінанси (теоретичні основи): підручник / М. В. Грідчіна, В. Б. Захожай, Л. Л. Осіпчук та ін.; під кер-вом і за наук. ред. М. В. Грідчіної, В. Б. Захожая. — 2-ге вид., випр. і допов. — К.: МАУП, 2004. — 312 с.: іл. — Бібліогр.: с. 303. Режим доступу: <http://fingal.com.ua/content/view/1116/54/1/0/>

A. Vlad. Ttransformation of world financial flows to the economy of Ukraine in terms of the financial globalization.

The author shows the main group of factors in the development of financial globalization, analyzes the globalization condition for the development of Ukraine's financial system; and also provides arguments to the role of financial flows in the formation of the national financial system in conditions of globalization processes and globalization factors of financial flows'.

Keywords: *financial globalization, financial flows, financial flows' globalization, the global finance, the Ukraine's financial system.*

A. Влад. Трансформация структуры мировых финансовых потоков в экономику Украины в условиях финансовой глобализаии.

Определены основные группы факторов разви-тия финансовой глобализаии, проанализированы глобализаионные условия развития финансовой системы Украины. Обоснована роль финансовых потоков в формировании национальной финансовой системы в условиях глобализаионных процессов, факторы глобализаии финансовых потоков.

Ключевые слова: *финансовая глобализаии, финансовые потоки, глобализаии финансовых потоков, глобальные финансы, финансовая система Украины.*

**ІНТЕГРАЦІЯ
В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ
ПРОСТІР – ВАЖЛИВА
СКЛАДОВА ГЕОСТРАТЕГІЇ
УКРАЇНИ**

---

*ВОЛОДИМИР ЛУГОВИЙ
ЖАННА ТАЛАНОВА
ОКСАНА ВАЩУК
ОЛЕКСАНДР ДУБІВ
ВОЛОДИМИР НЕЛЮБОВ
ВОЛОДИМИР ПОПОВИЧ
ІВАН ВОВКАНИЧ
ОКСАНА СВЕЖЕНЦЕВА
ЮРІЙ КОПИНЕЦЬ
МИХАЙЛО ДОРІЙ*

УДК 378 (1-87)

В. ЛУГОВИЙ, Ж. ТАЛАНОВА

ЯКІСТЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ І КВАЛІФІКАЦІЯ НАЦІЇ – АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ГЕОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті аналізуються характер та причини неефективностей вітчизняної вищої школи, що негативно позначається на вищих кваліфікаціях громадян, знижує глобальну конкурентоздатність України. Аргументовано критичність кількісно-якісних де-формацій у сфері вищої освіти. Пропонуються шляхи модернізації національної вищої школи з метою підвищення її якості, європейської інтеграції в контексті Болонського процесу та Лісабонської стратегії.

Ключові слова: *якість вищої освіти, кваліфікація громадян, глобальна конкурентоздатність, деформація вищої школи, євроінтеграція вищої освіти, модернізація вищої школи.*

Серед визначальних характеристик глобалізації – загострення конкуренції між регіонами, країнами, окремими людьми. Разом з тим у такому виклику глобалізаційних процесів слід убачати конструктивне начало. Адже саме конкурентні засади є запорукою розвитку. У людських спільнотах конкуренція насамперед розгортається на рівні людського потенціалу – рівні кваліфікації громадян, за що значною мірою відповідальна вища школа. У цьому контексті в статті аналізується конкурентоспроможність вітчизняної вищої школи і кваліфікації українського суспільства, його громадян, трудових ресурсів.

З огляду на зазначене перевірене досвідом символічне твердження, що „воюють не числом, а вмінням”, здається позабути у вищій освіті України.

Як наслідок, досягли критичної межі розбалансованість кількісних й якісних параметрів національної вищої школи, невідповідність масштабу її діяльності наявним ресурсам (організаційним, кадровим, фінансовим, інформаційним, технічним тощо). Звертаючись до іншого образного висловлювання, можна стверджувати, що багато в чому система вітчизняної вищої освіти стала нагадувати „кокос на глиняних ногах”, який „наближається до точки саморуйнування” [6]. Це сталося через захоплення суто кількісними показниками функціонування і зростання вищої освіти, що створювало ілюзію благополуччя, вувало брак конкурентоспроможної якості. А вже серед високорейтингових університетів світу немає українських закладів [20; 38], а серед 38 тис. іноземних студентів відсутні представники країн Західної Європи та Північної Америки [29].

Часто-густо втрачено навіть кращий досвід вищої освіти радянських часів, який гарантував за низкою ключових напрямів підготовки фахівців її високу якість. Тоді це зумовлювалося суворою необхідністю тримати світовий паритет у багатьох сферах науки, техніки, технологій, зокрема, ракетно-космічній, ядерно-енергетичній, оборонно-машинобудівній й інших. До речі, на актуальність цього досвіду й тепер указують зарубіжні експерти, наприклад, у Звіті про конкурентоздатність України 2009 р., що підготовлений Фондом “Ефективне управління” у співпраці з Всесвітнім економічним форумом [12, с. 42; 19].

Нині усвідомлення проблеми збереження суверенної української нації та її успішного цивілізаційного розвитку змушує звернути увагу на якісний аспект вищої освіти, що є визначальним для формування необхідної і достатньої кваліфікації як суспільства в цілому, так і кожного його громадянина окремо. Навіть у кількісному аспекті (не говорячи вже про значущість) вища школа за часткою тих, хто постійно навчається, становить вагомий сегмент у 31 % (зокрема, вищі навчальні заклади III–IV

рівнів акредитації – 27 %), натомість професійно-технічна школа – 5 % [8; 14]. Сьогодні за індексом глобальної конкурентоздатності Україна посідає 72 місце серед 134 країн світу [12]. Поміж 12 показників конкурентоздатності важливу роль відіграє 5-та компонента „Вища освіта і професійна підготовка”, яка тісно взаємопов’язана з рівнем економічного розвитку і за якою країна займає 43 місце. При цьому за високих кількісних показників (що підносить 5-ту компоненту) якісні характеристики виявляються низькими [6; 12, с. 45–44].

Відповідно до сучасних тенденцій цивілізаційного розвитку на вищу освіту покладається головна відповідальність за забезпечення вищих кваліфікацій персоналу, громадян, що потрібно як для працевлаштування, так і для саморозвитку, подальшого навчання, успішного особистісного і суспільного життя. Справді, згідно з європейськими кваліфікаційними метарамками – Рамкою кваліфікацій європейського простору вищої освіти (РК ЄПВО, 2005 р.) [34; 37] та Європейською рамкою кваліфікацій для навчання протягом життя (ЄРК НПЖ, 2008 р.) [33; 36], – найвищим кваліфікаційним рівням (5–8 за ЄРК НПЖ) співставлені найвищі рівні освіти (5 і 6) за Міжнародною стандартною класифікацією освіти версії 1997 р. (МСКО) [25; 32] та 1–3 (включаючи короткий) цикли вищої освіти за Болонським процесом [7; 34]. Рівні кваліфікацій, що надаються, у кожній країні, включаючи Україну, мають визначатися національною рамкою кваліфікацій (НРК) [1; 7; 9; 35–37]. Рамки кваліфікацій, поряд з Європейською системою трансферу і накопичення кредитів (ECTS) [23; 39] та додатком до диплома, слугують інструментом формування і функціонування ЄПВО [27]. На жаль, створення НРК України, сумісної з європейськими метарамками, знаходиться на початковій стадії [7]. Тому, урахуовуючи нагальність цієї проблеми, на загальних зборах Національної академії педагогічних наук України в березні 2010 р. спеціально розглянуто питання

„Концептуальні засади розроблення національної рамки кваліфікацій в Україні” і прийнято відповідне рішення, про яке поінформовано Секретаріат Президента України, Комітети Верховної Ради України з питань науки і освіти, соціальної політики та праці, Кабінет Міністрів України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство праці та соціальної політики України.

Нижче наводяться порівняльні дані, які свідчать про кількісно-якісну суперечливість вітчизняної вищої школи, що врешті негативно позначається на конкурентоспроможності країни.

На початку нового століття Україна за часткою дорослого населення (віком 25 років і старше) з вищою освітою (38 %) разом з Ізраїлем (40 %) і Канадою (38 %) вийшла в світові лідери поміж 90 країн (у середньому – 17 %), випередивши США (36 %), Норвегію (32 %), Данію, Фінляндію, Японію (по 30 %), Італію, Нідерланди, Францію, Швейцарію, Швецію, Південну Корею, Нову Зеландію й інші розвинені країни [29].

Україна перебуває серед групи країн (Ірландія, Литва, Південна Корея, Нова Зеландія), які щорічно у розрахунку на 100 тис. населення випускають найбільше фахівців з вищою освітою (вибірка із 104 країн) – понад 1,2 тис. (у світі – 580) [29].

У середині поточного десятиліття Україна перебувала також поміж країн-лідерів, у яких вищою освітою охоплено найбільше населення відповідного навчання віку, – 76 %, значно випередивши Іспанію (69 %), Італію (68 %), Бельгію (62 %), Ізраїль і Нідерланди (по 60 %), Об'єднане Королівство (59 %), Японію (58 %), Францію (56 %), Швейцарію (47 %). Попереду України відносно небагато країн – 10, майже усі розвинені. Цей показник у світі дорівнює 26 %, у країнах Центральної і Східної Азії – 62 %, Північної Америки і Західної Європи – 70 %, Східної Азії і Океанії – 26 % [29].

У 2009 р. в українську вищу школу лише III–IV рівнів акредитації було залучено 68 % населення

відповідного віку, при цьому випускники становили 70 %, а вступники – 65 %. З 1990 р. показник охоплення молоді вищою освітою зріс у 2,7 раза (24 % у 1990 р.) [11; 14]. При збереженні нині існуючих обсягів і підходів щодо прийому студентів до вищих навчальних закладів зазначеного рівня у зв'язку із зменшенням чисельності молодого населення його охоплення зросте до рівня 70–75 %, що, зокрема, консервуватиме несприятливі макрорумови відбору студентів до вищої школи. Натомість залучення молоді до „технікумівської” освіти зменшилося майже вдвічі, наприклад, для вступного віку знизилося до 16 % (33 % у 1990 р.) [там само]. Це виявляє ще одну структурну деформацію вищої освіти в Україні, що, у свою чергу, призводить до так званого ефекту перекваліфікації. Останнє означає, що лише 51% випускників закладів університетського рівня де-факто затребувані роботодавцями. Для порівняння: у Польщі, Словацькій Республіці, Великобританії цей показник становить 70 % [12, с. 44].

Крім того, у середині нинішньої декади років в Україні з 10–11-річною середньою загальноосвітньою школою право на безпосередній доступ до вищої школи мала значно більша частка її випускників, ніж у багатьох розвинених країнах з 12–13-річною середньою освітою – Південній Кореї, Японії, Канаді, Нідерландах, Франції, Швеції, Італії, Іспанії, а також Данії, Норвегії, Ісландії, Греції. Для порівняння: в Італії, Швеції, Японії загальна частка випускників середньої освіти за МСКО становить 70–80 %, Австралії, Південній Кореї, Бельгії – 60–70 %, Норвегії, Нідерландів, Данії – 50–60 %, Іспанії, Німеччини – 40–50 %, Швейцарії – 25 %, Австрії – близько 20 %. Загальна частка тих, хто вступає на програми середньої освіти за МСКО у Австралії дорівнює понад 85 %, Швеції – понад 70 %, Нідерландах – понад 65 %, Північній Кореї, Норвегії, Данії – близько 60 %, Італії – близько 55 %, Японії, Іспанії – понад 45 %, Австрії – близько 45 %, Швейцарії – майже 40 %, Німеччині – близько 35 %, Бельгії – понад

30 % [29]. Натомість в Україні, за винятком невеликої кількості випускників професійно-технічної освіти, які не здобули повну вищу освіту, всі інші випускники загальноосвітньої і професійно-технічної школи, а також технікумів, училищ, коледжів мають право вступати до будь-яких закладів, що надають повну вищу освіту [3; 4].

Неадекватно ресурсній базі зросли як кількість студентів, так і коефіцієнт загального залучення населення відповідного п'ятирічного періоду після закінчення середньої освіти. Протягом 1990-2007 рр. залучення збільшилося: у світі у 2,0 раза; у країнах Північної Америки і Західної Європи у 1,4 раза; в Україні в 2,9 раза [29].

Поступаючись у багато разів за обсягом валового внутрішнього продукту (ВВП) [31], Україна готує більше студентів у вищих навчальних закладах III–IV рівнів акредитації, ніж Німеччина (населення якої в 1,8 раза більше), Об'єднане Королівство, Франція, Італія, Іспанія. За кількістю студентів Україна поступається в Європі лише Росії (населення втричі більше, а ситуація у вищій школі нагадує українську) і Туреччині (населення в 1,6 раза більше, проте вищих навчальних закладів у 2,5 раза менше й в пересічному закладі навчається 21 тис. студентів, натомість в Україні – менше 7 тис.) [27; 31].

Скорочення чисельності прийнятих студентів (через демографічні й інші причини), що намітилося останніми роками, за майже незмінної кількості закладів III–IV рівнів акредитації [11; 14] лише погіршує ситуацію щодо забезпечення якості. Адже при цьому відбувається подальше, крім розпорошення по слабких закладах, подрібнення студентського контингенту, а також деконцентрація й деградація і без того невисокого інституційного навчально-науково-технічного потенціалу. Адже після періоду масового створення таких закладів їх кількість застабілізована на рівні, що викликає стурбованість. Натомість активно скорочуються лише технікуми, училища – за роки незалежності їх чисельність зменшилася майже на 279.

Як зазначалося, за кількістю (350) закладів, що надають повну вищу освіту [11], Україна в кілька разів перевершує кожну з європейських країн, які за розмірами території і чисельністю населення подібні до України – Велику Британію, Італію, Німеччину, Францію, Іспанію, Польщу (проте значно поступається їм за величиною ВВП) [31].

Подрібнення вищої школи не дає змоги створити умови для розширення підготовки фахівців на найвищому (6-му) освітньому рівні за МСКО, або на третьому циклі вищої освіти в Болонській термінології. Частка цього рівня (циклу) за кількістю аспірантів, докторантів у загальній чисельності студентів, аспірантів, докторантів становить 1,25 %, тоді як у світі 2 %, країнах Північної Америки і Західної Європи 3 % [8; 14; 17; 29]. Серед аспірантів і докторантів мало іноземців, хоча саме докторські (6-го рівня) освітні програми найбільше цікавлять міжнародних та іноземних студентів, які відносно найбільше концентруються саме на цих програмах [24; 29].

Очевидно, результати вищої освіти залежать від якості суб'єктів як тих, що її здобувають, так і тих, що її надають.

Щодо якості абітурієнтів, то вона, за великим рахунком, виявляється незадовільною принаймні в двох аспектах. По-перше, через загальну недовченість (як відомо, тривалість їх попереднього навчання у середній школі в кращому випадку становить 11 років, у розвинених країнах 12–13 років [24]). По-друге, через їх незадовільний відбір при прийомі до вищої школи. Несистемна, одноактова компанія із вступної селекції абітурієнтів не забезпечує ефективної їх диференціації щодо придатності для подальшого здобуття якісної освіти. Зазначений другий аспект, у свою чергу, зумовлений двома обставинами. Перша з них пов'язана з відсутністю дієвого розведення учнів школи за потоками різного спрямування залежно від особистих здібностей.

Друга – із відсутністю конкуренції при переході від середньої до вищої освіти. По суті відсутнє відбракування неспроможних студентів у самій вищій школі. У 2009 р. випущено 98 % прийнятих у 2004 р. (ОЕСР – 69 %) [11; 14; 24].

Неконкурентним в Україні виявляється і фінансування підготовки студентів, яке в розрахунку на одного з них у доларах США в 5–10 раз менше, ніж у розвинених країнах, навіть у перерахунку витрат за паритетом купівельної спроможності (менше 2 тис. доларів ПКС), тобто на рівні слабо розвинених країн [11; 14; 24; 29, с. 50].

В успішних країнах норма асигнувань, що спрямовуються на потреби вищих навчальних закладів, вважається високою, якщо вона перевищує 1,5 % ВВП. В Україні цей показник становить понад 2 % ВВП (з них 1,8% за рахунок державних коштів). Серед розвинених країн більше витрачають лише в США (3,0% у 2007 р., у т.ч. 1,0% державних коштів) та Південній Кореї (відповідно 2,8% і 0,6%). Проте через велику кількість студентів і подрібненість української вищої школи і даного фінансування не вистачає [11;14;24]. Про рівень концентрації коштів на підготовку висококваліфікованих фахівців у кращій світовій практиці свідчить такий приклад. У Токійському університеті, який за авторитетними світовими рейтингами входить до двадцяти провідних університетів, у 2008 р. загальні витрати становили 2,4 млрд. доларів США. У тому самому році вся вища школа України фінансувалася з державного бюджету в обсязі 18,6 млрд. грн, що еквівалентно бюджету одного зазначеного університету. На кожного докторанта цього університету припадає близько 128 тис. доларів США дослідницьких коштів щороку [14; 16].

Через окреслені причини в Україні немає можливості відібрати і залучити до роботи у вищих навчальних закладах найкращих представників суспільства та матеріально забезпечити умови для їх плідної діяльності. Нині конкурентоздатність заробітної

плати науково-педагогічних працівників вищої школи низька. Наприклад, за радянських часів посадовий оклад завідувача кафедри з науковим ступенем доктора наук та зі стажем науково-педагогічної роботи понад 15 років установлювався в розмірі 550-600 карбованців [10]. Це дорівнювало оплаті праці першого секретаря обкому партії або республіканського міністра. Нині співвідношення заробітної плати висококваліфікованих науково-педагогічних кадрів і високопоставлених керівних державних службовців (не говорячи про представників великого бізнесу) явно не на користь перших.

Не дає змоги забезпечити якісну вищу освіту слабкість її дослідницько-інноваційної складової. Якщо в передових країнах частка фінансування досліджень і розробок у вищій школі становить 25–30 % від загальних витрат на неї, то в Україні – ледве перевищує 3 %, що менше навіть визначених законодавством норм (10 %) [4; 24]. Половина вищих навчальних закладів, що надають повну вищу освіту, не здійснюють серйозних наукових досліджень. Серед них і такі, що мають аспірантуру [8], тобто готують кандидатів наук за відсутності визнаних наукових шкіл. Розв'язання питання підсилення дослідницько-інноваційної спроможності університетів убачається на шляхах збільшення фінансування наукової і науково-технічної діяльності в Україні до визначених законодавством 1,7 % ВВП [5] (для порівняння, у Японії понад 3 %, США – 2,7 % [30], за Лісабонською стратегією країни Євросоюзу ставлять за мету досягти 3 % ВВП [26]) і додаткові кошти переважно спрямувати у вищу школу. При цьому створений потужний потенціал національної і галузевих національних академій наук варто зберегти. Останні можна розглядати як своєрідні мегауніверситети, оскільки, крім дослідницько-інноваційної роботи, вони здійснюють підготовку докторів і кандидатів наук [8], магістрів і навіть бакалаврів.

Для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних вищих навчальних закладів потрібні комплексні

заходи на системній основі. З цією метою слід розробити й ухвалити на урядовому рівні концепцію модернізації вищої освіти України до 2015 р.

Насамперед має бути впорядкована мережа вищих навчальних закладів. У результаті проведення відповідної роботи слід розв'язати принаймні два завдання. По-перше, здійснити концентрацію університетського потенціалу і в такий спосіб підняти його глобальну конкурентоздатність. А по-друге, вирівняти територіальні диспропорції у вищій школі (за кількістю студентів на 10 тис. населення регіони різняться в 12 раз [14]), надаючи відповідні фінансові дотації і преференції. Нерівномірний регіональний розвиток вищої школи зумовлює великі розбіжності в забезпеченні територій аспірантами (19 раз) і докторантами (152 рази), які більш як на 80 % готуються у вищих навчальних закладах, а відтак кандидатами наук (14 раз) і докторами наук (44 рази), та в регіональному фінансуванні наукових і науково-технічних робіт (191 раз) [8; 14]. За таких диспропорцій серйозно говорити про інноваційний розвиток низки регіонів дуже сумнівно. Наприклад, в окремих областях (Закарпатській, Кіровоградській, Чернігівській) чисельність докторантів, насамперед через слабку дослідницько-інноваційну спроможність регіональної вищої школи, протягом 1991–2008 рр. не перевищувала кількох осіб (у Житомирській області тривалий час на рубежі століть вони взагалі були відсутні) [8]. В умовах світової тенденції збільшення частки високоінтелектуальної праці конче потрібно забезпечити розвиток кандидатсько-докторської підготовки у вищих навчальних закладах, законодавчо віднести згідно із світовою практикою таку підготовку до вищої освіти [3; 15–18].

Кількість студентів має бути приведена у відповідність до реальної ресурсної бази вищої школи. Для цього з користю для справи слід використати несприятливу ситуацію щодо значного зменшення контингенту випускників середньої загальноосвітньої

школи у 2010–2012 рр. Можливо, на рівні законодавства слід обмежити граничну чисельність ліцензійних місць у вищих навчальних закладах, а головне – кількість самих вищих навчальних закладів, скажімо, 100–150. Концентрацію закладів доцільно провести протягом 5–10 років на засадах об'єктивного їх ранжування, конкурсного відбору і ліквідації слабких шляхом закриття або об'єднання з потужними. Загалом університети мають бути поділені на дійсно національні (їх число за прикладом Південної Кореї має бути невеликим) і регіональні. З цією метою слід скористатися процедурами підтвердження статусу національного, який беззастережно надано понад 100 вищим навчальним закладам України. Подібним до стрімкого поширення національних закладів чином почалося надання університетам статусу дослідницьких: нині їх уже 13, для порівняння, у значно більшій Росії – 14 [13]. До речі, слід уважно проаналізувати досвід модернізації вищої школи Росії, адже стани розвитку вищої освіти і дослідницько-інноваційної сфери обох країн досить схожі [2].

За даними американського журналу Forbes на початку 2010 р. серед 500 мільярдерів світу було три українських, а усього їх в Україні п'ять [28]. Водночас серед 500 кращих університетів світу, як підкреслювалося, немає жодного вітчизняного [20; 38]. Відтак перед українською нацією стоїть амбітне завдання геополітичної ваги – Україна не лише за ступенем концентрації бізнесу, а й за рівнем вищої освіти має зайняти лідерські позиції у світі. І не тільки за кількісними показниками охоплення громадян, а й за змістом, якістю підготовки. У зв'язку з цим доцільно здійснити програму виведення кількох українських університетів (з числа національних, дослідницьких, наприклад, Київського університету імені Тараса Шевченка і Національного технічного університету „Київський політехнічний інститут“, надавши їм максимальну автономію і допомогу) на рівень кращих 500 за провідними світовими рейтингами „Таймс“ і „Шанхайський“ [там само].

Загалом в Україні мають бути створені механізми гарантування якості вищої освіти, які були б прозорими, зрозумілими, доказовими, визнавалися в Україні, Європі і світі.

Таким чином, доведеним фактом слід вважати наявність серйозних неефективностей вітчизняної вищої школи, критичних її кількісно-якісних деформацій, що негативно позначається на вищих кваліфікаціях громадян, знижує глобальну конкурентоздатність України. Отже, нагальною є необхідність модернізації національної вищої школи з метою підвищення її якості, європейської інтеграції в контексті Болонського процесу [9; 21; 22; 35] та Лісабонської стратегії [26].

У цій статті аналіз підготовки фахівців найвищої, дослідницької кваліфікації у вищій школі, територіальних диспропорцій в розподілі аспірантів і докторантів, забезпеченості регіонів кандидатами та докторами наук, фінансуванні досліджень і розробок, витрат на вищу освіту, відповідні міжнародні та вітчизняні порівняння, а також рекомендації щодо розвитку докторського рівня (циклу) освіти в Україні здійснено Ж.В. Талановою.

Список використаних джерел

1. Болонский процесс: европейские и национальные структуры квалификаций (книга-приложение 2) / Под науч. ред. д-ра пед. наук, профессора В.И.Байденко. – М.: Исслед. центр пробл. кач-ва подгот. спец., 2009. – 220 с.

2. Гребнев Л.С., Гришанова Н.А., Максимов Н.И. и др. Национальная система и образовательные стандарты высшего образования Российской Федерации: Аналитический доклад / Под науч. ред. д-ра пед. наук, профессора В.И.Байденко. Изд. 2-е, перер. и доп. – М.: Исслед. центр пробл. кач-ва подгот. спец., 2009. – 244 с.

3. Закон України „Про вищу освіту”. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Закон України „Про внесення змін і доповнень до Закону України „Про освіту”. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Закон України „Про наукову і науково-технічну діяльність”. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

6. Квіт С. Система вищої освіти наближається до точки саморуйнування // *Голос України*. – 2010. – 20 берез. – № 50.

7. Луговий В.І., Таланова Ж.В. Національна рамка кваліфікацій: розуміння і реалізація // *Професійно-технічна освіта*. – № 1. – 2010. – С. 5–9.

8. Наукова та інноваційна діяльність в Україні. 2008: Стат. зб. / *Держкомстат України*; За ред. Н.С.Власенко; Відп. за випуск. І.В.Калачова. – К.: ДП „Інформ.-вид. центр Держкомстату України”, 2009. – 366 с.

9. Нова динаміка вищої освіти і досліджень для соціальних змін та розвитку: Болонський процес 2020 – Європ. простір вищ. освіти у новому десятиріччі / *М-во освіти і науки України, Фонд „Європа XXI”*; упоряд.: Т.В. Фініков, [та ін.]; за ред. І.О.Вакарчука. – К.: Агентство „Україна”, 2009. – 64 с. – Укр., англ.

10. О повышении заработной платы работников высших учебных заведений: Пост. ЦК КПСС, Сов. Мин. СССР и ВЦСПС от 13 марта 1987 г. № 329. – М., 1987.

11. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2009/10 навчального року: Статистичний бюлетень / *Держкомстат України*; відп. за вип. І.В. Калачова. – К., 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

12. Отчёт о конкурентоспособности Украины: навстречу экономическому росту и процветанию / *Фонд “Эффективное управление”*. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.feg.org.ua.

13. Российская Федерация: Отчёт к Семинару Темпус по университетскому управлению, 1–2 марта 2010 г., Киев / *Национ. офис Темпуса в России*. Подготовили

О. Олейникова, А. Мурав'єва, А. Белоцерковский и др. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tempus-russia.ru/>.

14. Статистичний щорічник України за 2008 рік / Держкомстат України; За ред. О.Г.Осауленка; Відп. за вип. Н.П.Павленко. – К.: Вид-во „Держ. підприєм. „Інформ.-аналіт. агентство”, 2009. – 568 с.

15. Таланова Ж.В. Галузевий аспект розвитку аспірантури і докторантури в Україні // Модернізація вищої освіти в Україні і світі: десять років наукового пошуку: колектив. моногр. / Акад. пед. наук України; Ін-т вищої освіти; за заг. ред. В.П. Андрущенко, В.І. Лугового, М.Ф. Степка. – Х.: Вид-во НУА, 2009. – 504 с. – С. 352–364.

16. Таланова Ж.В. Досвід Японії для України та Європи щодо організації підготовки фахівців на докторському освітньому рівні // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. пр. / Випуск 469: Педагогіка і психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2009. – 216 с. – С. 76–84.

17. Таланова Ж.В. Ідентифікація вищої освіти та її результату (порівняння міжнародного і національного досвіду) // Вища освіта України № 3 (додаток 2). – 2008 р. – Тематичний випуск „Педагогіка вищої школи: методологія, теорія, технології”. – Т. 1. – с. 415. – С. 382–389.

18. Таланова Ж.В. Одно-, двоетапна і змішана моделі третього (докторського) циклу вищої освіти країн ОЕСР // Нові технології навчання: зб. наук. пр. / Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. – К., 2009. Спец. випуск № 59. Частина 1. – 170 с. – С. 101–106.

19. Таланова Ж.В. Трансформація підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні в процесі реформ упродовж 1987 – 2008 років: досвід для сьогодення // Педагогіка і психологія творчої особистості: проблеми і пошуки: зб. наук. пр. / редкол.: Т. Сущенко (голов. ред) та ін. – Запоріжжя. – 2009. – Вип. 54. – 500 с. – С. 420–429.

20. Academic Ranking of World Universities. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.arwu.org/>.

21. Bologna Policy Forum Statement. Vienna, March 12, 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010_conference/index.htm.

22. Budapest-Vienna Declaration on the European Higher Education Area, March 12, 2010. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/2010_conference/documents/Budapest-Vienna_Declaration.pdf.

23. ECTS Users' Guide. – Brussels, 6 February 2009.

24. Education at a Glance: OECD Indicators – 2009 Edition. – Paris: OECD Publications, 2009. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oecd.org./document>.

25. Education at a Glance: OECD Indicators – 2009 Edition. Glossary. – Paris: OECD Publications, 2009. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.oecd.org./document>.

26. European Commission. Growth and Jobs. Background. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ec.europa.eu/growthandjobs/>.

27. Focus on Higher Education in Europe: The Impact of the Bologna Process / European Commission. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.eurydice.org>.

28. Forbes. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.rbc.ua/rus/newsline/show/forbes_r_ahmetov_vozglavlyaet_pyaterku_ukrainskih_milliardero_v_11032010.

29. Global Education Digest 2009: Comparing Education Statistics Across the World. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.uis.unesco.org/>.

30. Human Development Report, 2007/2008. – New York, USA, 2007. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://hdr.undp.org>.

31. Human Development Report, 2009. – New York, USA, 2009. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://hdr.undp.org>.

32. International Standard Classification of Education. ISCED 1997 / UNESCO. [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.uis.unesco.org/en/pub/pub.

33. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning (Text with EEA relevance) // Official Journal of the European Union, 6.5.2008. – С 111/1–7.

34. Shared 'Dublin' descriptors for Short Cycle, First Cycle, Second Cycle and Third Cycle Awards. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.uni-due.de/imperia/md/content/bologna/dublin_descriptors.pdf.

35. The Bologna Process 2020 – The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education. Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.bologna2009benelux.org>.

36. The European Qualifications Framework for Lifelong Learning. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture.

37. The Qualifications Framework of European Higher Education Area. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ond.vlaanderen.be/>. <http://www.timeshighereducation.co.uk/hybrid.asp?typeCode=438>.

38. Times Higher Education. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.timeshighereducation.co.uk/hybrid.asp?typeCode=438>.

39. Turning Education Structures in Europe. 2nd Edition. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://tuning.unideusto.org>. – 2008.

V. Lugovyy, Zh. Talanova. Higher education quality and qualification of the nation – urgent issues of Ukraine's geopolitics.

The nature and reasons of native higher school inefficiencies, which have a negative effect on higher qualifications of citizens and lower global competitiveness of Ukraine, are analyzed in the article. Criticality of quality and quantity deformations in higher education sphere is argued. Ways for national higher school modernization are proposed for the purpose of higher education quality improving, its European integration in the context of Bologna process and Lisbon strategy.

Keywords: *higher education quality, qualification of citizens, global competitiveness, higher school deformation, Eurointegration of higher education, higher school modernization.*

В. Луговый, Ж. Таланова. Качество высшего образования и квалификация нации – актуальные вопросы геополитики Украины.

В статье анализируются характер и причины неэффективности отечественной высшей школы, что негативно сказывается на высших квалификациях граждан, снижает глобальную конкурентоспособность Украины. Аргументирована критичность количественно-качественных деформаций в сфере высшего образования. Предлагаются пути модернизации национальной высшей школы с целью повышения её качества, европейской интеграции в контексте Болонского процесса и Лиссабонской стратегии.

Ключевые слова: *качество высшего образования, квалификация граждан, глобальная конкурентоспособность, деформация высшей школы, евроинтеграция высшего образования, модернизация высшей школы.*

СИСТЕМА МОНІТОРИНГУ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ У ЗАКАРПАТСЬКОМУ ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

Розглянуто приклад побудови системи моніторингу знань студентів у Закарпатському державному університеті. Описано організаційну, технічну і програмну складові системи.

Ключові слова: Болонський процес, оцінювання знань, моніторинг якості знань, система моніторингу знань.

Моніторинг якості засвоєння навчального матеріалу є невід'ємною частиною процесу навчання, і в той же час це найбільш складний вид взаємодії викладача і студента. У педагогічній науці неодноразово підкреслювалася важливість достовірного виявлення справжніх знань як з позиції діагностики процесу навчання, так і з метою розвитку, виховання студентів і стимулювання їх до одержання знань. Моніторинг спрямований на вирішення, як мінімум, двох проблем: перша – достовірна оцінка якості знань студентів; друга – аналіз отриманих результатів з метою удосконалення процедури оцінювання знань та навчального процесу в цілому [1, 2].

Актуальність проблеми. Враховуючи активний процес інформатизації навчального процесу, тотальне впровадження у вищих комп'ютерної техніки, делегування технічним пристроям частини навчальних і контролюючих функцій викладача, актуальність даної проблеми є незаперечною. Вагомий вклад у інтенсифікацію пошуку адекватної технології моніторингу знань вніс Болонський процес, що передбачає "модернізацію" вітчизняної освіти з метою активної інтеграції українських вишів та студентів у глобальний освітній простір [3, 4].

У контексті Болонської декларації моніторинг якості знань стає більш демократичним, об'єктивним і якісним. Це відбувається завдяки проведенню поточного контролю засвоєння невеликих обсягів навчального матеріалу - модулів, що включають кілька тем навчального курсу. Загальна оцінка за навчальний курс вираховується як середньоарифметичне з оцінок за всі модулі. Це дає можливість студенту більш якісно та ретельно підготуватися до контролю, ніж у традиційному випадку, коли за обмежений час необхідно опанувати значний обсяг навчального матеріалу для підсумкового контролю у вигляді заліку або іспиту [5].

Модульний контроль знань суттєво полегшує і підвищує якість роботи студента, але ускладнює роботу викладача за рахунок збільшення витрат часу на рутинний контроль знань студентів. Вирішення проблеми можливе за рахунок автоматизації моніторингу знань студентів з використанням комп'ютерної техніки.

Будь-яка система оцінювання якості знань студентів (усне опитування, письмова робота, тестування) має свої переваги і недоліки. Але найбільш перспективним з погляду автоматизації процесу моніторингу із застосуванням комп'ютерних технологій є використання тестів.

Результати попередніх досліджень. Питання об'єктивного оцінювання знань студентів завжди було актуальним, тому на даний час опубліковано велику кількість наукових праць, присвячених цій проблемі. Однак ці роботи носять переважно теоретичний характер і розглядають різні підходи до вирішення проблеми [наприклад, 6, 7]. В той же час відсутні роботи, в яких би проблема розглядалась комплексно і в практичній площині. Відсутні нормативні документи МОН України, які б регламентували оцінювання знань студентів. На ринку освітянських послуг також відсутні пропозиції щодо комплексного вирішення проблеми. Переважно це програмні продукти з тестування, які узагальнюють досвід певних вишів [наприклад, 8, 9, 10]. Впровадження цих програм в навчальний процес інших вишів без великої роботи з адаптації до конкретних умов практично неможливе.

Відсутність комплексного підходу викликає наступні проблеми:

1. Без належної організаційної структури впровадження автоматизованого контролю знань студентів відбувається хаотично. Частина кафедр може використовувати традиційні методи оцінювання знань, а інша частина – засоби автоматизації. Викладачі у тести вводять різну кількість тестових завдань які передбачають різну кількість правильних і неправильних відповідей, різну шкалу балів за тест і за індивідуальну роботу, але найбільші складнощі викликає правильне і своєчасне оформлення результатів тестування та їх узагальнення з метою удосконалення навчального процесу. Таким чином, без створення належної організаційної структури неможливо побудувати ефективну систему моніторингу знань студентів у виші.

2. Технічно організувати тестування всіх студентів вишу під час проходження навчального процесу практично неможливо. В комп'ютерних класах проводяться поточні заняття. Безконтрольне проведення тестування може привести до викрадання відповідей на тестові завдання, що зводить нанівець оцінювання знань студентів. Тому без створення належного технічного забезпечення неможливо практично здійснювати таке оцінювання.

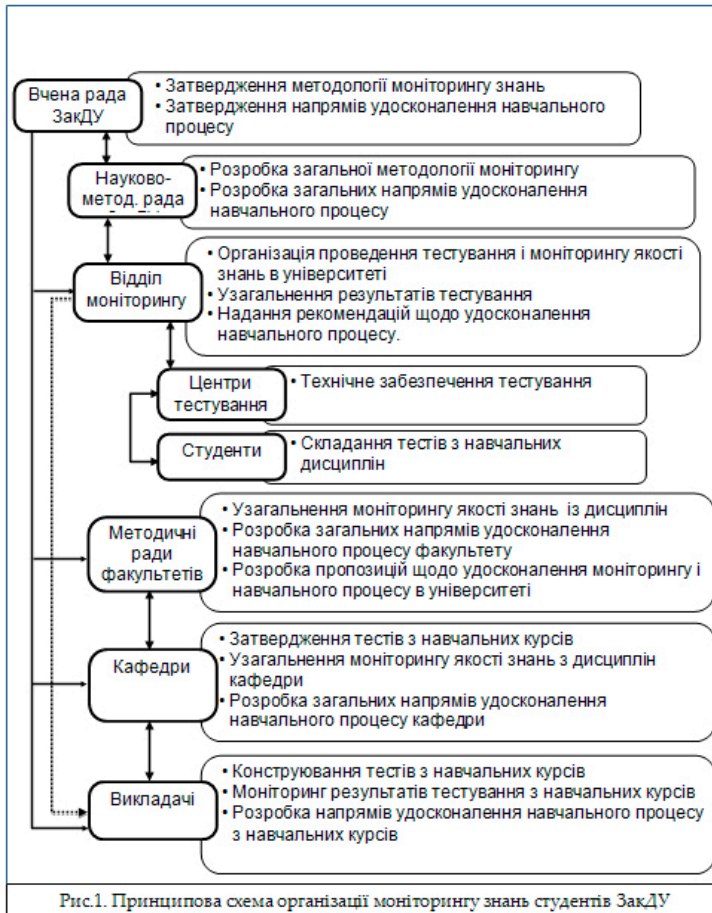
3. Ключовим елементом автоматизованого контролю знань є програмне забезпечення. На ринку пропонуються програмні продукти, які володіють певними обмеженими функціональними можливостями і потребують адаптації до умов конкретних вишів. Жоден з цих програмних продуктів не рекомендовано МОН України для загального використання у вишах, вони мають високу вартість і переважно дозволяють проводити тільки тестування, оминаючи питання моніторингу. У такому випадку вишам лишається або купувати підходящі програмні продукти і адаптувати їх до своїх умов, або розробляти такі програмні продукти самотужки.

Постановка завдання. Виходячи з усвідомлення і розуміння того, що без моніторингу знань студентів неможливо удосконалення навчального процесу, з метою підвищення

якості освіти в Закарпатському державному університеті (ЗақДУ) розгорнуто роботу зі створення сучасної системи моніторингу знань, яка передбачає вирішення таких основних завдань: створення організаційної структури; створення технічних засобів; розробка програмного і методичного забезпечення; впровадження в навчальний процес.

Отримані результати

Організаційна структура. В ЗақДУ створено систему моніторингу знань студентів, принципова організаційна схема якої наведена на рис. 1.:

Ключовим елементом системи є відділ тестування та моніторингу якості знань, основним завданням якого є організація і технічне забезпечення цього процесу. Це дозволяє забезпечити 100%-ний моніторинг якості знань студентів денної, заочної і дистанційної форм навчання.

Розроблено принципи функціонування системи та методичні рекомендації щодо моніторингу знань і створення тестів з усіх навчальних дисциплінах. Ці матеріали розглянуті методичними радами всіх рівнів та затверджені Вченою радою університету. Відповідно до цих рекомендацій моніторинг знань студентів відбувається за такою схемою:

1. Викладачі розробляють/конструюють тести з усіх навчальних дисциплін, які розглядаються і затверджуються відповідними кафедрами університету.

2. Науково-методичні ради факультетів проводять оцінювання та валідність тестів. Після чого тести передаються у відділ тестування і моніторингу, співробітники якого вводять завдання у базу даних автоматизованої системи тестування BRAINTESTER. Запитання до тестового контролю (без відповідей) заздалегідь стають доступними студентам через викладачів, кафедри, бібліотеку, Інтернет. Тести з відповідями зберігаються тільки у відділі тестування і моніторингу.

3. Відділ моніторингу і тестування розробляє університетський графік контролю знань студентів відповідно до навчальних планів. Перед початком тестування тест відповідної навчальної дисципліни по мережі передається на сервер певного центру тестування або у комп'ютерний клас. Серверна частина системи розсилає тести на персональні комп'ютери і починається процес тестування. Всі студенти попередньо реєструються в системі. Процес тестування обов'язково контролюється викладачем і співробітником відділу моніторингу. Крім того, в центрах моніторингу встановлені веб-камери, які дозволяють спостерігати за процесом тестування

проректорам і керівництву центру моніторингу і тестування.

4. Результати тестування оформляються протоколом і відомостями, які підписуються викладачем і представником відділу моніторингу. Паперова і електронна версія документів надходить у відділ моніторингу і тестування для подальшого опрацювання. Окрім суто технічних функцій, наприклад, розсилки результатів тестування у відповідні деканати, співробітники відділу ретельно аналізують отримані результати за допомогою спеціального модулю автоматизованої системи моніторингу BRAINTESTER. Результати моніторингу за окремими дисциплінами передаються відповідним викладачам, а результати за всіма дисциплінами узагальнюються.

5. На підставі результатів моніторингу викладачі приймають рішення щодо удосконалення навчального процесу з окремих дисциплін. Відповідні методичні ради узагальнюють напрями і формують пропозиції щодо удосконалення навчального процесу, які після затвердження вченою радою університету набувають сили. Цей процес відбувається постійно, він носить циклічний характер: тест → моніторинг → удосконалення навчального процесу → тест → моніторинг...

Технічне забезпечення. Співробітниками ЗакДУ розроблено проект і власними силами реалізовано технічну частину загальноуніверситетської системи моніторингу знань студентів. Принципова схема технічного забезпечення наведена на рис.2.

В основу технічного забезпечення покладено сучасну клієнт-серверну архітектуру, яка передбачає підключення всіх комп'ютерів, задіяних у системі моніторингу, до локальної мережі. Це дозволяє ефективно і з найменшими витратами управляти системою моніторингу всього університету, в якій задіяно 350 комп'ютерів.

Головний сервер системи встановлено у відділі моніторингу і тестування. Найбільш важливими

елементами системи є два центри тестування, основне призначення яких - безпосереднє проведення тестування. Кожний з центрів має 30 автоматизованих робочих місць. У разі необхідності до тестування можуть бути залучені всі шість комп'ютерних класів університету загальною місткістю 180 робочих місць.

Система забезпечує проведення поточного, тематичного, рейтингового та підсумкового контролю знань студентів та самоконтролю. Одночасно тестування можуть проходити понад 200 студентів. Технічних можливостей системи достатньо для проведення моніторингу 100% студентів університету всіх форм навчання.

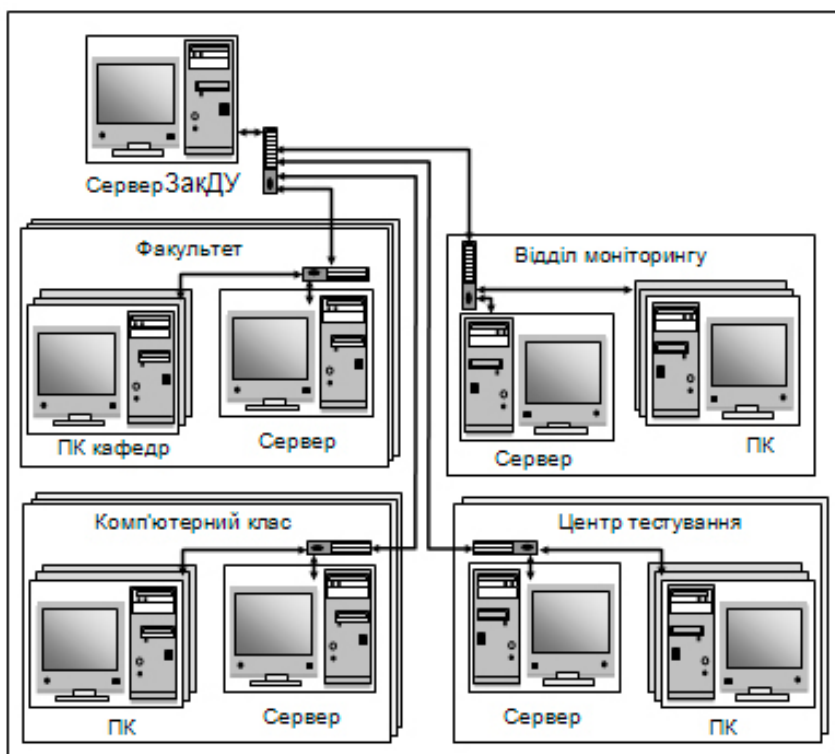

Рисунок 2. Принципова схема технічного забезпечення системи моніторингу якості знань в ЗакДУ

Програмне і методичне забезпечення. Враховуючи наявну ситуацію на ринку програмних продуктів у ЗакДУ було прийнято рішення розробити програмний комплекс для автоматизованого оцінювання і моніторингу знань студентів силами університету. Виконання цієї роботи було доручено Навчально-науковому інституту інформаційних технологій, який є підрозділом ЗакДУ. Безпосереднє авторство програмного комплексу з моніторингу знань студентів BRAINTESTER належить начальнику відділу технічних засобів навчання О. Дубіву [11].

Програмний комплекс побудовано за клієнт-серверною архітектурою, його структура наведена на рис 3.

Програмний комплекс BRAINTESTER, окрім перелічених функціональних характеристик, що притаманні продуктам такого типу, володіє кількома унікальними, які надають йому низку істотних переваг, зокрема:

- адаптованість до Болонського процесу;
- гнучкість налагодження критеріїв оцінювання;
- простота підготовки тестових завдань;
- зручна система візуалізації результатів тестування під час його проходження;
- клієнт-серверна технологія, що дозволяє економити час завдяки синхронному одночасному тестуванню всієї групи (до 30 студентів);

- безпека та надійність системи;
- простота адміністрування, що економить час, необхідний ДО та ПІСЛЯ проходження тестування;
- максимальна простота використання, що потребує мінімуму навичок роботи на комп'ютері як від студента, так і від викладача;
- багатовекторний аналіз оцінювання знань, інтерпретація результатів тестування та подальше використання результатів на різних рівнях управління якістю освіти.

Для спрямування роботи викладачів зі створення тестів розроблені методичні вказівки [12]. Одним з провідних принципів складання тестових завдань є принцип конгруентності. Тестові завдання повинні бути прагматично коректними та розрахованими на оцінку рівня навчальних досягнень студентів у конкретній галузі знань. Кожне тестове завдання складається з запитання і кількох відповідей (не менше чотирьох), з яких тільки одна правильна. Запитання і відповіді в тесті можуть бути текстовими будь-якою мовою, формульними або графічними. Звичайно тест складається не менше, ніж зі 100 тестових завдань, з яких студенту методом випадкової вибірки пропонуються 30-40 завдань, відповідь на які необхідно надати за певний час. Кількість завдань тесту і термін тестування визначаються викладачем.

Створення тестів та уведення їх у систему максимально спрощено. Викладачі розробляють тестові завдання у вигляді звичайних текстових документів. Уведення документів в систему забезпечується серверною частиною за допомогою спеціального Майстра, який не тільки вводить тестові завдання, але і перевіряє їх на наявність формальних помилок (наприклад, не вказано

правильну відповідь тощо). Приклад вікна Майстра наведено на рис. 4.

Рис. 4

Рис. 5

Клієнтська частина забезпечує відображення тестових завдань на ПК студентів, отримання і оцінювання відповідей. Інтерфейс клієнтської частини максимально спрощений, функціональний та інтуїтивно зрозумілий (рис. 5), що дає можливість студентам зосередитися на виконанні тестових завдань. Окрім тестового завдання, у вікні відображаються: кнопки керування, номери всіх завдань, шкала використаного часу і шкала виконаних завдань. Порівнюючи значення на шкалах, студент легко орієнтується в процесі тестування (випередження часу або запізнення). Студент може виконати завдання, пропустити його, і потім повернутися до нього наприкінці тесту. Для забезпечення позитивної психологічної обстановки оцінок за виконання окремих тестових завдань студент не бачить. Тільки в кінці тестування кожному студенту на екран виводиться підсумкова оцінка за тест.

На комп'ютері викладача серверна частина наочно відображає процес тестування всієї групи. У вікні відображаються шкали процесу проходження тесту кожним студентом (рис. 6). На шкалах відображається відсоток виконаних тестових завдань. Індикатор шкали забарвлюється в залежності від співвідношення кількості правильних і неправильних відповідей. При більшості

правильних відповідей колір ближче до зеленого, а при більшості неправильних відповідей – колір ближче до червоного. Це дає можливість викладачу оперативно коригувати дії студентів, наприклад, дати певному студенту пораду бути більш уважним, або не поспішати з відповідями.

Після закінчення тестування формуються вихідні документи у вигляді стандартних екзаменаційних відомостей. Відомості на паперових носіях (рис. 7) підписуються викладачем і представником відділу моніторингу, після чого і паперовий, і електронний варіанти передаються у відділ моніторингу для подальшої обробки.

Рис. 6

Рис. 7

Педагогічна діагностика ставить за мету, по-перше, оптимізувати процес індивідуального навчання, по-друге, в інтересах суспільства забезпечити об'єктивний контроль результатів навчання і, по-третє, керуючись виробленими критеріями, забезпечити удосконалення навчального процесу. Тому було поставлено завдання розробити та реалізувати методикку аналізу якості оцінювання знань студентів.

Якість тестових завдань необхідно підвищувати для того, щоб правильно визначити ступінь і якість засвоєння навчального матеріалу студентами.

У системі моніторингу, як і за будь-якої іншої перевірки, результати вимірювання мають задовольняти три основні критерії: об'єктивність, надійність, валідність.

Об'єктивність означає, що результати вимірювання мають бути максимально незалежними від тих, хто вимірює, тобто потрібно максимально виключити суб'єктивізм. Для будь-якого індивіда показник тестування має бути однаковим, незалежно від того, хто обробляє результати. Насправді досягти повної стандартизації й об'єктивності практично не можливо, хоча за належного забезпечення рівень більшості тестів досить високий.

Під надійністю вимірювання розуміють ступінь точності, з якою можна скласти кількісне уявлення про певну ознаку, наприклад, рівень знань, навичок і умінь, розвитку індивіда. Надійність передбачає погодженість результатів тесту, які отримують під час повторного його використання стосовно тих самих індивідів у різні періоди часу з використанням наборів еквівалентних завдань.

Валідність, або вірогідність тесту показує, що саме вимірює тест і наскільки адекватно. Валідність означає, що завдання тесту охоплюють всі аспекти перевірки, причому в правильній пропорції. Тому зміст, що перевіряється, потрібно фіксувати заздалегідь відповідно до поставлених цілей, а не після того, як тест вже складено.

Для складання тестів, що правильно визначають ступінь і якість засвоєння матеріалу, до автоматизованої системи тестування знань BRAINTESTER був спеціально розроблений модуль на основі методики аналізу педагогічних тестів за результатами тестування, що враховує основні показники якості тесту.

Використання методів теорії ймовірності і математичної статистики дозволило обґрунтувати взаємний вплив показників і виробити рекомендації щодо складання завдань тесту.

На практиці процес аналізу тесту за допомогою системи тестування BRAINTESTER виглядає таким

чином. Група студентів тестується під час поточного або модульного контролю знань. Після завершення тестування результати обробляються і подаються у вигляді діаграми, що показує співвідношення основних показників складених тестових завдань (рис. 8).

Рис.8. Приклад аналізу тестових завдань на основі представлення результатів проведеного тестування

На діаграмі кожен стовпчик відображає одне тестове завдання, на яке була зареєстрована хоча б одна відповідь. Крім того, кожен стовпчик (тестове завдання) характеризується такими показниками: середній час відповіді на тестове завдання, частота вибірки з загальної бази тестових завдань (це впливає на ступінь довіри до отриманого результату – його «достовірність»), відсотковий показник співвідношення кількості правильних відповідей на це тестове завдання до загальної кількості наданих відповідей на це завдання (якість тестового завдання). Останній параметр – відсоткова якість завдання наочно ілюструються на екрані монітору кольором, яким зафарбовується

стовпчик: градієнтом від червоного (рівень якості менше за 20%) до зеленого (рівень якості більше 90%).

Типові відхилення у тестових завданнях, завдяки оригінальній методиці представлення результатів тестування, видно неозброєним оком. Наприклад, на тестові завдання, стовпчики яких дуже високі - більшість студентів витрачають занадто багато часу (припущення: багато тексту або висока складність); на діаграмі присутня велика кількість коротких стовпчиків інтенсивно-зеленого кольору – ці тестові завдання нескладні; якщо стовпчик червоного кольору та знаходиться у лівій частині діаграми (високий рівень «достовірності») – занадто важке завдання або викладачем було машинально допущено помилку при зазначенні правильної відповіді під час складання тесту.

Для зручності у модуль аналізу було вбудовано функцію експорту результатів тестування у формат MS Excel (рис. 9). У цьому випадку викладачу роздруковується звіт, в якому у табличному вигляді подається аналіз тестових завдань. Крім того, у кінці звіту роздруковуються зауваження та пропозиції, що надає модуль аналізу тестових завдань (рис. 10).

№ з/п	№ питання	Текст питання	Зафіксовано відп.	Сер. успішні сть, %	Середній час, сек.
4	47	59 До неекспериментальних	11	42	23
52	48	65 Структура освіти України	11	36	26
53	49	67 До гледи закарпатських	11	59	15
54	50	87 До класич методів навч	11	67	22
55	51	100 Засоби викладання – це	11	15	25
56	52	1 Психологія – це наука про	10	56	30
57	53	13 Головна мета навчання – це	10	87	12
58	54	15 Мислення як аналітико-синтетична діяльність мозку – це...	10	70	38
59	55	29 Сенситивні періоди розвитку дитини – це...	10	10	28
60	56	47 Група характеризується наявністю...	10	70	20
61	57	52 Основними категоріями педагогіки є...	10	73	18
62	58	71 Бесіда – це...	10	80	26

Рис.9. Експорт результатів тестування у формат MS Excel

ІНТЕГРАЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР – ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ГЕОСТРАТЕГІЇ УКРАЇНИ

101	97	36	Типи темпераменту людини...	6	100	10
102	98	80	Відповідь до принципу ґрунтовності...	6	78	28
103	99	2	У вивченні психічних явищ психологія пов'язана з іншими науками, а саме...	5	87	15
104	100	3	Політика – це...	4	82	21
105						
106			Підсумки:			
107						
108			Середня успішність за результатами тестування: 57% (середня, достатньо)			
109			Середній час, витрачений на 1 питання: 24 сек. (витрачається багато часу)			
110			Зверніть увагу на питання, що виділені напівжирним шрифтом у таблиці (к-сть питань: 2!)			
111						

Рис.10. Аналіз тестових завдань

Методика припускає проведення низки попередніх тестувань, за наслідками яких проводиться аналіз і коригування тестових завдань.

Спираючись на проведений аналіз, викладачі удосконалюють самі тестові завдання, головне, розробляють напрями удосконалення навчального процесу.

Незважаючи на всі переваги, тестування має низку недоліків, якими не можна нехтувати. Зокрема, тести успішності зазвичай виявляють лише кінцевий результат виконання завдання. При цьому складно, а часто й неможливо, простежити логіку міркувань студентів. Не можна не враховувати, що деякі студенти вибиратимуть відповідь із запропонованих навмання або методом виключення. Діагностична методика має фіксувати не тільки загальну результативність (продуктивність) виконання тестових завдань, а й процес їх виконання, без чого складно виявити індивідуальні відмінності й можливості учнів і на їх основі організувати диференційоване навчання. Але це є завданням нашої подальшої роботи.

Отримані практичні результати. Створено автоматизовану систему моніторингу знань студентів, яка повністю інтегрована і використовується у навчальному процесі ЗакДУ. Студенти всіх форм навчання, а це близько 5 тис. осіб, протягом навчального року проходять процедуру оцінювання знань з усіх дисциплін. Завдяки автоматизації процесу оцінювання знань проходить значно швидше. Вивільнений час студенти використовують безпосередньо для навчання. Моніторинг якості знань дозволяє сформувати і впровадити заходи, спрямовані

на удосконалення навчального процесу. Система постійно удосконалюється. Разом з іншими розробками ЗакДУ система неодноразово була представлена на наукових конференціях і виставках, де отримала високу оцінку фахівців. Наприклад, на міжнародній виставці «Інноватика в освіті України 2010» систему моніторингу знань студентів ЗакДУ нагороджено золотою медаллю у номінації «Інноватика у вищій освіті».

Список використаних джерел

1. Обговорення системи оцінювання знань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knmu.kharkov.ua/uk/node/883>.

2. Носова Н.А., Рибко Н.В. Оцінювання знань студентів у вищих навчальних закладах та тестування у світлі нової парадигми освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://conf.vstu.vinnica.ua/>.

3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.mon.gov.ua/education/higher/bolpr Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України. Докладна інформація про Болонський процес, факти та подробиці, документи та накази Міністерства освіти і науки України.

4. Наказ МОН N 612 від 13.07.2007 “Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року”.

5. Вища освіта України і Болонський процес: навч. посіб., за загальною редакцією В.Г.Кременя. Авторський колектив: М.Ф.Степко, Я.Я.Болюбаш, В.Д.Шинкарук, В.В.Грубінко, І.І.Бабін. – Київ-Тернопіль: Богдан, 2004. – 368 с.

6. Луговий В.І. Реалізація принципів і пріоритетів Болонського процесу у вищій школі України: час дискусій і час дій// Педагогіка і психологія: вісник АПН України. – 2009. - №1(62).

7. Рейтингова система оцінювання знань. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://studprofkom.kpi.ua/reiting>.

8. Кулик В.М. Інноваційні технології оцінювання знань студентів. Вісник Хмельницького національного університету, 2009.- № 6, Т.3.

9. Рудинский И. Д. Создание интегрированной автоматизированной системы контроля знаний// Информатика и образование. – 2005.- №2. – с. 117-122.

10. Аскеров Э. М., Емелин М. А., Рудинский И. Д., Строилов Н. А. Принципы и технологии создания интегрированной автоматизированной системы контроля знаний. – КГУ. 2008. – 54 с.

11. Свідоцтво про реєстрацію авторського права № 27802.

12. Дубів О.В., Нелюбов В.О. Методичні рекомендації з розробки тестових завдань для автоматизованого контролю знань студентів. Ужгород: ЗақДУ, 2007. - 28 с.: іл.

O.Vashchuk, O.Dubiv, V.Nelyubov. Monitoring system of students` knowledge in Transcarpathian State University

The example of construction the system of monitoring of students` knowledge is considered. The organizational, technical and programmatic components of the systems are described.

Keywords: *Bologna process, evaluation of knowledge, monitoring of quality of knowledge, system of monitoring of knowledge.*

О.Ващук, О.Дубив, В.Нелюбов. Система мониторинга знаний студентов в Закарпатском государственном университете.

Рассмотрен пример построения системы мониторинга знаний студентов. Дано описание организационной, технической и программной составляющих системы.

Ключевые слова: *Болонский процесс, оценка знаний, мониторинг качества знаний, система мониторинга знаний.*

УДК 37:34:343

В. ПОПОВИЧ

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ-ЮРИСТА

У статті розглядається місце і роль інноваційних перетворень у системі підготовки сучасних фахівців-юристів. Наголошується на необхідності врахування у навчальних програмах проблем гармонізації українського кримінального законодавства із законодавством європейських країн.

Ключові слова: *інноваційні технології в освіті, національна освіта, Болонський процес, модернізація змісту навчання.*

Проблеми інноваційних технологій та засобів навчання в системі перебудови національної освіти є, безперечно, актуальними. Однак для підготовки висококваліфікованого фахівця, конкурентоздатного на внутрішньому та зовнішньому ринках праці, не менш важливою могла б стати дискусія з проблем змісту навчання.

Наукової розробки та дискусії з проблем змісту навчання потребують нові для України соціально-економічні умови, характерні перманентними кризовими ситуаціями, процесами глобалізації, взаємозалежністю всіх країн світу, а також проблеми визначення можливих здобутків і ризиків, пов'язаних з інтеграцією України у світогосподарські процеси.

Не принижуючи ролі інноваційних технологій та засобів викладання в системі модернізації вітчизняної освіти, слід зауважити, що саме інноваційні перетворення змісту навчання можуть значно вплинути на розв'язання проблеми підготовки сучасного фахівця, адаптованого до конкурентних умов життєдіяльності

суспільства, індивідуально активного, здатного брати участь у міжнародному розподілі праці, протистояти соціальним, економічним, екологічним, політичним та іншим негативним викликам.

Як відомо, для розв'язання відзначених та низки інших соціальних, економічних і кадрових проблем Україна у травні 2005 року підписала Болонську декларацію, взявши зобов'язання до 2010 року модернізувати свою систему освіти. У цьому контексті було заявлено про наміри нашої країни дотримуватися таких принципів Болонської декларації, як: 1) скасування вікового цензу на навчання; 2) сприяння мобільності студентів та викладачів; 3) визнання єдиної системи наукових ступенів; 4) перехід на два освітньо-кваліфікаційні рівні навчального процесу; 5) запровадження нових засобів та кредитно-модульної системи навчання; 6) надання навчальному процесу науково-дослідного характеру, 7) адаптація вітчизняного законодавства до принципів Болонської декларації, потреб гармонізації нашої системи освіти та науки до міжнародних освітньо-наукових систем, змін на вітчизняному та світовому ринках праці.

Виходячи з відзначеного, очевидним є те, що Болонський процес має не лише освітньо-наукову, культурну чи просвітницьку мету, а й економічні, правові, політичні, соціальні, організаційні, комунікативні та багато інших цілей, досягнення яких вимагає здійснення двох основних напрямів реформ. Перший – це зміна освітньо-кваліфікаційних рівнів, критеріїв і стандартів системи освіти. Другий напрям реформ – це модернізація змісту, форм та засобів навчання.

Щодо першого напрямку реформ – зміни технічних критеріїв стандартизації національних систем освіти, відображених в наведених вище перших п'яти принципах Болонської декларації, то вони вже реалізуються, правда, з певними відхиленнями, характерними для формально-кон'юнктурного підходу до реформ. Відзначимо, наприклад, відхилення від принципів Болонської де-

кларації в частині введення в Україні чотирьох замість задекларованих двох освітньо-кваліфікаційних рівнів навчання, як і в частині взятих Україною зобов'язань щодо *адаптування* вітчизняної системи наукових ступенів до європейської, інші відхилення технічного характеру є досить очевидними, їх реалізація потребує скоріше політичної волі, ніж поглиблених наукових досліджень.

Не викликає сумнівів доцільність впровадження (рекомендованої в п'ятому та шостому принципах) науково-дослідної форми та сучасних технічних засобів і інноваційних методик навчання. Тобто шляхи реалізації технічної складової зазначених принципів проглядаються досить чітко, особливих дискусій не викликають і додаткових аргументів не потребують.

І навпаки – другий напрям реформ: проблеми формування змісту навчання в контексті адаптації вітчизняного законодавства до принципів Болонської декларації, потреб гармонізації нашої системи права, освіти та науки до соціально-економічних змін на вітчизняному і світовому ринках праці, низка інших проблем, пов'язаних з трансформацією змісту навчальних програм з підготовки сучасних юристів, економістів, інших гуманітаріїв – є більш складним і потребує проведення глибоких, методологічно зважених наукових досліджень. Про це свідчать не стільки дискусії в науковій літературі, скільки реальні економічні, правові та соціальні проблеми, що виникли і поглибилися в процесі реформ. Їх розв'язання потребує підготовки фахівця-дослідника, здатного визначати й усувати кризові прояви у сфері управління, з'ясовувати причини перманентних проявів соціально-економічної кризи, усувати фактори формування девіантної моделі поведінки людини, причини та умови масштабного поширення економічної злочинності, корупції та низки інших, нових, не відомих раніше криміногенних проявів.

У контексті наших наукових інтересів нас цікавить насамперед глибина та межі реформування змісту таких

навчальних дисциплін, як кримінологія, кримінальне право та інші правові дисципліни, на формування яких не можуть не впливати окремі формально-кон'юнктурні дослідження, де дуже часто ігноруються загальновизнані принципи права.

Наголошуючи на необхідності дотримання закріплених у Конституції України загальновизнаних принципів права, орієнтування на них як на методологічну основу правотворення і відповідного формування освітньо-кваліфікаційних програм підготовки сучасного фахівця-юриста, доцільно звернути увагу на публікації українських вчених-компаративістів, що з'явилися в останні роки [1-6], та на понад сто доповідей, представлених в матеріалах міжнародної наукової конференції «Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації державно-правових систем» [7-8]. У відзначених дослідженнях висувається багато слушних пропозицій щодо вдосконалення вітчизняного законодавства шляхом запозичень з правових систем країн Європи та з міжнародної системи права РЄ, ЄС, ООН, які можуть позитивно вплинути на формування тих чи інших юридичних дисциплін.

Поряд з цим є й такі пропозиції, де принцип права, всебічно зваженого аналізу методологічних, етичологічних та праксеологічних проблем щодо глибини та меж запозичень підміняють гаслами однобічної гармонізації, імплементації, уніфікації, апроксимації, адаптації, рецепції (запозичення) вітчизняного законодавства, керуючись принципом кон'юнктурної доцільності. Головним аргументом прибічників таких запозичень є не методологічно зважений науковий аналіз і прогноз можливих позитивних чи негативних наслідків від запропонованих змін, а те, що така «новела» є в так званих цивілізованих країнах.

Наприклад, на підставі подібних аргументів всупереч ст. 6 Конституції України про принципи розподілу влади та ст. 75 про єдиний орган законодавчої влади – пропонується: надати суду право законодавчого,

по суті поширювального тлумачення законів й усунення прогалін та колізій в законодавстві; впровадити в Україні судовий прецедент; всупереч ч. 2 ст. 61 Конституції України про індивідуальний характер юридичної відповідальності пропонують встановити кримінальну відповідальність юридичних осіб; всупереч ч. 2 ст. 8 про вищу юридичну силу Конституції України та ст. 157 про випадки неприпустимості змін до неї беззастережно оголошується примат міжнародного права над нормами Конституції, протиставляється принцип верховенства закону верховенству права і таке інше.

Наведені пропозиції суперечать не лише Конституції і вистражданим віками міжнародною спільнотою фундаментальним принципам правотворення, а й утворюють багато методологічних, етимологічних і праксеологічних колізій, які «переносяться» у навчальну літературу і формують у студентів нігілістичні, кон'юнктурно-суб'єктивістські позиції, поверхневі, нічим не аргументовані твердження та висновки, закладають методологічний та правовий нігілізм, руйнують категоріальні основи цілих галузей та інститутів права, системи наукового пізнання та підготовки студентів у цілому.

Ці та низку інших, не згаданих тут проблем можна розглянути більш детально у підготовленому нами до видання курсі лекцій «Актуальні проблеми кримінального права». Тут окреслимо хоча б загальні риси найбільш фундаментальних і актуальних методологічних, етимологічних та праксеологічних проблем, що витікають з деяких пропозицій українських компаративістів[12].

Наприклад, є твердження про прецедентний характеру рішень Суду ЄС як найважливішого джерела європейського права. Звідси пропонується надати Верховному Суду України право законодавчого тлумачення законів й усунення прогалін та колізій. Стверджується, що Верховний Суд України де-факто вже

це робить [6]. Ці обидва твердження дещо перебільшені, оскільки основні джерела права ЄС – це міжнародні угоди, конвенції та рекомендації. Рішення Суду ЄС приймаються лише у межах повноважень, визначених у цих угодах і обов'язково ратифікованих парламентами країн – учасниць. Щодо рішень Пленуму Верховного Суду України, то вони приймаються лише у вигляді рекомендацій в межах букви закону і не є джерелом права. Ці принципи витікають із Декларації прав людини та громадянина, зафіксованих у Конституції України та практично у всіх конституціях європейських держав. Тому, розглядаючи пропозиції щодо впровадження в Україні судового прецеденту як джерела права чи надання Верховному Суду України права поширювального тлумачення законодавства [6], слід мати на увазі, що це суперечить зазначеним вище нормам Конституції і що від цих інститутів як правових анахронізмів, джерел суб'єктивістських судових рішень та корупції поступово відмовляються й на їх батьківщині – у Великобританії. Тут досить давно стали приймати в парламенті писані закони (статути) за правилами континентальної формалізованої системи права. У Англії і США посилюється також тенденція щодо заборони поширювального тлумачення закону. Дозволено лише «правильне», «неупереджене», «нормальне» тлумачення закону [9, с.32]. Хоч ці категорії є банально оціночними та сумнівними щодо їх науковості, однак спрямованість їх руху до обмеження необ'єктивного тлумачення законів у межах формалізованої системи права є очевидною. Судовий прецедент і право суду поширювально тлумачити закони для України – це додаткові фактори суб'єктивістських судових рішень для обґрунтування рейдерських атак та продукування корупції, нічим не обмежене зняття волонтаризму та олігархічної автократії.

Наступна пропозиція окремих компаративістів щодо впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб суперечить не лише наведеній вище

нормі Конституції України, а й фундаментальним принципам кримінального права, руйнує етимологічні основи дефініцій та методологію інституту кримінальної відповідальності. Так, категорії «свідомість», «усвідомлення вини», «прямий умисел», «необережність», «особиста винна відповідальність», « кара», «покарання», «індивідуалізація покарання», «позбавлення чи обмеження волі» та інші категорії не можуть належати юридичним особам, оскільки «усвідомлення вини» та інші подібні категорії є етимологічно психологічними категоріями і можуть належати лише людині. Ігнорування або усунення цих категорій означає відмову від вистражданих і вироблених віками і загально визнаних світовою спільнотою категорій, на яких формуються всі досягнення людства, що утворюють механізми забезпечення принципу справедливості при застосуванні інституту кримінальної відповідальності.

Таким чином, конституційна, методологічна і етимологічна неприпустимість впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб є очевидною. Між тим подібні ідеї є досить поширеними сьогодні серед значної частини вчених-юристів, не кажучи вже про студентів – завтрашніх фахівців-юристів.

Слід наголосити, що такі пропозиції продукують не лише методологічні, а й праксеологічні проблеми, оскільки всі види існуючої відповідальності юридичних осіб (позбавлення ліцензії, обмеження видів діяльності, ліквідація чи санація підприємств, штрафи, ненадання чи відкликання наданих квот та всі інші стягнення (так звані «покарання» юридичних осіб) здійснюються в межах адміністративно-деліктної практики. Якщо цей масив, по суті адміністративних стягнень перевести в складну обґрунтовано забюрократизовану кримінально-процесуальну процедуру, притаманну розслідуванню кримінальних справ, то програють всі:

Держава – у вигляді фінансових витрат на кратне збільшення оперативно-слідчого апарату; підриву

і паралічу оперативно-слідчої роботи в державі на етапі підбору та формування додаткового кадрового потенціалу, що має виконувати нові функції у зазначених органах.

Суспільство – у вигляді непродуктивних витрат фінансових і людських ресурсів; зниження боротьби з реальною злочинністю; підриву основ розвитку економіки держави за рахунок залучення до рейдерських атак суб'єктів дізнання та слідства, банкрутства замовлених конкурентами підприємств у зв'язку з призупиненням їх роботи, в процесі не виправдано громіздкої кримінально-процесуальної процедури розслідування для адміністративно-деліктних категорій справ.

Підприємство – у вигляді зниження темпів виробництва, його призупинення у зв'язку з неможливістю до закінчення досудового слідства оперативно оскаржити в суді неправомірне втручання в його діяльність конкурентів-рейдерів, що змогли за допомогою підкупу використати довготривалу кримінально-процесуальну слідчу процедуру у рейдерстві чи в усуненні конкурентів.

Громадяни України – у вигляді втрати робочих місць на «притягнутих до кримінальної відповідальності підприємствах»; незаробленої заробітної плати та життя у корумпованій країні, де сама держава створює економіко-правові передумови, що продукують здирицтво, корупцію та відтворення криміногенного потенціалу в суспільстві.

Програють також такі науки, як «Теорія держави та права», «Конституційне право», «Кримінальне право», «Адміністративне право та процес», які втрачають роками напрацьовану методологію, відповідний категорійний апарат, методологічно вивірену систему кримінального права, кримінальної відповідальності, хай ще не зовсім досконале, але кодифіковане законодавство, що є методологічним фундаментом його подальшого вдосконалення.

По суті, виграють злочинність, корупція й подальша тінізація суспільно-економічних відносин[10].

Інтеграція України у міжнародні економічні, освітянські чи політико-правові процеси є почесною і необхідною. Однак імплементація норм міжнародного кримінального права в українське законодавство висуває на порядок денний обов'язкове з'ясування таких питань: 1) наскільки необхідною, можливою і доцільною є запропонована імплементація; 2) якими є припустима глибина і правові межі імплементації; 3) які можуть виникнути соціальні та правові загрози від беззастережного визнання примату міжнародного законодавства над внутрідержавним; 4) як це вплине на підготовку майбутніх фахівців-юристів, якщо у них сформовано нігілізм до конституційних принципів кримінальної відповідальності, методологічних досягнень вітчизняної науки із зазначених та інших подібних питань.

Методологічно зважене дослідження і вивчення зазначених проблем, а не кон'юнктурно-політична доцільність дасть майбутньому фахівцю знання, необхідні на вітчизняному та міжнародному ринках праці.

Говорячи про гармонізацію нашого кримінального законодавства з законодавством європейських країн, а тим більше – країн з прецедентною системою права, кожен студент має чітко розуміти, що нам на Заході слід вчитися не прецеденту, не поширювальному тлумаченню законів, не кримінальній відповідальності юридичних осіб, введення якої зруйнує методологічні основи низки правових наук і галузей права, відтворить нові фактори продукування корупції та руйнації системи правозастосовчої практики. У так званих цивілізованих країнах нам слід вчитися захищати національні інтереси своєї країни.

Питання кодифікації законодавства, юридичної техніки й принципів правотворення і правозастосування, теоретико-методологічного забезпечення розвитку

правової науки взагалі та галузевих юридичних наук зокрема опрацьовані у нас не гірше, ніж у рекомендованих нам зразках з так званих цивілізованих країн. Цим країнам із зазначених питань є чому повчитись і у нас. Про це свідчить декодифікація та деякі інші негативні процеси, що мають місце у ФРН, Франції та інших країнах континентальної системи права. Не можна погодитись з існуванням поза кримінальними кодексами цих країн більше тисячі некримінальних законів, в яких передбачається кримінальна відповідальність. Між тим Кримінальний кодекс є законодавчим актом, який стосується не лише фахівців, а й усіх громадян. Він має містити винятково прозорий і зрозумілий перелік злочинних діянь. Людина має чітко знати, які дії є злочинними, зроблять її об'єктом кримінальної репресії і приведуть до ув'язнення. Якщо ця інформація міститься у тисячах нормативно-правових актів (а це є саме так з огляду на досвід ФРН, Франції та деяких інших західних країн), то навіть висококваліфіковані юристи не здатні системно застосувати ці закони, не кажучи про «прозорість, зрозумілість і чіткість» цих законів для сприйняття пересічних громадян. Лише врахування такого роду проблем у навчальних програмах дасть змогу підготувати висококваліфікованого та принципового фахівця-юриста, здатного захищати громадян України, уміло відстоювати національні інтереси, відповідати сучасним вимогам вітчизняного та міжнародного ринку праці.

Список використаних джерел

1. Вереша Р.В. Суб'єкт злочинного діяння за кримінальним законодавством зарубіжних держав // Кримінальне право України. – 2006. – № 3. – С.40-49.
2. Грищук В.К., Красницький І.В. Загальні засади відповідальності юридичних осіб за кримінальним законодавством Франції // Вісник Львівського інституту внутрішніх справ. – 2003. – №3. – С. 66-75.

3. Романюк О. Інститут кримінальної відповідальності юридичних осіб: Міф чи реальність? // Вісник прокуратури. – 2003. – №12. – С. 44-47.

4. Ситковский И. Проблемы ответственности юридических лиц в уголовном законодательстве // Уголовное право. – 2002. – № 4. – С. 42-44.

5. Тихий В.П. Уголовное право Украины и международное право // Mokso darbi, Teise. – Vilnius. – 2005. – №54. – S. 143-149.

6. Хавронюк М.І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

7. Шемшученко Ю.С. Гармонізація законодавства України з міжнародним європейським правом // Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації правових систем. – К., 2000. – С. 9.

8. Опришко В.Ф. Проблеми зближення європейського права із законодавством України // Європа, Японія, Україна: шляхи демократизації правових систем. – К., 2000. – С. 38.

9. Хохлова І.В., Шемякова О.П. Кримінальне право зарубіжних країн. – Київ: Центр навчальної літератури. 2006. – 256 с.

10. Попович В.М. Теорія детінізації економіки. – К., – 2001. – 524 с.

12. Попович В.М. та ін. Актуальні проблеми кримінального права // К.: Юрінком Інтер.-2009.- 256 с.

V. Popovich. Innovative technologies in training of modern lawyer

The article deals with the place and role of innovative transformations in training system of modern specialists-lawyers. The author stresses on the need for incorporation in the curriculum issues of harmonization Ukrainian criminal legislation to the legislation of European countries.

Keywords: *innovative technologies in education, national education, the Bologna process, upgrading nature of teaching.*

В. Попович. *Инновационные технологии в системе подготовки современного специалиста-юриста.*

В статье рассматриваются место и роль инновационных преобразований в системе подготовки современных специалистов-юристов. Подчеркивается необходимость учитывать в учебных программах проблемы гармонизации украинского уголовного законодательства с законодательством европейских стран.

Ключевые слова: *инновационные технологии в образовании, национальное образование, Болонский процесс, модернизация сути обучения.*

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МІЖНАРОДНИКІВ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЇ В ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР

Стаття присвячується проблемам формування професійної компетентності випускників вищих навчальних закладів в умовах освітньої євроінтеграції. Автори зосереджують увагу на основних аспектах формування професійних якостей фахівців з міжнародних відносин. У статті акцентується увага на необхідності підготовки конкурентоздатного міжнародника-політолога, перекладача.

Ключові слова: професійна компетентність, вища освіта, Болонський процес, фаховість, конкурентоздатність, міжнародні відносини.

Проблема формування професійної компетентності фахівця в будь-якій галузі знаходиться в полі зору багатьох наукових дисциплін: соціології, культурології, історії, психології, філософії, професійної педагогіки тощо. Тому розгляд цієї складної проблеми передбачає здійснення теоретичного пошуку на стику кількох наукових дисциплін.

Необхідність розгляду проблем освіти з точки зору компетентнісного підходу викликана загальноєвропейською і світовою тенденцією інтеграції, глобалізації світової економіки, стандартизацією європейської освіти на засадах Болонської угоди. Істотним є й той факт, що універсалізація перетворень у галузі освіти, забезпечення студентської й викладацької мобільності, міжнародне визнання ступенів, введення освітніх кредитів – все це передбачає також певну термінологічну уніфікацію. Це стосується й поняття

компетентності [5, с. 9]. Крім того, необхідність уведення поняття компетентності й компетентнісного підходу в освіті визначається зміною освітньої парадигми – сукупності переконань, цінностей, технічних засобів тощо.

Проблема узгодження вітчизняної педагогічної термінології й науки загалом із компетентнісним підходом полягає в тому, що науковці переважно користуються традиційною й зрозумілою тріадою «знання–уміння–навички», з якої впливає ціла низка категорій і понять. При цьому поняття компетенції також закономірно впливає зі співвідношення знань, умінь і навичок у певній галузі професійної діяльності. Такий науковий підхід є прийнятним, але не єдиним, про що свідчать зарубіжні наукові дослідження (Б. Оскарссон, С. Шо, В. Хутмахер, Г. Халаж, Дж. Равен) [7, с.11-15].

Компетентність, в широкому сенсі, розуміється як ступінь соціальної й психологічної зрілості людини, яка передбачає певний рівень психічного розвитку особистості, психологічну готовність до певного виду діяльності, що дозволяє індивіду успішно функціонувати в суспільстві та інтегруватися в нього. У вузькому сенсі компетентність розглядається в якості діяльнісної характеристики, як міра інтегрованості людини в діяльність. А це передбачає певну світоглядну спрямованість особистості, ціннісне ставлення до діяльності та її предметів.

Отже, компетентність є готовністю та здатністю людини діяти в будь-якій сфері. Вона передбачає володіння людиною відповідною компетенцією, яка включає її особистісне ставлення до предмета діяльності. Компетентнісна в окремій галузі людина володіє певними знаннями та здібностями, які дозволяють їй обґрунтовано судити про цю галузь й ефективно діяти в ній. Важливим при цьому є не протиставляти компетентність знанням або умінням, оскільки перше поняття більш широке, ніж поняття «знання» або «уміння». Таким чином,

компетентність виражає значення традиційної тріади «знання–уміння–навички», інтегруючи їх у єдиний комплекс. Крім того, компетентність визначається як поглиблене знання предмета або освоєне уміння.

Національна модель підготовки фахівців у різних галузях, зокрема фахівців з міжнародних відносин, передбачає використання досвіду формування компетентності, набутого в європейській системі освіти. Як свідчать наукові дослідження цього досвіду, компетентність передбачає спроможність особистості сприймати та відповідати на індивідуальні та соціальні потреби; комплекс ставлень, цінностей, знань і навичок [4, с.21; 6, с.8]. Українська освіта починає оперувати поняттям компетентності в тому сенсі, який пропонують європейські країни [9, с.75]. Так, після підписання Болонської декларації з'явилися нові інструменти й ініціативи, що сприяють реалізації цілей формування загального європейського простору вищої освіти, причому як наднаціональні, так і національні й інституціональні. Найбільш відомі й ефективні програми носять багаторівневий характер, наприклад, спільні ініціативи Європейської Комісії, Європейської асоціації університетів, у яких взяли участь університети з усіх країн-учасниць Болонського процесу, в результаті чого з'явилися проекти «Створення спільних (подвійних) дипломів», «Настроювання освітніх структур», «Формування культури якості». Проект «Настроювання освітніх структур» спрямований на реалізацію цілей Болонської декларації на інституціональному рівні. Його задачі – визначення точок конвергенції та вироблення загального розуміння змісту кваліфікацій за рівнями в термінах компетенцій і результатів навчання. Під результатами розуміються набори компетенцій, що включають знання, вміння й навички студентів, обумовлені як для кожного блоку (модуля) програми, так і для програми в цілому [10, с.82].

Таким чином, зазначений проект вирішує завдання вироблення загальноєвропейського консенсусу у

визначенні ступенів із погляду того, що випускники повинні вміти робити по завершенні навчання. Зручність компетентнісного підходу полягає в тому, що він дозволяє зберігати гнучкість і автономію в архітектурі навчального плану. Умовою створення європейської освітньої системи є її прозорість і легкість у розумінні й застосуванні. У результаті дослідження проблеми компетентності на рівні Болонської декларації були відібрані 30 загальних компетенцій із трьох категорій: інструментальні, міжособистісні й системні. Зауважимо, що кожна з вказаних категорій передбачає володіння спеціалістом певним рівнем інформаційних технологій [11, с.44-46].

Постійне оновлення інформаційного поля професійної діяльності людини не може відбуватися без залучення сучасних комп'ютерних технологій. Тому вміння працювати в інформаційному полі на сучасному технологічному рівні є необхідним у системі знань, умінь і навичок спеціаліста в галузі політології, права, економіки. Фахівець з країнознавства та міжнародних відносин має бути наділений ключовими компетентностями, причому із залученням відповідних інформаційних технологій.

Важливими в контексті проблеми нашого дослідження є окреслені зарубіжними вченими **рівні формування компетенцій** під час навчання у вищому навчальному закладі, визначені в європейських країнах.

Так, для **першого рівня** характерними є такі загальні для різних предметних галузей компетенції:

- здатність демонструвати знання основ та історії дисципліни;
- здатність логічно й послідовно представити освоєне знання;
- здатність контекстуалізувати нову інформацію й давати її тлумачення;
- уміння демонструвати розуміння загальної структури дисципліни й зв'язок між піддисциплінами;

- здатність розуміти та використовувати методи критичного аналізу й розвитку теорій;
- здатність правильно використовувати методи й техніки дисципліни;
- здатність оцінювати якість досліджень у цій предметній галузі;
- здатність розуміти результати експериментальних і спостережних способів перевірки наукових теорій;
- володіти предметною областю на належному кваліфікаційному рівні, тобто володіти новітніми методами й техніками дослідження, знати новітні теорії та їхні інтерпретації;
- критично відслідковувати й осмислювати розвиток теорії й практики;
- володіти методами незалежного дослідження й уміти пояснювати його результати на належному рівні;
- бути здатним внести оригінальний вклад у дисципліну відповідно до канонів цієї предметної області, наприклад, у рамках кваліфікаційної роботи;
- демонструвати оригінальність і творчий підхід;
- опанувати компетенції на професійному рівні [3, с.115].

На **другому рівні** майбутні фахівці з країнознавства та міжнародних відносин повинні бути наділені такими компетенціями:

- аналізувати історичні корені виникнення конкретних ситуацій в міжнародних відносинах України з іншими країнами світу;
- використовувати на практиці положення теорії міжнародних відносин;
- використовувати на практиці теоретичні положення для аналізу міжнародних відносин і зовнішньої політики країн світу;

- використовувати знання про міжнародні організації і брати участь в їх діяльності;
- використовувати в комунікаціях, бесідах, переговорах правила дипломатичного протоколу та етикету;
- використовувати в своїй діяльності норми конституційного права України та інших держав;
- використовувати в своїй діяльності норми міжнародного публічного та приватного права;
- аналізувати економічні причини виникнення конкретних ситуацій в міжнародних відносинах України з іншими країнами світу;
- використовувати на практиці теоретичні положення для аналізу міжнародних економічних зв'язків України з іншими країнами світу;
- у складі групи фахівців сфери міжнародних відносин або особисто готувати документи для дипломатичних комунікацій, проводити зустрічі, бесіди, переговори;
- вибирати структуру та форму документу, вибирати стиль викладу документу;
- на основі аналізу державних нормативно-правових документів, довідників, сучасної політичної літератури та періодичних видань, використовуючи ознаки та критерії класифікації політичної влади, визначати форми та типи влади в конкретній державі;
- згідно з Конституцією держави, нормативно-правовими документами щодо формування та функціонування інститутів влади, політичних партій і суспільних об'єднань, використовуючи критерії класифікації політичних систем, визначити тип політичної системи конкретної держави;
- на основі аналізу державних нормативно-правових документів, використовуючи критерії класифікації і типологію держави, характеризувати

тип конкретної держави, форму державно-територіального устрою та форму правління;

- на основі виробничих завдань, використовуючи методику складання фахової документації, термінологічні словники тощо, дотримуючись норм сучасної української літературної мови, складати професійні тексти та документи;

- використовуючи принципи професійного спілкування, на рівні сучасної української літературної мови здійснювати спілкування з учасниками трудового процесу;

- враховувати правовий статус і повноваження органів місцевого самоврядування;

- використовуючи нормативно-правові та інші документи галузі та конкретного підприємства (установи), проводити їх аналіз щодо відповідності положенням цивільного права.

Проте, напевно, найактуальнішою в наш час є проблема формування іншомовної професійної компетентності студентів-міжнародників.

Для вітчизняних спеціалістів важливими є не лише знання з політології, права, економіки, культурології тощо, а й знання професійної іноземної мови, оскільки основними компонентами співробітництва є передача теоретико-практичного досвіду, ведення ділової документації, укладання договорів. Тому перед нами стоїть завдання підготувати фахівця з міжнародних відносин, іншомовна професійна компетентність яких дозволить досягти максимального результату від їхньої фахової діяльності.

Іншомовну професійну компетентність майбутнього міжнародника ми розглядаємо як інтегративну якість особистості, що включає в себе знання, вміння, навички, необхідні для розв'язання професійних завдань і продуктивного здійснення професійних функцій в іншомовному середовищі.

Іншомовна професійна компетентність проявляється у формах активності (дозволяє особистості не просто ввійти в професійне середовище, а й впливати на нього) та включає в себе комунікативний компонент, структуру якого становлять уміння ясно й чітко висловлювати свої думки, переконувати, аргументувати, наводити докази, аналізувати, висловлювати судження, передавати раціональну інформацію, встановлювати міжособистісні зв'язки, узгоджувати свої дії з діями колег, обирати оптимальний стиль спілкування в ділових ситуаціях.

Окрім того, політолог-міжнародник повинен уміти слухати, організовувати й підтримувати діалог, проводити ділові зустрічі, бесіди, наради, вести ділове листування, спілкуватися по телефону. Іншомовна професійна компетентність виявляється також в умінні обговорити проект, план, програму, технологічний процес, взяти участь у створенні спільних проектів, реконструкції виробництва, виступити зі звітом, доповіддю.

Оскільки різні види діяльності (управлінська, організаційна, виробничо-технічна, наукова, проектна) здійснюються у безпосередньому контакті з людьми, однією з основних граней досліджуваної нами якості фахівця з країнознавства є іншомовне професійне спілкування, яке передбачає володіння особистістю спеціальною термінологією, тобто лексичними одиницями, що мають точне й обмежене значення й використовуються у чітко окреслених ситуаціях. Отже, одним з аспектів формування іншомовної професійної компетентності студентів-міжнародників є поповнення іншомовного словника спеціальною термінологією, знання якої підвищує ефективність праці, допомагає досягти кращих результатів на практиці, орієнтуватись у складній професійній ситуації та спілкуватися з представниками своєї професії [8, с. 15].

Таким чином, професійна компетентність сучасного спеціаліста є складним багатокомпонентним поняттям, яке в сучасній науковій літературі характеризується з

точки зору кількох наукових підходів: соціокультурного, діяльнісного, комунікативного, професійного, контекст-но-інформаційного та психологічного. Кожен із названих підходів не вичерпує наукового аналізу проблеми професійної компетентності повністю; всі ці підходи знаходяться у взаємозв'язку один з одним і взаємодоповнюють один одного. Для дослідження проблеми формування професійної компетентності особливо важливим вважаємо змістову структуру професійної компетентності майбутніх кваліфікованих політологів-міжнародників, перекладачів, із використанням загальнонаукового аналізу поняття професійної компетентності, представленого вище.

Список використаних джерел

1. Байденко В.И. Болонский процесс: Курс лекций / Валентин Иванович Байденко. – М. : Логос, 2004. – 208 с.
2. Вища освіта України і Болонський процес: Навчальний посібник / [за ред. Кременя В.Г.]. –Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2004. – 384 с.
3. Вульфсон Б.Л. Стратегия развития образования на Западе на пороге XXI века / Борис Леонидович Вульфсон. – М. : Изд-во УРАО, 1999. – 208с.
4. Дубчак О. Психологічні умови формування «гнучкої» особистості // Матеріали доповідей та повідомлень науково-практичної конференції. Нові напрями творчого розвитку особистості школяра / О.Дубчак, В. Покладова, Н. Стефаненко. – К.: 2004. – С. 20-29.
5. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / Ирина Алексеевна Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. –42с.

6. Овчарук О.В. Ключові компетентності: європейське бачення / Оксана Василівна Овчарук // Управління освітою. – 2004. – № 2. – С. 6-9.

7. Оскарссон Б. Базовые навыки как обязательный компонент высококачественного профессионального образования // Оценка качества профессионального образования. [Под общ. ред. В.И. Байденко, Дж. Ван Зантворта]. – М. : Европейский фонд подготовки кадров, 2001. - 218 с.

8. Потелло Н. Я. Теорія і практика ділового мовлення: навч.посібник / Ніна Яківна Потелло. – К.: МАУП, 1999. – 132 с.

9. Стратегія реформування освіти в Україні: Рекомендації з освітньої політики [під ред. В.Андрущенка]. – К. : К.І.С., 2003. – 296 с.

10. Товажнянський Л.Л. Болонський процес: цикли, ступені, кредити / Л.Л.Товажнянський, Є.І.Сокол, Б.В. Клименко. – Харків: НТУ «ХПІ», 2004. – 144 с.

11. Яблонський В.А. Вища освіта України на рубежі тисячоліть. Проблеми глобалізації та інтернаціоналізації/Валентин Андрійович Яблонський. – К. : Лібрис, 1998. – 227 с.

I. Vovkanych, O. Svezhenceva. The formation of professional competence of the future international relations' specialists in conditions of integration in European educational area.

The article is devoted to problems of professional competence of graduates in terms of educational integration. The authors focus on key aspects of professional skills of specialists in international relations. The authors emphasize the need to prepare a competitive specialist in international affairs and political sciences, translator.

Keywords: *professional competence, higher education, Bologna process, professionalism competitiveness, international relations.*

И. Вовканич, О. Свеженцева. Формирование профессиональной компетентности будущих международных в условиях интеграции в европейское образовательное пространство.

Статья посвящается проблемам формирования профессиональной компетентности выпускников высших учебных заведений в условиях евроинтеграции в сфере образования. Авторы концентрируют свое внимание на основных аспектах формирования профессиональных качеств специалистов по международным отношениям. В статье акцентируется внимание на необходимости подготовки конкурентоспособного международного политика-политолога, переводчика.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, высшее образование, Болонский процесс, профессиональность, конкурентоспособность, международные отношения.

УДК 327(437.6):327(477)

Ю. КОПИНЕЦЬ

ІНТЕГРАЦІЯ СЛОВАЧЧИНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті аналізується досвід Словаччини на шляху інтеграції в Європейський Союз. Автор акцентує увагу на особливостях словацьких кроків щодо вступу до європейської структури, і в цьому контексті неабиякий інтерес для України становить практичний досвід Словацької Республіки, яка пройшла досить суперечливий шлях до ЄС.

Ключові слова: Словаччина, Україна, Європейський Союз, Центральна та Південно-Східна Європа, євроінтеграційні прагнення України.

Вступ України до Європейського Союзу – зараз уже не проблема прагнень (або їх відсутності) українських і зарубіжних державно-політичних еліт та керівних загальноєвропейських і трансатлантичних структур, а лише - питання часу. Безумовно, за демократичного варіанту подальшого розвитку українського суспільства і держави та стабільності на європейському континенті. І, зрозуміло, за суспільного консенсусу щодо пріоритетів зовнішньої політики та національно-державних інтересів України на міжнародній арені.

За зовнішньої монополярності теперішнього світу з виразним американським домінуванням розгортаються процеси регіональної (континентальної) консолідації, росту альтернативних США центрів світової могутності, появи нових вогнищ напруги в різних кутках планети, зростання асиметричних загроз і викликів тощо. Формально дедалі більш глобалізований світ не полишений серйозних дезінтеграційних або і

конфронтаційних тенденцій. Не зовсім продуктивними, а тим більш - результативними виявляються силові поліцейсько-колективні методи «наведення порядку» та «експорту демократії», передусім в Іраку та Афганістані. Незаангажований аналіз сучасного розвитку глобальної та континентальної систем міжнародних відносин примушує визнати, що реальний стан зовнішнього середовища не є найбільш сприятливим для реалізації євроінтеграційних планів України.

Відсутня ідилія і в європейських, а також євразійських міжнародних відносинах. Здавалося б, кордони найбільш безпечної, демократизованої і заможною об'єднаної Європи значно просунулися на Схід і Південь після чергової хвилі розширення ЄС. Але в безпосередньому сусідстві з нею гліють косовський і придністровський, як і низка інших потенційно небезпечних конфліктів. Надзвичайно гостро на «розповзання» НАТО і дещо менше - ЄС реагує Російська Федерація, яка прискорено відроджує свою політичну, економічну та військову могутність. А розширений Євросоюз сам ніяк не може визначити оптимальний погоджений варіант чергового етапу поглиблення євроінтеграції. З цих та низки інших причин ЄС на даний момент зовсім не готовий прийняти в свої лави нові держави, в тому числі Україну [4, с. 169].

Деякі західні держави і політики ладні взагалі надовго закрити перед Україною двері для вступу в загальноєвропейські структури, заявляючи, що Європейський Союз повинен спочатку «переварити» 12 новоявлених країн-членів ЄС, тому в найближчі 15 років мови не може бути про наступну хвилю розширення Євросоюзу та вступу до нього України. Це нагадує ситуацію, коли у 2002 році найбільш поважні західні політологи на сторінках The Wall Street Journal в анекдотичному стилі зробили прогноз, що Україна стане членом Європейського Союзу... лише після Туреччини та перед Іраком [9]!

Зауважимо у цьому зв'язку один досить суперечливий для української держави і суспільства наслідок розширення ЄС і НАТО – вступ західних сусідів України – Польщі, Словаччини, Угорщини (разом із ЧР) в 2004 році, а Румунії і Болгарії – з 1 січня 2007 року до Євросоюзу, за їх членства і в Північноатлантичному альянсі означав безпосереднє наближення кордонів ЄС до найбільш проєвропейськи налаштованої західної частини України. А віддалена від простору ЄС і НАТО східна – переважно російськомовна частина – у відповідь демонстративно почала дрейфувати в бік Росії. Спекулятивна метушня, особливо передвиборна 2006 і 2007 років, навколо членства України в НАТО ще більше поглибила розкол у суспільстві і державі. Таким чином, «геополітичні розтяжки», як зовнішній чинник, розтягнули Україну також і з середини. Якщо Україна не матиме з боку Євросоюзу позитивних сигналів щодо майбутнього членства в ЄС, то внутрішньополітичне розхитування може посилитися.

За такого підходу керівних органів Євросоюзу Україна ризикує скотитися до геополітичного «болота» – так званої «сірої зони» між Сходом і Заходом, між Росією та ЄС, внаслідок чого буде приречена законсервуватися у власних проблемах та борстися у внутрішньополітичних конфліктах і стати дестабілізуючим фактором у Європі та Євразії або предметом зазіхань і впливу великих держав та інтеграційних об'єднань. Ці своєрідні «геополітичні розтяжки» загрожують не лише зовнішньополітичному становищу України, але приховують в собі можливість навіть дезінтеграції української держави.

Загалом тема вступу України до ЄС чомусь стала майже стрижнем теперішньої боротьби в українському політикумі та суспільстві. І це за умови, що така перспектива зараз є більш ніж примарною. Виглядає так, що політичні дискусії палкіше ведуться з абстрактних питань, принаймні для того, щоб відволікти увагу

суспільства від сьогоденних проблем і кон'юнктурної тяганини за владу.

Тому важливим є перехід до практичної роботи з роз'яснення і широкої громадської дискусії щодо реальних перспектив європейської інтеграції України. Допомогти українському суспільству в усвідомленні позитивів і суперечностей вступу країни до ЄС здатний практичний досвід країн Центральної та Південно-Східної Європи, які в кінці 1990-х та у 2000-х роках уже пройшли інтеграційний шлях [7, с. 201].

Слід констатувати, що ці країни за відносно короткий період - всього за півтора десятиліття - успішно здійснили свідомий історичний вибір і цілеспрямовано змістилися в системі геополітичних координат міжнародних відносин у більш сприятливу і стабільну сферу в європейському, євразійському і глобальному вимірах внаслідок:

- кардинальної переорієнтації своєї зовнішньої політики зі Сходу на Захід уже з початку 1990-х років;
- зміни суспільного ладу шляхом послідовних і системних політичних, економічних та інших реформ;
- дотримання вимог до претендентів на вступ до ЄС і НАТО та чіткого забезпечення конкретних критеріїв, зокрема загальних політичних і економічних, т.зв. «копенгагенських» - щодо членства в ЄС і в близькому майбутньому фінансово-економічних – так званих «маастрихтських»;
- готовності передати частину національно-державного суверенітету наднаціональним загальноєвропейським інституціям [8, с. 120].

Однак одним із не зовсім бажаних наслідків зміни місця і ролі країн Центральної та Південно-Східної Європи в сучасній системі міжнародних відносин може стати процес уніфікації, якщо і не нівелювання їх у недавньому минулому відносно самостійної національно-державної зовнішньої політики в рамках ЄС:

- статус повноправних членів ЄС передбачає насамперед чітке дотримання кожною державою

європейської спільноти погоджених принципів спільної оборонної і зовнішньої політики;

- ключові питання спільного зовнішньо-політичного курсу погоджуватимуться і визначатимуться в основному на рівні керівних загальноєвропейських структур;

- нові члени ЄС з ряду причин, зокрема з огляду на порівняно невеликі розміри, крім Польщі та Румунії, незначний у загальноєвропейському вимірі економічний, людський, військово-оборонний та інший потенціал не зможуть грати визначальну роль у формуванні спільної зовнішньої політики розширеної Європи і часто вимушені будуть іти у фарватері політики та інтересів великих держав - провідних у ЄС, насамперед ФРН, Франції і Великої Британії [6].

Проте і за таких суперечливих наслідків у більшості держав Центральної та Південно-Східної Європи - претендентів на вступ до ЄС –з самого початку існував консенсус в середовищі державно-політичних еліт і в суспільстві щодо життєвої необхідності їх участі в європейській і трансатлантичній інтеграції. Геополітична невизначеність і коливання з цих питань притаманні були лише окремим країнам [5]. І то тільки на певний час, або, швидше, ситуативно.

У цьому контексті для України становить неабиякий інтерес практичний досвід Словацької Республіки, яка пройшла досить суперечливий шлях до ЄС.

Словацька Республіка, в основному з внутрішньополітичних причин - через одіозність правлячого популістського режиму В. Мечіара 1994-1998 років, спочатку навіть не була включена - єдиною серед країн «Вишеграду» - до першої хвилі розширення ЄС на Схід (як і не була прийнята в 1999 році, на відміну від РП, ЧР і УР, до НАТО).

Після перемоги об'єднаної демократичної опозиції на парламентських виборах 25-26 вересня 1998 року в СР відбулися швидкі політичні і економічні зміни, і країна отримала новий євроінтеграційний шанс - наприкінці

1999 року була додатково включена до першої групи кандидатів на вступ до ЄС. Копенгагенський саміт ЄС у грудні 2002 року схвалив рішення про вступ Словаччини з 1 травня 2004 року до ЄС у складі першої групи десяти країн-кандидатів.

Якщо проаналізувати реальний час, дійсно витрачений Словаччиною на інтенсивну підготовку й отримання згоди керівних структур ЄС та країн-членів ЄС і винесення ними остаточного рішення щодо вступу СР в ЄС та набуття Словаччиною статусу повноправного члена Євроспільноти, то цей відрізок практично включає лише 1999-2004 роки. Тобто фактично всього шість років.

Не можуть бути серйозним контраргументом твердження, що СР уже з 1993 року виконувала завдання Асоційованої (Європейської) угоди з ЄС, оскільки серйозних здобутків, насамперед утвердженні принципів суспільно-політичного і економічного розвитку за копенгагенськими критеріями, не було досягнуто.

У внутрішньополітичному житті СР у 1994-1998 роках утверджувалися елементи авторитарного режиму. Демократія у мечіарівському варіанті була швидше псевдодемократією. Чільні депутати від опозиції в Національній Раді СР були втиснуті в малозначимий парламентський комітет з питань екології. Провладна більшість в парламенті повністю пригнічувала опозицію. Прем'єр В. Мечіар відверто ігнорував президента СР М. Ковача. Після завершення каденції М. Ковача В. Мечіар та його оточення в 1998 році взагалі не допустили обрання парламентом нового президента, фактично майже на півроку взявши у свої руки президентські повноваження.

Складною була ситуація і щодо міжетнічних стосунків, адже вони були і є однією з найбільш складних проблем, яка зачіпає як організацію державного і суспільного життя всередині кожної країни, так і міждержавні та міжнародні стосунки. У будь-якій країні мирне співіснування різних національних, етнічних,

мовних або релігійних меншин є позитивним фактором, джерелом соціального та культурного збагачення. Особливо це актуально для країн постсоціалістичного табору у зв'язку із зміною політичної тоталітарної системи на систему демократичної орієнтації. Словацький уряд, незважаючи на укладений ним під тиском Заходу в 1995 році в Парижі генеральний словацько-угорський договір про добросусідство і співробітництво, посилював тиск на 600-тисячну угорську меншину в країні і провокував напругу в стосунках з Угорщиною. З питань стану демократії і становища національних меншин у Словаччині ЄС в другій половині 1990-х років неодноразово робив офіційні демарші і заяви. На що мечіарівський режим традиційно реагував роздратовано, звинувачуючи загальноєвропейські органи у втручанні у внутрішні справи Словаччини.

У політиці на міжнародній арені режим В.Мечіара балансував між Сходом і Заходом та спекулював на протиріччях між ними. Словаччина демонстративно розширювала зв'язки з Росією і вважалася Заходом «російським анклавом» в Центральній Європі. Висувалася ідея «нейтралітету» СР, і мечіарівський режим вимагав від США та інших великих держав надати міжнародні гарантії такому статусу країни. Внаслідок таких кроків СР фактично опинилася у зовнішньополітичній ізоляції з боку Заходу [10, с. 47].

Мали місце й інші події, які засвідчували, що Словаччина в період правління В. Мечіара 1994-1998 років не виконувала принципи та вимоги загальноєвропейських інституцій з підготовки до вступу в ЄС. Це, однак, не завадило В. Мечіару демонстративно подати 27 червня 1995 року на саміті ЄС в Каннах від імені Словаччини (однієї з перших з-поміж постсоціалістичних країн) офіційну заявку на вступ до ЄС. Європейська Рада на засіданні в Люксембурзі в грудні 1997 року, однак, не рекомендувала розпочинати переговори про вступ до ЄС з СР через невиконання нею політичних критеріїв

вступу [11, с. 10]. З погляду євроатлантичної інтеграції для СР період 1994-1998 років взагалі був майже повністю змарнованим часом. При цьому мечіарівський режим постійно твердив про прагнення СР стати членом ЄС і НАТО, а насправді робив протилежне.

Усунути В. Мечіара та націонал-популістські сили від влади словацька демократична опозиція зуміла лише об'єднавшись перед черговими парламентськими виборами 1998 року. Був створений антимечіарівський передвиборний блок у складі правих, лівих і центристських партій. Правда, на вибори осені 1998 року вони йшли в основному за окремими партійними списками, крім правоцентристської Словацької демократичної коаліції (СДК). Серйозну допомогу в передвиборній кампанії словацькій опозиції надав Захід. Була заснована мережа опозиційних неурядових організацій, в т.ч. молодіжних, діяльність яких інколи фінансувалася з-за кордону. Не маючи широкого доступу до електронних і друкованих ЗМІ, опозиція перенесла центр передвиборної пропаганди на місця - відомим був велосипедний тур М.Дзурінди з командою по всіх регіонах Словаччини. Центральним передвиборним гаслом опозиції стало твердження, що на виборах вирішується доля демократії в Словаччині [3].

Під таким гаслом опозиція впевнено виграла парламентські вибори 25-26 вересня 1998 року. Слід, однак, визнати, що мечіарівська влада не чинила перепони виборчому процесу, і в СР практично не було спроб з її боку «підкоригувати» результати виборів. Перехід влади в руки демократів-переможців відбувся плинним, легітимним шляхом. У новообраному парламенті за опозицією були закріплені конкретні комітети, насамперед такі, які дозволяли контролювати діяльність уряду та інших державних структур.

Склад першого коаліційного уряду М. Дзурінди

був широкоспектровим - від правих консерваторів до посткомуністів. Це, з одного боку, дозволяло здійснювати праволіберальні економічні реформи із збереженням широких соціальних програм. Але, з іншого, викликало постійні тертя і конфлікти в коаліції на ідейній основі. Поступово розпалася основна права політична правляча сила - СДК, дезінтегрувавшись на заснований М. Дзуріндою Словацький християнський демократичний союз (СХДС), «старий» Християнсько-демократичний рух (ХДР) та інші суб'єкти. Розвалилася і основна лівоцентристська сила - Партія демократичної лівиці (ПДЛ), яка зараз взагалі зникла зі словацької політичної сцени. Лівоорієнтований електорат поклав на неї відповідальність за деякі негативні соціальні наслідки правої економічної політики коаліційної влади.

Однак у зовнішньополітичній сфері всі різноідейні учасники коаліції, правлячої в СР в 1998-2002 роках, спільним пріоритетом оголосили прискорений вступ країни до ЄС і НАТО. Підтримку цього курсу вимушена була декларувати і мечіарівська опозиція.

У березні 1998 року Європейська Комісія розпочала офіційні переговори з країнами-кандидатами на вступ до ЄС. СР не потрапила до їх переліку. Тому новосформований наприкінці 1998 року уряд М. Дзурінди розгорнув надзвичайно бурхливу дипломатичну активність з метою домогтися від керівних органів ЄС згоди на початок передвступних переговорів з СР. За домовленістю з Брюсселем було створено спеціальний орган - Робоча група на високому рівні. Вона зосередила свою діяльність на прийманні і контролі ключових заходів, які СР повинна була реалізувати задля виконання копенгагенських критеріїв і пріоритетних завдань програми «Партнерство для вступу» [11, с. 16].

Найголовніше, чого домоглась Словаччина, - постійне лобювання євроатлантичних інтересів і планів СР партнерами по «Вишеграду». Словацька сторона ініціювала і координувала кроки з наближення до

ЄС і НАТО з РП, ЧР і СР. Спільні заходи з підтримки Словаччини регулярно визначалися впродовж 1999-2004 років на самітах прем'єрів «вишеградської четвірки». Важливу роль грала і тісна взаємодія зовнішньополітичних відомств країн Вишеграду [1, с. 9; 2, с. 20]. Шляхом активної дипломатії Словаччина заручилася також підтримкою з боку провідних країн-членів ЄС.

Тому в грудні 1999 року саміт ЄС в Гельсінкі включив Словаччину в першу групу кандидатів на вступ до ЄС. Вважалося, що СР уже виконала (протягом одного року) політичні критерії для вступу. Можна погодитися, що в області демократії, прав і свобод громадян за рік в СР настало суттєве поліпшення (особливо на тлі становища у цій сфері за колишнього мечіарівського режиму).

З початком переговорів між СР та ЄС у лютому 2000 року ключовим питанням для Словаччини було забезпечення переговорного процесу відповідним інституціональним підґрунтям. З цією метою був створений інститут Головного Уповноваженого з питань вступу Словаччини до ЄС. На той час цю функцію виконував Державний секретар МЗС СР.

Головному Уповноваженому з питань вступу була підпорядкована робоча група Головного Уповноваженого, до складу якої входили керівники робочих груп (як правило, на рівні директорів департаментів відповідних міністерств), структурованих відповідно до 30-ти основних сфер переговорів.

З урахуванням зазначеного структура МЗС СР також зазнала відповідних змін. Так, в рамках існуючого на той час Департаменту європейської інтеграції, що складався з Управління політичних зв'язків та Управління з економічно-правових зв'язків, з'явилося додаткове Управління Головного Уповноваженого з питань вступу СР до ЄС. Зазначені робочі групи були основним робочим органом міжвідомчого координаційного процесу в переговорах про вступ СР до ЄС. Головним завданням робочої групи Головного

Уповноваженого були підготовка матеріалів, що надавались відповідним органам ЄС, підготовка та ведення самих переговорів з органами ЄС та надання письмових звітів та інформації Міністерству закордонних справ та Уряду СР. У переговорах з ЄС, крім Головного Уповноваженого та представників робочих груп, брали участь й експерти Місії СР при ЄС.

У листопаді 1998 року між СР та ЄС була створена Робоча група високого рівня (High Level Working Group). Метою цієї групи була підтримка намірів Словаччини в черговий раз започаткувати процес підготовки до вступу в ЄС після відповідних політичних змін в СР. Цей процес мав 3 фази:

- 1) скринінг, який був підготовчою фазою переговорного процесу;
- 2) переговорний процес про вступ;
- 3) ратифікаційний процес.

Європейська Комісія розділила першу фазу на 2 етапи - багатосторонній та двосторонній. У Словаччині багатосторонній етап тривав з квітня 1998 року до лютого 1999 року, під час якого відбулась комплексна презентація законодавства ЄС в рамках кожної із 30-ти основних сфер переговорів.

Двосторонній етап тривав з березня 1999 року до лютого 2000 року, метою його було здійснення аналізу стану відповідності законодавства СР до acquis, визначення можливих проблем у зв'язку з цим та перевірка адміністративної спроможності СР для імплементації відповідних правових норм ЄС.

Вирішальним для започаткування переговорів про вступ до ЄС був саме двосторонній етап фази скринінгу.

Щодо переговорного процесу, то відмітимо, що 15 лютого 2000 року відбулось відкриття на міністерському рівні Передвступної конференції СР-ЄС, під час якої обидві сторони обмінялися своїми загальними позиціями і якою де-факто розпочався переговорний процес між СР та ЄС.

Результатом переговорного процесу у 2001 році стало відкриття ЄС переговорів з 13-ти основних сфер, при цьому у попередньому плані з 12-ти із зазначених сфер переговори були завершені.

Таким чином, Словаччина успішно реалізувала принцип змагання країн-кандидатів, що на практиці привело до відходу від поділу кандидатів на т.зв. люксембурзьку та гельсінську групи країн-кандидатів.

9 жовтня 2002 року була опублікована Регулярна доповідь ЄК, яка констатувала прогрес країн-кандидатів у підготовці до вступу в ЄС. Європейська Комісія доручила завершити передвступні переговори з СР до кінця 2002 року. Технічне ж завершення зазначених переговорів відбулось 12-13 грудня 2002 року у м. Копенгаген на саміті ЄС.

На шляху Словаччини до ЄС ключовим був 2003 рік. Урочистим підписанням Угоди про вступ до ЄС, що відбулося в м. Афіни 16 квітня 2003 року, завершився переговорний процес про вступ до ЄС, який Словаччина вела протягом трьох років.

Словаччина також стала однією з перших країн, які ратифікували Угоду про вступ до ЄС, що набула чинності 1 травня 2004 року. 6-7 червня 2003 року в СР відбувся всенародний референдум, на якому громадяни Словацької Республіки підтвердили свою євроінтеграційну ідентичність.

Таким чином, можемо констатувати, що досвід СР підтвердив можливість прискореної підготовки країни до вступу в Євросоюз і успішного досягнення результату за цілеспрямованої роботи відповідних державних структур, демократичних змін у суспільстві, консенсусу політикуму і громадськості щодо реалізації зовнішньополітичних пріоритетів та головного національно-державного – інтеграційного інтересу СР на міжнародній арені.

Список використаних джерел

1. Вагнер П, Сваровски М. Десять вопросов по поводу десятой годовщины основания Вышеградской группы // Добро пожаловать в сердце Европы. - Прага, 2001.
2. Досвід країн Вишеградської четвірки на шляху до ЄС: Можливості для України: Аналітичні оцінки. - Ужгород: Видавництво В.Падяка, 2003.
3. ЗМІ та європейська інтеграція – [http:// oldeurope XXI.kiev/ua/ekrainian/programme/html](http://oldeurope XXI.kiev/ua/ekrainian/programme/html).
4. Кіш Є. Політика Євросоюзу щодо транскордонного співробітництва з Україною після розширення ЄС//Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: історія. – 2008. – Випуск 20.
5. Сало І. С. Політичні системи країн Вишеградської групи: досвід трансформації // Стратегічна панорама. – 2006. – №.1 – <http://www.niss.gov.ua>.
6. Логінов Я. Південно-Східноєвропейська перспектива. – Дзеркало тижня. – 2006. – № 30. – [www. dt.ua](http://www.dt.ua).
7. Некипелов А.Д. Центрально-Восточная Европа во второй половине XX века: В 3 т. – Т. 3: Трансформация 90-х годов. – Ч.2. – М., 2002.
8. Хомра О.У. Трансформація прикордонного режиму західних сусідів України у зв'язку з їх вступом до ЄС: наслідки для України // Стратегічна панорама: щоквартальний науково-практичний журнал РНБО України. – 2004. - №4.
9. Україна стане членом ЄС... лише після Туреччини та Іраку // www.pravda.com.ua
10. Duleba A. Slepý pragmatizmus slovenskej východnej politiky: Aktuálna agenda slovensko-ruských bilaterálnych vzťahov. - Br.: VC SSZP, 1996.
11. Figel J., Adamiš M. Slovensko na cestě do Evropskej unie. Kapitoly a súvislosti. - Bratislava: UV SR, 2003.

Y. Kopynets. Integration of the Slovak Republic into European Union: experience for Ukraine.

The Slovak experience on the way to the European Union is analyzed in the article. Author pays attention to the peculiarities of the Slovak steps on the way entering the European structures. In this context the most interest for Ukraine is the experience of the Slovak Republic which has overcome the contradictory way to the EU membership.

Keywords: *Slovak Republic, Ukraine, European Union, Central and Southern-Eastern Europe, Euroatlantic striving of Ukraine.*

Ю. Копинец. Интеграция Словакии в Европейский Союз: опыт для Украины.

В статье анализируется опыт Словакии на пути интеграции в Европейский Союз. Автор акцентирует внимание на особенностях вступления Словакии в европейские структуры, и в этом контексте интерес для Украины представляет практический опыт Словацкой Республики.

Ключевые слова: *Словакия, Украина, Европейский Союз, Центральная и Юго-Восточная Европа, евроинтеграционные устремления Украины.*

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНІ ПРІОРИТЕТИ УГОРЩИНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО – УГОРСЬКИХ МІЖДЕРЖАВНИХ ВІДНОСИН

Зовнішньополітичні пріоритети є вагомими чинниками визначення кожною країною свого місця таролі в сучасній системі міжнародних відносин. У цьому контексті доволі цікавими є зовнішньополітичні пріоритети та міжнародне становище сусідньої Угорської Республіки.

Ключові слова: *євроінтеграція, регіональне співробітництво, геостратегічні інтереси, глобалізація, національно-політичний інтерес.*

Унаслідок євроатлантичної інтеграції країн Центральної та Східної Європи, зокрема Угорщини, на європейському континенті утворилась радикально та якісно нова геополітична ситуація. Безумовно, геополітичні наслідки східного розширення ЄС мають безпосередній потужний вплив також і на систему міжнародних відносин України. Насамперед, нова геополітична ситуація на європейському континенті вимагає радикальних структурних змін із боку ЄС стосовно розвитку міжнародних відносин нового формату у площині ЄС та сусідніх країн-членів ЄС. Саме в цьому контексті особливо важливого значення набуває розробка принципово нової стратегії східної політики Європейського Союзу, нової філософії міжнародних відносин в центральноєвропейському регіоні, зокрема між Україною та Угорщиною.

У сучасних умовах постійних геополітичних трансформацій та процесів, спрямованих на поглиблення політичної й безпекової інтеграції в ЄС, одним з ключових питань для Європейського Союзу є його становлення в якості глобального гравця за умов гарантій безпечного оточую-

чого середовища навколо своїх кордонів. Досягнення цієї мети й впливає з Європейської стратегії безпеки від 2003 р., в якій визначені базові загрози для ЄС та його стратегічні цілі.

Зважаючи на те, що головною умовою для безпеки та стабільності європейської спільноти вважається наявність безпечного середовища по периметру ЄС, одним з найважливіших інструментів реалізації Європейської стратегії безпеки стала Європейська політика сусідства (ЄПС). Задекларованою метою ЄПС є уникнення появи нових розподільчих ліній в Європі та з найближчими сусідами з метою процвітання, стабільності та безпеки всіх зацікавлених сторін.

Але насправді включення ЄПС в рамки Європейської стратегії безпеки може бути свідченням того, що Європа вбачає значну кількість загроз і викликів для себе саме в своїх східних та південних сусідах. Тобто ЄПС фактично створена не з метою зближення сторін та консолідації Європи, а в якості інструменту власного захисту та відмежування ЄС від найближчих сусідів, надто східних, – які задекларували свої стратегічні наміри щодо набуття повноправного членства у Європейському Союзі.

У цьому контексті дуже важливого значення набувають добросусідські двосторонні міждержавні відносини. Зокрема, можна впевнено стверджувати, що Україна не має з жодною із сусідніх держав такого сприятливого рівня зв'язків, як з Угорщиною. Співробітництво Будапешта з Києвом дало змогу угорській стороні досягти своєї тактичної мети – Угорщина стала активним чинником центральноєвропейської політики та однією з найбільш близьких до Заходу постсоціалістичних країн.

На початку 90-х рр. Угорщина швидко і безкровно звільнилася від панування комуністичної системи і успішно створила діючу парламентську демократію та ринкову економіку. Зміна в політичному ладі супроводжувалася зміною цінностей у демократичному напрямі. В результаті чого країна, а разом з нею і зовнішня політика Угорщини,

зазнали докорінних перетворень, була поставлена мета приєднання до співтовариства західних демократій, до організацій НАТО та Євросоюзу. Завдяки цій політиці, якій слідували один за одним демократичні уряди, та досягненню країною широкого суспільно-політичного консенсусу Угорщина в 1999 р. стає членом НАТО, а в 2004 р. – Євросоюзу. Новий статус визначає місце Угорської Республіки і її зовнішньополітичні прагнення в світі - її зовнішня політика одночасно служить інтересам угорської нації та спільним зовнішньополітичним прагненням ЄС [1].

Геостратегічні інтереси Угорщини як «середньої» країни обмежуються її безпосереднім оточенням, тобто державами, з якими має спільні кордони: Україною, Австрією, Словаччиною, Румунією, Сербією, Хорватією. Ці інтереси ускладнюються наявністю в історичній свідомості угорців як на рівні побутового, так і політичного мислення міфологізованого поняття «Велика Угорщина». Частина угорців проживає за межами Угорщини, на території сусідніх держав, і це створює певні проблеми у відносинах із сусідами [6].

Близько третини чисельного складу угорської нації припадає на її національні меншини, які внаслідок системи мирних договорів наприкінці Першої світової війни проживають за межами країни на території сусідніх держав. Цим національним меншинам, незважаючи на історичні потрясіння, вдалося зберегти свою етнічну приналежність, культуру. Європейська інтеграція надає історичну можливість об'єднання угорської нації у рамках Європи. Поліпшення становища меншин, розширення їхніх прав і надання їм міжнародного статусу є важливим характерним чинником для нового зовнішньополітичного курсу Угорщини.

Стосовно глобалізації, то слід зазначити, що Угорщину зачіпають як сприятливі, так і несприятливі фактори впливу цього процесу. Угорців також хвилюють загрозливі тенденції розвитку світової економіки, конкурентна боротьба за обмежені енергоресурси, зростаючий протекціонізм,

загострення проблем, викликаних бідністю і недостатнім рівнем розвитку. Події недавнього минулого драматичним чином підтверджують, що та чи інша епідемія чи екологічна катастрофа, яка швидко поширюється, здатна похитнути цілий регіон. Згідно з позицією угорської зовнішньої політики, управління наслідками глобалізації вимагає узгоджених дій світової спільноти в цілому, і особливо - розвинених демократичних держав. Існує нагальна необхідність у підтримці регулярного діалогу і співпраці, розширенні надання допомоги в питаннях глобалізації.

Як член Євросоюзу Угорщина бажає повною мірою скористатися можливостями, які зросли завдяки її членству в цій організації, і відповідно виконує пов'язані з цим обов'язки. Угорщина зацікавлена у поглибленні інтеграції так само, як і у розширенні співробітництва європейської спільноти. Угорщина однією з перших ратифікувала Конституцію Євросоюзу та є однією з учасниць формування Спільної зовнішньої політики та політики безпеки, і в силу цього вона звертає свою особливу увагу на питання розвитку відносин з сусідніми країнами.

Угорщина прагне зберегти досягнення Європейського Союзу, успішно функціонуючу політику співдружності і одночасно підтримує необхідні реформи. Основною метою є те, щоб ЄС залишався відкритим і здатним приймати нових членів, а також сприяв політиці довгострокової безпеки країни шляхом підвищення стабільності і добробуту свого зовнішньополітичного оточення як у вузькому, так і широкому сенсі слова [3].

Центральноєвропейське регіональне співробітництво покликане представляти загальні регіональні інтереси в рамках ЄС. Угорщина, поряд з Польщею, Словаччиною і Чехією, є країною-засновницею так званої Вишеградської групи, яка була утворена на зустрічі глав держав і урядів чотирьох країн у 1990 році у Вишеграді, історичному містечку на Дунаї. Особливо міцні зв'язки має з Австрією та Словенією, з якими здійснює співробітництво в рамках Регіонального Партнерства.

Демократизація, економічна стабільність і досягнення європейського рівня відносин з сусідніми країнами, які не є членами ЄС, є важливою метою угорської зовнішньої політики. Це основоположний інтерес політики безпеки Угорщини, її економічний і національно-політичний інтерес.

На основі виробленої в м. Салоніки Програми Угорщина надає дієву та відчутну підтримку Сербії та Чорногорії, а також іншим державам Західних Балкан у досягненні ними цілей інтеграції. Угорщина також значною мірою зацікавлена в демократичному та економічному розвитку найбільш великого свого сусіда - України, тому передачею свого досвіду вона допомагає та сприяє появі для неї в майбутньому європейської перспективи [5].

Угорщина підтримує сусідів і своїми ініціативами: щодо надання допомоги Україні в рамках так званої Ниредьгазької Ініціативи співробітництва в галузі міжнародного розвитку, а також в рамках Сегедського процесу сприяє Сербії і Чорногорії.

З іншого боку, дуже важливого значення в контексті переосмислення ставлення угорського народу до колишніх взаємин з СРСР набуває розуміння того факту, що членство Угорської Республіки в Європейському Союзі і Альянсі НАТО не суперечить тому, що Росія для Угорщини є стратегічним партнером. Загалом простежується тенденція розуміння того, що тільки завдяки спільним зусиллям та співпраці з Росією як одним з визначальних гравців світової політики та міжнародного співтовариства набагато швидше вдасться знайти відповіді на глобальні виклики нашого століття, такі, як міжнародний тероризм, наркобізнес, розповсюдження зброї масового ураження [4].

Слід зазначити, що в останні роки угорсько-російські зв'язки у всіх сферах взаємовідносин, починаючи від політичного діалогу на найвищому рівні, через вражаючі результати в сфері торговельно-економічного співробітництва (традиційно Російська Федерація є

одним з головних експортних ринків та постачальником енергоносіїв) до довгоочікуваних як для угорців, так і для росіян, багатогранних і змістовних культурних заходів та сезонів, розвиваються з відчутним розмахом [2].

Щодо взаємовідносин Угорщини з США та Канадою. Сполучені Штати в системі міжнародних відносин займають особливе місце. Саме тому Угорщину пов'язують з США міцні зв'язки, засновані на загальних цінностях і єдності інтересів. Угорщина вважає важливим, щоб, незважаючи на глобальні виклики, увага зовнішньої політики США до Європи і регіону ЦСЄ в цілому зберігалася, тому що це є одним з факторів забезпечення стабільності. До довгострокових намірів з боку Угорщини слід віднести підтримку американських і канадських інвестицій в угорську економіку, стимулювання наукового співробітництва, розширення сфери суспільних зв'язків і контактів між людьми. Також слід відзначити, що в Північній Америці проживає значна за чисельністю угорська діаспора, яка відіграє в цьому процесі значну роль.

Слід зазначити, що Європа також зіткнулася з фактом активних змін у світових процесах. Частиною таких змін є зростання важливості азіатсько-тихоокеанського регіону в світовій економіці і політиці. Угорщина також приділяє все більше уваги відносинам з азіатськими і тихоокеанськими країнами. Метою угорської політики в Азії є поглиблення економічного співробітництва і поширення його на всі ті країни, розташовані вздовж Тихого океану, які з політичної і економічної точки зору відкриті для співпраці. Особливого значення надається розвитку відносин з Японією і Китаєм через особливе місце, які ці дві країни займають в сучасних міжнародних відносинах та світовій економіці, а також за рівнем обсягу двостороннього торговельного обороту та іноземних інвестицій. За минуле десятиліття зміцнилися також зв'язки з Австралією. Особливого значення набуває той факт, що в останні роки як в Угорщині, так і в багатьох країнах азіатсько-тихоокеанського регіону спостерігається зростання взаємного інтересу до культурних цінностей.

Угорщина, будучи учасником Спільної зовнішньої політики і політики безпеки ЄС, з 2005 р. бере активну участь у процесі АСЕМ (ASEM) – діалозі, організованому між ЄС і АСЕАН, з всеосяжних питань Азії, пов'язаних з викликами у сфері економічної, соціальної політики та політики безпеки за участі відповідних органів обох структур.

Для Угорщини країни арабського світу, крім торгівлі енергоносіями, відіграють все більш важливу роль в якості ринків збуту угорських товарів. Прагнення до модернізації країн Перської затоки відкривають нові можливості для співробітництва у сфері високих технологій. Важливо зазначити, що в попередні десятиліття склалися міцні зв'язки з арабськими державами південно-середземноморського регіону, які поглиблюються також і в нових галузях, таких, наприклад, як туризм. Угорщина є активним учасником євро-середземноморського діалогу між ЄС та країнами регіону, міжкультурного діалогу в рамках Барселонського процесу.

За останні десятиліття країни Латинської Америки значно просунулися на шляху до демократизації, ринкової економіки і суспільного прогресу. Розпочався процес економічної інтеграції країн цього регіону. Угорщина, незважаючи на географічну віддаленість, прагне зміцнити торгово-економічні зв'язки і взаємодію при здійсненні нових проектів розвитку країн Латинської Америки. У цьому процесі велику допомогу угорському уряду надають представники місцевої угорської діаспори, які осіли тут кілька десятиліть тому. Загалом Європейський Союз розглядає Латинську Америку як стратегічного партнера, що виражається в регулярному міжрегіональному політичному діалозі, активним учасником якого є Угорщина.

В Африці зв'язки Угорщини з державами субсахарського регіону носять в першу чергу економічний характер. Розширення зв'язків може бути мотивоване використанням нових можливостей, що представилися у цій сфері. Як учасник Договору в м. Котоні (столиця Беніну) Угорщина прагне брати участь в інституційному

діалозі Європейського Союзу з африканськими країнами та з Африканським Союзом.

Угорщина є членом НАТО, що гарантує їй безпеку шляхом активної участі в діяльності альянсу. Уряд Угорщини вважає НАТО найважливішим форумом для діалогу з питань трансатлантичної політики безпеки і співробітництва, який в першу чергу спрямований давати відсіч викликам світового масштабу, а також сприяти подальшому його розширенню у разі, якщо кандидати на вступ сприймають загальні цінності, а також відповідають критеріям, що є обов'язковими умовами для підготовки до членства в цій організації.

Для всіх країн світу викликом є загрози нового типу, такі, як міжнародний тероризм, розповсюдження зброї масового знищення, організована злочинність, яка не визнає кордонів, поява недієздатних держав. Боротьба з тероризмом стала пріоритетною спільною метою трансатлантичної співпраці [7]. Як член ООН, Європейського Союзу і НАТО Угорщина є прихильником зміцнення регіональної та глобальної безпеки. Угорські солдати і цивільні особи несуть службу у складі місій, які здійснюють свою діяльність в рамках ООН, Європейського Союзу і НАТО в багатьох частинах світу: в Косово, Боснії-Герцеговині, Афганістані, на території Іраку. Таким чином, Угорщина не тільки користується благами, але і робить свій вагомий внесок у забезпечення безпеки. Угорці поряд з численним контингентом військових інших національностей допомагають робити світ безпечнішим для всіх нас.

Слід зазначити, що стосунки між нашими країнами успішно розвиваються не тільки в площині двосторонніх політичних відносин, але й у сферах суспільного та економічного життя.

Підтвердженням цього є спрощена візова політика угорського уряду щодо українських громадян - мешканців прикордонної п'ятдесятикілометрової зони в рамках угоди «Про малий прикордонний рух».

З іншого боку, з огляду на наявність в Україні, зокрема на території Закарпаття, значної угорської національної

меншини цей фактор змушує український уряд створювати відповідні належні умови для функціонування уторських національно-культурних товариств та об'єднань.

У царині двосторонніх зовнішньоекономічних відносин можна констатувати стійку зацікавленість уторських ділових кіл у реалізації спільних економічних проєктів, особливо в прикордонні, насамперед в сусідній з Уторською Республікою Закарпатській області України.

В підсумку, з огляду на геополітичну ситуацію в регіоні ЦСЄ і рівень багатосторонніх та двосторонніх відносин країн цього регіону в контексті Європейської політики сусідства слід відзначити сталий рівень розвитку двосторонніх українсько-уторських відносин.

Стосовно зовнішньополітичної стратегії Угорщини відносно України слід зазначити, що з Україною в Угорщини склалися теплі відносини, і, незважаючи на відсутність значного поступу нашої країни до інтеграції в євроатлантичні структури, Угорщина не очікуватиме великих ризиків з нашої території, навпаки – мова може йти тільки про посилення відносин, особливо у культурній і економічній сферах. Насамперед це обумовлено присутністю великої уторської національної меншини на території Закарпаття, яка налічує близько 160 тис. осіб. В деякій мірі Угорщина разом з Польщею є євроатлантичним адвокатом України.

Список використаних джерел

1. Kornai János. Közép-Kelet-Európa nagy átalakulása - Sikerek és csalódások. <http://www.mindentudas.hu/kornaijanos/20051204kornai1.html>
2. Пятое расширение ЕС: судьбоносный выбор// Мировая экономика и международные отношения. - 1999. - № 9. - С. 59.
3. Lámfalussy Sándor. Az euró - Politikai kezdeményezés vagy gazdasági szükségszerűség?
4. Десять лет системной трансформации в странах

ЦВЕ и в России: итоги и уроки//Мировая экономика и международные отношения. - 2000. - № 5. – С. 3.

5. Сергій Терешко. Східний вимір політики ЄС у контексті національних інтересів України // “International Review” – “Відносини Україна – ЄС: в пошуку інституційних трансформацій”. №2, 2008 р.

6. Bzezinski Z. Out of Control: Global Turmoil on the Eve of Twenty-first Century. – N.Y. – 1993. – P.X. (З. Бжезинський. Поза контролем. Нью-Йорк, 1993).

7. Пляйс Я. Эволюция принципов межгосударственных отношений. http://www.rau.su/observer/N10_2005/10_02.HTM

M. Dorij. Foreign policy priorities in the context of Ukrainian and Hungarian intergovernmental relations.

The foreign policy priorities is a significant factor determining each country of its place and role in the modern system of international relations. In this context it is quite interesting foreign policy priorities and international situation of neighboring Hungary.

Keywords: *European integration, regional cooperation, geostrategic interests, globalization, national political interest.*

М.Дорий. Внешнеполитические приоритеты Венгрии в контексте украинско - венгерских межгосударственных отношений.

Внешнеполитические приоритеты являются весомыми факторами определения каждой страной своего места и роли в современной системе международных отношений. В этом контексте довольно интересны внешнеполитические приоритеты и международное положение соседней Венгрии.

Ключевые слова: *евроинтеграция, региональное сотрудничество, геостратегические интересы, глобализация, национально-политический интерес.*

**ТРАНСКОРДОННЕ
СПІВРОБІТНИЦТВО
ЯК ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИЙ
АСПЕКТ ГЕОПОЛІТИКИ
УКРАЇНИ**

---

*ВІТАЛІЙ АНДРЕЙКО
ВОЛОДИМИР ГОБЛИК
ВЛАДИСЛАВ ГОБЛИК
ЛІЛІЯ КАМПОВ
ОЛЕНА КУПРІЙ*

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ УКРАЇНСЬКО- РУМУНСЬКОГО ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В РАМКАХ ЄВРОРЕГІОНІВ

У статті розглядаються основні напрями українсько-румунського єврорегіонального співробітництва, розкриті передумови стратегічної співпраці у прикордонних районах, аналізуються проблеми і перспективи розвитку партнерських взаємовідносин у Карпатському єврорегіоні, у єврорегіонах «Верхній Прут» та «Нижній Дунай».

Ключові слова: *єврорегіональне співробітництво, Карпатський єврорегіон, стратегічна співпраця, українсько-румунське співробітництво.*

Протягом останнього десятиліття проблемам транскордонного співробітництва України із державами Центральної та Південно-Східної Європи надається багато уваги, що підтверджується як на найвищому – державному, так і на регіональному рівнях. Про це свідчить не тільки активна діяльність єврорегіонів, а й прийнята законодавча база, матеріали конференцій, симпозіумів, засідань «круглих столів», форумів тощо.

Аналіз головних принципів, завдань та механізмів реалізації регіональної політики ЄС становить для нас особливий інтерес, адже сприяє кращому розумінню перспектив міжрегіонального та транскордонного співробітництва України з Європейським Союзом: імплементації та включенню основних принципів регіональної політики ЄС у національне законодавство, сприяє реалізації головної стратегічної мети зовнішньої політики України – прискорити визначення з боку

Європейського Союзу чітких критеріїв щодо нашої держави, створення відповідної інфраструктури, системи інституцій та структур для регулювання єврорегіональної політики в Україні.

Єврорегіональна політика, яка виступає об'єктом дослідження, є органічною складовою загальнодержавної політики. Вихідними положеннями для її формування є ступінь економічної міцності прикордонних регіонів, рівень життя їх населення, політичне, екологічне, релігійне становище. Така політика, з одного боку, спрямовується на забезпечення всебічного розвитку регіонів, а з іншого – на збереження територіальної цілісності держави.

Розвиток процесів європейської інтеграції обумовлює активізацію процесів регіоналізації, підвищуючи роль та значення окремих територіально-адміністративних одиниць у національній та європейській економіці. Процес європейської інтеграції приводить, з одного боку, до уніфікації, а з іншого – до поляризації європейського простору. Перше втілюється в єдиній регіональній політиці Європейського Союзу та рекомендаціях Ради Європи, відображених у конвенціях: «Європейська хартія регіонального просторового планування», «Базові принципи стійкого просторового розвитку європейського континенту», «Європейська хартія прикордонних та транскордонних регіонів», які спрямовані на послідовну реалізацію концепцій «Європа без кордонів» та «Європа регіонів» [1;с.61-74].

Однак на даний час у вітчизняній науці відсутні системні дослідження транскордонних регіонів та транскордонного співробітництва. Регіональна економіка лише в останні роки перейшла від застосування механізмів ліквідації диспропорцій регіонального розвитку шляхом міжрегіонального перерозподілу ресурсів для мобілізації потенціалу територій і застосування принципу субсидіарності. Окрім того, якщо розвиток транскордонного співробітництва знайшов

організаційно-правове забезпечення, то міжрегіональне та міжтериторіальне співробітництво здійснюється без попередніх наукових досліджень та, у більшості випадків, спонтанно, на особистісному рівні. Дослідження проблем міжнародної співпраці регіонів, зокрема прикордонних та транскордонних, виявлення взаємного впливу суміжних територій сусідніх країн, становлення та розвиток транскордонного співробітництва, узагальнення закономірностей, основних принципів та організаційно-правових форм його розвитку, вироблення основних засад державної політики щодо прикордоння та механізмів й інструментів її реалізації на сучасному етапі посідають особливе місце у зовнішній політичній доктрині нашої країни [2].

Україна – це держава, дві третини областей якої є прикордонними, що дає нашій країні великий потенціал для розвитку транскордонного співробітництва і, зокрема, єврорегіонів, що, в свою чергу, підтверджує актуальність проблеми.

Відносини з Румунією посідають особливе місце у зовнішньополітичних інтересах України. Як відзначав колишній Президент України В. Ющенко, відносини між Україною і Румунією мають стратегічний характер і Київ зацікавлений в їх подальшому розвитку саме в такому статусі [3]. Така ситуація обумовлена багатьма чинниками: геополітичне розташування, історична спадщина, значні резерви і нереалізовані потенційні можливості у сфері торговельно-економічного розвитку, участь України і Румунії в регіональних і міжнародних організаціях, а також членство Румунії в НАТО та Європейському Союзі, що сьогодні має найбільше значення для розвитку регіональної взаємодії [4].

На сьогоднішній день між Києвом і Бухарестом підписано понад п'ятдесят двосторонніх договірно-правових документів і міжнародних угод, які регулюють різні сфери міждержавної та регіональної взаємодії.

Активно розвивається політичне й економічне співробітництво, хоча його рівень ще не відповідає потенціалу двох країн, особливо у транспортному секторі.

Передумови для розвитку стратегічних відносин Україна – Румунія обумовлені також спільними інтересами у контексті євроінтеграційних прагнень. Велике значення обидві країни надають розвитку транскордонної співпраці, яка в умовах розширення ЄС набуває більшого значення, трансформуючись у міжрегіональну прикордонну взаємодію країн-членів Євросоюзу і країн-учасниць Європейської політики сусідства, спрямовану на загальну перебудову соціальної, інформаційної, виробничої і прикордонної інфраструктури, розвиток наукової і культурної сфер, охорону навколишнього середовища, сприяння розвитку транспортної мережі та енергетичної співпраці. Незважаючи на існуючі розбіжності та невирішені питання, взаємодія між двома сусідніми країнами розвивається в контексті кількох ключових площин, а саме:

- політична співпраця;
- економічні зв'язки;
- гуманітарно-культурна взаємодія;
- постійні зв'язки між містами-побратимами;
- участь в регіональних і міжнародних організаціях;
- транскордонне співробітництво в рамках функціонування трьох євро регіонів (Карпатський євро регіон, «Нижній Дунай», «Верхній Прут») [5].

Теоретичну модель функціонування Карпатського євро регіону було розроблено за сприяння експертів Інституту досліджень Схід-Захід, які вчасно відмітили, що чисельні локальні ініціативи транскордонного співробітництва не знаходять підтримки і порозуміння у середовищі національних урядів. Ця проблематика

залишається на периферії інтересів структур Європейського Союзу.

Карпатський єврорегіон було засновано 14 лютого 1993 р., коли у Дебрецені (Угорщина) міністри закордонних справ Угорщини, Польщі та України підписали спільну декларацію, а представники регіонів – його програмні та статутні документи. Згодом до нього увійшли прикордонні адміністративно-територіальні одиниці Словаччини та Румунії. Однією з важливих передумов створення Карпатського єврорегіону дослідники вважають спільне історичне минуле його територій, які упродовж тривалого історичного часу входили до складу монархії Габсбургів, «що зумовило тоді розбудову спільної транспортної інфраструктури, взаємодоповнюваність ринків, а отже, єдине просторове розташування» [6, с.51-52]. Перший на постсоціалістичному просторі єврорегіон дав і приклад «хрестоматійної суперечності» між прагненням регіональних еліт інституалізувати транскордонні контакти з територіями сусідніх держав та побоюваннями національних урядів щодо можливого порушення принципу територіальної цілісності країни» [7, с.53-54]. Основними правовими актами, які визначають функціонування Карпатського єврорегіону як транскордонної асоціації прикордонних регіонів та громад, є Угода і Статут, ухвалені також 14 лютого 1993 р. у Дебрецені. Згідно Статуту Асоціація не є новоствореною наднаціональною чи наддержавною установою, а лише виконує функції сприяння міжрегіональному співробітництву партнерів.

Нагальною у діяльності Карпатського єврорегіону є проблема фінансування спільних проектів, зокрема, беручи до уваги обмеженість місцевих бюджетів, потреба багатостороннього фінансового менеджменту під час їх реалізації.

Слід також відзначити, що за час свого існування в рамках Карпатського єврорегіону здійснено низку проектів транскордонного характеру. Реалізовано цілу

низку місцевих ініціатив двостороннього співробітництва країн-учасниць. У тому числі – розширення мережі прикордонних переходів із сусідніми державами, зокрема, будівництво транспортного моста через р. Тиса на українсько-угорському кордоні; численні проекти із захисту довкілля, зокрема, спільний проект України, Словаччини, Угорщини та Румунії щодо створення системи гідропоруд у прикордонних регіонах тощо; ініціатива будівництва міжнародного автомобільного пункту пропуску «Смільниця–Кросценко», де проробляється питання відкриття спільного пункту пропуску європейського зразка з єдиним прикордонним та митним контролем [8].

У географічних межах Карпатського єврорегіону успішно функціонує Асоціація торгово-промислових палат, яка недавно проаналізувала у Мішкольці (Угорщина) можливість розширення економічних стосунків між країнами-членами цього регіонального економічного організму (створено у 1993 році, займається гармонізацією транскордонних економічних взаємин та включає від Румунії – Марамуреський, Сату-Марський, Сучавський, Ботошанський та Бігорський повіти, а від України – Чернівецьку, Закарпатську, Львівську та Івано-Франківську області). Голова Марамуреської торгово-промислової палати Георге Маркаш заявив, що внаслідок дискусій з його колегами із торгово-промислових палат Карпатського єврорегіону було вирішено посилити у наступний період транскордонні економічні взаємини: «Ми бажаємо знайти нових партнерів з метою створення зв'язків між бізнесменами та установами прикордонних регіонів. Водночас заохочуємо зближення бізнесового середовища прикордонних регіонів, сподіваючись, що економічні зв'язки можуть з'явитись разом з оголошенням наших намірів. Поки що суб'єкти підприємницької діяльності мають добрі стосунки співпраці з їхніми партнерами з Угорщини. Намагаємось налагодити подібні взаємини і з фірмами з України. Вважаю, що

Україна має сильний ринок, а економічні стосунки між Марамурським повітом та Закарпатською й Івано-Франківською областями мають потенціал, але все залежить від знайдення можливостей взаємовигідної співпраці» [9].

Підтвердженням цієї заяви стало повідомлення голови Марамурської повітової ради Мірчи Мана, де він наголошував: «Маєте в Марамуреші друга. Мені дуже добре відомі наші проблеми, і бажаю у цьому сенсі реального відкриття. Також я добре знаю проблеми українських сіл Мараморешчини: Полян, Кривого, Рускови, Бистрого тощо. Маємо також багато спільних транскордонних програм, які розгортаються. Для нас дуже важливо, щоб ми спільно залучали фінансування від європейських фондів, що все залежить від еволюції економіки та способу, в який буде розв'язана економічна криза» [10].

Під час зустрічі з представниками консульства України у м.Сучаві М.Ман підтвердив той факт, що існує зацікавленість з боку марамурських фірм проводити діяльність в Україні, але все залежить від ставлення до бізнесу. Повітова адміністрація має низку проектів, які передбачають розвиток транспортно-комунікаційної інфраструктури з Україною та, між іншим, спорудження в наступний період мосту через Тису. «Ми дуже зацікавлені мати економічні та адміністративні зв'язки з Україною, оскільки на правому березі Тиси живуть 45 тисяч етнічних румунів. Марамурська повітова рада заохочує та підтримує культурні зв'язки з румунами, що живуть в Україні, але на даний момент економічні взаємини досить складні внаслідок економічної кризи» [11].

З іншого боку, головний інспектор Марамурського повітового інспекторату Прикордонної поліції комісар Лауренціу Батін звернув увагу, що вантажний рух між Румунією та Україною в зоні скоротився через економічну кризу, але значно поживався малий прикордонний рух в пункті перетину Сігету–Мармацієї–Солотвино [12].

Дискусії з представниками місцевої влади Марамуреського повіту стосувались двосторонніх відносин між Румунією та Україною, можливостей розвитку спільних транскордонних проектів, утвердження географічного центру Європи, який знаходиться в Україні, та розвитку туризму.

Генеральний консул України в Сучаві Юрій Вербицький розповідав про транскордонні проекти: “Мова йде про програми, що опрацьовуються в рамках транскордонного співробітництва, зокрема на кошти, які виділяються ЄС. Зараз ці програми знаходяться в стадії опрацювання. Йде пошук партнерів та напрямів, у яких ці програми можуть відпрацьовуватись. Це перший досвід у такому форматі. Мова йде про програми гуманітарного співробітництва, збереження навколишнього середовища та розвитку прикордонної інфраструктури, і у разі, якщо буде знайдено партнерів та визначені конкретні напрями співпраці, ці програми будуть реалізовуватись” [13]. На жаль, за словами Ю.Вербицького, “ще дуже мало знають в Україні про Румунію, і в Румунії про Україну. Є контакти між прикордонними регіонами, але слід шукати можливості йти далі, тому що і у повітах Румунії, які розташовані далеко від кордону, так само, як і у віддалених областях України, є певні можливості і зацікавленість у співпраці. З економічної точки зору, в першу чергу, мова йде про підтримку представників малого та середнього бізнесу. Адже представники великого бізнесу легше знаходять один одного, і у них співпраця розгортається нормально. Ми готові сприяти в налагодженні контактів і між ТПП України та Румунії на місцевому рівні” [14].

Сьогодні транскордонне співробітництво між українськими областями-членами Карпатського єврорегіону та сусідніми регіонами Румунії, які також є його членами, переважно ґрунтується на двосторонніх угодах [15].

Пошук ефективних шляхів інтеграції на міжрегіональному рівні та розвитку транскордонного

співробітництва між членами Карпатського єврорегіону дав ще одну нетрадиційну і досить незвичну модель, яку можна назвати “єврорегіон у єврорегіоні”, або “alregio” за термінологією угорського дослідника транскордонного співробітництва І. Сулі-Закара. У Ніредьгазі (Угорщина) 6 жовтня 2000 р. було підписано тристоронню угоду про створення транскордонного об’єднання “Інтеррегіо” за участі Закарпатської області (Україна), області Саболч-Сатмар-Берег (Угорщина) та повіту Сату-Маре (Румунія). Метою цього об’єднання є розвиток транскордонного співробітництва на рівні місцевих органів влади та самоврядування, головним завданням – підтримка, координація та реалізація транскордонних проектів і програм [16]. У рамках програм транскордонної співпраці Європейського Інструменту партнерства і добросусідства на території Українських Карпат на 2007 – 2013 рр. реалізуються три окремі програми (Україна–Польща–Білорусь, Україна–Словаччина–Угорщина–Румунія та Україна–Румунія–Молдова), що свідчить про відсутність системного підходу до трактування Карпат як спільної європейської спадщини. Тепер європейські структури активно працюють над проектами майбутньої фінансової перспективи.

У жовтні минулого року в нашій області відбулося засідання ради Карпатського єврорегіону, на якому домінували питання природоохоронного характеру. Аналізувалася екологічна ситуація в Карпатах, які по праву називають легенями Європи, соціальні наслідки і шляхи її поліпшення. Йшлося також про створення міжнародного туристичного маршруту «Карпатський єврорегіон», організацію міжнародного фестивалю народної творчості представників національностей, які проживають на території єврорегіону. Говорилося також, що 2009-й рік буде оголошено «Роком Карпат» [17].

«Ніде поезія природи не виявляється так яскраво, як у горах, де земля більше наближена до неба. І людина тут

більше наближена душею до природи, ніж деінде». Цей вислів українського поета, етнографа, громадського діяча XIX століття Івана Вагилевича став одним з епіграфів довідкового видання «Земля, наближена до неба», що побачило світ у всеукраїнському видавництві «Карпати» в Ужгороді за редакцією голови обласної ради, члена Національної спілки журналістів України Михайла Кічковського. Видання присвячене проблемам охорони довкілля, сталого розвитку Карпат — цього справжнього природного осердя Європи [18].

Створення ще двох єврорегіонів за участі областей України — «Нижній Дунай» (серпень 1998 р.) та «Верхній Прут» (вересень 2000 р.) — було обумовлено низкою міжурядових документів щодо двостороннього та тристороннього співробітництва між Україною, Румунією та Республікою Молдова [19]. Вони містять не тільки загальні положення про прикордонне співробітництво між адміністративно-територіальними одиницями трьох держав, а й безпосередньо обумовлюють наміри щодо створення цих двох єврорегіонів та розвитку співпраці в їхніх рамках. Ці положення мали й ще одне важливе значення — вони задекларували визнання урядом України права місцевих громад і органів влади на встановлення та розвиток прямих стосунків з регіонами, місцевими громадами та владами інших країн, а також їх істотної ролі у розбудові відносин між нашою країною та її сусідами та її руху у напрямі європейської інтеграції.

14 серпня 1998 року у румунському місті Галац відбулося підписання угоди про сформування єврорегіону «Нижній Дунай». Одним із найперспективніших напрямів транскордонного співробітництва в рамках єврорегіону варто розглядати розвиток економічних зв'язків і торгівлі. Саме цьому була покликана сприяти виставка румунських товарів і послуг, яка відбувалася у грудні 1998 р., у результаті якої укладено низку взаємовигідних контрактів між представниками українських і румунських ділових кіл.

Значна увага у функціонуванні єврорегіону “Нижній Дунай” приділяється налагодженню культурного обміну, розвитку міжетнічних контактів. У цьому напрямі планується посилити роботу зі зміцнення зв'язків з етнічними українцями, які мешкають у прикордонних повітах Румунії, що розпочнеться на практиці з надання допомоги українській діаспорі в створенні центрів української культури в повіті Тульча.

Багатство природних ресурсів Нижнього Дунаю та дельти річки, з одного боку, дає великі можливості для соціально-економічного розвитку Придунайського регіону, а з іншого, породжує низку проблем, які створюють підґрунтя для виникнення транскордонних суперечностей між країнами Нижнього Дунаю – Румунією, Молдовою й Україною. Більшість з цих проблем пов'язані з використанням водних ресурсів, їх кількісними та якісними показниками. Наприклад, транскордонне забруднення води, штучний перерозподіл стоку по рукавах дельти Дунаю і пов'язані з ними будівництво й експлуатація транспортних та господарських об'єктів, таких, як судноплавні канали, портові споруди та нафтотермінали, берегоукріплення тощо. Транскордонне забруднення води є причиною багатьох суперечок, які значною мірою загострюються при аварійних ситуаціях [20].

За даними Головного управління Міністерства надзвичайних ситуацій в Одеській області основними об'єктами небезпеки для українського Придунав'я є:

- рудний район Бая-Маре (Румунія), де сконцентрована велика кількість застарілих, низькотехнологічних підприємств гірничодобувної промисловості, задіяних у видобуванні й переробці поліметанових руд;
- комбінат з виробництва кальцинованого глинозему “Alum Tulcea” (Румунія);
- нафтотермінал у м. Прахів (Сербія);

- нафтопереробний завод близь с. Джурджулешти (Молдова);
- АЕС “Чернаводе” (Румунія).

До останнього часу уздовж румунської ділянки Дунаю не існувало жодної системи очистки комунальних стоків. Тільки в період підготовки вступу Румунії до ЄС розпочалося будівництво очисних споруд, але й досі в таких великих містах, як Галац, скид комунальних стоків в Дунай здійснюється без очистки.

Відповідно до норм міжнародного права, впровадження природоохоронних заходів для запобігання забруднення навколишнього середовища на екологічно небезпечних об'єктах є виключно обов'язком держави, на території якої розташовані ці об'єкти [21].

Окремо слід наголосити на низькому рівні співпраці з Міжнародною комісією з захисту річки Дунай (МКЗД). МКЗД, зокрема, на своїй 10-й зустрічі, яка відбулася у Відні в грудні 2007 р., неодноразово наголошувалося на тому, що українські представники не беруть участі в зустрічах більшості тематичних експертних робочих груп Комісії та не надають інформації, яку Україна зобов'язана представляти МКЗД, зокрема, в галузі протипаводкового захисту.

На відміну від України Румунія бере активну участь у роботі МКЗД, що дозволяє їй лобювати свої інтереси, у тому числі при вирішенні транскордонних проблем/ суперечностей з Україною (будівництво глибоководного суднового ходу по гирлу Бистре) [22].

На засіданні Генеральної асамблеї Асоціації транскордонної співпраці єврорегіону “Нижній Дунай” представники прикордонних регіонів Румунії, України та Молдови обговорили різні питання функціонування структури, а також аспекти щодо плану діяльності на поточний рік. На порядку денному зібрання знаходилось і ухвалення рішень про обов'язки Асоціації транскордонної співпраці єврорегіону «Нижній Дунай»

для імплементації проектів, поданих в рамках Спільної програми Румунія – Україна – Молдова та організаційна схема цієї структури.

Присутній на засіданні в Одесі голова Галацької повітової ради Еуджен Кебак заявив: “У першу чергу я радий, що можу говорити сьогодні про Асоціацію єврорегіон “Нижній Дунай”. Я давно чекав цього моменту, й як голова Галацької повітової ради та член Ради єврорегіону я особисто доклав до цього значних зусиль. Асоціація єврорегіон “Нижній Дунай” працюватиме і доведе свою корисність для всіх причетних сторін. Для початку, як я зазначив з нагоди зустрічі, що відбулась в Кагулі в лютому, ми повинні реалізувати два проекти, з допомогою яких Асоціація має здобути адміністративну спроможність, необхідну для досягнення поставлених цілей та довести європейським установам, що вона спроможна залучати європейські кошти, здобуваючи, таким чином, доступ до фінансування великих проектів. У нинішньому контексті світової економічної кризи ми мусимо здійснити всі демарші для максимального розвитку регіону в цей період. Для цього на рівні регіонів маємо можливість скоротити сувору економію, спричинену кризою наших бюджетів через спільне залучення європейських коштів. Тут вирішальну роль має регіональне партнерство. На рівні Галацького повіту, і не лише, існує бажання та готовність співпрацювати в рамках проектів, що фінансуються з європейських коштів. Ми готові, якщо до нас звернуться з таким проханням, поставити в розпорядження партнерів наш досвід та знання, що стосується залучення та менеджменту європейських коштів. Як перший крок у цьому сенсі ми пропонуємо розширити рамки співпраці шляхом запрошення до роботи всередині єврорегіону представників європейських інституцій - Ради Європи, Комітету Регіонів, Асоціації європейських прикордонних регіонів, Єврокомісії або інших європейських установ. Я хочу, щоб нас почули в Європі, ми повинні скористатися

цією співпрацею і маємо утверджувати імідж єврорегіону “Нижній Дунай” та його членів за кордоном. Ми знаємо про Європу, а вона повинна знати про нас” [23].

У свою чергу голова Одеської обласної ради Микола Скорик підкреслив важливість Асоціації з погляду реалізації програм в рамках єврорегіону. Він зазначив, що Європейський Союз виділив 40 млн. євро на реалізацію цього року спільних проектів учасників єврорегіону “Нижній Дунай”. Микола Скорик сказав, що всього в рамках програми Європейського Інструменту Сусідства та Партнерства 2007-2013 років планується залучити для підтримки учасників єврорегіону “Нижній Дунай” кошти Євросоюзу в обсязі понад 126 млн. євро. 40-мільйонний транш передбачається розподілити не лише на реалізацію великих проектів у сфері економіки, зміцнення транспортних зв'язків, впровадження альтернативних джерел енергії та новітніх технологій енергозбереження, але й на попередження надзвичайних ситуацій та створення системи обміну інформацією про екологічну ситуацію в Дунайському басейні.

У ході засідання Ради єврорегіону “Нижній Дунай” йшлося і про продовження строку головування Одещини в єврорегіоні в 2009 р.

Угоду про співпрацю в двосторонньому порядку уклали суб'єкти єврорегіону «Нижній Дунай» – Одеська область (Україна) і повіт Тулча (Румунія). У Тулчі, де проходило засідання Робочої співдружності придунайських країн, документ підписали керівники обласної та повітової рад Микола Скорик і Георге Бундук.

Угода спирається на Договір про взаємовідносини добросусідства і співпраці між Україною і Румунією, підписаний 2 червня 1997 року, і Європейську рамкову конвенцію про транскордонну співпрацю між територіальними громадами або владою, на принципах відкритості і прозорості дій.

Передбачається, що партнерські відносини і взаємовигідна співпраця між сторонами сприятиме створенню гарних умов для розвитку соціально-економічної, науково-технічної, туристичної і культурної сфер обох країн, які разом з прикордонними територіями Молдови створюють єврорегіон “Нижній Дунай”. Заявлений намір розвивати співпрацю в таких сферах, як економіка і торгівля, залучення інвестицій і створення спільних підприємств, освіта і наука, спорт, туризм і рекреація, культурно-гуманітарна діяльність, сільське господарство, екологія. Визначено і шляхи здійснення цих завдань, і серед них обмін інформацією, делегаціями, досвідом, бібліотечними фондами, вивчення можливостей для спільної участі у проектах, що фінансуються Європейським Союзом, проведення спільних конференцій, семінарів, олімпіад, фестивалів, змагань, турнірів. Угоду укладено на 5 років і буде автоматично продовжено на наступний п'ятирічний період. Як повідомили журналістові в розташованому в Ізмаїлі регіональному Агентстві транскордонної співпраці єврорегіону «Нижній Дунай», з Галацьким повітом Румунії Одещину зв'язує аналогічний документ (підписаний в серпні 2007 року), а з третім румунським учасником єврорегіону Браїлою – протокол про наміри [24].

Розвиток транскордонного співробітництва в рамках єврорегіону “Нижній Дунай” вважається найбільш динамічним серед інших єврорегіонів, до складу яких входять області України. У 2002 р. це було відзначено нагородою Асоціації європейських прикордонних регіонів.

Значну фінансову підтримку транскордонним проектам, що здійснювалися і здійснюються зараз в рамках єврорегіону “Нижній Дунай”, надано з боку Європейської Комісії по лінії програм Phare і Tacis “Прикордонне співробітництво”.

Єврорегіон “Верхній Прут” було утворено 22 вересня 2000 року в м. Ботошань (Румунія). Установчими документами єврорегіону є Угода про утворення єврорегіону «Верхній Прут» та Статут єврорегіону. Засновниками єврорегіону «Верхній Прут» виступили Чернівецька область (Україна), Ботошанський повіт (Румунія), Сучавський повіт (Румунія), Белцький повіт (Республіка Молдова), Єдинецький повіт (Республіка Молдова). Починаючи з 15 жовтня 2003 р. до складу єврорегіону „Верхній Прут” входять Чернівецька та Івано-Франківська області з боку України, Ботошанський та Сучавський повіти з боку Румунії, Фалештський, Єдинецький, Глоденський, Окницький, Ришканський та Бриченський райони з боку Республіки Молдова. Європейським асоційованим партнером єврорегіону «Верхній Прут» є федеральна земля Карінтія (Австрія).

Досить незвичним є положення, закладене до Статуту єврорегіону “Верхній Прут”, про можливість набуття статусу “партнера єврорегіону” “адміністративно територіальною одиницею країни Європейського Союзу або іншої країни, що має угоду про партнерство або протоколи про співробітництво чи побратимство з подібними адміністративно-територіальними одиницями зі складу єврорегіону “Верхній Прут” [25, с.20]. З огляду на визначення поняття “транскордонне співробітництво”, що його запропоновано в Мадридській конвенції, така форма співпраці навряд чи може бути безумовно віднесеною до транскордонної. Але не можна не погодитись із дослідниками єврорегіону “Верхній Прут”, – це сприяє розширенню можливостей щодо регіонального та транскордонного співробітництва [26, с.3].

Діяльність єврорегіону «Верхній Прут», згідно з установчими документами, розгортається за наступними напрямками: розвиток і гармонізація торговельних і економічних відносин; розробка нових проектів співробітництва; розвиток і впровадження передових

технологій; екологічна безпека, попередження забруднень басейнів Дунаю, Прута, Сірету, Дністра і Чорного моря, попередження та ліквідація наслідків промислових аварій і стихійних лих, збільшення кількості екологічно чистих виробництв; гармонізація розвитку інфраструктур, в т.ч. енергетичних систем, транспортних та комунікаційних мереж; розширення співробітництва у сферах нормативно-правового забезпечення, науки, освіти, культури, спорту та молоді; охорона здоров'я населення, розвиток туризму і рекреаційної діяльності; забезпечення повної та справжньої рівності осіб, які належать до національних меншин.

Враховуючи відповідні положення політичного договору між Україною та Румунією, а також з метою поглиблення та розширення географічних рамок українсько-румунського міжрегіонального співробітництва, за ініціативою та при сприянні Генконсульства були налагоджені прямі зв'язки та підписано Рамкові угоди про співпрацю між наступними адміністративно-територіальними одиницями України та Румунії. Також продовжується практична робота щодо відповідних узгоджувальних процедур, необхідних для підписання рамкових угод про міжрегіональне співробітництво між областями і містами України та повітами Румунії.

Єврорегіон «Верхній Прут», проект якого органічно вписується в систему сучасних європейських пріоритетів регіонального співробітництва, розбудови системи європейської безпеки та вдосконалення транскордонних фінансово-економічних, комунікаційних і природоохоронних відносин має й інші особливості.

Подальша інтеграція України до європейських структур неможлива без вироблення та реалізації такої моделі управління регіонами, яка б відповідала принципам регіональної політики Європейського Союзу, сприяла б становленню нових форм співпраці між

центром і регіонами, внутрішньому міжрегіональному співробітництву та міжнародній співпраці територій. Для цього необхідно розробити механізми делегування частини функцій центральних органів влади у регіони, в яких нараховується близько 5 тисяч підприємств, готових співпрацювати. Ці 5 тисяч підприємств – не тільки підприємства області, це підприємства країн, які входять до євро регіону «Верхній Прут».

У рамках євро регіону «Верхній Прут» апробована така цікава модель транскордонного співробітництва, як екоєвро регіон [27, с.140]. Як зауважують розробники, євро регіон «Верхній Прут» є особливо цікавим і досить нетрадиційним. У його складі створений екологічний євро регіон, який є своєрідним ноу-хау у теорії і практиці євро регіонального руху. Основною метою створення екоєвро регіону є визначення державними та місцевими органами влади, а також підприємцями трьох країн їх взаємної зацікавленості у впровадженні сучасних механізмів управління техногенно-екологічною безпекою на всіх стадіях життєвого циклу виробництва та споживання для поліпшення конкурентоспроможності продукції, успішної приватизації, інвестування та реконструкції з одночасним забезпеченням сталого соціально-економічного розвитку регіону в цілому. Планується вироблення необхідних передумов для відпрацювання, демонстраційної реалізації та подальшого розповсюдження нових уніфікованих рішень, які органічно будуть об'єднувати соціально-економічний розвиток регіонів з принципами сталого розвитку техногенно-екологічної безпеки, подальші антропогенні перетворення з новими стандартами управління станом довкілля, формуванням масової свідомості на національному та міжнародному рівнях з правилами самодостатнього та екологічно обумовленого виживання нашої цивілізації [28, с.136]. Передбачається, що екоєвро регіон відіграє роль моделі для подальшого

розповсюдження на весь Карпатсько-Чорноморський регіон.

Ще однією особливістю утворення єврорегіону «Верхній Прут» є те, що він утворився на ґрунті багаторічної традиції міжрегіонального співробітництва адміністративно-територіальних одиниць, які формують транскордонну конструкцію. Партнерські зв'язки Чернівецької області з Сучавським повітом були започатковані в середині 60-х років, з Ботошанським повітом з 1992р. і здійснювалися на основі двосторонніх протоколів про співробітництво [29].

З метою розвитку прикордонної та транспортної інфраструктури, максимального залучення міжнародної допомоги з одночасним зменшенням необхідних витрат та виходячи з експериментального статусу єврорегіону «Верхній Прут», пріоритетності розбудови транспортної та прикордонної інфраструктури за новою Програмою Сусідства «Україна–Румунія», підготовлено та направлено лист до Державної митної служби України та Мінтрансу України з наступними пропозиціями:

- визначити разом з румунською стороною можливості спільного використання нового вантажного терміналу, будівництво якого завершується на території румунського пункту перетину „Сірет“, для сумісного контролю та пропуску вантажного автотранспорту через українсько-румунський кордон;
- опрацювати та погодити з румунською стороною можливості реконструкції наявної інфраструктури українського пункту перетину „Порубне“ для створення за аналогічним принципом спільного терміналу для сумісного контролю та пропуску пасажирського автотранспорту;
- за погодженням центральних митних, прикордонних та транспортних органів виконавчої влади України та Румунії внести спільні пропозиції

щодо зазначених питань до відповідних структур ЄС та Світового банку [30].

Досліджуючи розвиток транскордонного співробітництва в рамках Карпатського євро регіону, євро регіонів «Нижній Дунай» та «Верхній Прут», можливо акцентувати увагу на особливості, яку визнають як українські вчені, так і їх румунські колеги, які зазначають, що на відміну від Західної Європи, де транскордонне співробітництво покликане, головним чином, стимулювати економічне зростання і життєвий рівень громад розташованих у периферійних зонах держав, у випадку з євро регіонами, членами яких є прикордонні регіони України та Румунії, мова йде не стільки про співпрацю економічного характеру, скільки про захист і збереження етнічної, культурної, історичної та мовної самобутності румунської меншини в Україні та української – у Румунії [31, с.79].

Аналіз проведеного дослідження українсько-румунського співробітництва в рамках євро регіонів дозволяє сформулювати такі висновки:

1. Євро регіони відіграють роль мостів у процесі європейської інтеграції, а особливо на кордонах з Європейським Союзом.

2. Крім географічних, геополітичних чинників, наявності відповідної інфраструктури для розвитку транскордонного співробітництва мають значення чинники суб'єктивного порядку – інституційні інструменти нормативного та організаційного, передусім правового характеру. Так, однією з головних причин, що гальмує розвиток прикордонного співробітництва за участі України, а також інших трансформаційних країн, є недосконалість законодавства.

3. Транскордонне співробітництво як форма кооперації є обов'язковим для європейської інтеграції.

Тобто транскордонне співробітництво виступає необхідним фактором соціально-економічного розвитку прикордонних територій, визначає економічні пропорції

розвитку, розміщення продуктивних сил, розвиток господарської інфраструктури. Транскордонна інтеграція сприяє вдосконаленню галузевої структури господарства, підвищенню продуктивності праці і якості матеріальних продуктів та послуг, інтенсифікації економічного розвитку прикордонних територій.

4. З метою активізації процесу прикордонного співробітництва за участі України та Румунії потрібно встановлювати спрощений транскордонний режим руху товарів та послуг у межах прикордонних зон, які вироблені та споживаються в цих зонах; забезпечувати більш ліберальний режим пересування громадян прикордонних зон; встановлювати взаємну пільгову систему щодо окремих видів міжнародної економічної діяльності на прикордонних територіях; розробляти законодавчу, нормативну базу прикордонного співробітництва на основі методологічних критеріїв Євросоюзу; розробляти дієві механізми охорони навколишнього середовища на прикордонних територіях та спільного використання природних ресурсів; стимулювати фінансування та ефективно кредитування транспортної інфраструктури на прикордонних територіях, підключення до відповідних європейських трансконтинентальних транспортних коридорів.

Таким чином, вищезазначені заходи сприятимуть динаміці розвитку співробітництва в найбільш успішних євро регіонах, відкриватимуть можливість активізації діяльності органів місцевого самоврядування, які сформулюють такий механізм регіональної співпраці, який буде здатний задовільнити економічні інтереси прикордонних регіонів України і Румунії в контексті загальнонаціональних політичних та економічних інтересів.

Список використаних джерел

1. Беленький П., Мікула Н. Формування та розвиток системи міжрегіонального та транскордонного співробітництва в Україні // Регіональна економіка – 2001.- №.3.- С.61-74.
2. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
3. В. Ющенко: Румунія і Україна зацікавлені в розвитку двосторонніх відносин//Інтернетресурс/<http://www.newsru.ua/Ukraine/30oct2007/rum.html>.
4. Малько Ю. Непросте сусідство // Інтерв'ю Надзвичайного та Повноважного Посла України в Румунії. / http://dialogs.org.ua/print.php?part=issue&m_id=9637.
5. Интервью Чрезвычайного и Полномочного Посла Румынии в Украине Траяна Лауренциу-Христя//День. – 2006. - № 164, 28 сентября.
6. Лендьел М. Досвід Карпатського євро регіону: поштовх до переосмислення моделі транскордонного співробітництва // На шляху до Європи. Український досвід євро регіонів/за ред. С.Максименка, І.Студеннікова. – Київ, 2000. – С. 51-52.
7. Там само. – С. 53-54.
8. Закарпаття: Довідник / за ред. Поповича. – Ужгород: ІВА, 1998. – 92 с.
9. Карпатський євро регіон зацікавлений в утвердженні транскордонної економіки // <http://www.rii.ro/209.85.129.132>.
10. Там само.
11. Там само.
12. Транскордонна співпраця між Румунією та Україною // <http://www.rii.ro/art.shtml?lang=12&sec=406&art=21188>.
13. Там само.

14. Там само.

15. Карпатський єврорегіон 2001 / Міжнародний секретаріат Карпатського єврорегіону. – Ніредьгаза, 2001.

16. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

17. 2009-й оголошено Роком Карпат // <http://hrynishak.blogspot.com>.

18. Екологія Карпатського єврорегіону – категорія соціальна // eu.prostir.ua/library/50571.html?print.

19. 11 березня 1997 р., у м. Кишиневі було підписано “Угоду між Урядом України й Урядом Республіки Молдова про співробітництво між прикордонними областями України й адміністративно-територіальними одиницями Республіки Молдова”, що спирається на базовий “Договір про добросусідство, дружбу і співробітництво між Україною і Республікою Молдова”. 2 червня 1997 р. у Констанці був підписаний “Договір про відносини добросусідства і співробітництва між Україною і Румунією”, де окремою статтею обумовлено, що обидві сторони сприятимуть співробітництву в рамках єврорегіонів “Верхній Прут” і “Нижній Дунай”. 4 липня 1997 р. у м. Ізмаїлі Президентом України Л. Кучмою, Президентом Республіки Молдова П. Лучинські і Президентом Румунії Е. Константінеску був підписаний “Протокол про тристороннє співробітництво між урядами України, Республіки Молдова і Румунії”.

20. Реалізовані проекти в рамках єврорегіону «Нижній Дунай» // <http://www.rri.ro/art.shtml?lang=12&sec=406&art=23276>

21. Протоколи комісій єврорегіону “Нижній Дунай”: з економіки, торгівлі і туризму (16 вересня 1998 р., 12 грудня 1998 р., 24 березня 1999 р.), з транспорту і комунікацій (16 вересня 1998 р., 24 березня 1999 р.), з фінансового аудиту (16 вересня 1998 р.), з ліквідації наслідків стихійних лих і боротьби з організованою злочинністю (16 вересня

1998 р.), з регіонального розвитку (16 вересня 1998 р.), з демографії (8 жовтня 1998 р., 24 березня 1999 р.), з освіти, науки, культури, охорони здоров'я і спорту (16 квітня 1999 р.).

22. Модернізація системи гідрометеорологічного моніторингу на Нижньому Дунаї як основа вирішення транскордонних суперечностей між Україною та Румунією // www.niss.gov.ua/Monitor/juni08/19.htm.

23. Нові перспективи транскордонної співпраці в рамках євро регіону "Нижній Дунай" // <http://www.rri.ro/art.shtm/209.85.129.132/search?q=cache:Zf2IgoxFCIEJ>.

24. Суб'єкти євро регіону «Нижній Дунай» Одеська область України і повіт Тулча Румунії уклали угоду про співпрацю // <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/control/uk/publish/article/209.85.129.132/>.

25. Європейський Союз та Україна: Стратегія відносин в контексті розширення. Матеріали міжнародної конференції (23 вересня 2003 р., м. Київ). – Київ, 2003. – С. 20.

26. Воловський П. Україна та нова політика сусідства: погляд з Варшави. Виступ під час конференції "Україна напередодні президентських виборів". 30 вересня 2004р., м. Гаага (Нідерланди). – С. 3. // http://www.eru.org.ua/publications/EU_UkraineActionPlan_ukr.pdf.

27. Гакман С. Євро регіон "Верхній Прут" у контексті транскордонного співробітництва // На шляху до Європи. Український досвід євро регіонів. / за ред. С. Максименка, І. Студеннікова. – Київ, 2000. – С. 140.

28. Там само. – С. 136.

29. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: Монографія. – Львів: ІРД НАН України, 2004. – 395 с.

30. Сторонянська І.З. Міжнародне міжрегіональне співробітництво: На прикладі Західного регіону України. – Львів: ІРД НАН України, 2002. – 210 с.

31. Гакман С. Єврорегіон “Верхній Прут” у контексті транскордонного співробітництва // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів. / За ред. С. Максименка, І. Студеннікова. – Київ, 2000. – С. 136.

V. Andrejko. Key moments of ukrainian-romanian trans-border cooperation in the framework of the “Euroregions”.

The article discusses the basic directions of Ukrainian-Romanian euroregional cooperation, preconditions of strategic cooperation in border areas, analyzes problems and prospects of partnership relations in the Carpathian Euroregion, euroregions «Upper Prut» and «Lower Danube».

Keywords: Euroregional cooperation, the Carpathian Euroregion, strategic cooperation, the Ukrainian-Romanian cooperation.

В. Андрейко. Актуальные аспекты украинско-румынского трансграничного сотрудничества в рамках еврорегионов.

В статье рассматриваются основные направления украинско-румынского еврорегионального сотрудничества, раскрыты предпосылки стратегического сотрудничества в приграничных районах, анализируются проблемы и перспективы развития партнёрских взаимоотношений в Карпатском еврорегионе, еврорегионах «Верхний Прут» и «Нижний Дунай».

Ключевые слова: еврорегиональное сотрудничество, Карпатский еврорегион, стратегическое сотрудничество, украинско-румынское сотрудничество.

**ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО
МІЖ ЗАКАРПАТСЬКОЮ ОБЛАСТЮ ТА
ПРИКОРДОННИМИ РЕГІОНАМИ СЛОВАЦЬКОЇ
РЕСПУБЛІКИ В УМОВАХ ІНТЕГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ У ЄВРОПІ**

У статті дається характеристика транскордонного співробітництва між Закарпатською областю та прикордонними регіонами Словачької Республіки, вказуються сфери співпраці та концептуальні документи щодо розвитку цього співробітництва, а також вказується на роль і місце органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у розвитку міжрегіонального співробітництва.

Ключові слова: інтеграція, міжрегіональне співробітництво, транскордонне співробітництво.

За сучасних умов розвитку інтеграційних процесів в Європі для Закарпаття великого значення набуває діяльність у сфері транскордонного та міжрегіонального співробітництва. Таке співробітництво – це дієвий засіб об'єднувати зусилля для вирішення спільних проблем транскордонного регіону.

Транскордонне співробітництво виступає складовою частиною сучасної концепції європейської інтеграції; його економічні, інституційні та міжнародно-правові засади в ЄС є найбільш вдалими й опрацьованими як теоретично, так і практично. Внаслідок цього досвід ЄС має велике значення для інших держав, у тому числі й для України.

Транскордонне співробітництво розглядається обласною владою як невід'ємна складова Стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року, як одна із

локальних малих форм інтеграції України в Європейський Союз.

Загальна протяжність державного кордону в межах Закарпатської області становить 467,2 км, з яких на українсько-польську частку державного кордону припадає 32,6 км, на українсько-словацьку – 97,6 км, на українсько-угорську – 133,1 км і на українсько-румунську – 203,9 км. На сьогодні налічується 17 фактично діючих пунктів пропуску.

Після масштабного розширення ЄС його зовнішні кордони зазнали істотних змін. У східному напрямі розширення Європейського Союзу його кордони співпали з існуючими кордонами західноєвропейських країн: Угорщини, Словаччини, Польщі, Румунії, Болгарії, Литви, Латвії, Естонії та східноєвропейських країн: України, Білорусі, Росії.

Протяжність нового східного сухопутного кордону ЄС становить близько 3000 км, в тому числі з Україною – 1364 км, впродовж яких здійснюється транскордонне співробітництво. Доля кордону Закарпатської області становить 15 % від загальної протяжності східного сухопутного кордону ЄС та 34,3 % припадає на кордон всієї України з ЄС.

Область, яка є унікальною щодо зовнішніх кордонів з ЄС, повинна стати пілотною, своєрідною лабораторією для використання нових форм транскордонного співробітництва, спільного підприємництва, культурних та наукових обмінів, молодіжних контактів, що на практиці сприятиме економічному розвитку, вирівнюванню соціальних стандартів по обидва боки кордону [8; с.112].

Для нас статус прикордонної області – це можливість енергійно вести вивчення європейського досвіду регіонального управління, місцевого самоуправління, побудови громадянського суспільства.

Концептуальним документом розвитку транскордонного співробітництва є „Стратегія розвитку прикордонних територій України, Угорщини, Польщі,

Словаччини та Румунії „Карпати 2004-2011 рр.“, яка об'єднала зусилля прикордонних регіонів п'яти країн – членів ЄС та України з метою спільного вирішення транскордонних проблем.

Для розвитку транскордонного співробітництва між Закарпатською областю та прикордонними регіонами Словацької Республіки здійснено наступні кроки:

15 березня 2005 року в м. Ужгороді була підписана Угода про співробітництво між Закарпатською областю та Пряшівським самоврядним краєм.

24 жовтня 2006 року в м. Кошице була підписана Угода про торговельно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво між Закарпатською областю та Кошицьким самоврядним краєм.

Згідно з діючими угодами щорічно підписуються Програми спільних дій про співпрацю між регіонами, у яких визначено конкретні заходи щодо співробітництва у сферах економіки, освіти, науки і культури, а по закінченні терміну дії підбиваються підсумки їх виконання. Під час проведення щорічного українсько-словацького Дня добросусідства 15 травня 2010 року підписано „Виконавчий протокол №3 до Меморандуму про співпрацю між Кошицьким самоврядним краєм та Закарпатською обласною радою на період травень 2010 – травень 2011”.

Також підписано аналогічну Програму спільних дій і з Пряшівським самоврядним краєм на період 2010-2011 рр.

Співпраця зосереджена у сферах економіки і регіонального розвитку, спільної координації підготовки і реалізації проектів в рамках Програми прикордонного співробітництва „Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія” Європейського інструмента сусідства та партнерства (ENPI CBC 2007-2013), спільної презентації регіонів на виставках і ярмарках, в галузях культури, освіти і соціальних служб. Також задекларовано спільний

інтерес щодо підтримки розвитку національних меншин, розвитку малого і середнього підприємництва, інвестиційної діяльності, ринку праці і зайнятості, підтримки розвитку співпраці на рівні органів місцевого самоврядування [4;с.118-121].

Представники управлінь культури з обох регіонів з метою досягнення результатів співпраці у даній галузі і підтримки розвитку співпраці на рівні закладів культури і органів національних меншин розробили План співпраці у галузі культури.

У рамках підтримки розвитку національних меншин на території регіонів досягнуто спільної згоди щодо створення Центру словацької культури в Ужгороді і Центру української культури у Пряшеві. Пряшівський самоврядний край з цією метою надасть будівлю Шарішського освітнього центру в Пряшеві, а Закарпатська область – приміщення школи № 4 у м.Ужгород.

Активно проводиться робота з обміну досвідом у сфері сільського зеленого туризму між прикордонними областями Словаччини, Угорщини, Польщі та Румунії.

Відповідно до Програми спільних дій про співпрацю між Закарпатською областю та Пряшівським самоврядним краєм, яку було підписано на період 2009-2010 років, виконано такі заходи:

- проведено спільну зустріч з питань підготовки проектів у рамках Програми прикордонного співробітництва „Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія” Європейського інструмента сусідства та партнерства (ENPI CBC 2007-2013);
- надано допомогу Пряшівському самоврядному краю в пропаганді програми для місцевого самоврядування та інституцій Закарпатської області;
- проведено міжнародні конференції: „Партнерство в рамках словацько-українського співробітництва: співробітництво органів влади та місцевого

самоврядування” (м. Кошице), „Українсько-словацькі відносини в контексті Східного партнерства: можливості та перспективи” (м. Ужгород), „Підприємництво в Східній Словаччині та на Україні (Закарпаття)” (м. Пряшів), а також за сприяння Регіонального філіалу Національного Інституту стратегічних досліджень в м. Ужгороді проведено п’ятиденний семінар-навчання у м. Пряшів Словацької Республіки, присвячений розгляду питань євроінтеграційного досвіду цієї країни.

Важливим фактором розвитку транскордонного співробітництва між Україною та Словацькою Республікою є залучення фінансових ресурсів ЄС для цільового використання в існуючих програмах, зокрема, у рамках Програми Сусідства „Україна – Угорщина – Словаччина - Румунія”. Згідно з Індикативною програмою, 2007-2013 роки визначені бюджетними роками впровадження Програм Сусідства. Бюджет зазначеної програми становить 68,6 млн.євро. Можна навести низку прикладів успішних проектів Програми Сусідства від Закарпатської області. Серед них:

- Проект словацько-української транскордонної співпраці у сфері туризму (неприбуткова організація „Панонія”).
- Комплексне дослідження можливостей використання біомаси угорсько-словацько-українського прикордонного регіону (Агентство регіонального розвитку і прикордонного співробітництва „Закарпаття”).
- Проект сприяння підприємництву уздовж словацько-українського кордону (Асоціація розвитку малого і середнього бізнесу та інновацій „Ужгород – XXI вік”).

На сьогодні у Закарпатській області реалізуються такі спільні проекти: „Розвиток Берегівської транскордонної польдерної системи в басейні річки „Тиса”, „Чиста вода”; „Транскордонні можливості розвитку транспортної логістики”.

У 2010 році відбулася низка зустрічей в рамках програми сусідства, зокрема, засідання моніторингового та наглядового комітетів Програми Сусідства „Україна – Словаччина – Угорщина – Румунія” 2007-2013.

Проведено конкурс на подання заявок у рамках Програми Сусідства „Україна – Словаччина – Угорщина – Румунія” 2007-2013 і завершено формальну оцінку проектів технічної допомоги, поданих на конкурс українськими аплікантами. Після проведення другого етапу, а саме експертної оцінки, переможцями визнано 13 проектів від області, які фінансуватимуться Європейською Комісією [3; с.87].

Європейською Комісією у рамках програми сусідства „Україна – Словаччина – Угорщина – Румунія” 2007-2013 розглянуто проекти щодо реконструкції пунктів пропуску на українсько-словацькому, українсько-угорському, українсько-румунському кордонах та виділено 20,4 млн. євро.

Враховуючи традиційні зовнішньоекономічні, культурні, етнічні зв'язки Закарпаття і Словаччини, а також спільний кордон протяжністю 97,6 км, співпраця з цією країною в економічному напрямі завжди була перспективною для закарпатських підприємців.

Згідно з даними головного управління статистики за **1994 – I півріччя 2010 років** в Закарпатську область залучено **344,6 млн. дол. США** прямих іноземних інвестицій (це 13 місце серед областей України), що становить **277,6 дол. США** у розрахунку на одну особу (14 місце серед регіонів України) [6; с.95].

За **I півріччя 2010 року** в економіку області вкладено **8,2 млн. дол. США** прямих іноземних інвестицій, що на 0,4 млн. дол. США, або на 5,1 % більше, ніж у аналогічному періоді 2009 року. У структурі прямих іноземних інвестицій близько 22,0 % – внески у формі рухомого і нерухомого майна, 78,0 % – грошові внески.

Кількість підприємств з іноземними інвестиціями – **822**.

Географія інвестиційного капіталу охоплює **49 країн світу**.

Найбільші обсяги прямих іноземних інвестицій надійшли з:

- Японії – 46,4 млн. дол. США (13,3 % загального обсягу);
- Сполучених Штатів Америки – 45,6 млн. дол. США (13,2 %);
- Німеччини – 35,6 млн. дол. США (10,3 %);
- Угорщини – 32,0 млн. дол. США (9,3 %);
- Польщі – 32,1 млн. дол. США (9,3 %);
- Австрії – 31,3 млн. дол. США (9,1 %);
- Нідерландів – 22,6 млн. дол. США (6,6 %);
- Італії – 16,1 млн. дол. США (4,7 %);
- Словаччини – 10,4 млн. дол. США (2,9 %);
- Швейцарії – 9,7 млн. дол. США (2,8 %).

За обсягами **прямих іноземних інвестицій**, що надійшли в економіку Закарпаття, Словаччина посідає **дев'яте місце** після Японії, США, Німеччини, Угорщини, Польщі, Австрії, Нідерландів, Італії.

На сьогодні в області нараховується **118 підприємств** з інвестиціями словацького походження. Загальна сума інвестицій, що надійшли із Словаччини за весь період інвестиційної діяльності, становить **10,4 млн. дол. США** (2,9 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених за весь період діяльності).

Найбільш привабливими для словацьких інвесторів є міста Ужгород, Мукачево, Ужгородський та Мукачівський райони.

За **видами** економічної діяльності словацькі інвестиції спрямовані наступним чином:

- **промисловість** – **68,0 %** від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, що надійшли в область, з них:
  - ✓ в переробну промисловість – 68,2 %;
  - ✓ в добувну промисловість – 1,7 %;
  - ✓ легку промисловість – 7,2 %;

- ✓ оброблення деревини та виробництво виробів з деревини – 25,3 %;
- ✓ виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 11,7 %;
- ✓ виробництво машин та устаткування – 8,6 %;
- ✓ металургійне виробництво – 11,6 %;
- торгівля – 10,8 %;
- будівництво – 5,0 %;
- сільське господарство, мисливство та лісове господарство – 1,5 %;
- діяльність готелів та ресторанів – 1,0 %;
- діяльність транспорту та зв'язку – 12,3 %;
- охорона здоров'я та надання соціальної допомоги – 0,9 %.

Географія походження словацьких інвестицій досить широка: міста Міхаловце, Кошице, Вранов, Братислава, Требішов, Мартін, Пряшів, Трнава.

В інвестиційній діяльності області Словаччина найбільш характерно представлена такими підприємствами, як: ТОВ “Фем-Інвест”, ТОВ “Каслекс”, ТОВ “Самвер”, ТОВ “Готель Ужгород”, ТОВ “Цемм-Тгоме-Україна”, ТОВ “Росс-Україна”.

Якщо вдатися до аналізу стану справ у сфері зовнішньої торгівлі, то за перше півріччя 2010 року зовнішньоторговельний оборот області зі Словаччиною становив 37,4 млн. дол. США і зменшився, порівняно з відповідним періодом 2009 року на 19,6 % або на 9,1 млн. дол. США. Частка країни у загальному обсязі зовнішньої торгівлі області становить 10,3 %

Обсяг експорту за січень – червень 2010 року становив 29,4 млн. дол. США, що на 7,1 % менше аналогічного показника 2009 року. Питома вага Словаччини у загальному обсязі експорту області становила 6,1 %.

Основними статтями експорту області в Словаччину у січні – червні 2010 року були:

- ✓ електричні машини і устаткування – 55,4 %

- загального експорту в цю країну;
- ✓ одяг текстильний, трикотажний – 19,4 %;
- ✓ деревина і вироби з деревини – 12,2 %.

Обсяг імпорту за **перше півріччя 2010 року** становив 8,0 млн. дол. США і також зменшився, порівняно з відповідним періодом минулого року на 46,4 %. Питома вага Словаччини у загальному обсязі імпорту області становила 1,4 %.

В **імпортних поставках** зі Словаччини у січні-червні переважали наступні види товарів:

- ✓ електричні і механічні машини та устаткування – 26,5 % імпорту з цієї країни;
- ✓ сіль, сірка, штукатурні матеріали і цемент – 10,2 %;
- ✓ деревина і вироби з деревини – 9,3 %;
- ✓ полімерні матеріали, пластмаси – 7,5 %;
- ✓ бавовна (тканини) – 7,4 %;
- ✓ транспортні засоби – 4,4 %.

Позитивне сальдо зовнішньоторговельного балансу зі Словаччиною за **січень-червень 2010 року** становило 21,4 млн. дол. США.

Значна увага органами виконавчої влади та місцевого самоврядування у напрямі розвитку міжрегіонального співробітництва приділяється розвитку прикордонної та митної інфраструктури, відкриттю нових та реконструкції діючих пунктів пропуску, вдосконаленню режиму їх роботи та доведенню до відповідних вимог міжнародних стандартів.

На українсько-словацькому кордоні функціонує 5 пунктів пропуску: „Ужгород – Вишне Немецьке“, „Ужгород – аеропорт“, „Малий Березний – Убля“, „Павлове – Матьовце“, „Малі Селменці – Велке Слемецце“.

Завдяки зусиллям облдержадміністрації завершено першу чергу реконструкції вантажного терміналу міжнародного пункту пропуску „Ужгород-Вишне Немецьке“, передбачено реконструкцію пунктів пропуску „Малий Березний“, „Малі Селменці“.

Прагнучи розвивати добросусідські відносини між Україною та Словацькою Республікою, маючи намір підтримувати та розширювати співробітництво в галузі транспорту та бажаючи сприяти налагодженню торговельних і економічних відносин, країни підписали міжурядову Угоду про будівництво нового автодорожнього пункту пропуску „Соломоново-Чіерна над Тисов“. Пункт пропуску внесений до Державної програми розбудови кордонів зі строком введення в експлуатацію у 2012 році [7; с. 17].

Також проводиться спільна робота щодо відкриття нового пункту пропуску „Уліч – Забродь“.

Ці питання потребують якнайшвидшого вирішення, оскільки вони є важливими в контексті проведення чемпіонату Європи з футболу «Євро-2012». Хоча в Закарпатті і не проводитимуться змагання, але через нашу територію проїдуть сотні тисяч туристів із південної і середньої частини Західної Європи. Тому, щоб прийняти і пропустити таку кількість подорожуючих, необхідно розвивати прикордонну інфраструктуру, відкриваючи нові пункти пропуску [2; с.13-14].

У зв'язку з вищенаведеним, обласною державною адміністрацією подано до Кабінету Міністрів України пропозиції щодо внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 13 червня 2007 року №831 „Про затвердження Державної цільової програми „Облаштування та реконструкція державного кордону“ на період до 2015 року” шляхом:

- перенесення строків здачі в експлуатацію до 2011 року пунктів пропуску „Соломоново-Чіерна над Тисов“, „Малі Селменці – Велке Слеменце“ , „Малий Березний – Убля“;

- включення до програми будівництва та реконструкції пункту пропуску „Уліч – Забродь“.

Важливим і дієвим інструментом транскордонного співробітництва є проведення на постійній основі засідань українсько-словацької Міжурядової комісії з

питань транскордонного співробітництва. Зазначена комісія була створена на підставі угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом Словацької Республіки про транскордонне співробітництво. З 2003 року було проведено 7 засідань цієї комісії, у ході проведення яких здійснюється аналіз стану співробітництва між прикордонними регіонами України і Словацької Республіки, обговорюються питання щодо подальшого розвитку транскордонного співробітництва між сусідніми регіонами України та Словаччини, нагальні проблеми двостороннього транскордонного співробітництва, а також підбиваються підсумки виконання домовленостей, які були досягнуті у ході проведення минулих засідань комісії.

На черговому VIII засіданні українсько-словацької Міжурядової комісії з питань транскордонного співробітництва планується розглянути:

- пропозиції щодо відкриття пунктів пропуску „Соломоново-Чієрна над Тисов” та „Уліч – Забродь”;
- інформацію про співробітництво України та Словацької Республіки у сфері культури;
- досвід транскордонного співробітництва територіальних громад України та Словацької Республіки, перспективи його розвитку (співробітництво міст Стара Любовна (СР) та Сваляви (Україна), співробітництво селищ Забродь (Україна) та Уліч (СР);
- інформацію щодо стану реалізації угоди між Україною та Словацькою Республікою про правила місцевого прикордонного руху тощо.

Підсумки нашої співпраці вагомі в різних галузях. Але ще більш вагомими вбачаються перспективи українсько-словацьких відносин. Наше спільне минуле і добросусідське сьогодення дозволяють стверджувати, що де б у геополітичному плані не знаходились наші держави – по різні боки європейського кордону чи разом в об’єднаній Європі – ми завжди будемо добрими сусідами.

Список використаних джерел

1. Абетка української політики: Довідник. Вип.5 / Авт.-упоряд. Томенко М. (кер.кол.), Бадешко Л., Гребельник В.та інші. – К.: Смолоскип, 2002. – 368 с.
2. Беленький П.Ю., Мікула Н.А. Методологічні аспекти міжрегіонального та транскордонного співробітництва // Зовнішньоекономічний кур'єр . – 2001. – № 1-2. – Львів: ТПП. – 57 с.
3. Бураковський І. Україна та європейські інтеграційні процеси: вироблення національної стратегії. // Проблеми лібералізації зовнішньої торгівлі України в контексті європейської інтеграції. Міжнародний науковий симпозіум: тези виступів. 16-17 травня 1996/ відп.ред. В.С.Будкін.-К.:ІСЕМВ НАН України. – 1996. – 133 с.
4. Дністрянський М.С. Україна в політико-географічному вимірі. – Львів, 2000. – 310 с.
5. Мікула Н. Основні методичні підходи до оцінки діяльності єврорегіонів. // Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект /зб. наук. праць. Донецьк: ДонНУ, 2003. – 788 с.
6. Скибінський С., Мокій А. Транскордонне співробітництво: необхідність, переваги та можливі проблеми // Проблеми транскордонного співробітництва. – Львів: ІРД НАНУ, 1995. – 112 с.
7. Транскордонне співробітництво – стратегічний ресурс розвитку прикордонних територій України / за заг. ред. к.е.н. В. Борщевського. – Львів: Інститут міжнародних економічних досліджень – Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м.Львів, 2008. –180 с.

V. Goblyk. VI. Goblyk Cross-border cooperation between Trans-carpathian region and bordering regions of the Slovak Republic under integration process in Europe.

The article describes the cross-border cooperation between Transcarpathian region and bordering regions of the Slovak Republic, defines areas of cooperation and conceptual development of documents of this cooperation, and also indicates the role and place of the executive authorities and local governments in the process of developing interregional cooperation.

Keywords: *integration, interregional cooperation, cross-border cooperation.*

В.Гоблик. Вл.Гоблик. Трансграничное сотрудничество между Закарпатской областью и приграничными регионами Словацкой Республики в условиях интеграционных процессов в Европе.

В статье даётся характеристика трансграничного сотрудничества между Закарпатской областью и приграничными регионами Словацкой Республики, указываются сферы сотрудничества и концептуальные документы развития сотрудничества, а также раскрываются роль и место органов исполнительной власти и местного самоуправления в развитии межрегионального сотрудничества.

Ключевые слова: *интеграция, межрегиональное сотрудничество, трансграничное сотрудничество.*

ІНІЦІАТИВА «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО» ЯК НОВИЙ ІНСТРУМЕНТ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄС

У статті висвітлюються окремі аспекти ініціативи ЄС «Східне партнерство», а саме її вплив на підвищення ефективності транскордонного співробітництва України з державами-членами Європейського Союзу. Дається комплексний аналіз основних інтеграційних цінностей та можливостей нового «східного» формату співробітництва ЄС для транскордонної співпраці, а також перспектив його розвитку в умовах асоційованого членства України в ЄС та вступу до зони вільної торгівлі, що є надзвичайно актуальним у сучасних геополітичних умовах.

Ключові слова: ініціатива «Східне партнерство», транскордонне співробітництво, угода про асоціацію, зона вільної торгівлі, євроінтеграція, безвізовий режим.

Незважаючи на досить коротку історію «Східного партнерства» ЄС¹, ця ініціатива викликала глибокий інтерес з боку політичних та суспільних кіл як за кордоном, так і безпосередньо в Україні.

Більшість наукових публікацій висвітлюють переважно зміст та основні положення «Східного партнерства». Тому **актуальним** є проведення аналізу процесів формування ініціативи, виявлення її особливостей та визначення місця в ній України, а також дослідження стану і перспектив підготовки нової угоди

¹ Довідково: наприкінці квітня 2008 р. Польща та Швеція висунули спільну ініціативу щодо необхідності розвитку східного виміру зовнішньої політики ЄС під назвою «Східне партнерство». Комунікація Європейської Комісії «Східне партнерство» була офіційно оприлюднена 3 грудня 2008 р.

про асоціацію, про яку постійно йде мова у політичних колах і, відповідно, у засобах масової інформації.

Ініціатива «Східне партнерство» була заснована у травні 2009 року і передбачає посилену співпрацю ЄС з шістьма країнами-сусідами: Азербайджаном, Білоруссю, Вірменією, Грузією, Молдовою і Україною. Проте вона не виключає можливість приєднання третіх сторін, в першу чергу це стосується Росії та Туреччини. Це обумовлено наявністю деяких проблем в регіоні, з-поміж яких головними є питання енергетичної безпеки та врегулювання конфліктів, а залучення вищезгаданих країн може значно сприяти вирішенню цих проблем.

Необхідно відмітити в першу чергу те, що ЄС, приділяючи дедалі більшу увагу Східній Європі, прагне таким чином поширити в регіоні власні інтереси і зону впливу. Не менш зацікавленою в цьому питанні є і Росія. Однак зростання конкуренції між ЄС і Росією звужує можливості маневрування України між східним і західним векторами зовнішньополітичних інтересів.

«Східне партнерство» створює широку базу для транскордонного співробітництва, надає додаткові стимули для економічного, соціального та регіонального розвитку партнерських країн. Крім того, ініціатива сприяє належному управлінню, включаючи фінансовий сектор, а також допомагає зменшити соціально-економічні відмінності між державами.

На відміну від Програми ІНТЕРРЕГ, якою передбачено механізм фінансування транскордонного співробітництва, «Східне партнерство» передбачає інноваційний підхід. Він полягає у просуванні більш тісного співробітництва між державним та приватним секторами. До фінансової підтримки Ініціативи запрошені фінансові та інші інституції ЄС.

Таким чином, хоча ініціатива «Східне партнерство» не передбачає безпосереднього механізму фінансування проектів транскордонного співробітництва, вона діє у якості форуму для обговорення та спільного вирішення

існуючих проблем у партнерських державах із залученням досвіду ЄС.

Діяльність України в рамках цієї ініціативи створює додаткові можливості для поглиблення транскордонного співробітництва з ЄС. В той час, як більшість країн-учасниць «Східного партнерства» проявляють інтерес до механізмів, спрямованих на поглиблення відносин виключно в економічній сфері, Україна акцентує свою увагу на використанні усіх можливостей ініціативи з метою максимального наближення до стандартів ЄС, не виключаючи можливості щодо продовження діалогу на предмет членства.

Так, нові компоненти «Східного партнерства» для України виокремлено в чотири тематичні платформи. Саме вони повинні стати основою для інтеграції країн-учасниць до ЄС. До них відносяться: сфера управління і верховенства права; економічна інтеграція і регуляторна сфера; питання енергетичної безпеки; контакти між людьми.

Важливе значення для транскордонного співробітництва України з ЄС має Інтегрована програма управління кордонами, покликана сприяти створенню інтегрованої інфраструктури митного та прикордонного контролю на основі стандартів ЄС. 23 вересня минулого року відбулося підписання тристоронньої Декларації щодо зміцнення співробітництва митних служб України, Польщі та Білорусі. Документ передбачає спрощення митних процедур, скорочення часу перетину кордону, а також співпрацю у боротьбі із нелегальною міграцією та контрабандою. При цьому слід відзначити, що результатом попередніх домовленостей керівників митних служб цих країн щодо обміну оперативною інформацією стало реальне скорочення черг на кордонах [1].

Беручи до уваги існуючі євроінтеграційні здобутки України, ЄС неофіційно відводить нашій державі роль лідера в межах «Східного партнерства». Головною

причиною цього є те, що з шести країн-членів ініціативи в Україні найбільше розвинуті принципи демократії і її вважають такою, що уникає будь-яких конфліктів: чи то збройних, чи міжетнічних. Необхідно враховувати і той факт, що Україна з-поміж усіх учасників проекту найактивніше декларує своє бажання приєднатися до ЄС [2].

Східна політика ЄС є додатковою платформою, на якій Україна може представляти свої інтереси, а також використовувати запропоновані механізми для проведення структурних реформ. Важливим позитивним моментом ініціативи є той факт, що Україна «де-юре» не повинна робити вибір між східним та західним векторами зовнішньої політики і може ефективно поєднувати елементи співпраці в обох напрямках.

Проте необхідно відмітити, що останнім часом зменшилася зацікавленість у «Східному партнерстві». Про це свідчать матеріали ЗМІ. 24 травня 2010 р. в Сопоті відбулася неформальна зустріч міністрів закордонних справ країн-учасниць ініціативи ЄС «Східне партнерство». В засіданні взяли участь голови і співробітники МЗС двадцяти семи держав-членів Європейського Союзу, а також їхні колеги з України, Білорусі, Молдови і трьох закавказьких республік. Кореспондент тижневика «Комментарии» Володимир Савченко з цього приводу зазначив: «Прибули туди всі з думкою про те, що «Східне партнерство» - це добре. Вийшли з відчуттям, що в цій ініціативі поки що добре тільки те, що вона взагалі існує» [3]. Однак дискусії в рамках зустрічі показали, що подальше співробітництво в рамках «Східного партнерства» є необхідним.

У минулому році був момент, коли навіть Москва всерйоз побоювалася, що «Східне партнерство» стане протипагою її сфері інтересів у регіоні. Зараз навіть єврокомісар з питань розширення ЄС та європейської політики сусідства Штефан Фюле визнає, що двостороннє співробітництво з державами Східної Європи, що

розвивається в цілому досить успішно, так і не було доповнено багатостороннім співробітництвом під егідою «Східного партнерства».

Україна скептично сприймає ініціативу «Східне партнерство». Наша дипломатія охоче бере в ній участь, тому що зараз їй необхідно балансувати між активністю на російському напрямі і переконувати Захід і власне суспільство в тому, що у ставленні до євроінтеграції нічого не змінилося, а значить, і всі проведені під егідою ЄС форуми українці будуть відвідувати. Але підхід до діалогу з Євросоюзом зазнав істотних змін. Він став більш прагматичним. Безвізовий режим, повноцінна зона вільної торгівлі та угода про асоціацію – це три цілі, які Україна ставить перед собою у відносинах з ЄС. У той же час особливості ставлення Євросоюзу до України чітко проявилися в історії з перейменуванням «дорожньої карти» досягнення безвізового режиму у «План дій» з досягнення безвізового режиму.

З початку березня на переговорах української сторони з єврочиновниками на всіх рівнях мова йшла про «дорожню карту» як про документ, що містить чіткий набір кроків з боку України і ЄС (переважно йшлося про внесення змін до законодавства), реалізація яких повинна привести до автоматичного скасування віз для громадян України, які здійснюють короткострокові поїздки до Євросоюзу. Невдовзі Брюссель почав рішуче наполягати на тому, що документ, який планується підписати на засіданні Ради співробітництва Україна – ЄС у червні, має називатися «План дій». «Дорожня карта» передбачає ухвалення тільки одного політичного рішення з боку Союзу – її підписання. Решта – суто технічна робота. В свою чергу План дій має на увазі, що навіть після виконання всіх його елементів ЄС залишить за собою право ще раз з політичних позицій оцінити, чи варто скасовувати візи для українців. Такі коливання можуть мати серйозні наслідки. Якщо ЄС і далі буде демонструвати неготовність до серйозного діалогу, а Україна продовжить брати участь

в російських інтеграційних ініціативах, між Києвом і Брюсселем цілком може статися остаточне «розлучення з обопільної згоди сторін» [4].

У травні Штефан Фюле, єврокомісар з питань розширення ЄС, вручив українській владі план економічних і політичних реформ, розрахований на півтора року. Якщо Київ подужає цю «дорожню карту», країна увійде до зони вільної торгівлі з Європою і отримає асоційоване членство в ЄС.

ЄС позитивно оцінює нещодавнє підписання між Україною та Росією угоди про демаркацію кордону. Це свідчить про початок виконання Україною умов угоди про лібералізацію візового режиму.

«Кореспондент» за допомогою експертів проаналізував, наскільки ж влада готова і може виконати умови ЄС. Підсумок засмучує: вірогідність реалізації плану – 44%. Проблема в тому, що більшість з цих реформ ударить по електорату, і влада не захоче їх проводити. Бар'єром буде і опір політиків [5].

Все ж таки, що може надати Україні членство в ініціативі «Східне партнерство»? З яких джерел відбуватиметься її фінансування?

Важливе місце в «Східному партнерстві» відведено регіональному розвитку, адже саме завдяки йому громадяни зможуть відчутти результати процесу європейської інтеграції.

Регіональний розвиток сприятиме:

- поліпшенню життя населення регіонів;
- соціально-економічному вирівнюванню регіонів;
- зменшенню соціальної напруги серед населення;
- підвищенню рівня підтримки процесу інтеграції до ЄС;
- поліпшенню інфраструктури.

Уповноважений Міністерства закордонних справ Польщі з питань «Східного партнерства» Анджей Чешковський після першого засідання багатостороннього формату «Східного партнерства» щодо платформи

«Демократія, належне управління та стабільність» 5 червня 2009 року зазначив, що програма регіональної політики вже розпочалася.

Можливо, було б доцільним впровадження спільних дій щодо комплексного моніторингу за реалізацією програм і проектів у регіоні, який було обрано пілотним (АР Крим). Адже від успішності пілотних проектів залежатиме зацікавленість ЄС у наданні допомоги в рамках «Східного партнерства» у подальшому і для інших регіонів.

Загальна грошова сума, призначена для фінансування ініціатив «Східного партнерства», становить 600 млн. євро [6, с.23].

Збільшення фінансування на «Східне партнерство» можна очікувати тільки після 2014 року. Однак ЄС дотримуватиметься балансу у фінансуванні між «Східним партнерством» і Союзом для Середземномор'я. Процес розподілу коштів, виділених на фінансування «Східного партнерства» на період до 2013 року, ще не завершився.

«Східне партнерство» може стати дієвим інструментом забезпечення свободи пересування для громадян країн Східної Європи, адже рух до повної лібералізації візового режиму з боку ЄС є одним із пріоритетних напрямів цієї ініціативи. Угода про спрощення оформлення віз, яка набула чинності 1 січня 2008 року, стала першим позитивним кроком у цьому напрямі.

Очевидним є те, що Україні треба активно здійснювати реформування економіки, запровадження європейських стандартів, зближення законодавства з європейським, щоб бути готовою, коли відкриється нове вікно розширення ЄС. Сприятливим в цьому напрямі може стати 2011 рік. Адже саме на цей рік припадає головування в ЄС Польщі та Угорщини, які є прихильниками східної політики ЄС.

Таким чином, подальше просування співробітництва і реалізація конкретних угод в рамках ініціативи

«Східне партнерство» буде залежати в першу чергу від України.

На сучасному етапі керівництво України, незважаючи на складні внутрішньо- та зовнішньополітичні умови, продовжує проявляти свою зацікавленість у східній ініціативі ЄС і спрямовує свої зусилля на практичну реалізацію проектів у її рамках.

Сьогодні в Україні чи не найважливіша роль відводиться питанням підписання угоди про асоціацію, а також перспективам створення зони вільної торгівлі з ЄС, що є надзвичайно важливим для транскордонного співробітництва України і ЄС.

Укладаючи угоди про асоціацію, ЄС застосовує диференційований підхід [7].

Зокрема, метою угод про асоціацію ЄС з країнами Середземномор'я є створення зони вільної торгівлі, економічна, соціальна і культурна співпраця. Виняток становить Туреччина, угода про асоціацію з якою засновує митний союз із ЄС та забезпечує доступ Туреччини до внутрішнього ринку ЄС протягом перехідного періоду. У свою чергу для Західних Балкан (зокрема Хорватії та Македонії) ЄС передбачено процес стабілізації та асоціації, що включає різні рівні: стратегічний та політичний; інституційний; економічний; фінансовий. До окремої групи слід віднести угоду про асоціацію з Чилі, метою якої є заснування політичної та економічної асоціації з ЄС.

З державами Центральної та Східної Європи ЄС у 90-ті роки укладав європейські угоди, які засновували асоціацію між сторонами. Саме угоди про асоціацію європейського типу стали передумовою для набуття повноправного членства в ЄС країнами Центральної та Східної Європи.

Зважаючи на те, що Україна – європейська країна, яка поділяє європейські цінності, укладення між Україною та ЄС угоди про асоціацію європейського типу є закономірним етапом інтеграції України до ЄС. Саме

така угода закріпить правові основи визнання державами-членами ЄС нового статусу України, що не пов'язаний з приналежністю ані до пострадянського простору, ані до європейського сусідства [8].

Водночас укладення між Україною та ЄС угоди про асоціацію європейського типу відповідає інтересам ЄС. Така угода сприятиме зміцненню стабільності на Європейському континенті, свідчитиме про поширення євроінтеграційних процесів на Східну Європу, посилить вплив ЄС у регіоні. Принциповим моментом майбутньої угоди між Україною та ЄС має стати забезпечення на її основі сприятливих умов для внутрішнього євроінтеграційного розвитку України. Адаптація інтеграційна підготовка держави, її економічні, правові та інституційні реформи є закономірним шляхом до набуття повноправного членства в ЄС.

Тому в нову угоду між Україною та ЄС має бути закладений «еволюційний потенціал», а саме: принцип поступової, послідовної та поступальної інтеграції України в політичний, економічний та правовий простір ЄС. «Еволюційний потенціал» нової угоди дасть змогу закріпити перспективи послідовного поглиблення економічної інтеграції України від зони вільної торгівлі до зростаючої участі у внутрішньому ринку ЄС (що охоплює свободу руху товарів, осіб, послуг та капіталу) [9].

Звичайно, відкриття українських ринків товарів і послуг для компаній ЄС не може відбутися одразу ж після підписання угоди. Це зумовлено неготовністю українських виробників до жорсткої конкуренції. Саме тому ЄС готовий до обговорення перехідних періодів для відкриття українських ринків на рівні окремих товарних груп, послуг, сфер економічної діяльності та реформування регуляторного середовища (зокрема механізмів державної підтримки) згідно із стандартами ЄС. Реформування законодавства, адаптація стандартів і норм та розбудова необхідних інституцій потребуватиме

значної допомоги ззовні. Виходячи з цього, ЄС обіцяє збільшити технічну та фінансову допомогу Україні [10].

Повністю уникнути негативних наслідків від поглибленої вільної торгівлі з ЄС буде неможливо. Це стосується, наприклад, закриття неконкурентоспроможних підприємств. Водночас уряд зможе вжити певних заходів, що допоможуть зменшити втрати від негативних наслідків.

В перспективі не виключається створення поглибленої регіональної зони вільної торгівлі, яка б об'єднала країни-учасниці «Східного партнерства» та країни-члени ЄС. Лібералізація режиму торгівлі між ЄС і його східними сусідами повинна бути посиленою підписанням галузевих угод в сфері технічних стандартів, енергетики, транспорту, захисту прав інтелектуальної власності.

Поглиблення економічної інтеграції має доповнюватися посиленням співробітництвом між Україною та ЄС у соціально-економічній, правовій, гуманітарній та інших сферах, що становлять їх спільний інтерес.

Оцінка інституційної та адміністративної спроможності в Україні дає підстави стверджувати про необхідність підвищення ефективності координаційної структури та забезпечення її політичною підтримкою найвищого рівня. Потребують удосконалення процедури та інституційний механізм адаптації українського законодавства до законодавства ЄС. Адаптація законодавства України має розглядатися не лише як виконання відповідного міжнародного зобов'язання, але й як невід'ємна складова правової реформи, що відбувається в процесі глобальної економічної та політичної трансформації українського суспільства.

Важливо зауважити, що ініціатива «Східне партнерство» не стала альтернативою повноправному членству України в ЄС, проте істотно змінила формат співробітництва з односторонніми зобов'язаннями

України, запропонований Планом дій «Україна – ЄС», на формат співробітництва зі взаємними зобов'язаннями України та ЄС, який виражатиметься в угоді про асоціацію.

За оцінками європейських дипломатів, для України цілком реально модернізувати економіку так, щоб найближчим часом претендувати на членство в Європейському Союзі. Для цього є всі передумови: європейські держави хочуть розширити свої ринки і розвинути партнерські контакти, а Україна отримує нові технології і можливості прискорення інтеграції до європейського економічного простору [11].

Протягом жовтня 2009 р. у Брюсселі українська делегація поряд із підписанням з ЄС Меморандуму про співпрацю у регіональній сфері приділила велику увагу питанням створення зони вільної торгівлі, яка має стати найважливішою складовою нової Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Крім того, вже підготовлені проекти угод про приєднання України до енергетичного співтовариства, про привілеї, імунітет і діяльність в Україні Європейського інвестиційного банку та інших. Основною перешкодою планам офіційного Києва щодо підписання Угоди про асоціацію залишається неузгодженість економічних питань. Тому більшість експертів вважають можливим підписання зазначеного документу у другій половині 2011 року, під час головування Польщі та Угорщини в ЄС.

Розділ про транскордонне та регіональне співробітництво Порядку денного асоціації Україна – ЄС, який набув чинності 24 листопада 2009 р., передбачає:

1. Посилення співробітництва в рамках регіональних та транскордонних програм між Україною та ЄС з метою зменшення дисбалансу у розвитку між відповідними регіонами та забезпечення їхнього процвітання шляхом:

- встановлення довгострокових зв'язків між соціальними та економічними учасниками по обидві сторони спільних кордонів, заохочуючи до підвищення конкурентоздатності прикордонних територій;

- спільних заходів щодо просування соціального та економічного розвитку прикордонних територій й інтегрування цієї діяльності у формування довготривалих регіональних політик.

2. Зниження ефекту кордону як фізичного бар'єру шляхом:

- встановлення тісних зв'язків між регіональними та місцевими органами влади;
- підвищення ефективності прикордонних процедур, у тому числі через подальше удосконалення необхідної прикордонної інфраструктури.

За словами міністра закордонних справ України К.Грищенка, на сучасному етапі переговори України та ЄС стосовно підписання Угоди про асоціацію вийшли на завершальний етап. Нова посилена угода містить в собі два ключові компоненти – політичний та економічний. Політична асоціація передбачає насамперед участь у політиці і програмах ЄС, а також узгодження питань, що стосуються міжнародного миру та безпеки. Економічна складова в свою чергу передбачає, як вже зазначалося, створення поглибленої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС, що в подальшому приведе до поступової інтеграції на внутрішні ринки ЄС і не виключає в довгостроковій перспективі можливість стати повноправним членом ЄС.

Нагадаємо, що 7 квітня 2010 року заступник генерального директора Генерального директорату Європейська політика сусідства Єврокомісії Х'юг Мінгареллі заявив про те, що Україна і Європейський Союз не змогли досягти згоди по трьох пунктах політичної частини угоди про асоціацію. Адже при підготовці відповідної угоди українська сторона повинна максимально врахувати національні інтереси нашої держави.

Щодо економічної асоціації, то Кабінет Міністрів України активно розпочав роботу над економічними реформами, проведення яких, за словами віце-прем'єр-міністра С.Тігіпка, дасть змогу Україні до кінця року підписати угоди з ЄС про асоціацію та зону вільної торгівлі.

Верховна Рада України вже ухвалила закони про державні закупівлі та про захист інформації. С.Тігіпка також повідомив, що найближчим часом Кабінет Міністрів внесе до парламенту чотири закони, які стосуються технічного регулювання, системи санітарного та фітосанітарного контролю [12].

Черговий саміт Україна – ЄС, на якому буде вирішена подальша доля співробітництва між ними, має відбутися у листопаді цього року, і саме до його початку планується завершити роботу над Угодою про асоціацію, а також Угодою про безвізовий режим між Україною та ЄС.

У Європейському Союзі вважають, що в питанні скасування візового режиму для громадян України дуже важливими є економічна і соціальна складові. А отже, необхідною умовою є підвищення рівня життя в державі. На Євросоюз існує імміграційний тиск із боку України, а це є результатом того, що українці не мають достатніх можливостей у своїй країні.

Як зазначив представник ЄС в Україні Жозе Мануел Пінту Тейшейра, у результаті реформ, необхідних для підписання Угоди про асоціацію України з Євросоюзом, у цій державі мають зникнути корупція й перешкоди для інвестицій, поліпшитися система державної влади і місцевого самоврядування. Внаслідок цього в Україні мають зрости інвестиції, з'явитися нові робочі місця і збільшитися доходи людей. Лише тоді люди будуть менш схильні шукати роботу за кордоном, і це знизить імміграційний тиск на ЄС.

Першочерговими реформами в Україні, на нашу думку, мають бути такі, що стосуються безпеки кордонів, адже нині Україна часто стає так званим «коридором»

для проходження нелегальних мігрантів до ЄС, вдосконалення паспортів і механізму видачі українських віз громадянам третіх країн. Для прикладу можна взяти балканські країни, яким знадобилося близько десяти років, щоб виконати реформи, яких вимагає «дорожня карта» для досягнення безвізового режиму, і домогтися безвізового режиму з ЄС.

Необхідно відмітити, що Україна зараз, як ніколи раніше, відіграє важливу роль як для Європейського Союзу, так і для Росії. Проте ми повинні навчитися використовувати своє стратегічне розташування, враховуючи і той факт, що Україна має найбільший потенціал транзитності в Європі. Запорукою цього є, в першу чергу, проведення реформ у всіх сферах, особливо це стосується адміністративної реформи, значна увага до якої приділяється з боку ЄС.

Дослідження проблематики впливу «Східного партнерства» на транскордонне співробітництво України з ЄС дозволило зробити деякі висновки.

В сучасних геополітичних умовах Україна продовжує розглядати «Східне партнерство» як додатковий інструмент для поглиблення транскордонного співробітництва з Європейським Союзом.

Проте, враховуючи існуючі досягнення нашої держави, необхідно відмітити недостатньо швидкі темпи реалізації цієї ініціативи. До основних перешкод на шляху досягнення бажаних результатів можна віднести:

- по-перше, відсутність узгодженої позиції ЄС щодо імплементації ініціативи на рівні практичних питань;
- по-друге, недостатнє фінансування «Східного партнерства» (600 млн. євро на період з 2009 по 2013 рр. – якщо розділити цю суму на шість країн-учасниць, то стане зрозуміло, що такі кошти є досить малими для реалізації якихось масштабних проектів; для порівняння, наприклад, на фінансування Туреччини лише протягом 2009

- року ЄС виділив 600 млн. євро);
- по-третє, складна внутрішньополітична ситуація в Україні та ін.

Водночас участь у «Східному партнерстві» матиме позитивні наслідки для України, якщо стане додатковим стимулом в імплементації угоди про поглиблену зону вільної торгівлі. Україна ще має розробити план виконання угоди і розпочати його втілення. Цей процес може уповільнитись через наявність значної кількості важливих для української економіки питань.

Політичне значення «Східного партнерства» для України полягає в тому, що в ньому закладена базова структура політики ЄС у Східній Європі та визначені основні механізми і сфери співробітництва на середньостроковий термін. Подальше політичне та практичне наповнення цього формату залежатиме від наявності політичної волі в Європейському Союзі та від готовності України використовувати можливості, які пропонуються в ньому. Але для цього українській дипломатії потрібно фокусувати увагу не стільки на декларативній перспективі членства в ЄС, скільки на забезпеченні підтримки і залученні ресурсів з боку ЄС для стабілізації нашої держави, здійснення радикальних структурних перетворень та реалізації масштабних практичних проектів в Україні.

Важливим елементом Угоди про асоціацію, яка є складовою «Східного партнерства», є спроба об'єднання регіонів через розробку регіональних проектів, багатосторонній політичний діалог, а також створення поглибленої зони вільної торгівлі, яка охоплює весь регіон.

Також необхідно відмітити значне просування у питанні надання Україні безвізового режиму з ЄС, а саме надання Україні так званої «дорожньої карти» безвізового режиму балканського зразка.

На сучасному етапі тривають переговори щодо підписання вищезгаданих угод, і після проведення

чергового саміту Україна – ЄС стане відома подальша їх доля і формат співробітництва.

Відефективності проведення подальших структурних реформ в усіх сферах, адаптації законодавства до стандартів ЄС залежатимуть подальші європейські перспективи нашої держави. Ефективне використання можливостей в рамках «Східного партнерства» може вплинути на прискорення цих процесів.

Список використаних джерел

1. Україна і Грузія в контексті політичних, економічних та безпекових трансформацій: наслідки і перспективи: зб. матеріалів міжнарод. наук. конференції (Одеса, 23—24 жовтня 2009 р.) / за заг. ред. О.Воловича. – О. : Фенікс, 2009. – 128 с.

2. Рябоштан Є.В. Східне партнерство – перспективи і загрози спільної зовнішньополітичної ініціативи ЄС / Є.В. Рябоштан // Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах “Грані”. – 2009. – №6.

3. Украина начинает рвать отношения с ЕС: [Електронний ресурс] // Газета “Комментарии”. – Режим доступу: <http://comments.ua/?art=1274977777>

4. Україна починає згортати відносини із ЄС: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/~2/0/all/2010/06/02/198991>

5. Зближення України з Євросоюзом переноситься на невизначений термін: [Електронний ресурс] // Новини України і світу. – Режим доступу: http://www.newsru.ua/press/28may2010/press_es_print.html

6. Східне партнерство ЄС: додаткові можливості для євроінтеграції України / [І.Ф.Газізуллін, М.М.Гончар, О.В.Коломієць та ін.]; за ред. В.Мартинюка; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К.: Агентство “Україна”, 2009. – 84 с.

7. Кравчук І.В. Гармонізація національних правових систем з правом ЄС / І.В. Кравчук, М.В. Парапан. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2006. – 320 с.

8. Максимова С. Європейський вибір України: досвід євроінтеграції, міфи та реальність / С. Максимова // Юридична газета. – 2008. – № 8. – С. 2-3.

9. Храбан І. Україна на шляху інтеграції у Європейську систему колективної безпеки / І.Храбан // Трибуна. – 2006. – № 3-4. – С. 27.

10. Новий базовий договір між Україною та ЄС: пропозиції українських експертів: [Електронний ресурс] / О. Сушко, Р. Хорольський, О. Шумило та І. Шевляков // Інститут євроатлантичного співробітництва: офіційний веб-сайт. – Режим доступу: http://www.ieac.org.ua/pics/content/4/1200562789_ans.doc

11. Україна домовилася зі Словаччиною про скасування плати за довгострокові візи: [Електронний ресурс]. // Радіо Свобода. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/news/1972869.html>

12. Нова влада обіцяє безвізовий режим і зону вільної торгівлі з ЄС вже до кінця року: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.p-p.com.ua/articles/10838>

L. Kampov. «Eastern Partnership» as a new tool increasing cross-border cooperation between Ukraine and European Union.

The article deals with some aspects of the EU initiative Eastern Partnership, namely its impact on the efficiency of cross-border cooperation between Ukraine and EU member states. An integrated analysis of the basic values and integration capabilities of new “eastern” model of the EU’s cross-border cooperation as well as its further development in conditions Ukraine’s association membership with EU and FTA is given, which is extremely relevant in today’s geopolitical conditions.

Keywords: Eastern Partnership, cross-border cooperation, Association Agreement, free trade, European integration, visa-free entry.

Л. Кампов. Ініціатива «Восточное партнёрство» как новый инструмент повышения эффективности трансграничного сотрудничества Украины с Европейским Союзом.

В статье говорится об отдельных аспектах инициативы ЕС «Восточное партнерство», а именно о ее влиянии на повышение эффективности трансграничного сотрудничества Украины с государствами-членами Европейского Союза. Подан комплексный анализ основных интеграционных ценностей и возможностей нового «восточного» формата сотрудничества ЕС для трансграничного сотрудничества, а также перспектив его развития в условиях ассоциированного членства Украины в ЕС и вступления в зону свободной торговли, что является чрезвычайно актуальным в современных геополитических условиях.

Ключевые слова: *инициатива «Восточное партнерство», трансграничное сотрудничество, соглашение об ассоциации, зона свободной торговли, евроинтеграция, безвизовый режим.*

ЗАКАРПАТТЯ ЯК ВАЖЛИВА ЛАНКА СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ЄВРОСОЮЗОМ

У статті досліджена важлива роль Закарпатської області як зв'язуючої ланки у співробітництві України з ЄС, а також вплив цього процесу на розвиток регіону.

Ключові слова: *транскордонне співробітництво, Програми Сусідства.*

Питання значимості Закарпаття у співробітництві України з ЄС на сьогодні є дуже **актуальним**, оскільки спільні українсько-євросоюзівські проекти втілюються саме на території Закарпатської області. Вона бере участь майже у всіх проектах ЄС стосовно України, що позитивно впливає на розвиток регіону.

У статті автор ставить перед собою **завдання** дослідити:

- стан розроблення спільних українсько-євросоюзівських програм щодо співробітництва на території Закарпатської області;
- реалізацію спільних проектів на території регіону;
- їх вплив на розвиток Закарпатської області;
- основні проблеми, що виникають у співробітництві України з ЄС.

На сьогодні ці питання в певній мірі є дослідженими, але через постійні зміни у законодавстві є необхідність проводити нові дослідження. Питаннями щодо здійснення співробітництва України з ЄС на Закарпатті займаються спеціальні установи. До них можна віднести такі: управління з питань євроінтеграції, зовнішньоекономічних зв'язків та туризму обласної державної адміністрації, ТОВ «Закарпатське обласне агентство із залучення інвестицій та господарського

розвитку територій», Центр українсько-угорського розвитку, Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України в м. Ужгороді та інші установи. Серед науковців, які працюють над проблемами поглиблення співробітництва регіону з країнами ЄС, ґрунтовними дослідженнями вирізняються: І. Артёмов, В. Гоблик, Р. Офіцинський, Й. Торпої та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Упродовж останніх років Україна стала активним учасником європейських інтеграційних процесів. Розширення Євросоюзу є важливим фактором, що має позитивне стратегічне значення та об'єктивно відкриває нові можливості для співробітництва. Наближення ЄС до українських кордонів надає доступ до найбільшого єдиного ринку в світі, а також модернізує співробітництво України з новими членами Євросоюзу.

Особливе місце в розвитку прикордонного співробітництва України посідають західні області. Важливу роль у цьому регіоні займає Закарпатська область, яка перебуває під значно більшим впливом факторів інтернаціоналізації суспільно-економічного життя порівняно з іншими областями. Основними умовами розвитку цього процесу є: сприятливе гео економічне розташування Закарпатської області, яка межує з Угорщиною, Словаччиною, Румунією та Польщею, має набутий досвід прикордонних зв'язків, вищу, порівняно з іншими областями України, питому вагу інтеграційної інфраструктури, відносно високий рівень ринкової культури закарпатців. Це обумовлено значною мірою факторами поведінкового стереотипу, економічної інформації та набутих економічних знань мешканців області.

Також важливу роль у стимулюванні цих процесів відіграють і такі неекономічні чинники, як: наявність національно споріднених етнічних груп у сусідніх країнах, належність у минулому до єдиного регіону,

розділеного через певні історичні обставини політичним кордоном [8].

Географічна близькість країн Європейського Союзу не тільки спонукає Закарпатську область займати активну позицію у вирішенні прикордонних проблем, але й надає великі можливості здійснювати зовнішньоекономічну діяльність, використовуючи досвід країн-сусідів, своєчасно реагувати та прогнозувати вплив тих чи інших євроінтеграційних чинників на розвиток держави в цілому. Завдяки реалізації проектів технічної допомоги в Закарпатті стає можливим практичне використання світового досвіду, запровадження інструментів успішного розвитку. Важливим є те, що Закарпаття має великий внутрішній потенціал для відпрацювання складових механізму інтеграційних процесів.

Як відомо, сусідні території Польщі, Словаччини, України, Угорщини та Румунії мають усталені ще з кінця 80-х – початку 90-х років минулого століття традиції транскордонної співпраці, зокрема участі з 1993 року у функціонуванні Міжнародної асоціації «Карпатський єврорегіон». За роки незалежності України на рівні регіону зроблено важливі кроки щодо ефективного використання цих можливостей, запровадження нових форм, які б відповідали реаліям теперішнього часу.

У 2006 році Закарпатська область визначила транскордонне співробітництво одним із найважливіших пріоритетів розвитку, про що зазначено в Регіональній стратегії розвитку області до 2015 року, яка затверджена Закарпатською обласною радою 3 скликання (рішення № 206 від 28 грудня 2006 року) [7].

У зв'язку з проведенням адміністративно-територіальних та політичних реформ у прикордонних країнах всі економічні питання та повноваження були передані органам самоврядування. Таким чином, виникла необхідність здійснити оновлення існуючих угод та підписання нових. У період 2004 – 2006 рр. підписано низку двосторонніх угод між Закарпатською

областю та прикордонними регіонами, зокрема 15 березня 2005 року підписано угоду по співробітництво з Пряшівським самоврядним краєм (Словаччина), 24 жовтня 2006 року підписано угоду про торговельно-економічне співробітництво з Кошицьким самоврядним краєм (Словаччина), 24 червня 2006 року підписано угоду з Саболч-Сатмар-Березькою областю (Угорщина). Більшість угод підписані з метою об'єднання зусиль в проектному менеджменті.

У процесі постійних політичних змін як на національному, так і на регіональному рівнях, активними гравцями в сфері вирішення соціально-економічних проблем стають громадські організації, які постійно нарощують потенціал та досвід роботи в сфері проектного менеджменту та зовнішньоекономічної діяльності, формують розгалужені та дієві партнерські мережі, активно співпрацюють з органами влади щодо реалізації галузевих програм. У Закарпатській області створені агентства регіонального та місцевого розвитку (Хустське агентство розвитку "Хуст-Європа-Центр", Агентство місцевого розвитку Іршавщини, Агентство господарського розвитку туристичної зони "Солотвино", Тячівське агентство підтримки та розвитку малого та середнього бізнесу, АРР «Закарпаття» та інші). На території області функціонують міжнародні організації, зокрема: Міжнародна соціація інституцій регіонального розвитку «МАІРР», Фонд розвитку транскордонного співробітництва, створені українсько-польський та українсько-угорський центри. Зазначені структури мають великий потенціал здійснення діяльності, спрямованої на поліпшення соціально-економічного розвитку області, враховуючи велику зацікавленість міжнародних донорських організацій надати підтримку Закарпатській області як "зовнішньому регіону" Європейського Союзу [4].

Значного імпульсу для активізації транскордонного співробітництва на західному кордоні країни надає

розширення формату співпраці шляхом впровадження Європейським Союзом нових Програм Сусідства (Угорщина-Словаччина-Україна, Польща-Білорусь-Україна, Україна-Румунія-Молдова, Румунія-Україна). В рамках цих програм важливим елементом є поєднання інструментів використання структурних фондів «INTERREG» (фонди, що функціонують в країнах Європейського Союзу), програм «PHARE» (програми передвступної допомоги) та програм TACIS та CADSIS (програми зовнішньої допомоги, які функціонують в країнах колишнього Радянського Союзу, в тому числі в Україні).

У листопаді 2003 року була затверджена Стратегія та Індикативна програма з прикордонного співробітництва TACIS, відповідно до якої Закарпатська область визначена як цільовий регіон у 4-х програмах, а саме: Програма Сусідства: «Угорщина-Словаччина-Україна», «Польща-Україна-Білорусь», «Румунія-Україна» та CADSIS. Відповідно до Індикативної програми бюджетні роки впровадження Програм Сусідства – 2004-2006 [1].

Особливо важливим чинником розвитку для Закарпатської області є те, що якщо у програмах «Польща – Україна – Білорусь» та «Україна – Румунія», крім неї, беруть участь також і інші області України, то у програмі «Україна – Угорщина – Словаччина» Закарпаття є єдиним регіоном України, який може бути її учасником.

Ці програми мають значний потенціал для розробки широкої прикордонної співпраці та поліпшення транскордонних зв'язків з державами ЄС. Співпраця областей-учасниць євро регіонів ведеться і в рамках міжнародних організацій – Асоціації європейських прикордонних регіонів, Асамблеї європейських регіонів, Конгресу місцевих та регіональних влад Ради Європи, різними інституціями тощо. Організаційні заходи щодо започаткування програм сусідства передбачали створення спільних комітетів, спільних технічних секретаріатів для кожної програми. Відповідальними за підготовку

спільного програмного документу Єврокомісією та Урядом України визначено Міністерство економіки з боку України на національному рівні та облдержадміністрації цільових територій на регіональному рівні. В результаті цієї роботи розроблені спільні програмні документи та механізми управління та реалізації для кожної з програм [9].

Можна визначити такі перші успішні проекти Програм Сусідства від Закарпатської області:

- розробка і впровадження транскордонної соціально-медичної реабілітаційної програми для дітей – представників національних меншин і соціально не захищених верств населення (Мукачівська обласна дитяча лікарня);
- проект словацько-української транскордонної співпраці у сфері туризму (Неприбуткова організація “Панонія”);
- комплексне дослідження можливостей використання біомаси в угорсько-словацько-українському прикордонному регіоні (Агентство регіонального розвитку і прикордонного співробітництва “Закарпаття”);
- розробка угорсько-українського комплексного плану розвитку протипаводкового захисту і водного господарства в басейнах Берег та ріки Боржава (Закарпатське обласне виробниче управління по меліорації і водному господарству – Закарпатоблводгосп);
- проект сприяння підприємництву уздовж словацько-українського кордону (Асоціація розвитку малого і середнього бізнесу та інновацій “Ужгород – XXI вік”);
- будівництво регіонального Туристично-інформаційного центру в Закарпатській області (Українсько-угорський центр регіонального розвитку);
- створення Центру українсько-польських ініціатив в м.Ужгород (Фонд розвитку транскордонного співробітництва та Міжнародна Асоціація інституцій регіонального розвитку «МАІРР») [6].

Підписання угоди про спрощення візового режиму в 2007 р. можна також вважати одним із позитивних

результатів довготривалого співробітництва України з ЄС, оскільки не лише високопосадовці та економічні суб'єкти зможуть відчутти ефект цієї угоди, але й інші українські громадяни. Але потрібно врахувати той факт, що конкретними виконавцями таких угод є самі країни-члени ЄС, тому на практиці видача віз не є однаковою.

Вищенаведені результати демонструють активізацію транскордонного співробітництва на практиці. Враховуючи те, що у 2006 році Закарпатська область вперше брала участь у координації та прийнятті рішень щодо спільних програм, то можна сказати, що результати вражаючі.

Для забезпечення необхідного рівня зовнішньо-економічних зв'язків та транскордонного співробітництва, створення умов для вільного спілкування місцевого населення прикордонних районів області та суміжних держав значна увага приділялась питанням розвитку прикордонної та митної інфраструктури, відкриттю нових та реконструкції діючих пунктів переходу, вдосконаленню режиму їх роботи та доведенню їх до відповідних вимог міжнародних стандартів:

- збудовано та відкрито міжнародний пункт пропуску „Малі Селменці – Велке Слеменце” на українсько-словацькому кордоні;

- розпочалося будівництво міжнародного пункту пропуску „Солотвино – Сігету Мармаціей” на українсько-румунському кордоні;

- порушено питання реконструкції пунктів пропуску „Вилок” та „Лужанка” на українсько-угорському та пункту пропуску „Дяково” на українсько-румунському кордонах;

- розпочато переговорний процес щодо будівництва пункту пропуску „Соломоново - Чіерна” на українсько-словацькому кордоні [5].

Щодо пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні, то до них відносяться проблеми розвитку інфраструктури,

економіки, навколишнього середовища та сільської території, туризму, соціальної та культурної інтеграції.

Згідно зі Стратегією розвитку транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні “Карпати 2004-2011” стратегічними завданнями розвитку пріоритетних напрямів транскордонного співробітництва у Карпатському регіоні є такі:

- **стратегічні завдання розвитку інфраструктури** (створення умов для вільного руху людей, товарів, послуг і капіталу в Карпатському регіоні, використання новітніх технологій у сфері комунікацій, інтеграція комунікаційної інфраструктури усіх прикордонних територій у єдину транскордонну мережу);
- **стратегічні завдання розвитку економіки** (ефективне використання внутрішніх ресурсів регіонів (економічного потенціалу, наукових і технічних ідей, людських і фінансових ресурсів), зокрема використовуючи механізм транскордонного співробітництва, створення умов, що сприяють зростанню внутрішніх і зовнішніх інвестицій, створення технопарків, здійснення інших інноваційних заходів, що просувають використання новітніх технологій; розробка і реалізація спільних програм з подолання безробіття в регіоні, уникнення взаємної конкуренції на ринку праці);
- **стратегічні завдання розвитку навколишнього середовища та сільської території** (розробка та реалізація єдиної біосферної політики в Карпатському регіоні, екологічна регенерація басейнів рік та запровадження системи їх інтегрованого менеджменту на всій території Карпатського регіону, забезпечення сталого виробництва екологічно чистих продуктів);

- **стратегічні завдання розвитку туризму** (розвиток туристичної інфраструктури Карпатського регіону до європейських стандартів на основі використання існуючої бази та створення нових об'єктів, розвиток спільних туристичних продуктів та вдосконалення інституціональної та інформаційної інтеграції, підвищення туристичної привабливості регіону шляхом реставрації і подальшого збереження культурних і історичних пам'яток);
- **стратегічні завдання розвитку соціальної та культурної інтеграції** (захист, відродження та активне використання спільної специфічної історичної, соціальної та культурної спадщини усєї території Карпатського транскордонного регіону; удосконалення інформаційного обміну, зокрема створення інформаційної мережі, координація програм соціальної безпеки і захисту соціально не захищених верств населення, розвиток співробітництва між організаціями національних меншин) [8].

Незважаючи на позитивні фактори транскордонного співробітництва, є чимало негативних внутрішніх факторів, які негативно впливають на співпрацю України з її сусідами. До цих негативних факторів належать:

- професійна неготовність регіональних органів державної влади адекватно сформулювати і включити в порядок денний найважливіші питання транскордонної співпраці, через спільні проекти під керівництвом ЄС;
- усталене зловживання службовим становищем як природного тла протікання будь-якого суспільного явища;
- проблема нелегальної міграції у країні ЄС через територію Закарпатської області, які

в основному походять з Центральної Азії, Північного Кавказу та Африки;

- трудова міграція закарпатців за кордон і заповнення вітчизняного ринку праці громадянами бідніших країн;
- правові та сезонні переливи населення, які зумовлені відсутністю достатньої кількості робочих місць удома та низьким рівнем оплати праці, а також звужений «соціальний аспект» оновлених інвесторами підприємств [3].

Висновки. Підбиваючи підсумок, можна зазначити, що Закарпаття дійсно є зв'язною ланкою у співробітництві України з ЄС, оскільки саме в цьому регіоні здійснюється активна транскордонна співпраця, надаються транзитні послуги, реалізуються інвестиції. Можна також зазначити, що ЄС надає значну допомогу у вирішенні спільних прикордонних проблем, що дає змогу ефективно вирішити практичні питання. Але для ефективної співпраці між нашою державою і сусідніми країнами потрібно передусім уніфікувати законодавство України стосовно транскордонного співробітництва.

Список використаних джерел

1. Артёмов І.В. Транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: монографія / І.В.Артёмов. — Ужгород: Ліра, 2009. — 520 с.
2. Гоблик В. Туристично-рекреаційний ресурс Закарпаття як об'єкт транскордонного співробітництва / Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції (м. Ужгород, 24 –25 травня 2007 р.) / відп. ред. І.В. Артёмов. — Ужгород: Ліра, 2007. — 456 с.
3. Офіцинський Р. Типові перешкоди у транскордонному співробітництві сучасного Закарпаття /

Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції (м. Ужгород, 24–25 травня 2007 р.) / відп. ред. І.В. Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2007. – 456 с.

4. Торпої Й. Успішні транскордонні туристичні проекти в Карпатському євро регіоні / Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції (м. Ужгород, 24–25 травня 2007 р.) / відп. ред. І.В. Артьомов. – Ужгород: Ліра, 2007. – 456 с.

5. Токар П.В. Оцінка громадянами стану міждержавної та прикордонної співпраці за нових правил Шенгенського простору (соціолого-політологічний аналіз проблем українсько-угорського кордону) / Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип.1. – Ужгород: Ліра, 2009.

6. Товт М. Нелегальна транзитна міграція та біженці на новому східному кордоні ЄС //Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: Збірник наукових праць / (відп. ред. І.В.Артьомов). – Ужгород: Ліра, 2007.

7. <http://zakarpattya.net.ua/ukr-news-73312-V-Uzhhorodi-vidkryly-pershe-v-Ukraini-predstavnytstvo-Prohramy-trykordonnoho-spivrobitnytstva-IEISP>

8. <http://www.smbusiness.uzhgorod.ua/filelib/sou/p32.pdf>

9. http://www.rusnauka.com/NPM_2006/Economics/13_1_opko.doc.htm

O. Kuprij. Transcarpathia as an important link of Ukraine-EU cooperation.

The article examines the importance of the Transcarpathian region as a binder component in the Ukraine-EU cooperation and its impact on regional development.

Key words: *cross-border cooperation, Neighborhood Programs.*

Е. Куприй. *Закарпатье как важное звено сотрудничества Украины с Евросоюзом.*

В статье исследованы значение Закарпатской области как связующего компонента в сотрудничестве Украины с ЕС, а также влияние этого процесса на развитие региона.

Ключевые слова: *трансграничное сотрудничество, Программы Соседства.*

РЕЦЕНЗІЇ

---

*ЄВГЕН БЕВЗЮК
СТЕПАН ТУРЯНИЦЯ*

ЄВРОПА ПОТРІБНА ОБ'ЄДНАНА

Наприкінці минулого 2009 року вийшла у світ книга С.В.Віднянського та А.Ю.Мартинова «Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу».

Наукове дослідження відомих вчених присвячене важливій проблемі сучасної Європи, історії формування її об'єднання, стану, проблемам та подальшим перспективам європейської інтеграції.

Без сумніву, історичні нариси уже посіли належне місце в науці, стали посібником для вчених, викладачів вузів, студентів, набули популярності серед різних категорій читачів.

У книзі автори в історичному плані подають політичні біографії 15 батьків-засновників єдиної демократичної Європи – від мрії та ідеї до нинішнього утворення Європейського Союзу. Слід відмітити, що розвідки щодо політичних і державних постатей відомих діячів привертали і продовжують привертати увагу вчених, журналістів, літераторів, адже їх діяльність, участь у національних, регіональних та світових процесах відіграє надзвичайно велику роль, здійснює політичний вплив на розвиток ситуації у власних країнах та на міжнародній арені.

Цінність дослідження перш за все в тому, що автори для розкриття проблеми об'єднаної Європи у вступній частині зробили цінний та вагомий історичний ретроспективний аналіз самої ідеї об'єднання Європи з її багатовіковими традиціями, різноманітними формами.

Прикметно, що в зазначеному науковому аналізі подається набагато ширше коло питань, ніж це задекларовано у назві видання. І це важливо й корисно для читачів, перш за все – науковців та студентів.

Наукове дослідження подає відомості про історичних осіб, які задали напрям руху європейської історії на тисячоліття. Їх автори називають скульпторами, що сформували культурно-цивілізаційні контури Європи.

Юлій Цезар дав Європі нову географію, посунув кордони Римської імперії на північ, імператор Константин дав Європі її душу, наступні європейські правителі намагались об'єднати християнський світ, Карл Великий дав Європі її геополітичний вимір. Ідеї об'єднання держав Старого континенту намагались втілити в життя і видатні державні діячі Європи наступних часів.

Вчені С.В. Віднянський та А.Ю. Мартинов справедливо відзначають, що перші практичні кроки до реалізації ідеї загальноєвропейського об'єднання були зроблені у другій половині 40-х років ХХ століття. Саме наприкінці Другої світової війни постало питання про майбутній устрій Європи. З цього приводу дискутувалися різні концепції. Пануючою, за визначенням французького історика Люсьєна Февра, була думка, що 1945 рік сформулював ідею, що «Європа – це мрія про єдність».

У науковому виданні автори ґрунтовно розкривають складність та суперечливість процесу європейської інтеграції. Дослідники надзвичайно скрупульозно підійшли до висвітлення теми і, з усього видно, ставили перед собою завдання зібрати, вивчити й проаналізувати великий обсяг інформації для розкриття політичної біографії постатей європейського та світового рівня.

Політична та державна діяльність зазначених у книзі особистостей подається у контексті ролі особи в історії на різних етапах, в різних історичних умовах.

Кожному з 15-ти європейських діячів автори відводять від 10 до 15 сторінок тексту. Широка джерельна база політичних біографій: в середньому – 10, 15 і більше джерел вітчизняних та зарубіжних авторів, яка відображає погляди, твердження, роздуми з зазначеної проблеми.

Автори наукового видання, як і багато інших істориків суспільно-політичної орієнтації, стверджують, що «в конкретній історичній дійсності державним діячем, який заслуговує цього звання, є не той, хто бачить себе улюбленого над світом плебеїв, і розглядає останній як матерію, яку можна формувати як завгодно. Справжнім державним діячем є лише той політик,

---

який розуміє глибинні інтереси соціального світу, його потреби, які виникають у певній історичній ситуації». Ця досить довга цитата наведена нами і для того, щоб підкреслити важливість особи в історії, роль і місце в ній великих людей.

Такий підхід до оцінки політичного діяча дуже потрібний сьогодні, в тому числі і Україні. Окремі з високопоставлених українських чиновників, депутатів парламенту своїми діями не завжди відповідають зазначеним вище критеріям.

Варто зауважити, що подані у книзі біографії політичних і державних діячів відбивають менталітет європейської політичної еліти, її визначальну роль в історії європейської інтеграції впродовж ХХ та ХХІ століть. Автори нарисів вдало використали поняття «батьки-засновники США» для характеристики батьків-засновників об'єднаної Європи, розкриття їх спільних цінностей, величі в історії, формування світоустрою. Це особливо помітно у баченні ними минулого, сучасного і майбутнього єдиної демократичної мирної Європи. Всіх «батьків» об'єднує пошук ефективних компромісних рішень на етапах історії розвитку європейської інтеграції.

У нарисах подається конкретно-історичний матеріал про передумови, етапи, характер, проблеми та перспективи європейського інтеграційного процесу.

Привертають увагу вдало підібрані назви заголовків до політичних біографій різних за національністю особистостей. Уже тут, по суті, розкрита роль «батьків» об'єднаної Європи, їх діяльність, характер та зміст періодів, етапів. Так, діяльність одного з ініціаторів створення «пан'європейського руху» Ріхара Куденхова-Калергі розкрита в назві «Життя особи в долі Європи: від пан'європейського союзу до європейської конфедерації». Ідеї майбутнього устрою нової повоєнної Європи, демократизації європейського континенту, захисту інтересів малих народів у новій Європі розкрито у політичній біографії Томаша Гарріга Масарика під назвою «Захисник малих народів у новій Європі». Т.Г.Масарик

у своїй діяльності багато уваги приділяв становленню Чехословаччини після розпаду Австро-Угорської імперії, питанню ролі та місця малих народів у Європі. Політичну біографію Уїнстона Черчілля автори назвали «Пошук місця Британії в Європі». Цим самим вони розкрили особистість британця, його місце та роль у європейській та світовій політиці, формуванні та становленні біполярної системи міжнародних відносин.

Політична біографія справжнього патріота Франції, європейської та світової величини політика, військового, державного діяча Шарля де Голля названа «За європейську Європу».

Німці К.Аденауер, В.Брандт, Р.Шмідт, Г.Коль, Г.-Д.Геншер у своїй діяльності в комплексі зосереджувались на проблемах та перспективах великої з геополітичної точки зору Німеччини, зокрема питаннях повернення її (після наслідків Першої світової війни) в Європу, формування нової східної політики та європейської інтеграції, її ролі та місця в період розрядки та завершення «холодної війни» в Європі і, нарешті, розв'язання проблем об'єднання НДР та ФРН, утворення єдиної німецької держави, її ролі в об'єднаній Європі. Саме ці ідеї лаконічно розкриті у назвах політичних біографій цих діячів.

Проблеми Європи 50-х – 90-х рр., зокрема народження Європейського Союзу, ролі та місця Східної Європи, демократичних змін у цьому регіоні, ідеї розширення її від Бресту до Владивостоку, відродження європейської духовності, новий етап об'єднання Європи, роль останньої у становленні та розвитку багатополосного світу, глобальної системи міжнародних відносин автори історичних нарисів розкривають через політичні біографії таких особистостей, як Ж.Делор, М.Горбачов, В.Гавел, Іоанн Павло II, Р.Проді.

Сучасний стан об'єднаної Європи, роль та місце нової європейської політичної еліти автори наукового дослідження розкривають у завершальній частині книги, що має назву «Замість висновків». Це натяк, що робота в цьому плані буде продовжуватись.

Загалом у пропонованій книзі автори висвітлили ідею єдності Європи, її інтеграції, розкрили роль відомих представників різних націй Європи, які своїм розумом, волею, активні дії спрямували на загальноєвропейський розвиток, без чого була б неможлива нова фаза європейської історії.

Важлива теза в дослідженні, що всіх особистостей об'єднували спільні інтереси в пошуку ефективних компромісних рішень, які в різні періоди історії розвитку європейської інтеграції забезпечували її поступ. Крім усього іншого, це важливий урок для сьогоденних політичних та державних діячів в умовах глобального розвитку світу, міжнародних відносин та світової політики XXI ст.

У науковому виданні ми бачимо прізвища М.М. Варварцева, Б.І. Гуменюка, Л.О. Зашкільняка. Це відомі українські вчені, дослідники, доктори історичних наук. Їх науковий доробок відомий авторам рецензії. Їхні прізвища як рецензентів видання багато важать.

Не можемо не відмітити, що Інститут історії України, його структурні підрозділи, зокрема відділ історії та міжнародних відносин взяли за справу великої історичної та політичної ваги – розкриття політичних біографій видатних європейських діячів. Є великі надії, що автори в наступних книгах цієї серії дадуть можливість читачам ознайомитись не лише з великими політиками нинішніх країн-членів ЄС, а й з українськими політичними діячами, міжнародниками, дипломатами, які чимало зробили і роблять для формування і розв'язання проблеми європейського виміру України.

*Є.Бевзюк,
С.Тураяниця,*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ ЗБІРНИКА

1. **АНДРЕЙКО ВІТАЛІЙ ІВАНОВИЧ** – кандидат історичних наук, доцент кафедри країнознавства факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету
2. **АРТЬОМОВ ІВАН ВОЛОДИМИРОВИЧ** – кандидат історичних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту євроінтеграційних досліджень Закарпатського державного університету
3. **БЕВЗЮК ЄВГЕН ВОЛОДИМИРОВИЧ** – кандидат історичних наук, професор, декан факультету міжнародного бізнесу та міжнародного права Закарпатського державного університету
4. **БЛАК ДІАНА ЙОСИПІВНА** – аспірантка 2-го року навчання факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету
5. **ВАЙНРАУХ ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ** - аспірант 2-го року навчання факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету
6. **ВІТЕР ДМИТРО ВОЛОДИМИРОВИЧ** - кандидат наук з державного управління, доцент кафедри менеджменту Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв
7. **ВЛАД АНДРІАНА ІВАНІВНА** – магістр 2-го року навчання факультету економіки та туризму Закарпатського державного університету
8. **ВОВКАНИЧ ІВАН ІВАНОВИЧ** - доктор історичних наук, професор, декан факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету
9. **ВАЩУК ОКСАНА МИКОЛАЇВНА** – кандидат юридичних наук, доцент, директор Навчально-наукового інституту інформаційних технологій Закарпатського державного університету
10. **ГОБЛИК ВЛАДИСЛАВ ВОЛОДИМИРОВИЧ** – кандидат економічних наук, заступник голови Берегівської районної державної адміністрації

-
11. **ГОБЛИК ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ** - кандидат філософських наук, заступник голови Закарпатської обласної державної адміністрації
  12. **ГОМОНАЙ НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА** – студентка 5-го курсу факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету
  13. **ДОРІЙ МИХАЙЛО КАРЛОВИЧ** – аспірант 3-го року навчання факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету
  14. **ДУБІВ ОЛЕКСАНДР ВАСИЛЬОВИЧ** – начальник відділу технічного забезпечення навчального процесу Закарпатського державного університету
  15. **КАМПОВ ЛІЛІЯ ВАСИЛІВНА** – магістр 1-го року навчання факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету
  16. **КОПИНЕЦЬ ЮРІЙ ЮРІЙОВИЧ** - асистент кафедри країнознавства факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету
  17. **КОРОЛЬ ІВАН ФЕДОРОВИЧ** - доктор історичних наук, професор кафедри країнознавства факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету
  18. **КУПРІЙ ОЛЕНА ПЕТРІВНА** - студентка 4-го курсу факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету
  19. **КРИВЕНКОВА РУСЛАНА ЮРІЇВНА** - магістр 2-го року навчання факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету
  20. **ЛУГОВИЙ ВОЛОДИМИР ІЛДАРІОНОВИЧ** - доктор педагогічних наук, професор, віце-президент НАПН України, директор Інституту вищої освіти НАПН України
  21. **МАЙБОРОДА ОЛЕКСАНДР МИКИТОВИЧ** – доктор історичних наук, професор, заступник директора Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

22. **МОЙШ АДИНА ЮРІЇВНА** – магістр 2-го року навчання факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету
23. **НЕЛЮБОВ ВОЛОДИМИР ОЛЕКСАНДРОВИЧ** – кандидат технічних наук, доцент кафедри загальної інформатики та математичного моделювання, завідувач лабораторії мультимедійних технологій навчання Закарпатського державного університету
24. **ПЕЧКО ІРИНА СЕРГІЇВНА** - магістр 2-го року навчання факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету
25. **ПОПОВИЧ ВОЛОДИМИР МИХАЙЛОВИЧ** – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінології та кримінально-правових дисциплін Закарпатського державного університету, заслужений юрист України
26. **РУДЕНКО ОЛЬГА МСТИСЛАВІВНА** – кандидат наук з державного управління, доцент, начальник Центру європейської інтеграції України та адаптації зарубіжного досвіду Інституту проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президентові України
27. **СВЕЖЕНЦЕВА ОКСАНА ІВАНІВНА** – кандидат історичних наук, викладач кафедри країнознавства факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету
28. **ТАЛАНОВА ЖАННА ВАСИЛІВНА** - кандидат наук з державного управління, докторант Інституту вищої освіти Національної академії педагогічних наук України
29. **ТУРЯНИЦЯ СТЕПАН МИХАЙЛОВИЧ** - кандидат історичних наук, доцент кафедри міжнародного права та міжнародних відносин Закарпатського державного університету
30. **ШПІЛЬМАН БОГДАН СЕРГІЙОВИЧ** – аспірант кафедри країнознавства факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету

Наукове видання

**ГЕОПОЛІТИКА УКРАЇНИ:
ІСТОРІЯ І СУЧАСНІСТЬ**
Збірник наукових праць
Вип.3

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен та інших даних несуть автори.

Відповідальний редактор: І.В. Артьомов
Комп'ютерний набір: Д.Й. Білак
Верстка: О.В. Кліменко
Коректура: Л.І.Середа, Т.М. Алексеєва
Дизайн обкладинки: О.В. Кліменко

Підписано до друку 18.10.2010 р.

Формат _____ Ум.друк.арк. _____.

Тираж ___ пр. Замов.№ _____

Адреса редакції:

Україна, Ужгород, вул. Заньковецької, 89А,
тел.: (03122)66-20-51, тел./факс: (0312)61-25-35

Закарпатський державний університет
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК №3340 від 16.12.2008 р.

Друк: ТОВ Інформаційно-видавниче агентство «ІВА»,
Свідоцтво про реєстрацію ДК № 380 від 26.03.2001.
88006, м.Ужгород, вул. Капушанська, 82а,
тел.: (0312) 63-01-99

Г36 Геополітика України: історія і сучасність: збірник наукових праць. Вип.3. – Ужгород: Закарпатський державний університет, 2010. – 378 с.

ISSN 2078-1431

У збірнику наукових праць, заснованому Закарпатським державним університетом як періодичне друковане видання, вміщуються основні результати дисертаційних робіт, наукових досліджень здобувачів, аспірантів, науковців-аналітиків з проблем ефективності реалізації геостратегії держави, місця і ролі України в сучасному геополітичному просторі.

УДК — 327 (477)
ББК 66.011.3 (4 Укр)